

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

100 *Років*
ХЕРСОНСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТУ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 4

Херсон-2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Заступник головного редактора:

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Цапів Алла Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Республіка Польща)

Гамзюк Микола Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словацька Республіка)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Республіка Словенія)

Маріна Олена Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Руденко Людмила Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
(Протокол № 9 від 26.02.2018 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Акішина М.О.

АНТИТЕРОРИСТИЧНІ МОТИВИ В СУЧАСНОМУ
АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 11

Бессонова А.С.

ЖАНР ИСТОРИЧЕСКОЙ СПРАВКИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ
НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ..... 17

Величко Н.М.

ПОНЯТТЯ ЗВЕРТАННЯ ТА ЙОГО ФУНКЦІЙ
ІЗ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПОГЛЯДУ..... 22

Гнезділова Я.В.

МЕТАПРАГМАТИКА Й МЕТАПРАГМАТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ:
ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ..... 29

Гоштанар І.В.

ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ FRAU В ХУДОЖНЬОМУ
НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ
ЮЛІЇ ФРАНК “DIE MITTAGSFRAU”)..... 33

Довженко І.В.

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ ОБСЛУГОВУВАННЯ..... 38

Калашникова М.Ю.

МАКРОКОНЦЕПТ «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА» ТА ЙОГО СИСТЕМНА
ОРГАНІЗАЦІЯ В РАМКАХ ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНОГО СОЦІУМУ..... 43

Крикніцька І.О.

ЕТНОПРАГМАТИКА: ПОГЛЯД НА СУЧАСНІ АНГЛІЙСЬКІ
КУЛІНАРНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ..... 49

Лисанець Ю.В.

КОНЦЕПТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ МЕДИЦИНИ..... 53

Лут К.А., Лисенко А.І.

ПЕРЕМИКАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОДУ ЯК ПРИЧИНА
КОМУНІКАТИВНИХ ДЕВІАЦІЙ В АВІАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ..... 57

Макарова О.А.

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ПРО ЖІНКУ
В АВСТРАЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ..... 62

Макарук Л.Л.

ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ VS УСНЕ МОВЛЕННЯ:
АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР..... 68

Передон Н.О. КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ІНІЦІАТОРА ПРИМИРЕННЯ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	73
Поторій Н.В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАЙМЕННИКОВИХ ДЕВІАЦІЙ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ.....	78
Сердюк О.В. СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗІВ ІЗ КОНЦЕПТОМ «КІШКА» УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ.....	83
Смаглий В.М. ПРАГМАЛІНГВІСТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ РЕЧЕВОГО АКТА ИЗВИНЕНИЯ.....	87
Собецька Н.В. ТЕМИ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ Д.Г. ЛОУРЕНСА.....	92
Ставенко О.В. КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНА ОРГАНІЗАЦІЯ КАЗКИ НОРМАНА ЛІНДСЕЯ «THE MAGIC PUDDING».....	98
Хаботнякова П.С. ТИПОЛОГІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ І ПРАГМАТИЧНИХ ЕФЕКТІВ У СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ).....	104
Цапів А.О. ІГРОВІ НАРАТИВНІ МОДЕЛІ В КОРОТКИХ ОПОВІДАННЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ РУТ ПАРК «ДИВАКУВАТИЙ ВОМБАТ»).....	108
СЕКЦІЯ 2	
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	
Альошина М.Д. ДІАЛЕКТИ ЯК ВИРАЗНИКИ ДОМІНАНТ ІДІОСТИЛІО В РОМАНІ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА».....	113
Богданова О.В., Ященко Е.О. ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСІВІВ НЕГАТИВНОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ.....	119
Добровольська Ю.А., Палей Т.А. МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА СПОСОБИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ).....	124
Євтушенко Н.І. СКЛАДНІ СЛОВА Й ДЕФІСНІ КОМПЛЕКСИ ЯК ПОТЕНЦІЙНІ УТВОРЕННЯ В МОВІ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	129

Коновалова В.Б., Мирошниченко В.М. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ГАЛУЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	134
Кузенко Г.М. КУЛЬТУРНО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	140
Попова О.В. ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДЕТЕРМІНАНТИ ПИТАЛЬНИХ ЗА СТРУКТУРОЮ РЕЧЕНЬ ІЗ НЕІНТЕРОГАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОФІЦІЙНО-АКАДЕМІЧНОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ МОВ).....	145
Пустовойт Н.И. КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МЕТАФОРА ВО ФРАНЦУЗСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ.....	152
Тарасова А.В. КОНТЕКСТУАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПЕРЕКЛАДІ.....	156
Шмігер Т.В. АЛЕГОРИЧНІСТЬ ХРИСТА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ КРІЗЬ ПРИЗМУ КАТЕХИЗМУ СВ. ПЕТРА МОГИЛИ.....	161
Якубенко І.В. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ (ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ).....	166
 СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ	
Акімова А.О., Акімова А.О. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ДРАМАТУРГІЇ.....	171
Главацька Ю.Л. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДІАЛОГ КУЛЬТУР: ТРИ ЕТАПИ ВІДТВОРЕННЯ НЕПРЯМОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ ОРИГІНАЛУ Й ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ БАЙКИ БЕРНАРДА МАНДЕВІЛЯ “THE GRUMBLING HIVE: OR, KNAVES TURN'D HONEST”).....	176
Yehorova O.I., Bila O.Y. LINGUISTIC DEVIATIONS OF THE PROFESSIONAL LANGUAGE EUROLECT IN THE ENGLISH DISCOURSE.....	182
Карабович Т.Б. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА АСТАФ'ЄВА ПРО ТВОРЧИЙ ФЕНОМЕН НЬЮ-ЙОРКСЬКОЇ ГРУПИ.....	187

Кузнєцова Г.В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ
В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....193

Маланій Н.І.

ДИЗАБІЛІТІ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ АНГЛІЇ.....198

Розенгарт Ю.В.

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ
СПОТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....203

Тетеріна Л.М., Іванова З.О.

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У ПОЕЗІЇ ТОМА ЛЕОНАРДА.....207

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Галаган В.В., Мартос С.А.

ВІДОБРАЖЕННЯ ВІТАЛЬНИХ ТА ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВИХ
ЦІННОСТЕЙ БУТТЯ В МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНГУ.....211

Кобець Н.О.

ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ В СЛОВАЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ БОГУША НОСАКА-НЕЗАБУДОВА
«ЛИСТИ З НЕВІДОМОЇ ЗЕМЛІ».).....215

Левакіна Т.В.

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАТИВНОСТІ В МОРФЕМНІЙ І СЛОВОТВІРНІЙ
ПІДСИСТЕМАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....221

Olesya Malaya, Yevhen Chervinko, Olena Sergeyeva

“YOU KNOW NOTHING!”: INCOMPETENCE ACCUSATIONS
AS FACEWORK IN FACEBOOK-COMMENTS.....226

CONTENTS

SECTION 1

ROMANIC LANGUAGES

Akishyna M.O.

ANTI-TERRORIST MOTIFS IN THE MODERN ENGLISH POETIC DISCOURSE.....11

Bessonova A.S.

GENRE OF THE HISTORICAL BACKGROUND
IN ENGLISH-SCIENTIFIC-POPULAR DISCOURSE.....17

Velychko N.M.

THE TERM OF ADDRESS AND ITS FUNCTIONS
FROM LINGUISTIC POINT OF VIEW 22

Gnezdilova Ya.V.

METAPRAGMATICS AND METAPRAGMATIC AWARENESS:
MAIN CHARACTERISTICS.29

Goshtanar I.W.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT FRAU IN A LITERARY DISCOURSE
(BASED ON THE NOVEL “DIE MITTAGSFRAU” BY JULIA FRANCK)..... 33

Dovzhenko I.V.

SPECIFICITY OF THE STUDY OF TERMINOLOGY THE IN SERVICE SECTOR..... 38

Kalashnykova M.Ju.

THE “ELITE CULTURE” MEGACONCEPT AND ITS SYSTEM ORGANIZATION
IN TERMS OF THE STUDY OF THE ENGLISH-SPEAKING SOCIETY 43

Kryknitska I.O.

ETHNOPRAGMATICS: A LOOK AT THE MODERN ENGLISH CULINARY
PHRASEOLOGISMS..... 49

Lysanets Yu.V.

CONCEPTS OF COMMUNICATIVE BEHAVIOR
IN THE ENGLISH DISCOURSE OF MEDICINE.....53

Lut K.A., Lysenko A.I.

CODE-SWITCHING AS THE CAUSE
OF MISCOMMUNICATION IN AVIATION DISCOURSE..... 57

Makarova O.A.

THE ETHNOCULTURAL STEREOTYPES ABOUT WOMEN
IN THE AUSTRALIAN DISCOURSE..... 62

Makaruk L.L.

WRITTEN SPEECH VS ORAL SPEECH: ANTHROPOLOGICAL OVERVIEW..... 68

Peredon N.O.

THE COMMUNICATIVE BEHAVIOUR OF THE INITIATOR
OF RECONCILIATION: LINGUO-STYLISTIC ASPECT OF RESEARCH.....73

Potorii N.V. LEXICAL AND SEMANTIC POTENTIAL OF PRONOUN DEVIATIONS IN AMERICAN POETIC SPEECH.....	78
Serdyuk O.V. WAYS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS TRANSLATION WITH THE CONCEPT “CAT” INTO UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES.....	83
Smaglii V.M. PRAGMATIC APPROACHES TO APOLOGY SPEECH ACT STUDIES.....	87
Sobetska N.V. THE IDEAS OF FEMALE EMANCIPATION IN D.H. LAWRENCES NOVELS.....	92
Stavenko O.V. COMPOSITION AND PLOT ORGANIZATION OF THE FAIRYTALE THE MAGIC PUDDING BY NORMAN LINDSAY.....	98
Khabotniakova P.S. TYPOLOGY OF SPEECH ACTS AND PRAGMATIC EFFECTS IN MODERN COGNITIVE-PRAGMATIC PARADIGM (BASED ON FRANK PERETTI NOVELS).....	104
Tsapiv A.O. NARRATIVE PLAY MODELS IN SHORT STORIES FOR CHILDREN (CASE STUDY OF RUTH PARK’S SHORT STORIES “THE MUDDLEHEADED WOMBAT”).....	108
SECTION 2	
TRANSLATION STUDIES	
Aloshyna M.D. DIALECTS AS EXPRESSIONS OF MARK TWAIN’S IDIOSTYLE IN THE NOVEL “THE ADVENTURES OF TOM SAWYER”.....	113
Bogdanova O.V., Yashchenko E.O. MEANS OF REPRODUCTION OF EXPRESSIVES OF NEGATIVE EMOTION IN ENGLISH TEXTS.....	119
Dobrovolska Y.A., Paliei T.A. LANGUAGE TOOLS OF REALISING MANIPULATIVE INFLUENCE IN ENGLISH DIALOGUE SPEECH AND WAYS OF THEIR REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION (ON THE BASIS OF ARTISTIC PROSE).....	124
Yevtushenko N.I. COMPOSITE WORDS AND HYPHEN COMPLEXES AS POTENTIAL DEVELOPMENTS IN POETIC LANGUAGE (BASED ON THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES).....	129
Konovalova V.B., Myroshnichenko V.M. PROBLEMS OF THE UKRAINIAN TERMINOLOGY FORMATION IN THE FIELD OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE.....	134

Kuzenko H.M. CULTURAL-CONCEPTUAL ASPECT OF LITERARY TRANSLATION	140
Popova O.V. REPRODUCTION MEANS OF COMMUNICATIVE SEMANTICS WHILE TRANSLATING GRAMMATICALLY INTERROGATIVE SENTENCES WITH A NON-INTERROGATIVE DETERMINANT WITHIN THE CONTEXT OF OFFICIAL ACADEMIC CORRESPONDENCE (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND CHINESE LANGUAGES)	145
Pustovoit N.I. CONCEPTUAL METAPHORS IN FRENCH LITERARY DISCOURSE.....	152
Tarasova A.V. CONTEXT TRANSFORMATIONS OF COMPARATIVE PHRASEOLOGISMS IN PROCESS OF TRANSLATION.....	156
Shmiher T.V. ALLEGORICAL PRESENTATION OF JESUS CHRIST AS A TRANSLATION OBJECT VIA THE PRISM ST. PETRO MOHYLA'S.....	161
Yakubenko I.V. METHODOLOGY FOR STUDYING OF THE ACTUAL DIVISION OF A SENTENCE (PRAGMATICS ASPECT).....	166
SECTION 3 INTERCULTURAL COMMUNICATION	
Akimova A.A., Akimova A.A. HISTORICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT CHINESE CULTURE IN THE DRAMATICS.....	171
Hlavatska Y.L. INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A DIALOGUE OF CULTURES: THREE STAGES OF REFLECTING INDIRECT COMMUNICATION (THE CASE STUDY OF THE TEXT-ORIGINAL AND TEXT-TRANSLATION OF ENGLISH FABLE "THE GRUMBLING HIVE: OR, KNAVES TURN'D HONEST" BY BERNARD MANDEVILLE).....	176
Yehorova O.I., Bila O.Y. LINGUISTIC DEVIATIONS OF THE PROFESSIONAL LANGUAGE EUROLECT IN THE ENGLISH DISCOURSE.....	182
Karabovich T.B. SCIENTIFIC RESEARCH BY PROFESSOR ALEXANDER ASTAFIEV ABOUT THE CREATIVE PHENOMENON OF THE NEW YORK GROUP.....	187
Kuznyetsova A.V. ON SOME ASPECTS OF STUDYING MULTIMODALITY IN A POLITICAL DISCOURSE.....	193

Malaniy N.I. DISABILITY IN THE HISTORICAL AND CULTURAL SPACE OF MEDIEVAL ENGLAND.....	198
Rosenhart Yu.V. EPISTEMOLOGICAL AND LINGO-CULTURAL ASPECTS OF INFORMATION DISTORTION IN THE POLITICAL DISCOURSE	203
Teterina L.M., Ivanova Z.O. PECULIARITIES OF USING MULTILINGUAL ELEMENTS IN TOM LEONARD'S POEMS.....	207
 SECTION 4 SLAVIC LANGUAGES	
Halahan V.V., Martos S.A. REPRESENTATION OF VITAL, EMOTIONAL AND SENSUAL VALUES OF BEING IN THE YOUTH SLANG.....	211
Kobets N.O. THE IMAGE OF THE UKRAINIAN IN SLOVAKIAN LITERATURE: IMAGOLOGICAL ASPECT (ON THE MATERIAL OF BOGUSH NOSAK-NEZABUDOV'S ARTICLES "LETTERS FROM UNKNOWN LAND").....	215
Levakina T.V. REALIZATION OF SOCIATIVITY IN THE MORPHEMICAL AND WORD-BUILDING SUBSYSTEMS OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	221
Olesya Malaya, Yevhen Chervinko, Olena Sergeyeva "YOU KNOW NOTHING!": INCOMPETENCE ACCUSATIONS AS FACEWORK IN FACEBOOK-COMMENTS.....	226

СЕКЦІЯ 1
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'373

АНТИТЕРОРИСТИЧНІ МОТИВИ В СУЧАСНОМУ
АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Акішина М.О., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет

Стаття присвячена дослідженню антитерористичних мотивів англійськомовного сучасного поетичного дискурсу. Виокремлено основні антитерористичні мотиви поетичного дискурсу через лексико-семантичну інтерпретацію.

Ключові слова: мотив, дискурс, поетичний дискурс.

В статье проанализированы антитеррористические мотивы англоязычного современного поэтического дискурса. Выделены основные антитеррористические мотивы поэтического дискурса с помощью лексико-семантической интерпретации.

Ключевые слова: мотив, дискурс, поэтический дискурс.

Akishyna M.O. ANTI-TERRORIST MOTIFS IN THE MODERN ENGLISH POETIC DISCOURSE

The article focuses on the problem of anti-terrorist motifs in modern poetry. The basic motifs and lexico-semantic mechanisms of their realization in modern poetic texts are revealed.

Key words: motif, discourse, poetic discourse.

Постановка проблеми. Поетичний дискурс слугує універсальним засобом маніпулювання суспільною свідомістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ столітті дослідження образності поетичного дискурсу отримує розвиток у розвідках науковців, які сповідують новий підхід до вивчення цього явища (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, С.О. Жаботинська, В.І. Карасик, О.С. Маріна, Г.М. Передерій, І.А. Редька, О.Г. Скідан, Н.В. Ярова), розглядаючи образність передусім як основний спосіб концептуалізації не лише буденного (G. Radden, Z. Kövecses, G. Lakoff, K. Panther), а й художнього (Н.О. Ілюхіна, R. Gibbs, R. DeMendoza) досвіду людини. У другій половині ХХ століття лінгвістичні студії змінили вектор своїх досліджень і звернулися до проблеми функціонування мовних одиниць у процесі спілкування, поєднання комунікативної діяльності автора та читача.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету статті, яка полягає в дослідженні антитерористичних мотивів англійськомовного сучасного поетичного дискурсу з огляду на комунікативно-прагматичний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. У руслі комунікативно-прагматич-

ного підходу мотиви поетичного дискурсу та їх семантичні ознаки досліджуються з погляду актуального художнього завдання (інтенції) та смислу сюжету загалом.

Обґрунтованість релевантності поняття «мотив» пов'язана з тим, що в поетичному дискурсі в основі кожного мотиву лежать стійкі слова-образи й лейтмотивна лексика. Слідом за Б.М. Гаспаровим ми інтерпретуємо мотив як суміщення двох понять мотиву та лейтмотиву в значенні конкретного образу або окремої деталі, що згадується неодноразово і проходить крізь творчість письменника або окремих його творів [4, с. 31]. Таким чином, лейтмотив варто сприймати як семантичний повтор. Застосовуючи таке положення до матеріалу дослідження, вважаємо за доцільне виділити стрижневі мотиви поетичного дискурсу ХХІ століття, а саме антитерористичні, що виокремлюються завдяки рекурентній реалізації лейтмотивної лексики. У нашому розумінні мотив є багатошаровим утворенням, спроможним розкривати закладені в поетичному тексті приховані смисли.

Антитерористичні мотиви сучасного англійськомовного дискурсу актуалізуються через низку концептів, а саме: ТЕРОРИЗМ, ТЕРОРИСТ, ТЕРАКТ, СМЕРТЬ, ЖЕРТВА.

У руслі дослідження антитерористичний мотив розуміємо як такий, що реалізується за допомогою створення образності, який базується на лінгвокогнітивному й комунікативно-прагматичному підґрунті, сприяє не лише адекватній інтерпретації словесних образів, а й реалізації комунікативно-прагматичних стратегій впливу на аудиторію.

Тероризм як ключовий конструкт антитерористичних мотивів належить до явищ сучасності, тому уявлення про нього посідають важливе місце в системі знань людини про світ. Цілісний образ світу, або картина світу, формується в свідомості людини в результаті сприйняття та осмислення предметів і явищ навколишньої дійсності завдяки процесу концептуалізації, що передбачає виділення мінімальних за змістом одиниць людського досвіду, структур знання, концептів, сукупність яких складається в концептуальну картину світу.

Концепт ТЕРОРИЗМ як провідний серед антитерористичних мотивів містить спеціальні знання про комплексну, багатоаспектну діяльність, що пройшла тривалий шлях розвитку й зараз включає стратегічні дії, направлені на залякування та політичне переконання аудиторії [12, с. 90–102]. Тобто концепт ТЕРОРИЗМ є моделлю репрезентації знань про специфічну діяльність або віддзеркалює «пакет» інформації, знань про цей вид діяльності [12, с. 90–102].

З огляду на мету дослідження, релевантним убачається аналіз особливостей формування та функціонування певних мотивів у текстах сучасного поетичного дискурсу. Відмінність між концептом і мотивом полягає в тому, що корені мотиву сягають у культурний, конкретний або світовий контекст, де телеологія мотиву у функціональному плані є естетичною, натомість концепт є надтекстовою, надмовною сутністю, що не обов'язково фокусується на естетиці [7, с. 60].

Мотив належить до авторового творчого світу, тоді як концепт насамперед є феноменом колективної свідомості й культурної пам'яті, знання. Концепт і мотив володіють певним комунікативним потенціалом. Концептуальна складова тексту зазвичай легко упізнається читачем, оскільки концепти наділені універсальним, національним і культурним значенням. Мотив може бути прихованим, а його ідентифікація уможливується за умови врахування ступеню підготовленості читача та прозорості образності, що реалізується в мотиві.

Мотив страждань актуалізується в описуванні атмосфери подій 11 вересня, які зображуються в рядках вірша Розани Пелікейн (*Rosana Pelikane «If They Could Speak»*). Вірш описує переживання ліричного героя, що загинув унаслідок дій терористів 11 вересня 2001 року: *Please don't be afraid./ Yes, life is different now but remember when it was beautiful? / Well, it will be again, though not the same. / The wounds will heal, your tears will dry and though scars remain,/ I know you are strong enough to live through the pain. / Do not grieve and linger in the shadows of graves. / Go out into the sunshine and tell everyone that I was here./ Let our enemy know that when we were together we lived, and worked and loved. / And though I am gone, you will carry on for me because you must. / Tell my family how much I loved them and still do. / Remember the good we shared, the life we created, and / walk forward with noble dreams. / God can't fill a shattered heart or a clenched fist. / Let fear die and let love flow again like a river./ So as the smoke rises high above the ash, / gather all your strength and rebuild some new, something better. / It's not impossible. / It's essential. / It's what I would do for you. / Just one last thing, surely you must know, / I never wanted to leave you. / I was captured by fate, / escorted by angels. / And though you might feel you are alone, / you are not and neither am I ... / Love always [20].*

Атмосфера цього фрагмента декодується за допомогою асоціацій, що виникають у свідомості читача без уживання певних маркерів (лейтмотивної лексики). Таке розуміння зумовлюється самим текстом як стимулом і комунікативно-прагматичною установкою автора. Рядками *Please don't be afraid. / Yes, life is different now but / remember when it was beautiful?/ Well, it will be again, though not the same*, на нашу думку, автор прагне переконати читача, що життя триватиме, але все буде іншим, адже воно вже не буде таким «красивим» (*when it was beautiful*), яким було раніше.

Дискурсивна образність розкривається також у **мотиві життя**: впевненість, що життя триває, але вже по-іншому, адже все одно воно є сповненим любові та єдності. Загалом на тлі антитерористичного мотиву у вірші перетинаються **мотив життя** (*Well, it will be again, though not the same. / The wounds will heal, your tears will dry and though scars remain, / I know you are strong enough to live through the pain*); **мотив єдності народу** (*Let our enemy know that when we were together*

we lived, and worked and loved. / And though I am gone, you will carry on for me because you must). Попри виокремлені мотиви, у цьому тексті також актуалізується обов'язковий за умов будь-якої трагедії **релігійний мотив**, який вербалізується за допомогою конфесійної лексики *God, angels*.

У рядку *So as the smoke rises high above the ash* завдяки «словам-маркерам» (термін Н.С. Болотнової) автор примушує читача відтворити образ зруйнованих башт-близнюків. У цьому випадку лексема *the ash* актуалізує образ будівель, що перетворилися на попіл.

У вірші спостерігаємо конвергенцію мотивів, а саме: **мотив страждань**, що актуалізується через лейтмотивну лексику *wounds, heal, tears, scars, pain, мотив смерті – grieve, shadows of graves, the ash, to leave, fate, angels, мотив життя – to live through, the sunshine, lived, and worked and loved, the life, a clenched fist, flow again like a river; strength, rebuild, мотив неминучості долі – I never wanted to leave you, I was captured by fate, мотив любові – loved, we were together; I loved them and still do, Love always, релігійні мотиви – God, angels*.

Мотив невинності жертв виникає на основі рекурентного характеру властивого лейтмотивній лексиці: *innocent workers, Thousands of innocent people, Millions: the lives of so many lost by a few minutes, / plus more as time went by. / Thousands of innocent people died, / Millions more watched and cried* («Tears of Strength») [16].

У перших рядках фрагменту спостерігаємо протиставлення *the lives of so many – a few minutes*, що викликає відчуття раптовості трагедії, що сприяє емотивному впливу на читача. Оцінка автором масштабів теракту проявляється у використанні номінативних одиниць *so many – plus more – Thousands – Millions more*, масштабність події стає зрозумілою завдяки наростаючому характеру конотативного значення кожної лексичної одиниці. Емотивність підкреслюється дієсловами *watched and cried*. Варто зазначити, що поетичному дискурсу ХХІ століття притаманна лапідарність у використанні тривіальних поетичних засобів експресії на кшталт ступенів порівняння, числівників. Особливе місце серед лейтмотивної лексики антитерористичного мотиву посідає прикметник *innocent*, який є стрижнем антитерористичного мотиву в творчості авторів поетичних текстів ХХІ століття, а в цьому тексті використаний у словосполученні *innocent people*.

У вірші Андреа Йель лексеми *innocent* використано у словосполученнях *innocent workers, innocent helper: Not only did the innocent / workers lose their lives, / But now its the innocent helper who dies. / All around America people are giving their love, / Donating, hoping, and praying for those above* [22].

Лексичні одиниці *workers* і *helper* актуалізують образ людей, що рятували жертв під час катастрофи і стали невинними жертвами також.

Концепт ТЕРОРИЗМ як засадничий конструкт терористичного та антитерористичного мотиву належить до «соціально значущих концептів» [8, с. 38], «слів-ключів» [2, с. 63], що характеризуються соціокультурною маркованістю й домінують у свідомості соціуму в певні періоди часу. Концепт у сучасній науковій парадигмі характеризується когнітивно-комунікативною асиметрією, яка визначається відсутністю жорсткої залежності змісту концепту від типу дискурсу. Отже, «одна й та сама ментальна одиниця <...> може входити до інформативного поля декількох дискурсів» [10, с. 127]. У цьому сенсі концепт ТЕРОРИЗМ належить до полідискурсивних: він актуалізується в цілій низці дискурсів у межах, зокрема, загальнонаціонального дискурсу США. Це дає можливість визначити ТЕРОРИЗМ як метаконцепт, що є ментальним конструктом, або так звану «надбудову», що регулює концепти, які актуалізуються та взаємодіють у кожній ситуації по-різному й мають і вербальну репрезентацію. Кожен із таких концептів структурується у фрейм-сценарій. Так, наприклад, фрейм-сценарій 9/11 (11 ВЕРЕСНЯ) входить до складу метаконцепту ТЕРОРИЗМ, водночас фрейм-сценарій 11 ВЕРЕСНЯ відтворює структуру концепту ТЕРОРИЗМ. На наш погляд, фрейми є найбільш прийнятними структурами репрезентації знань під час дослідження поетичного дискурсу.

Підґрунтям для ідентифікації «11 вересня» або «9/11» як фрейму-сценарію концепту ТЕРОРИЗМ слугує відповідність усім ознакам фрейму-сценарію, адже фрейм-сценарій становить набір об'єднаних часовими й причинними зв'язками понять, що описують упорядковану в часі послідовність стереотипних подій [17, р. 8], організує мовленнєву поведінку та її інтерпретацію [21, р. 119].

Під час аналізу дискурсивної реалізації концепту значущим критерієм вважається те, у які зв'язки він вступає в межах концептосфери, яка, у свою чергу, визначається як

«упорядкована сукупність одиниць мислення народу» [13, с. 65].

У дослідженні фокусуємо увагу на функціонуванні концепту всередині мотиву. Більш того, мотив, на нашу думку, є так званою «площиною» реалізації концептосфери. Концептуальні зв'язки формують нові смисли, «які можливо визначити шляхом установлення відношень між усіма елементами» [14, с. 15].

Існують різні підходи до типології зв'язків між концептами. Найбільш об'єктивними, як нам видається, є думка Г.В. Токарева, який слідом за Ю.М. Карауловим виділяє три основні види зв'язків: привативні опозиції (включення), еквіполентні опозиції (перетинання) та диз'юнктивні опозиції (відсутність загальних елементів) [14, с. 15].

Аналіз вербалізації концепту ТЕРОРИЗМ в англійськомовному поетичному дискурсі дає змогу виділити найбільш релевантні для нього різновиди концептуальних зв'язків. Так, у межах привативних опозицій ТЕРОРИЗМ інтерпретується як «злочин», адже привативна опозиція фіксується при включенні значення одного слова в значення іншого [11, с. 132]. Уважаємо, що злочин і тероризм існують саме у таких відношеннях, адже злочин є складовою тероризму як діяльності.

Вірш «*Terrorists Are Cowards*», автором якого є Абді-нур Мухамед, актуалізує концепт ТЕРОРИСТ, тобто уособлює терористів, що скоюють злочин: *How many children are we losing each day in terrorist acts? / He is a blood-thirsty guy / He opens fire on a crowd/ Aiming to kill everybody Tearing hearts into pieces* [15].

Концепт ТЕРОРИСТ реконструюємо за допомогою маркера, яким слугує номінативна одиниця *a blood-thirsty guy*. Образ самої події базується на асоціаціях, повністю вербалізованих у тексті – *terrorist acts*.

Концепт ЗЛОЧИН як складник концепту ТЕРОРИЗМ реалізується в перших рядках твору, де зображується насилля.

Отже, концептуальні зв'язки наявні між концептами ТЕРОРИЗМ – ЗЛОЧИН – НАСИЛЛЯ у вигляді привативних опозицій (ті, що відображують ієрархічний зв'язок між членами опозиції), оскільки, на нашу думку, насилля є складовою злочину, що, у свою чергу, міститься в понятті *тероризм*.

Серед спектру антитерористичних мотивів англійськомовного поетичного дискурсу виділяємо **релігійні мотиви**, що актуалізуються під час згадування цілей терористичних актів, якими

насамперед керуються терористи. У тексті Кейта Бартона (*Keith Barton «Terrorism»*) цілі тероризму визначаються як релігійні та ідеологічні: *Terrorist threats predicated by ideology / Of a sick mind who worships idolatry / Cowards disguised as martyrs / Who destroy and slaughter / Innocent people / Who worship under steeples / Terrorism is not a war/ It's fear from those we abhor / Religious epithets and ethnic slurs / Produce a monster like swine before pearls / Innocent children/ Hearts not yet hardened / Terrorism will not be defeated / Until nations unite against those conceited / Misguided souls propelled by delusion / That life is but an illusion Governments cannot win this war / But each person must face this chore / Terrorism is part of our history / Since Abraham, it's not a mystery / Inhumanity and humanity co-exist / Between the precipice and the abyss / For we reside between heaven and hell / Where will you be when He rings the bell* [16]?

За допомогою асоціацій визначаємо релігійні мотиви через наявність такої лейтмотивної лексики: *ideology, worships idolatry, martyrs, worship under steeples*, адже наведені лексичні одиниці належать до таких, що об'єктивують концепт ВІРА. Використовуючи лексеми з протилежним оцінним значенням, автор досягає максимальної емотивності. Наприклад, лексема *Cowards* (негативна оцінка) протиставляється лексемі *martyrs* (позитивна оцінка). В антитезі *Who destroy* (негативна оцінка) протиставляється *Who worship* (позитивна оцінка). Уживання дієслова *slaughter* у сполученні з *Innocent people* викликає в читача відчуття безпорадності жертв терористичних актів.

Як основний інструмент маніпулювання як владою, так і суспільною свідомістю терористи використовують страх. **Мотив страху** є одним із ключових для розуміння природи тероризму, механізмів його дії через залякування, навіювання страху з метою примусу до певної поведінки, як це закладено у вірші. Поєднуючи несумісні номінативні одиниці *Religious epithets* (позитивна оцінка) та *ethnic slurs* (негативна оцінка), автор створює образ монстра, що порівнюється з свинею – *a monster like swine*. Уживання поряд лексичних одиниць *pearls, Innocent children* підсилює емотивний ефект створеного образу невинних жертв, адже згадування дітей як жертв терористичних актів саме по собі сприяє відчуттю жалю, а в поєднанні з прикметником *Innocent* образ набуває більшої емоційності. Порівнюючи дітей з перлами,

автор досягає максимального оцінно-емотивного ефекту у свідомості читача.

Мотив контролю суспільної думки є складовою мотивів тероризму, влади та політики, отже, є місцем перетину цих мотивів. Політичний мотив спостерігаємо в рядках *Terrorism will not be defeated / Until nations unite against those conceited*. Реалізації політичного мотиву сприяє прозорість, що досягається вживанням медійної політичної лексики. Надалі політичний мотив об'єктивується в опозиції номінативних одиниць *Governments – each person*, де спостерігаємо мотив протиставлення державної влади особистості. Політичний мотив надалі підтримується за допомогою згадування оніму відомого політичного діяча *Abraham* (Авраам Лінкольн) в іронічному висловленні *Terrorism is part of our history / Since Abraham, it's not a mystery*, яке допомагає читачеві осягнути факт паралельності історії створення США й тероризму загалом. Використання автором конфесійної лексики *heaven / hell / He rings the bell* апелює до глибин душі читача, максимальний емотивний ефект створюється за допомогою питання, що завершує вірш: *Where will you be when He rings the bell?* Задля максимального апелювання до почуттів читача автор використовує протиставлення лексичних одиниць: *Inhumanity – humanity, the precipice? the abyss, heaven – hell*.

У наведеному прикладі мотив контролю суспільної думки реалізується за допомогою номінативних одиниць *nations, each person, this chore*, мотиви влади та політики – *Governments, Abraham*, терористичний мотив – *Terrorism, Misguided souls, Inhumanity*, релігійні мотиви – *between heaven and hell, when He rings the bell*.

Еквіполентні зв'язки є найбільш характерними в межах терористичних мотивів. Еквіполентна опозиція пов'язує слова, які мають як загальні, так і специфічні компоненти значення [11, с. 134]. Ознаки мотиву тероризму перетинаються із змістом мотиву влади та політики.

Еквіполентні відношення пов'язують терористичний мотив з **мотивом впливу на аудиторію**. Терористи прагнуть залякати аудиторію, достатньо ширшу, ніж реальні жертви теракту. Прикладом чого слугує фрагмент вірша Джима Кона «Ghost Dance»: *Over the rubble of the World Trade Center / he grand sad unimaginable confusion of souls / Rose from towers mangled steel-to afterlives all- / All eyes drawn to that vacuum in the sky's next*

move / Where the ghost dance of bodhisattva firemen / & holy martyrs of terror--holy martyrs lost & Missing, a great far reaching cry spreading wild/ Across the planet- the crying unity of undying pain [16].

За допомогою виразу *Across the planet* можливо реконструювати мотив впливу на аудиторію. Завдяки використанню лексичних одиниць з абстрактною семантикою *crying unity of undying pain* автор досягає відчуття безмежності болю і страждань людства. Мотив смерті об'єктивується через номінативні одиниці та метафоричні вирази *confusion of souls, vacuum, the ghost dance of bodhisattva firemen, holy martyrs of terror*.

Загалом антитерористичні мотиви визначаються енциклопедичністю і структурують більшу частину уявлень про тероризм. Лексична об'єктивація мотивів призводить до актуалізації різних їх ознак, таких як політична мотивація, ідеологічне підґрунтя, залякування, насилля, організованість, кримінальний характер.

Дослідження корпусу поетичних текстів, що містять антитерористичні мотиви, доводить, що поетичний дискурс ХХІ століття як цілісний конструкт, що постійно ускладнюється, є універсальним засобом маніпулювання суспільною свідомістю. Так, одним із ключових мотивів поетичного дискурсу є **мотив боротьби з тероризмом**. Саме поняття *тероризм* є явищем сучасності, тому уявлення про нього посідають важливе місце в системі знань людини про світ.

Отже, для розуміння образотворчої сутності дискурсивної образності в поетичному тексті величезну роль відіграють подібність та уява. Нове узгодження, властиве метафоричному вислову, виникає із семантичної близькості, яка несподівано виникла між словами. Отже, дискурсивна образність у досліджуваних текстах відображає індивідуально-авторський погляд на світ, виконує естетичну функцію, має максимальну синтагматичну обумовленість, активізує розумовий процес, відображаючи здатність людини (реципієнта) вловлювати подібність між різними реаліями.

Концептуальний аспект антитерористичних мотивів поетичних текстів репрезентований сукупністю художніх концептів як згустків культури, системна взаємодія яких і формує сам мотив.

Прагматичною ознакою мотивів англійськомовних поетичних текстів ХХІ століття є реалізація авторських інтенцій, оскільки в процесі художньо-мовленнєвої діяльності

під час створення тексту автор діє в рамках певної комунікативно-творчої стратегії, яка з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних факторів та умов процесу комунікації прогнозує структуру тексту та вживання в ньому мовних засобів, які найбільшою мірою впливають на читача. Цілеспрямованість художньо-мовленнєвих дій поета зумовлена його комунікативно-творчою стратегією, спонукає його до створення особливої системи смислових елементів, які він черпає в мові, а також є системою, що входить у текст не як цілісна структура, а фрагментарно, окремими структурними елементами, необхідними поетові для вираження задуманих художніх смислів. Автор прагне реалізації перлокутивного ефекту – викликати відразу до явища тероризму загалом, співчуття до постраждалих і відчуття єдності у війні проти тероризму.

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення основних мотивів англійськомовного поетичного дискурсу сучасності з позицій комунікативно-прагматичного підходу уможлиблює виявлення інтенції поета, його мотивів і цілей, аби привернути читача до уявної дійсності. До кола антитерористичних мотивів належать мотив страждань, страху, неминучості долі, любові, невинності жертв, контролю суспільної думки, мотив впливу на аудиторію, боротьби з тероризмом, об'єднання нації та релігійний мотив.

Подальшою перспективою дослідження вважаємо вивчення специфіки реалізації інших актуальних мотивів в англійськомовному поетичному мовленні сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

- Белєхова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.04. Київ, 2002. 476 с.
- Будагов Р.А. История слов в истории общества. Москва: Просвещение, 1971. 257 с.
- Воробьєва О.П. Эмотивность художественного текста и читательская рефлексия. Язык и эмоции. Волгоград: Перемена, 1995. С. 240–246.
- Гаспаров Б., Паперно И. К описанию мотивной структуры лирики Пушкина. *Russian Romanticism: Studies in the Poetic Codes*. Stockholm, 1979. С. 9–44.
- Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Філологічні науки»*. Черкаси, 1999. Вип. 11. С. 3–20.
- Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. трудов*. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.
- Костина-Кассанелли О.С. Концепт и мотив: междисциплинарная соотнесенность понятий. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2013. № 1048. Вип. 67. С. 59–63.
- Кузнецова Л.Ф. Картина мира и ее функции в научном познании. Минск, 1984. 142 с.
- Маріна О.С. Констрастивні тропи і фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.04. Київ, 2004. 202 с.
- Приходько А.М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. *Запоріжжя: Прем'єр*, 2008. 332 с.
- Панфилов В.З. Философские проблемы языкознания. Гносеологические аспекты. Москва, 1977. 288 с.
- Семенчук А.Б. Інноваційні засоби об'єктивації концепту ТЕРОРИЗМ (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Херсон, 2010. 20 с.
- Стернин И.А. О понятии коммуникативного поведения. *Kommunikativ-funktionale Sprachbetrachtung*. Halle, 1989. S. 279–282.
- Топоров В.Н. Пространство и текст. Текст: семантика и структура. Москва: Наука, 1983. С. 227–284.
- Abdi-Noor H.M. Terrorists Are Cowards URL: <http://www.authorsden.com/visit/viewPoetry.asp?id=183449>.
- Anti-terrorist poems URL: <http://poetry.about.com/od/ourpoemcollections/a/poemsafterattac.htm>.
- Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*. 1985. № 6 (2). P. 222 – 253.
- Kövecses Z. The Scope of Metaphor. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. P. 79–93.
- Lakoff G. *Cognitive semantics*. U. Eco, M. Santambrogio, P. Violi (eds.) *Meaning and mental representations*. Bloomington, 1988. P. 119–154.
- Pelikane R. If They Could Speak. URL: http://www.rosanapellicane.net/9_11_Memorial_Poem.html.
- Ungerer F., Schmid H.-J. *An introduction to cognitive linguistics*. Edinburg Gate, Harlow, 1996. 293 p.
- Yehle A. Disaster In America URL: <http://www.butlerwebs.com/art/poems-andrea.htm>.

УДК 81'42

ЖАНР ИСТОРИЧЕСКОЙ СПРАВКИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ

Бессонова А.С., преподаватель
кафедры германской филологии

Горловский институт иностранных языков

ГБУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

В статье рассматривается жанр исторической справки в составе научно-популярного дискурса. На материале английского языка анализируются особенности функционирования данного жанра в научно-популярном дискурсе.

Ключевые слова: жанр, историческая справка, научно-популярный дискурс, лексический уровень, синтаксический уровень.

У статті розглядається жанр історичної довідки в складі науково-популярного дискурсу. На матеріалі англійської мови аналізуються особливості функціонування цього жанру в науково-популярному дискурсі.

Ключові слова: жанр, історична довідка, науково-популярний дискурс, лексичний рівень, синтаксичний рівень.

Bessonova A.S. GENRE OF THE HISTORICAL BACKGROUND IN ENGLISH-SCIENTIFIC-POPULAR DISCOURSE

The article deals with the genre of the historical reference within the popular science discourse. On the material of the English language, the article studies functioning peculiarities of the genre in popular science discourse.

Key words: genre, historical reference, popular science discourse, lexical level, syntactic level.

Постановка проблемы. Историческая справка широко применяется в самых различных областях науки. В языкознании ее традиционно относят к письменным жанрам дискурса. На данном этапе развития лингвистической науки особенности функционирования данного жанра в научно-популярном дискурсе все еще недостаточно изучены.

Анализ последних исследований и публикаций. В научно-популярном лингвистическом дискурсе историческая справка может быть сконцентрирована как вокруг лингвистического явления, так и вокруг личности ученого. Е.А. Баженова и М.П. Котюрова рассматривают ее в разрезе изучения старого знания с целью представления читателю научно-биографической информации об авторах цитируемых текстов, а также демонстрации принадлежности ученого к определенному научному направлению, научной школе [2, с. 72].

Исследователи в области лексикографии описывают историческую справку как составляющую экстралингвистического контекста, который дает возможность получить полное, многогранное представление об описываемом явлении [1, с. 15].

Зарубежные исследователи характеризуют историческую справку (Historical Reference) как некую реконструкцию данных, знаний, фактов, свидетельств, с целью воссоздания какого либо события, явления. Такая рекон-

струкция может быть основана на современном исследовании или на фактах, традициях, событиях из прошлого [5].

Наряду с исторической справкой, исследователи также используют справку биографическую, суть которой заключается в передаче информации о жизни определенных исторических личностей. Например, исследовательница в области биографического текста А.В. Терпугова называет такие особенности данного жанра, как высокая степень клишированности, стандартизации, лаконичность изложения [3].

Постановка задания. Цель статьи заключается в анализе существующих применений исторической справки, изучении реализации жанра исторической справки в научно-популярном дискурсе. Поставленные цели предполагают выполнение следующих задач: определить содержание понятия «жанр исторической справки», рассмотреть примеры и особенности функционирования жанра исторической справки в научно-популярном дискурсе.

Изложение основного материала исследования. Опираясь на исследования ученых в различных областях лингвистической науки, в рамках научно-популярного дискурса можем определить жанр исторической справки как письменный жанр, целью которого является предоставление достоверных сведений как о личности ученого, так и об истории возник-

новения лингвистического явления, а также описание событий, имеющих значение для развития лингвистической науки.

Условно мы можем выделить два основных вида жанра исторической справки в научно-популярном дискурсе: событийный и персонифицированный.

В событийной исторической справке предлагается описание важного лингвистического события, феномена или эпохи (отрезка времени).

“The second big linguistic invasion came as a result of the Viking raids on Britain, which began in AD 787 and continued at intervals for some 200 years. Regular settlement began in the mid-9th century, and within a few years the Danes controlled most of Eastern England. <...> In 991, a further invasion brought a series of victories for the Danish army, and resulted in the English king, Ethelred, being forced into exile, and the Danes seizing the throne. England then stayed under Danish rule for 25 years” [4, с. 25]. – «Второе большое лингвистическое вторжение произошло в результате рейдов викингов в Британии, которые начались в 787 году нашей эры и продолжались около 200 лет. Регулярное поселение началось в середине девятого века, и в течение нескольких лет датчане контролировали большую часть Восточной Англии. <...> В 991 году дальнейшее вторжение принесло ряд побед для датской армии и привело к тому, что английский король Этельред был изгнан, а датчане захватили трон. Англия тогда оставалась под датским правлением в течение 25 лет».

“Runes. Old English was written in the runic alphabet. This alphabet was used in northern Europe – in Scandinavia, present-day Germany, and the British Isles – and it has been preserved in 4000 inscriptions and a few manuscripts. It dates from around the 3rd century AD. No one knows exactly where the alphabet came from, but it seems to be a development of one of the alphabets of Southern Europe, probably the Roman, which runes resemble closely” [4, с. 9]. – «Руны. Древнеанглийский язык был написан в рунических алфавитах. Этот алфавит использовался в Северной Европе – в Скандинавии, современной Германии и Британских островах – и был сохранен в 4000 надписях и нескольких рукописях. Датируется примерно 3-м веком нашей эры. Никто точно не знает, откуда появился алфавит, но, похоже, он развился из одного из алфавитов Южной Европы, возможно, римского, на который руны очень похожи».

Значимые лингвистические события здесь могут быть описаны в неразрывной связи с событиями историческими, которые, в свою очередь, могут являться их объяснением.

“The period we call Middle English runs from the beginning of the 12th century until the middle of 15th. It is a difficult period to define and discuss, largely because of the changes taking place between the much more distinctive worlds of Old English and Modern English. The manuscripts give an impression of considerable linguistic variety and rapid transition. Also, the gradual decay of Anglo-Saxon traditions and literary practices, overlapping with the sudden emergence of French and Latin literacy <...> It is not until 1400 that a clear focus emerges, in the work of Chaucer, but by then the period is almost over. Chaucer himself, indeed, is more often seen as a forerunner of Modern English poetry than as a climax to Middle English” [4, с. 30]. – «Период, который мы называем Middle English, начинается с начала 12 века до середины 15-го. Это трудный период для определения и обсуждения, в основном из-за изменений, происходящих между гораздо более отчетливой эрой древнеанглийского и современного английского. В рукописях создается впечатление значительного языкового разнообразия и быстрого перехода. Кроме того, постепенный распад англосаксонских традиций и литературных практик, совпадающих с внезапным появлением французской и латинской грамотности <...> Только в 1400 году в работе Чосера возникает явный фокус, но к тому времени период почти завершен. Сам Чосер, действительно, часто рассматривается как предшественник современной английской поэзии, чем как кульминационный момент (вершина) для среднего английского».

Предметом исторической справки может стать событие, имеющее значение для развития науки.

“The Middle English period laid the foundation to the later emergence of several important constructions. Chief among this was a progressive form, which was used much more frequently towards the end of the period. Its use then increased dramatically in Early Modern English” [4, с. 45]. – «Период Middle English (Средний английский) заложил основу для последующего появления нескольких важных конструкций. Главной из них была форма длительного времени, которая использовалась гораздо чаще к концу периода. Ее использование затем резко возросло в раннем современном английском языке».

В исторической справке также может быть проиллюстрирована взаимосвязь исторических событий с лингвистическими.

“465 in this year Hengest fought against the Welsh near Wippedesfleot and there slew twelve Welsh nobles; and one of the thanes, whose name was Wipped, was slain there. 473 in this year Hengest fought against the Welsh and captured innumerable spoils. The fighting went on for several decades, but the imposition of Anglo-Saxon power was never in doubt. <...> By the end of the 5th century, the foundation was established for the emergence of the English language” [4, с. 7]. – «465 в этом году Хенгест сражался против валлийцев около Виппедесфлеота, где были убиты двенадцать валлийских дворян; там же был убит один из тех, чье имя было Уиппед. 473, в этом году Хенгест боролся против валлийцев и захватил бесчисленные трофеи. Бои продолжались несколько десятилетий, но навязывание англосаксонской власти никогда не вызывало сомнений. <...> К концу 5-го века была создана основа для появления английского языка».

“Most of the Anglo-Norman kings were unable to communicate at all in English – though it is said some used it for swearing. However, by the end of the 14th century, the situation had changed. Richard II addressed the people in English during the Peasants’ Revolt (1381). Henry IV’s speeches at Richard’s deposition were made in English. And Henry’s will was written in English (1413) – the first royal will to be so” [4, 30]. – «Большинство англо-норманских королей не могли вообще общаться на английском языке, хотя говорят, что некоторые использовали его для присяг. Однако к концу XIV века ситуация изменилась. Ричард II обращался к людям на английском языке во время Крестьянского восстания (1381). Речи Генриха IV в отложении Ричарда написаны на английском языке. Завещание Генриха написано на английском языке (1413 г.) – первое королевское завещание, написанное на английском».

Персонифицированная справка построена вокруг личности ученого, исследователя, писателя в неразрывной связи с его достижениями в той или иной области лингвистики или роли в развитии языка вообще.

“The Northumbrian monk Bede known as the Venerable Bede. Born at Monkton on Tyne in c. 673, he was taken at the age of 7 to the new monastery at Wearmouth, moving in 682 to the sister monastery in Jarrow, where he worked as a writer and teacher. He died in 735 and buried in Jarrow. His masterpiece, the Historia

Ecclesiastica Gentis Anglorum (“Ecclesiastical History of the English Nation”) was begun in his late years and finished in 731. Its focus is the growth of Christianity in England, but its scope is much wider, and it is recognized as the most valuable source we have for early English history. Written in Latin, an old English translation was made in the reign of Alfred the Great” [4, с. 7] – «Нортумбрийский монах Беде известен как Преподобный Беде. Родился в Монктоне на Тайн в с. 673, он был взят в возрасте 7 лет в новый монастырь в Уормуте, переместившись в 682 году в сестринский монастырь в Джарроу, где он работал писателем и учителем. Он умер в 735 году и похоронен в Жарроу. Его шедевр, Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum («Церковная история английского народа»), был начат в его поздние годы и завершился в 731 году. Его внимание сосредоточено на росте христианства в Англии, но его масштаб намного шире, он признан как самый ценный источник, который мы имеем для ранней английской истории. Написанный на латыни, английский перевод был сделан в царствование Альфреда Великого».

“The Cornishman John of Trevisa (d. 1402), who became an Oxford scholar and clergyman, made in 1387 a translation of Ranulf Higden’s Latin Polycronicon – so called because it was the chronicle of many ages, from the creation to 1352. At one point, Higden reviews the language teaching situation in England, and gives two reasons for the decline of the mother tongue” [4, с. 35]. – «Джон из Тревиса (у. 1402), ставший ученым Оксфорда и священнослужителем, сделал в 1387 году перевод произведения Ранульфа Хигдена Полихроникон на латыни – названного так, потому что это была хроника многих эпох от Создания до 1352. В какой-то момент Хигден рассматривает ситуацию с преподаванием языка в Англии и дает две причины для упадка родного языка».

Как видно из приведенных примеров, данный вид исторической справки не просто представляет хронологию жизненного пути, но и раскрывает значимость личности ученого, его работы для становления и развития лингвистической науки. Таким образом, вместе с общебиографической информацией мы получили сведения о том, что Преподобный Беде знаменит своей «Церковной историей английского народа», а Джон из Тревиса – переводом Полихроникона.

Следует отметить, что данные два вида исторической справки в научно-популярном дискурсе могут сочетаться и дополнять друг друга.

Несмотря на то, что в научно-популярных текстах на лингвистическую тематику можно встретить информацию о тех или иных персоналиях, все же внимание читателя будет направлено на их достижения и вклад в развитие той или иной лингвистической дисциплины. Таким образом, историческая справка относительно личности ученого будет комбинацией исторической и биографической справки. Незирая на клишированность и формальность изложения, историческая справка в научно-популярном дискурсе будет содержать как авторскую рефлексию, так и аксиологический фактор. Кроме того, научно-популярное изложение предполагает наличие некоторой «художественности».

English, as any language, is an inexhaustible resource, of great beauty, complexity, and power... [4, с. 446]. – «Английский, как любой язык, является неиссякаемым ресурсом, великой красоты, сложности и силы ...».

“William Shakespeare (1564–1616) was born in Stratford-upon-Avon, the son of John Shakespeare, a glover and Mary Arden, of farming stock. Much uncertainty surrounds his early life. Educated at the local grammar school, in 1582 he married Anne Hathaway, from a local farming family.<...> The modern era of Shakespearean scholarship has long been noted for its meticulous investigation of the text, chronology and authorship of the plays, and of the theatrical, literary and socio-historical contexts which gave rise to them” [4, 52]. – «Уильям Шекспир (1564–1616) родился в Стратфорде-на-Эйвоне, сын Джона Шекспира, перчаточника, и Мэри Арден, из фермеров. Много неопределенности окружает его раннюю жизнь. Получив образование в местной школе, в 1582 году женился на Анне Хэтэуэй из местной фермерской семьи. <...> Современная эра Шекспировской стипендии давно известна своим тщательным исследованием текста, хронологии и авторства пьес, а также театральных, литературных и социально-исторических контекстов, породивших их».

“From the point of view of the dialect background, Captain Myels Standish was exceptional – the only Pilgrim to come from the Isle of Man” [4, с. 93]. – «С точки зрения диалекта капитан Майлс Стэндиш был исклю-

чительным – единственный пилигрим, прибывший с острова Мэн».

Как видно из примеров, кроме характерной для исторической справки информации, а именно фамилии, имени, даты рождения, основных моментов биографии, для научно-популярного дискурса также характерно применение эмоционально окрашенной лексики (*неиссякаемый, великий, исключительный и др.*), что, в свою очередь, добавляет данному виду дискурсу «художественности». Таким образом, в научно-популярном дискурсе интерес адресата вызывается не только предоставлением самой информации, но и способом ее подачи.

Как одно из действенных средств выразительности в научно-популярном дискурсе применяется инверсия – намеренное изменение порядка слов в предложении с целью акцентировать внимание на определенной его части. Так, к примеру, в английском языке, для которого характерен прямой порядок слов, его нарушение может приводить к смещению акцентов, служить инструментом привлечения внимания читателя или демонстрации эмоциональности.

Наряду с инверсией могут использоваться конструкции и вводные слова: *Chaucer himself, indeed, is more often seen as a forerunner of Modern English poetry than as a climax to Middle English* [30]. – Сам Чосер, действительно, часто рассматривается как предшественник современной английской поэзии, чем как кульминационный момент (вершина) для среднего английского.

Выводы из проведенного исследования. Итак, жанр исторической справки в научно-популярном дискурсе представляет собой письменное изложение сведений о событиях, персоналиях, феноменах, фактах, эпохах в истории развития лингвистической науки, имеющее целью кратко и максимально доступно охарактеризовать их. Наряду с клишированностью данному жанру будет присуще использование средств выразительности как на лексическом, так и на синтаксическом уровнях. Дальнейшее изучение этого и других жанров научно-популярного дискурса будет способствовать созданию развернутой классификационной модели.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Волошина И.С. Параметры энциклопедического дискурса в лексикографическом описании термина On-line. Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». 2014. № 23(352). Вып. 92. С. 13–16.
2. Котюрова М.П., Баженова Е.А. Культура научной речи: текст и его редактирование: учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2008. 280 с.
3. Терпугова А.В. Биографический текст как объект лингвистического исследования: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Москва, 2011. 251 с.
4. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of the English language. Cambridge University Press, 2004. 499 p.
5. Urban Dictionary. 1999–2017 Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=historical+reference>.

УДК 811. 112. 2'38

ПОНЯТТЯ ЗВЕРТАННЯ ТА ЙОГО ФУНКЦІЙ ІЗ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПОГЛЯДУ

Величко Н.М., аспірант
 відділу романських, германських і балтійських мов
Інститут мовознавства імені О.О. Потебні
Національної академії наук України

У статті схарактеризовано праці сучасних дослідників, присвячені звертанню або його окремим аспектам. Дослідники вивчали форми звертання з граматичного погляду як елементи дискурсу, а також комунікативно-прагматичний потенціал звертань, прагмалінгвістичні аспекти, засоби вираження, сфери функціонування, семантичні та синтаксичні характеристики, прагматику й семантичний простір. Варто зазначити, що звертання розглядається не лише в контексті граматики, а і як компонент комунікативного акту. Різноманітні підходи до вивчення звертань свідчать про те, що ця категорія – поліфункціональна. Звертання – органічний і водночас специфічний елемент кожної мови. Розглянуто різні концептуальні тлумачення звертання. Різноманітні визначення цього поняття говорять про те, що звертання традиційно тлумачиться як особлива синтаксична одиниця, це пояснюється насамперед тим, що воно має двоїсту природу – не тільки суто мовну, а й соціальну. Форми звертання – своєрідні показники розвитку суспільства, вони змінюються під впливом історичних соціально-економічних і політичних (у тому числі ідеологічних) змін у ньому. Констатовано відсутність однозначності в питанні визначення домінуючої та варіативних функцій звертання, оскільки його форми мають складну синтаксичну й лексико-семантичну природу. До основних функцій звертань зараховуємо апелятивну, дистинктивну, емотивну, орієнтувальну, фатичну та метамовну.

Ключові слова: звертання, домінуючі й варіативні функції звертань.

В статье проанализованы работы современных ученых, посвященные обращению или его отдельным аспектам. Ученые изучали формы обращений с грамматической точки зрения как элементы дискурса, а также коммуникативно-прагматический потенциал обращений, прагмалингвистические аспекты, средства выражения, сферы функционирования, семантические и синтаксические характеристики, прагматику и семантическое пространство. Следует отметить, что обращение рассматривается не только в контексте грамматики, а и как компонент коммуникативного акта. Разные подходы к изучению обращений свидетельствуют о том, что эта категория полифункциональная. Обращение – органичный и в тоже время специфический языковой элемент. Рассмотрены разные концептуальные толкования обращений. Различные определения этого понятия свидетельствуют о том, что обращение традиционно рассматривается как особенная синтаксическая единица, что объясняется тем, что обращению свойственна двойственная природа – не только языковая, но и социальная. Формы обращения – своеобразные показатели развития общества, они меняются под влиянием социально-экономических и политических (в том числе и идеологических) изменений. Констатировано отсутствие однозначности касательно доминантных и вариативных функций обращений, так как их формам свойственна сложная синтаксическая и лексико-семантическая природа. К основным функциям относим апелятивную, дистинктивную, эмотивную, фатическую, функцию ориентации и метаязыковую.

Ключевые слова: обращение, доминантные и вариативные функции обращений.

Velychko N.M. THE TERM OF ADDRESS AND ITS FUNCTIONS FROM LINGUISTIC POINT OF VIEW

In the article the works of modern scientists dedicated to address and its aspects are characterized. The scientists studied forms of address from grammar view, as elements of discourse as well as communicative pragmatic potential of address, pragmalinguistic aspects, means of expressing, spheres of functioning, semantic and syntactical characteristics, pragmatic and semantic area. Different approaches acknowledge that address is a multifunctional communicative category. Address is a specific element of each language. Different conceptual interpretations of address are shown. Various definitions of this term demonstrate that address is a specific syntactic form because it has double nature – not only linguistic but also social. Forms of address are markers of social evolution, they depend on socio-economic and political changes (including ideological). There is no general agreement in the question of dominant and alternative address functions because its forms have difficult syntactic and linguo-semantic nature. The main functions of address are affective, distinctive, emotional, function of orientation, phatic and metalingual.

Key words: address, dominant and alternative functions of address.

Постановка проблеми. Категорія звертання викликає дослідницький інтерес із багатьох причин. По-перше, звертання як лінгвістичне поняття має різноманітні дефініції і тлумачення в сучасному мовознавстві; по-друге, існує певна неоднозначність у класифікації звертань; по-третє, воно є компонентом комунікативного акту; по-четверте,

семантично звертання нерідко ґрунтуються на метонімії, перифразі або ж метафорі. У сучасному мовознавстві проблеми, пов'язані зі звертанням загалом і в конкретних мовах зокрема, розглядаються представниками різних наукових традицій.

Постановка завдання. Мета статті схарактеризувати праці сучасних дослідників,

присвячені звертанню або його окремим аспектам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертання в традиційному розумінні – слово або словосполучення, що називає особу, до якої звернено мовлення, іноді – предмет. Тут видається доцільним сказати, що ця теза більшою мірою стосується німецької мови, ніж, скажімо, української, в якій через необов'язковість уживання з особовими формами дієслів особових займенників звертання може виражатися певною мірою імпліцитно.

Звертання – мовна універсалія комунікативно-функціонального характеру. Інакше кажучи, це один із основних універсальних засобів, вироблених мовою для забезпечення спілкування між людьми та встановлення зв'язку між висловленням і суб'єктом спілкування, інтеграції різних сторін і компонентів ситуації спілкування в єдиний комунікативний акт. Розвиваючи цю думку, відомий дослідник зазначає, що, з одного боку, звертання – функція службової лінгвістичної одиниці, яка полягає в спрямованості тексту загалом і його окремих частин на адресата, а також у встановленні відповідності між очікуваннями адресата й адресанта, що відбиває характер соціально типізованих відношень між ними в процесі створення та відтворення тексту, а з іншого боку, це слово, що займає позицію звертання й виконує функції звертання [6, с. 4, 114–115]. Така характеристика звертання свідчить про його складність і різнохарактерність.

Найвні ж у лексикографічних джерелах дефініції на зразок «Звертання – вживання іменників, займенників, субстантивованих прикметників чи еквівалентних їм словосполучень, що вживаються на позначення осіб, до яких звертається мовець» [2, с. 276] не відбивають усієї багатоплановості й неоднозначності цієї категорії.

Оскільки звертання має складну лексико-граматичну природу, немає однаковості щодо його кваліфікації. Крім того, категорія звертання – поліфункціональна, тому виникають труднощі й у визначенні його домінантної та варіативної функцій.

Структура звертання будь-якої мови не може з плином часу залишатися незмінною. Якщо ж додати до займенників ще й іменні звертання, які поділяються на вікові, професійні, титульні й інші індекси та регулятиви, вибір котрих загалом довільний, загальна картина стане ще більш різноплановою і схильною до варіацій [17, с. 31–32]. Саме ця

частина (в широкому розумінні слова) мови має особливе значення.

Звертання властиві різним функціональним стилям мовлення: розмовно-побутовому, художньому, офіційно-діловому, епістолярному. Так, звертання до неживих предметів часто вживають у художніх (насамперед поетичних) творах (багато прикладів дає українська література): «Хлюпни нам, *море*, свіжі лави! О *земле*, велетнів роди!» (П. Тичина).

У фольклорній мові часто вживаються пестливі, зменшувальні звертання. Вони можуть бути ускладнені прикладами-епітетами. Наприклад: «*Сонку, дрімку, голубоньку!* Приспи мою дитиноньку» (українська народна колискова пісня [20, с. 7]); «Ой, устань, устань, *пан-господар*, ой засвіти свічку ясененькую. Пробуди челядь красненькую» (з фольклору).

Приміром у німецькому фольклорі, зокрема в колискових піснях, також знаходимо виразні приклади пестливих звертань: *Schwesterlein, Schwesterlein, wann gehen wir nach Haus?* 'Сестронько, сестронько, коли ми підемо додому?'; *Ach, Schätzchen, könntest du schwimmen...* 'Ах, *дороженький*, якби ж ти вмів плавати...'; *Schlafe, mein Prinzchen, schlafe ein!* 'Спи, *мій маленький принце*, засинай!'; *Schlaf, Kindlein, schlaf* 'Спи, *дитинко*, спи' [26, с. 239, 240]. У німецькій мові суфікси *-chen* і *-lein* створюють зменшувально-пестливі значення, що ілюструють наведені вище приклади звертальних форм, які в таких випадках нерідко перетворюються на засоби інтимізації мовлення.

Варто наголосити на тому, що «звертання в мові – категорія тонка, сповнена багатьох і різних психологічних нюансів. Мабуть, саме тому в жодній граматиці, у жодному нормативному словнику не сформульовано чітких правил і регламентацій щодо нього» [10, с. 59]. Це слушне твердження засвідчує незмінну актуальність досліджень, присвячених звертанню в різних мовах.

Сучасні дослідники розглядають звертання як «динамічний засіб зверненості мовлення» (І.В. Корнійко), аналізують етапи історичного розвитку та сучасності звертання й засоби його вираження (В.П. Пономаренко), вивчають комунікативно-прагматичний потенціал звертань, семантику, засоби вираження, сфери функціонування, семантичні та синтаксичні характеристики, прагматику (Л.П. Рудько), семантичний простір звертання (В.Е. Райлянова), розглядають звертання в прагмалінгвістичному аспекті

(Л.В. Корновенко). Варто наголосити на тому, що звертання розглядається не лише в контексті граматики, а і як компонент комунікативного акту (Ю.Л. Агафонов, С.І. Войтович, М.М. Копиленко, І. Ндьй).

З історії дослідження звертання випливає, що морфологічні засоби його вираження є універсальними, зокрема, у германських мовах [11, с. 12]. Звісно, парадигми номінальних і прономінальних форм звертання кожної мови мають свої специфічні особливості.

Структурно-семантичний аналіз звертання в англійській мові здійснено М.О. Оліковою, який показав, що його форми представлено переважно такими лексико-семантичними групами, як антропоніми, апелятиви, а також прономінальні звертання, які діляться за семантико-синтаксичними ознаками на декілька підгруп. Соціолінгвістичний аналіз дав змогу визначити мовні та екстралінгвальні фактори, що впливають на вибір звертальних форм. Найвагомими є, на думку авторки, дихотомічні пари «письмо – усне мовлення» та «емоційність – неемоційність». Вік та освіченість комунікантів також визначають вибір форм звертання. Лексико-семантичний склад звертань варіюється відповідно до соціальної групи, до якої належать учасники спілкування [16, с. 77, 143].

На слушну думку Л.П. Рудько [19, с. 3–7], яка аналізувала комунікативно-прагматичний потенціал звертання в англійській мові (на матеріалі п'єс Б. Шоу), звертання з погляду прагматики є особливою групою номінацій, оскільки вони збагачують, насичують текст емоційними компонентами й несуть при цьому комунікативне навантаження, пов'язане з інтенцією драматурга (зауважимо при цьому, що вибір драматургічного матеріалу є цілеспрямованим, оскільки в текстах відповідного жанру переважають діалоги як одна з основних форм комунікації). Звертальні форми показують глядачеві тональність, емоційний рівень та інші параметри зображуваних подій. Адекватний вибір мовних засобів у формулі звертання забезпечує краще сприйняття всієї концепції автора твору. Тож форми звертання в мові відображають стосунки людей у суспільстві.

Варта уваги концепція І.Ю. Шкіцької, що дослідила звертання (в українській мові) як знаряддя впливу в межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника. Ілюктивна сила звертання полягає в тому, що воно викликає запланований суб'єктом мовлення перлюктивний ефект і є засобом ціле-

спрямованого регулювання поведінки адресата. Звертання розглядається як активний впливовий мовний засіб, що, окрім своєї основної функції привертання уваги, спричиняє зміну ментального й емоційного стану адресата, його поведінки [24, с. 105–106].

В.Е. Райлянова, описуючи семантичний простір звертання в сучасній російській мові, вважає, що пріоритет людського чинника в аналізі мовних явищ дає змогу змістити акценти на умови реального функціонування звертання в мові. Мовні засоби взаємодіють із семантико-граматичними властивостями звертань, формуючи специфічну різноманітність їх функцій, гаму переходів між ними, значущість у процесі спілкування. Саме тому істотною є соціальна значимість оцінної функції звертань. Отже, є підстави говорити й про аксіологічні аспекти звертання.

Інша дослідниця [9, с. 6, 10–11] вивчала звертання в російському та англійському сімейному дискурсі. На думку авторки, найвагомими функціями звертань у сімейному дискурсі є вокативна та характеризувальна. Соціально-регулятивну функцію вона вважає другорядною. До додаткових функцій звертань віднесено інтерференційне прогнозування висловлювання, збільшення його ілюктивної сили, введення імпліцитного значення.

Звертання аналізується також у системі мови та дискурсі [8]. Звертання – особливий мовний знак, що відноситься до метакомунікативного плану, тобто плану регулювання мовленнєвого спілкування. Конституюванню звертання як дискурсного оператора адресації слугує вокативна функція, що забезпечує референцію висловлювання до певного учасника комунікації. Загалом дослідники доходять висновку, що однією з найважливіших функцій звертання є саме фатична, яка охоплює весь процес спілкування між співрозмовниками, що полягає в установленні, підтриманні та завершенні мовного акту. Фатична й контактовстановлювальна функції розглядаються як загальне та часткове. Остання вирізняється вужчою спрямованістю: обмежуючись лише встановленням контакту, вона реалізується тільки на початку комунікації, оскільки всі наступні спроби встановити контакт зі співрозмовником розцінюються як «контактопідтримувальні».

Водночас основними функціями звертань у ліриці [21] є апелятивна, характеризувальна, емоційно-виразна та номінативна. У ході аналізу ширшого контексту виокремлюються індивідуальні, композиційні функції звер-

тань: медитативна, дискусивна, діалогічна, автокомунікативна. Вивчення функціонування звертань у ліричних текстах дало змогу значною мірою розкрити складний характер цієї лінгвістичної одиниці, зумовленої цілою низкою факторів, як власне лінгвістичних, так і екстралінгвістичних – від мовної семантики до особистісних особливостей поета та його світогляду.

І. Багна розглядає типи й функції звертання (в російській мові) як найменування адресата в різних видах словесності, відносячи до основних комунікативних функцій контакто-становлювальну, характеризувальну та апелятивну [3, с. 60–93]. Усі названі, а також інші комунікативні сфери розглядаються нами як референційні в плані характерних і специфічних форм і засобів звертання в німецькій мові.

Отже, звертання в кожного народу – своєрідне та неповторне явище. Звідси – його важлива етнокультурна роль.

Інші дослідники [14] розглядають звертання (названий автор – у французькій мові) як засіб вираження емоційної оцінки. Емоційно-оцінні звертання можуть бути двох видів: у першому випадку відповідний компонент наявний у значенні іменника, другий тип становлять слова-звертання, що отримують емоційно-оцінне значення під впливом синтаксичної позиції, в такому випадку емоційна оцінка у звертанні є функціональною категорією. Емоційна оцінка звертання виражається не тільки за допомогою семантики, а й граматичними засобами. З іншого боку, дисертаційна робота Є. Попової присвячена вивченню власного імені в комунікативному аспекті на матеріалі звертань у російськомовному студентському середовищі. Авторка зазначає, зокрема, універсальність власних імен, яка полягає в тому, що вони використовуються в усіх суспільних сферах. Вибір тих чи тих варіантів імені відіграє важливу роль для уникнення конфліктів у спілкуванні, комунікації на певному рівні тощо. У виборі форми антропоніма варто враховувати всі нюанси його вживання. Студентське середовище – особлива соціально-вікова група, яка має свої тільки їй притаманні особливості мовної комунікації, а отже, і вживання форм звертань. Найуживанішими антропонімами в ролі звертань є повні та скорочені імена, прізвища [18]. Молоді люди використовують, звертаючись до викладачів та асистентів, офіційні форми звертань. Що ж до звертань у родині, то в цій сфері використо-

вуються поряд із традиційними різноманітні пестливі назви, імена, прізвища тощо. Ми поділяємо думку названої вище дослідниці, що студентське середовище – особлива група, і це наочно ілюструють приклади звертань, які використовуються в ньому.

Варто зазначити іншу концепцію [15], згідно з якою з комунікативно-прагматичного погляду звертання (в англійській мові) як самостійний мовний акт має власні ілокутивні сили та перлокутивний ефект. Мовленнєвий акт звертання містить у собі номінативний, вокативний, соціально-регульовальний, оцінно-характеризувальний, емотивний і дейктичний ілокутивні акти, відповідно до комунікативних функцій звертання в мові. Звідси випливає висновок, що функціонально-прагматичне поле звертань має складну структуру: формальний рівень – елементи поля та їх взаємодія, семантичний рівень – комунікативні функції звертання, що визначають його сутність і значення та їх взаємозв'язок, функціональний – функціонування звертання в тексті як у макросистемі та набування ним прагматичних значень.

Отже, маємо підстави стверджувати, що звертання є одним із невід'ємних елементів мовлення та основним вербальним засобом вираження адресованості. Воно може виступати засобом іменування адресата, управління комунікативним процесом, експлікації емотивних конотацій висловлювання. Форми звертання є також маркером ставлення одного учасника спілкування до іншого. Звертання – це елемент мовного етикету, що показує соціальні відносини, які встановлюються в межах комунікативного акту.

Наголосимо також на тому, що використання певних форм звертання визначається низкою чинників: біологічних, соціальних тощо.

Незважаючи на те що функціям звертань присвячено велику кількість робіт, у яких наводяться різноманітні класифікації на основі різних теоретичних засад, питання залишається дискусійним (про це писали Ю. Агафонов, В. Гольдін, В. Жумагулова, О. Мізін, Л. Риждова). Звертання як актуальний компонент комунікативної ситуації може виконувати в одному вживанні кілька функцій, що актуалізуються відповідно до конкретного комунікативного завдання. Апелятивна функція – основна інваріантна функція звертання з погляду мовленнєвої діяльності. Конкретизація комунікативної функції мови, за Р. Якобсоном, дає змогу виокремити варіантні функції звертання: конотативну, що орі-

ентована на адресата мовлення, експресивну (оцінно-характеризувальну), фатичну (встановлення контакту), метамовну (організувальну й регулювальну) [25]. Проте йдеться насамперед про апелятивну та дистинктивну функції. Останню називають ще оцінною або експресивною [13, с. 170]. В інших джерелах виокремлюються також такі функції звертання, як клична та оцінно-експресивна [4, с. 276]. Безперечним є те, що звертання нерідко надає висловленню експресивності. Серед інших функцій звертання – орієнтувальна. Утім основна (в найзагальнішому сенсі) функція звертання – спонукати співрозмовника слухати, спонукати його до спілкування.

Однією з, вочевидь, важливих функцій звертання є емотивна. Когнітивний процес, у якому перебуває комунікант, є підґрунтям функціонування форм звертань у ролі виразників емоцій. На процес пізнання значною мірою впливають емоції та почуття, які переживає людина [22; 23; 7]. Схожої думки дотримується В. Райлянова, яка підкреслює особливе місце емотивної функції звертань, сутність котрої полягає в тому, що в апелятивних номінаціях мовець прямо чи завуальовано виражає свої почуття, емоції щодо адресата та його дій. Усі без винятку номінації осіб у позиції звертання, оскільки вони є характеристиками, неоднаковою мірою виражають особисте емоційно-оцінне ставлення мовця до адресата, однак кваліфікаційні номінації, порівняно з ідентифікаційними, найяскравіше виявляють характеризувальну властивість звертання завдяки наявності очевидної оцінної семантики. Кваліфікаційні номінації становлять якісні й оцінні назви осіб, пов'язані з емоційним ставленням до них з боку оточення. Їх комунікативне призначення – не називати співрозмовника, а приписувати йому певну ознаку.

Н. Арутюнова розглядає звертання як адресат повідомлення або адресат мовлення, підкреслюючи номінативну функцію, що визнається однією з конститутивних ознак звертання та поєднується з модальною, «актомовленневою» функцією [1, с. 365–366]. Через це можна віднести звертання до модальної сфери мовлення, у якій відносять своє вираження ціннісні та оцінно-вартісні критерії. Слід виокремлювати первинні й вторинні функції звертань. Первинна функція звертань полягає в установленні та підтриманні контакту зі співрозмовником. Найяскравіше фатична функція звертання

виявляється в тому випадку, коли наявна низка співрозмовників і мовець уточнює за допомогою тих чи тих звертань того, кого він має на увазі. Фатична функція виявляється також у тому, що звертання використовують навіть тоді, коли зрозуміло, до кого звертаються (згадаймо, наприклад, п'єсу С. Бекета «В очікуванні Годо», персонажі якої майже не використовують звертання, що створює враження відсутності комунікації, мовці ніби не слухають один одного, кожен із них говорить для себе).

Вторинні функції звертань реалізуються в умовах «надлишковості», коли зрозуміло, до кого звернено мовлення. Так, до вторинних функцій звертання [5, с. 87–95] відносять вираження ввічливості, емотивну функцію (вираження ставлення до співрозмовника) і функцію ритмічну (форми звертання часто заповнюють паузи між темою й ремою висловлювання). Однак інші мовознавці (наприклад, Н. Формановська) головними функціями звертань вважають соціальні, а саме встановлення комунікативного контакту та регулювання соціальних стосунків. Вони називають звертання маркером, що диференціює статус і ролі учасників комунікації. Констатуємо: за умов різноманіття детермінованих дослідниками функцій звертання у загальному плані переважають його соціальні та комунікативні характеристики.

Урахування теорії мовленнєвих актів дає підстави стверджувати, що форми звертань виконують функції мотивування комунікативного партнера до певної дії. Вибір відповідних форм звертання залежить від чинників, що впливають на комунікативну ситуацію.

Варто згадати, нарешті, українську германістку І. Корнійко, яка дослідила звертання як динамічний засіб вираження зверненості на матеріалі німецької мови. Базуючись на німецькомовному контексті, названа вище авторка [11, с. 64] називає три основні функції звертань:

- 1) номінативну;
- 2) управління комунікативним процесом;
- 3) емотивну.

Номінативна функція форм звертання базується на мовній природі досліджуваного феномена й полягає в тому, що форми звертання позначають адресата мовлення.

Функція форм звертання як одного із засобів управління комунікативним процесом розглядається з погляду поетапності комунікативного акту та встановлення рамкових умов комунікації через роботу над «іміджем»,

яка здійснюється комунікантами в процесі мовленнєвого спілкування. Функціонування форм звертання як виразників емоційно-оцінного ставлення мовця до адресата детермінується комунікативною ситуацією. Ідеться про емоційну насиченість комунікативної ситуації, що разом із повтором та інтонацією зумовлює додаткові емотивні конотації форм звертання.

Звертання в межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника (маніпулятивної стратегії позитиву) може виступати знаряддям впливу.

У цьому контексті варто згадати Д. Вундерліха, який уперше розглянув звертання як окремий комунікативний тип висловлювання, наголошуючи на особливій функції звертання – привернути увагу адресата [28, с. 77].

Ілюкативна сила звертання полягає в тому, що воно викликає запланований суб'єктом мовлення перлюкативний ефект і є засобом цілеспрямованого регулювання поведінки адресата.

Отже, звертання – активний впливовий мовний засіб, що, окрім своєї основної функції привертання уваги, спричинює зміну ментального й емоційного стану адресата, його поведінки.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що сучасні дослідники визначають такі базові функції звертань:

1) семантичну (ідентифікаційну, характеризувальну) (Л. Рижова, Ю. Степанов, М. Степанова, І. Сусов, В. Телія, Т. Уділова, Г. Уліш, А. Уфимцева);

2) соціальної регуляції (Л. Рижова, Ю. Степанов, М. Степанова, І. Сусов, В. Телія, Т. Уділова, Г. Уліш, А. Уфимцева);

3) регламентну (М. Макаров, В. Русанівський, Л. Рижова, С. Семчинський, Н. Серикова);

4) трихномічну (позначаючи певну особу, форми звертання перетворюють її на адресата мовлення та дають змогу встановити між адресатом і адресантом певні стосунки, розподілити ролі між учасниками спілкування) (А. Коц, Н. Гнаповська);

5) соціальну функцію форм звертання, тобто соціальну орієнтацію комунікантів у процесі спілкування (У. Аммон, В. Телія).

Отже, звертання формується під впливом соціальних і культурних чинників. «З одного боку, оскільки суспільна свідомість відбита в системі звертань, зміни в суспільній свідомості (революції, зміна влади, суспільні рухи

тощо) часто спричинюють зміну системи. З іншого боку, вивчаючи систему звертань, можна отримати непрямі дані про суспільну свідомість, про культурний і соціальний контекст мови» [12, с. 125]. Тому є підстави говорити про те, що звертання виконує соціально-дейктичну роль. Як категорія мовної системи звертання тісно пов'язане з людиною, відображаючи всі труднощі й тонкощі людського спілкування [10, с. 41].

Соціальне значення звертань відіграє важливу роль у комунікації, вибір засобів звертання зумовлюється соціальним контролем з урахуванням віку співрозмовника, його місця в суспільстві, статусу, ситуації, в якій відбувається комунікація. Соціальні чинники значною мірою впливають на використання форм звертання, вибір яких залежить від таких факторів, як ступінь знайомства; характер спілкування (офіційний/неофіційний); пресупозиція (асиметрична, тобто коли адресат вищий або нижчий за своїм статусом, і симетрична, тобто коли адресат і адресант належать до однієї соціальної категорії). Тому звертання, виконуючи функції встановлення й підтримання контакту, забезпечує умови комфортності інтерперсонального спілкування.

Резюмуюмо: звертання зумовлене соціально й культурно. Серед основних функцій звертання – апелятивна, дистинктивна, емотивна, орієнтувальна, фатична та метамовна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. Москва: Наука, 1976. 383 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. энциклопедия, 1969. 605 с.
3. Багна И. Типы и функции русского обращения как именованія адресата в разных видах словесности: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Гос. ин-т русского языка им. А.С. Пушкина. Москва, 2004. 206 с.
4. Бялкина Л.В. Обращение. Русский язык. Энциклопедия / под ред. Ю.Н. Караулова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: БРЭ, 1998. С. 276–277.
5. Гак В.Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста. Вестник МГУ. Серия 9. «Филология». 1997. № 3. С. 87–95.
6. Гольдин В.Е. Обращение: теоретические проблемы. Москва: Либроком, 2009. – 136 с.
7. Горелов Н.И. Невербальные компоненты коммуникации. Москва: Наука, 1980. 103 с.
8. Дорофеева И.В. Английское обращение в системе языка и в дискурсе: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Тверской гос. ун-т. Тверь, 2005. 166 с.
9. Звягинцева В.В. Обращение в семейном дискурсе: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / Юго-Западный гос. ун-т. Курск, 2011. 25 с.

10. Коготкова Т.С. Об обращениях. Письма о словах / Т.С. Коготкова. Москва: Наука, 1984. С. 41–59.
11. Корнійко І.В. Звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення (на матеріалі сучасної німецької мови): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Київський держ. лінгвістичний ун-т. Київ, 2000. 199 с.
12. Кронгауз М.А. Обращение как способ моделирования коммуникативного пространства. Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / под ред. Н.Д. Арутюновой и И.Б. Леонтиной. Москва: Индрик, 1999. С. 124–134.
13. Кручинина И.Н. Обращение. Русский язык. Энциклопедия / под ред. Ф.П. Филина. Москва: Сов. энци., 1979. С. 170–171.
14. Липатова М.К. Обращение как средство выражения эмоциональной оценки в современном французском языке): дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05. / Ленингр. гос. ун-т. Ленинград, 1984. 181 с.
15. Минина О.Г. Обращение в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Белгородский гос. ун-т. Белгород, 2000. 202 с.
16. Оликова М.А. Обращение в современном английском языке: опыт структурно-семантического и социолингвистического анализа: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Киев, 1973. 169 с.
17. Пономаренко В.П. Категорії звертання та засоби її вираження в індоєвропейських мовах – етапи історичного розвитку і сучасність. Київ: Вид. Дім Д. Бурого, 2008. 363 с.
18. Попова Е.И. Личное имя в коммуникативном аспекте (на материале обращений в студенческой среде): дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Смоленский гос. ун-т. Смоленск, 2009. 172 с.
19. Рудько Л.П. Звертання в сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса: ОДУ, 1994. 16 с.
20. Світанок: Книга для читання в дошкільних навчальних закладах / уклад. Л. О. Глущенко. Харків: Ранок, 2010. 176 с.
21. Степихова Н.В. Функциональные и контекстуальные особенности обращений в лирическом тексте (на материале русской поэзии 1-й трети XX века): дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / С.-Петербург. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2009. 170 с.
22. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций // Язык и эмоции: сб. науч. тр. Волгогр. гос. пед. ун-та. Волгоград: Перемена, 1995. С. 4–15.
23. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. Волгоград: ВГПИ, 1983. 94 с.
24. Шкіцька І. Прийоми посилення впливової функції звертань. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2011. Вип. 31. С. 104–110.
25. Якобсон Р. Речевая коммуникация. Избранные работы / Р. Якобсон. Москва: Прогресс, 1985. С. 306–349.
26. Deutsche Volkslieder: Texte und Melodie. Stuttgart: Philipp Reclamjun, 2006. 255 S.
27. Volkslieder. Stuttgart: Philipp Reclam jun. Stuttgart, 2010. 128 S.
28. Wunderlich D. Grundlagen der Linguistik. Hamburg: Buske Verlag, 1974. 411 S.

УДК 81`4

МЕТАПРАГМАТИКА Й МЕТАПРАГМАТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Гнезділова Я.В., к. філол. н., доцент,
докторант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет

У статті узагальнено теоретичні положення щодо витлумачення поняття метапрагматики в контексті сучасних лінгвістичних досліджень. Зокрема, зосереджено особливу увагу на аналізі явища метапрагматики на рівні прагматики метакомунікативних висловлень, дискурс-аналізу та соціолінгвістики. Виокремлено основні підходи до трактування метапрагматичної компетенції; визначено її базові характеристики.

Ключові слова: метапрагматика, метапрагматична компетенція, метакомунікація.

В статье обобщены теоретические положения к определению понятия метапрагматика в контексте современных лингвистических исследований. Особое внимание сосредоточено на анализе явления метапрагматики на уровне прагматики метакоммуникативных высказываний, дискурс-анализа и социолингвистики. Выделены основные подходы к трактовке метапрагматической компетенции; определены ее базовые характеристики.

Ключевые слова: метапрагматика, метапрагматическая компетенция, метакоммуникация.

Gnezdilova Ya.V. METAPRAGMATICS AND METAPRAGMATIC AWARENESS: MAIN CHARACTERISTICS.

The article deals with compiling theoretical statements as to the interpretations of the notion of metapragmatics. Special attention is paid at analyzing the phenomenon of metapragmatics on the level of pragmatics of metacommunicative means, discourse-analysis and social linguistics. Main approaches to the interpretation of the metapragmatic awareness are singled out, and its core characteristics are distinguished.

Key words: metapragmatics, metapragmatic awareness, metacommunication.

Постановка проблеми. У західній лінгвістиці двох останніх десятиліть спостерігається зміщення термінологічного пріоритету в дослідженнях, присвячених вивченню метамови, з металінгвістики й метакомунікації на метапрагматику. Зазначена тенденція відзначається високою популярністю і, можна сказати, має масовий характер, однак введення в обіг нового поняття, що, між іншим, зафіксовано в енциклопедіях з прагматики [5], вимагає розроблення відповідного методологічного апарату для усунення непорозуміння й плутанини, що й зумовлює актуальність статті.

Постановка завдання. Метою дослідження є витлумачення явища метапрагматики й вивчення цього поняття у вітчизняній лінгвістиці. Мета роботи передбачає розв'язання таких конкретних завдань: сформулювати теоретичні положення для пояснення поняття метапрагматики в контексті лінгвістичних досліджень і встановити основні характеристики метапрагматичної компетенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У рамках теорії прагматики описуються три підходи до визначення поняття метапрагматики [4], які загалом впливають із традиційного тлумачення префікса мета- й

загальних характеристик, які він надає всім своїм похідним словам. По-перше, у найбільш загальному трактуванні метапрагматика розглядається як спосіб для теоретичного й методологічного опису прагматики. Друге, вужче, визначення метапрагматики підкреслює умови, які роблять мовне вживання мовцями можливим та ефективним, а її завданням є зробити ці умови експліцитними. Метапрагматика в такому розумінні стосується проблем універсальї людської комунікації, має справу з конституційними елементами людського знання й проявляється через розмірковування про мову та її вживання. Проте зазначається, що в цьому значенні важко розмежувати прагматику й метапрагматику [4, с. 625; 8, с. 6; 15, с. 1–2; 18, с. 443].

Практичний інтерес становить третє, вузьке, розуміння метапрагматики. Так, говорячи про прагматику, розрізняють її дві широкі галузі: мікропрагматику й макропрагматику. Мікропрагматика включає вивчення таких галузей прагматики, як референція, імплікатура та мовленнєві акти; макропрагматика – дискурс-аналіз і метапрагматику [2, 8]. Метапрагматика має справу з управлінням дискурсу (*discourse management*) у плані контролю та планування, а також реакції на поточну інтеракцію; іншими словами, пов'я-

зана зі здатністю суб'єктів умисно перевіряти й планувати їхні власні лінгвістичні методи опрацювання. У контексті лінгвістичного аналізу метапрагматичний стосується дослідження такої сфери компетенції мовців (що називається «метапрагматична компетенція»), яка відображає судження про відповідність своєї комунікативної поведінки й комунікативної поведінки інших людей. Метапрагматичний рівень – це не просто один із металінгвістичних рівнів, навпаки, він від них відрізняється тим, що знання, на які він спирається, стосуються «можливості говорити про те, що хтось робить/говорить». Цей рівень презентує зону взаємодії лінгвістичного й екстралінгвістичного: він змушує користувача мови узгоджувати мову і світ шляхом перевірки відповідності висловлень стосовно актуальних контекстів, що, звісно, відображується на поверхні дискурсу [2, с. 104–105; 4, с. 625; 8, с. 7; 15, с. 2].

Термін «метапрагматика» належить Р. Якобсону, однак фундаментальним ми вважаємо соціолінгвістичне й антропологічне дослідження М. Сільверштайна [16] на основі того, що саме воно викликало великий резонанс та інтерес до явища метапрагматики і стало однією із найбільш цитованих праць у сучасній металінгвістиці [4; 6; 11; 13, с. 252–253; 15; 18 тощо]. Метапрагматика в його роботі розглядається в площині прагматики текстуальності, з одного боку; з іншого – у контексті семантики як підрозділу прагматики, відповідно, метасемантика належить до підрозділу метапрагматики. Модель дискурсивної інтеракції, що прирівнюється до соціальної події, включає інтеракційний і денотаційний тексти. У першому випадку дискурсивна інтеракція є метапрагматичною репрезентацією фактів індексальності, приписуючи їм когезійну структуру, яка упорядковує дискурсивну інтеракцію як якийсь інтеракційний текст із прийнятною й реальною послідовністю подій. Будь-яка індексна форма залежить від свого контекстуального оточення та характеризується такими властивостями, як: 'доречність до контексту вживання' й 'ефективність у контексті вживання'. Денотаційний текст – лише ієрархічна та серійно структурована текстова модель дискурсивної інтеракції за умов мапування – метапрагматичного управління, що проявляється в дискурсивній когерентності, де кожний індекс приписується до текстового речення, яке належить до певної синтаксичної структури. Текстові речення розумі-

ються як сегменти події текстуальної моделі, що управляє фразами дискурсивної інтеракції [16, с. 36–37]. Підхід М. Сільверштайна встановлює важливий і необхідний зв'язок між вивченням метамови чи метапрагматики й прагматики.

Трактування ідей, висловлених у зазначеній роботі, розділилося: у спрощеному підході метапрагматика прирівнюється до прагматики метакомунікативних висловлень [8, с. 1, 6; 16, с. 21 тощо]; при глибшому аналізі метапрагматика розуміється як новий рівень дослідження прагматичних явищ, іншими словами, як метарівень дискурс-аналізу чи аналіз уживання метакомунікативів у дискурсі [2, с. 8; 14, с. 190 тощо]; з виходом у соціолінгвістику та лінгвістичну антропологію метапрагматика тісно пов'язується із соціально-культурним середовищем [3; 10; 13, с. 254 тощо]. Ми розглядаємо метапрагматичний аналіз як такий, що охоплює всі три рівні дослідження, де першим етапом є виділення загальних тенденцій у класифікації метакомунікативів. На другому етапі деталізується класифікація метакомунікативів з метою виділення якірних одиниць з огляду на метапрагматичну функцію, яку вони виконують у дискурсі; сам дискурс піддається метапрагматичному калібруванню, тобто відбувається відносна градація типів дискурсу за їх «метапрагматичною насиченістю». Третій етап пов'язаний із соціальним контекстом, нормами поведінки в тому чи іншому соціально-культурному середовищі, що відображається в жанрових особливостях дискурсу.

На окрему увагу заслуговує поняття «метапрагматична компетенція», яке ґрунтується на загальних знаннях, здоровому глузді користувачів мови [4, с. 629; 8, с. 7; 15, с. 1] і термінологічно походить від “*metapragmatic awareness*” (див. також словосполучення типу *metapragmatic / metalinguistic / reflexive / metalanguage / metacommunicative + awareness/skills/competence/knowledge* [1, с. 36–37; 2, с. 109, 204; 3, с. 202, 215–219; 7; 8; 9, с. 2–3; 13, с. 255–256, 263; 15, с. 2; 18, с. 439, 450–453 тощо]), де під “*awareness*” мається на увазі «обізнаність, усвідомлювання, значимість», що відповідає поняттю «компетенція». Усі метапрагматичні (металінгвістичні, метакомунікативні чи/та рефлексивні) явища є відображенням метапрагматичної компетенції, яка, власне, піддається не вимірюванню, а лише спостереженням, припущенням та умовиводам [10, с. 27;

18, с. 439, 445]. Незважаючи на це, простежується певна системність під час опису цього поняття, що дає змогу вивести перелік основних характеристик метапрагматичної компетенції, а саме:

1. До сфери метапрагматичної компетенції зараховують організацію й контролювання дискурсу [13, с. 264], тоді як прагматична компетенція користувачів мови відповідає за процес уживання мови [12, с. 1277].

2. Метапрагматична компетенція стоїть поза смислоутворювальною здатністю (*meaning-generating capacity*) мови, є не менш вагомою, якщо не єдиною важливою передумовою для проведення успішної комунікації [18, с. 439, 445].

3. Метапрагматична компетенція тісно пов'язана з лінгвістичним вибором, зробленим мовцем, стосується здатності комунікантів установлювати зв'язок між лінгвістичним посланням і контекстом його вживання [1, с. 36–37] і розглядається в контексті феномена адаптивності, характеризуючись такими ментальними явищами: перцепцією та репрезентацією, плануванням і пам'яттю. Попри роботу зазначених механізмів, не все, що відбувається в мовній поведінці, посідає те саме місце у свідомості, залучаючи різноманітні методи оброблення (*manners of processing*) чи варіюючи за ступенем значимості (*degrees of salience*). [18, с. 443, 445, 453]. Тобто під час декодування мовленнєвої поведінки роль метапрагматичної компетенції полягає в описі й поясненні саме тієї інтерпретації значення того чи іншого слововживання/висловлення учасниками комунікації, яке надається мовцями.

4. Уживання мови передбачає певний рівень метапрагматичної компетенції, і під час створення послання мовці роблять низку лінгвістичних виборів, оцінюючи власну компетенцію й компетенцію співрозмовників. Така участь мовців у їхньому мовленні є рефлексивною, оскільки це передбачає прийняття рішень, надання переваг, оцінювання процесів, що відображується в структурі тексту [1, с. 37].

5. Метапрагматична компетенція включає можливість рефлексувати про «правильну/прийнятну» поведінку, судити її, модифікувати й продукувати її в гіпотетичних ситуаціях.

6. До способів, у які індикатори метапрагматичної компетенції використовуються в мовному вжитку, зараховують їх функціонування, по-перше, як якірних засобів, локалізуючи

лінгвістичну форму відносно контексту; по-друге, як сигналів комунікантів стосовно рефлексивного інтерпретування діяльностей, у яких вони беруть участь; по-третє, як соціальні імплікації, особливо з огляду на мовні ідеології й формування ідентичності.

Окремо варто зазначити, що метапрагматична компетенція варіює за своїм ступенем [3, с. 202, 215–219], при цьому йдеться не про очевидні рівні свідомого самоконтролю чи моделювання аудиторії, а про значно нижчі рівні метапрагматичної компетенції, яка підкреслює й додає значення багатьом аспектам вибору [18, с. 450–453]. Мовці, що вступають у комунікацію, апіорі мають різні ступені метапрагматичної компетенції, незважаючи на те що розуміння й нерозуміння ролі метарівня комунікації регулюються у формі загальних для всіх верств суспільства «мовних ідеологій» [13, с. 250]. Відповідно, ступінь володіння метакомунікацією теж різниться. Так, при експліцитному вираженні метарівня мовці легко розпізнають метакомунікацію, що структурує їхню розмову; проте інколи метарівень частково або повністю приховується, метакомунікація оперує так витончено, що деякі мовці можуть про неї навіть не здогадуватися. При цьому навіть у таких випадках часткова компетенція мовців чи повне нерозуміння метарівня комунікації не виключає комунікативно-успішну інтеракцію.

Чим вищий рівень компетенції мовця, тим вищий рівень його мовних умінь, як-от: виконання складних «риторичних» маніпуляцій, коли спостерігається зміщення уваги від значення до структури в завданнях, що вимагають умисний контроль мовних форм, можливість децентруватися, зміщувати фокус із найвагоміших атрибутів послання (його значення й контекстуального оточення) на структуру (звичайний прозорий спосіб для передачі значення) [13, с. 263–264]. Високим рівнем володіння метакомунікацією, що маркує позначку на кінці шкали метапрагматичної компетенції, є жарти й безтактності, де метапрагматична компетенція належить до знання, яке стосується не лише мови як соціальної (історично й культурно визначеної) поведінки, а й нашого «буття у світі». У контексті гумору метапрагматична компетенція реципієнта, з одного боку, дає змогу ідентифікувати в тексті лінгвістичні позначки й ідентифікатори гумору, які сигналізують про вибір, зроблений мовцем, щоб спровокувати невідповідність; з іншого боку, полегшує логічне вирішення, що включає упізнавання й

розуміння цієї невідповідності, ведучи до оцінювання, узгодження [1, с. 37]. Проблема метапрагматичної відповідності, як і проблема стилю, лежить у тих діалектичних відношеннях між очікуваним і сюрпризом, які є особливими для комунікативного обміну. Так, зазвичай очікуються біль-менш марковані вибори, однак чим вибір менш передбачуваний, чим більше він відхиляється від норми й звичного порядку, тим важливішим і більш комунікативним він є [4, с. 629].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, метапрагматика розглядається або як прагматика метакомунікативних висловлень, або як метарівень дискурсу-аналізу, або тісно пов'язується із соціально-культурним середовищем. При цьому всі метапрагматичні явища аналізуються через призму метапрагматичної компетенції, яка належить до найважливіших передумов для проведення успішної комунікації.

Перспективи дослідження зумовлені тим, що воно є внеском у вирішення проблем теорії мовленнєвої комунікації, пов'язаних із дослідженням мовленнєвої поведінки комунікантів і мовного впливу на співрозмовника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Alamán A.P., Rueda A.M. Humor and advertising in Twitter: an approach from general theory of verbal humor and metapragmatics. *Metapragmatics of humor* / Ed. Leonor Ruiz-Gurillo. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 2016. P. 35–55.
2. Barron A. Acquisition in interlanguage pragmatics: learning how to do things with words in a study abroad context. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 2002. 403 p.
3. Blum-Kulka Sh., Sheffer H. The metapragmatic discourse of American-Israeli families at dinner. *Interlanguage pragmatics* / Eds. Gabriele Kasper and Shoshana Blum-Kulka. New York, Oxford: Oxford university press, 1993. P. 196–223.
4. Caffi C. *Metapragmatics*. Concise encyclopedia of pragmatics / Ed. Jacob L. Mey. Amsterdam et al.: Elsevier Ltd., 2009. P. 625–630.
5. Concise encyclopedia of pragmatics / Ed. Jacob L. Mey. Amsterdam et al.: Elsevier Ltd., 2009. 1180 p.
6. Geert J. *Preformulating the news: the analysis of the metapragmatics of press releases*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 1999. 426 p.
7. Hübler A. On the metapragmatics of gestures. *Metapragmatics in use* / Eds. Wolfram Bublitz, Axel Hübler. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 107–128.
8. Hübler A., Bublitz W. Introducing metapragmatics in use. *Metapragmatics in use* / Eds. Wolfram Bublitz, Axel Hübler. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 1–28.
9. Hübler A., Busse, U. Introduction. *Investigations into the meta-communicative lexicon of English. A contribution to historical pragmatics* / Eds. Busse U., Hübler A. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. P. 1–16.
10. Ide R. *Aisatsu. Culture and language use* / Eds. Gunter Senft, Jan-Ola Östman, Jef Verschueren. Amsterdam: John Benjamins publishing company, 2009. P. 18–28.
11. Lempert M. Indirectness. *A handbook of intercultural discourse and communication* / Eds. Christina Bratt Paulston, Scott F. Kiesling, and Elizabeth S. Rangel. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2012. P. 180–204.
12. Liu X. The Meta-pragmatic Functions of English Discourse Markers. *Advances in Computer Science Research. 7th International Conference on Education, Management, Computer and Medicine (EMCM 2016)*. Atlantis Press, 2016. Vol. 59. P. 1276–1280.
13. Mertz E., Yovel J. Metalinguistic awareness. *Cognition and Pragmatics* / Eds. Dominiek Sandra, Jan-Ola Östman, Jef Verschueren. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 2009. P. 250–271.
14. Mey J. *Pragmatics: an introduction*. Oxford: Blackwell, 2001. 416 p.
15. Ruiz-Gurillo L. Exploring metapragmatics of humor. *Metapragmatics of humor* / Ed. Leonor Ruiz-Gurillo. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 2016. P. 1–8.
16. Silverstein M. Metapragmatic discourse and metapragmatic function. *Reflexive language. Reported speech and metapragmatics* / Ed. John A. Lucy. Cambridge, New York: Cambridge university press, 1993. P. 33–58.
17. Sivenkova M. On the metapragmatics of British, German and Russian political questions and answers. *The pragmatics of political discourse* / Anita Fetzer. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins publishing company, 2013. – P. 21–46.
18. Verschueren J. Notes on the role of “metapragmatic awareness” in language use. *Pragmatics*. 2000. № 10 (4). P. 439–456.

УДК 811.11'42:82-31

**ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ FRAU В ХУДОЖНЬОМУ
НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮЛІЇ ФРАНК “DIE MITTAGSFRAU”)**

**Гоштанар І.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри німецької та романської філології
Херсонський державний університет**

З позиції лінгвокультурології проаналізовано широкий спектр і семантичну диференційованість вербалізаторів концепту FRAU в художньому творі сучасної німецької письменниці Юлії Франк. Визначено характерологічні та соціально-етичні атрибути створених авторкою жіночих образів, що постулюють головні іпостасі жінки, долю якої занапастила війна.

Ключові слова: концепт, гендерно-марковані одиниці, авторська інтенція, вербалізація.

Статья посвящена исследованию лингвокультурологического аспекта семантической дифференциации вербаллизаторов концепта FRAU в художественном произведении современной немецкой писательницы Юлии Франк.

Ключевые слова: концепт, гендерно-маркированные единицы, авторская интенция, вербализация.

Goshtanar I.W. VERBALIZATION OF THE CONCEPT FRAU IN A LITERARY DISCOURSE (BASED ON THE NOVEL “DIE MITTAGSFRAU” BY JULIA FRANCK)

From the point of view of linguoculturology it is analysed wide range and semantic differentiation of verbalizers of the concept FRAU in the literary work by modern German writer Julia Franck. It is defined characterological and socio-ethical properties of created by the author women images that postulate main roles of woman whose destiny was destroyed by the war.

Key words: concept, gender-marked units, author's intention, verbalization.

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних студіях спостерігається зростання інтересу дослідників до аналізу мовної репрезентації певної культурної традиції та вивчення вербальних засобів її вираження в художньому доробку одного чи кількох письменників (О.В. Головань, О.В. Дельва, Т. Кіс, В. Б. Крячко, О.О. Ліпіна, О.А. Радченко та ін.). Особливої актуальності набуває концептуальний аналіз структур тексту, оскільки художні твори репрезентують концептуальну картину світу в її базових елементах. Аналізуючи художній текст в аспекті лінгвістичної образності, можна простежити напрям асоціацій, запропонованих автором, наблизитися до розуміння головних проблем, які порушує автор у художньому творі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні з'являються наукові розвідки (О.А. Бабелюк, Л.Р. Безугла, І.А. Бехта, О.М. Кагановська, С.М. Лизлова, І.М. Старовойт, М.В. Стуліна, І.А. Ткаченко та ін.), зорієнтовані на аналіз особливостей постмодерністського дискурсу, герменевтичну специфіку художніх текстів постмодернізму. У цьому контексті особливої ваги набуває творчість німецької письменниці Юлії Франк, індивідуально-авторська картина світу якої

не була предметом спеціального дослідження в межах зазначеної проблеми.

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз гендерно-маркованих лексичних одиниць-вербалізаторів концепту FRAU в мовній картині світу Юлії Франк, що постають водночас характерними експлікаторами образу німецької жінки, долю якої занапастила війна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе місце у творах німецька письменниця Юлія Франк відводить жінкам. Так, у романі “*Die Mittagsfrau*” (2007 р.) доля німецької жінки проходить наскрізною ниткою через увесь текст. Кожен жіночий образ має певні індивідуальні риси. Перед читачем розгортається складна система персонажів – як центральних, які постійно діють у межах усього текстового цілого, так і епізодичних, які з'являються в певних текстових фрагментах, кожен із яких є носієм певної авторської інтенції.

Як представниця відповідної німецькомовної лінгвокультури, певного соціуму авторка є носієм відповідних гендерних уявлень. Гендер як ментальне утворення впливає на створення жіночих і чоловічих художніх образів. У романі “*Die Mittagsfrau*” до лексичних одиниць, що фіксують статеву належ-

ність, належать антропометричні номінації жінки (стилістично нейтральні) з позитивною *zart, zierlich, apart, schön, süß, fein, hübsch, elegant, grazil, vollkommen, treu* або негативною конотацією *böse, eisig, herzensblind, gleichgültig, rauh* [4].

У назву свого твору Ю. Франк винесла лексему, що має міфологічний підтекст. Авторська позиція розкривається вже через перші спроби введення інтертекстуальних елементів, що перебувають у сильних текстових позиціях. Особливу роль відіграє символічний компонент, відображений у назві “*Die Mittagsfrau*”/«Полудниця» – образ лужицької міфології з негативною конотацією. За давніми лужицькими легендами, міфологема *pripoldnica* – це стара жінка в білому одязі із серпом у руках, яка стежила за тим, щоб у полудень селяни не працювали в полі. На людину, яка порушувала цей закон, чекала неминуча смерть. Образ *полудниці* детально змальовано багатьма чеськими етнографами: «Полудниця являється людям, які працюють на полі в полудній час або просто перебувають у цей час у полі. Вона з’являється влітку ... за сонячної спекотної погоди. Лужицани уявляють її як стару жінку в білому одязі із серпом у руці» [2, с. 279].

Отже, центральний образ твору – це образ-символ, який містить у собі назву та який є лейтмотивом усього художнього тексту. Він є своєрідною сполучною ланкою всієї художньої системи роману та актуалізатором головних його ідей. Головна тема роману Ю. Франк “*Die Mittagsfrau*” – це відсутній емоційний зв’язок між батьками та дітьми. В основі сюжету художнього твору – історія життя *Хелен Вюрзіх* у міжвоєнний період у Німеччині: її дитинство на початку ХХ століття в місті Баутцен, материнська байдужість, пережиті спільно зі старшою сестрою 20-ті роки в Берліні, перше нещасне кохання й насамкінець її шлюб та народження сина.

Однією із сутностей постмодерністських художніх текстів є порушення послідовності сюжету, що виражається в контекстно-варіативному членуванні тексту. Пролог роману “*Die Mittagsfrau*” починається з перспективи маленького хлопчика, якого мати наприкінці Другої світової війни, у сумбурні повоєнні часи, залишає на залізничному вокзалі. Потім відбувається зміна перспективи розповіді. Історію життя своєї героїні письменниця розглядає фрагментарно, вона намагається точно відтворити атмосферу, в якій доводилось дихати її героїні. Перед читачем не відразу

розкривається зв’язок між подіями в пролозі та основній частині. Закінчується роман епілогом, і знову з перспективою покинутого хлопця.

Важливим засобом утілення концептуальної інформації в романі є система мовних образних засобів. Семантична диференційованість корпусу номінувань жінок свідчить про вагоме значення концепту FRAU в мовній картині світу Ю. Франк.

Лексичне вираження художнього концепту FRAU в романі “*Die Mittagsfrau*” становить 71 лексему. Аналізуючи цей концепт, розділяємо одиниці його номінативного поля на лексико-тематичні групи за певними параметрами. Найчастотнішими його вербалізаторами є іменники *Mutter* (564 слововживання) та *Frau* (305). При цьому спостерігаємо таку тенденцію: якщо *Frau* зазвичай стилістично нейтральне й репрезентує істоту жіночої статі як таку, то лексема *Mutter* має в романі негативну конотацію: “*Doch während die Mutter über ihre Töchter schimpfte, fluchte, sie habe eine nichtsnutze Brut geboren*” [4, с. 32]. “*Die Mädchen kannten die Wutausbrüche ihrer Mutter, allein die Plötzlichkeit, dass es keinerlei Vorwarnung gab, ließ sie erschrecken*“ [4, с. 33].

Наступними вербалізаторами концепту FRAU, котрі стосуються інституту сім’ї, є *Schwester* (143), *Tante* (100), *Tochter* (29), *Schwangere* (12), *Nichte* (10), *Cousine* (7), *Braut* (3), *Gattin* (3), *Schwiegermutter* (2), *Amme* (1), *Base* (1). Так, іменник *Schwester* зустрічається в тексті частіше за інших. Сестра для головної героїні *Хелен* – дуже близька людина, з якою вони пережили скрутні часи, та єдина людина, котрій вона довіряла після смерті батька: “*Helene drückte ihre Nase an Marthas Schulter und sog den Duft ihrer Schwester ein. Martha duftete wie ein Brötchen...*” [4, с. 57].

Крім того, за віковою ознакою концепт FRAU актуалізовано в художньому творі письменниці такими лексемами: *Mädchen* (100), *Dame* (35), *Kleine* (21), *Wesen* (15), *Weib* (6), *Mädel* (5), *Mademoiselle* (2), *Jungfer* (1), *Greisin* (1). Найменш частотними іменниками цієї групи є *Mademoiselle*, *Jungfer* і *Greisin*, оскільки вони не були звичними у використанні щоденного мовлення, але в романі вони мають негативну конотацію: “*Ausgerechnet das wendische Hausmädchen, eine ältliche Jungfer, als das Ernst Ludwig das Mariechen einmal vor den Ohren der Töchter bezeichnet hatte...*” [4, с. 163].

Соціальна роль (професійна діяльність і рід занять) тогочасної жінки відображена

репрезентантами *Krankenschwester* (18), *Lehrerin* (14), *Vermieterin* (8), *Köchin* (8), *Studentin* (6), *Patientin* (6), *Kindergärtnerin* (4), *Wöchnerin* (3), *Schülerin* (3), *Haushälterin* (2), *Nonne* (2), *Assistentin* (2), *Pflegerin* (1), *Helferin* (1). Така частотність використання цих іменників обґрунтована поширенням цих професій у тогочасному суспільстві. Зрозуміло, що у воєнні та повоєнні часи серед жінок було багато медсестер, учительок і няньок: *“Dabei kannte sie die Antwort, es war immer dieselbe: Ich werde Krankenschwester, wie du”* [4, с. 118], *“Schon nach wenigen Wochen in der Schule setzte die Lehrerin Helene zu den älteren Schülerinnen und gab ihr die Aufgaben für Zehnjährige”* [4, с. 110].

Однак перелік інших видів діяльності жінки – *Köchin*, *Haushälterin*, *Nonne*, *Helferin* – указує на існування традиційних, пов'язаних із гендерною асиметрією: домашні справи, кухня, прання, приготування їжі – цим займалися виключно або переважно тільки жінки: *“Gerade heute habe sie alle Hände voll zu tun, weil sie mit ihrer neuen Köchin die Speisefolge für die Festtage besprechen wollte”* [4, с. 339].

Наступні гендерно-марковані лексичні одиниці, які вживаються в тексті роману, вербалізують концепт FRAU за такими параметрами:

- віросповідання/походження: *Jüdin* (3);
- людські якості/розумові здібності: *Magierin* (2), *Meisterin* (1), *Kennerin* (1);
- пестливі звернення: *Engelchen* (25), *Täubchen* (9), *Schätzchen* (6), *Goldblatt* (5), *Herzchen* (4), *Liebchen* (4), *Herzblatt* (1), *Honigmund* (1), *Teure* (1);
- лайливі звернення: *Dummerchen* (1), *Unbarmherzige* (1), *Verdammte* (1), *Niederträchtige* (1), *Zecke* (1), *Balg* (1); усі ці іменники відображають ставлення матері до головної героїні Хелен: *“Soll ich dir etwas verraten, Dummerchen?”* [4, с. 326]; *“Verfluchtes Balg, du kleine Zecke, du bringst mich noch um!”* [4, с. 238];
- взаємини в родинні/ставлення в суспільстві: *Freundin* (25), *Fremde* (17).

Для денотації жінки авторкою використовуються також й антропоніми: імена родичок чи знайомих головної героїні роману *Helen(Alice)*: *Selma* (мати), *Martha* (сестра), *Marja/Mariechen* (економка), *Leontine* (подруга сестри), *Fanny* (тітка), *Otta* (економка тітки); персонажів народних переказів, легенд, казок: *Mittagsfrau*, *Aschenputtel*, *Hexe*, *Prinzessin*, *Cleopatra*.

Досліджені тематичні групи лексичних одиниць, які є вербалізаторами концепту FRAU в романі *“Die Mittagsfrau”*, становлять важливу частину загальнолюдської концептосфери та відрізняються різноманіттям. До найчисленнішої групи «інститут сім'ї» зараховуємо 13 одиниць, які разом ужито 1180 разів. Далі йдуть групи «професійна діяльність і рід занять» – 14 одиниць (78 разів), «вікова ознака» – 9 одиниць (186 разів).

Серед проаналізованих лексичних одиниць переважають оцінні номінації з нейтральною конотацією. Проте численні також і негативні конотації. Так, основною негативно забарвленою одиницею в групі «інститут сім'ї» є іменник *Mutter*. Авторка зображує родину, в якій мати не любить свою дитину. Негативну конотацію мають також іменники інших груп. Іменник *Jüdin*, згаданий у групі віросповідання/походження, відіграє найважливішу роль у створенні художнього образу *Жінки* в романі Ю. Франк. Насамперед Ю. Франк акцентує ідіоетнічний аспект у структурі її образу, вказуючи на єврейське коріння *Сельми Вюрзіх*. Цей факт є важливим як для характеристики героїні, так і для розкриття деяких сторін художнього задуму авторки: для Ю. Франк тема етнічних конфліктів у Німеччині стає однією з найважливіших у романі, а створені нею художні образи – одним зі способів реалізації її поглядів на цю проблему.

Однією з тем роману є Берлін періоду Веймарської республіки: переходу до фашизму та пропагування ідеї «чистої раси» (*saubere Herkunft*): *“Im Frühling organisierte die neu gewählte Regierungspartei der Nationalsozialisten einen Boykott, es galt, unnütze Esser, gewisse Parasiten durch Aushungern darben zu lassen, niemand sollte beim jüdischen Händler kaufen und sich beim jüdischen Schuster seine Schuhe besohlen lassen, keiner einen jüdischen Arzt aufsuchen und niemand den Rat eines jüdischen Anwalts einholen”* [4, с. 316].

Отже, виокремлені тематичні групи лексичних одиниць репрезентують оцінні номінації, спрямовані на особу жіночої статі від загальних номінацій до певних характеристик жінки.

Атрибутивні характеристики жінки в романі *“Die Mittagsfrau”* формують численні епітети, виражені різними за своєю семантикою прикметниками. Жінка, яка за своєю природою є гарною (*apart, schön, süß, fein, hübsch*), ніжною (*zärtlich, zart, zierlich*) та елегантною (*elegant, grazil*), досконалою

(*vollkommen*) і відданою (*treu*), може стати за певних обставин злою (*böse*), байдужою та нечулою (*eisig, herzensblind, gleichgültig, rauh*). Для зображення рис жіночої зовнішності використовуються такі епітети: *fein, geschwungen, grazil, golden, hell, nackt, süß, weich, weiß, zart*.

У художньому контексті роману Ю. Франк за певних умов художньої оповіді функцію образності виконують нормативно необразні лексичні одиниці – *verschwinden* (45), *streicheln* (37), *nackt* (29), *schreien* (25), *erschrecken* (23), *die Fremde* (17). Головним механізмом формування образності стає їх лексичний повтор. Будучи проакцентованими, вони підсилюють відповідні риси жінки: “*Nachts habe im Krankenhaus eine Schwester erzählt, heute und morgen würden Sonderzüge eingesetzt. Wir verschwinden*” [4, с. 11].

Прикметник *blind* і похідне від нього дієслово *erblinden*, прикметник *taub* у формуванні художнього образу Жінки вживаються здебільшого саме в метафоричному значенні, набувають символічного значення «байдужий», «нечутливий», «стати байдужим до людей», «нечуйно ставиться до людей». У художньому творі “*Die Mittagsfrau*” номінативні одиниці *taub* і *blind* у поєднанні з іменником *Herz* стають символом нещасливої родини, руйнування людини. На нашу думку, такі словосполучення корелюють із назвою роману та втілюють ідею про материнство й жорстокість, пристрасність і холодність: “*Nur ihre jüngere Tochter konnte die Mutter nicht mehr erkennen, eben blind am Herzen, wie Martha sagte, dass sie niemanden mehr sehen konnte*” [4, с. 120]. “*Nun trat diese herzensblinde Mutter...*” [7, с. 121].

У романі “*Die Mittagsfrau*” тіло тлумачиться як об’єкт бажання (*WUNSCH*), примусу (*ZWANG*) і джерело бажання (*GENUSS*). Так, у романі акцентовано такі соматичні характеристики жіночої зовнішності: *Hand* (387 слововживань), *Augen* (343), *Kopf* (208), *Arme* (174), *Haar* (129), *Gesicht* (120), *Mund* (106), *Rücken* (100), *Schulter* (85), *Beine* (84), *Brust* (79), *Lippen* (71), *Ohren* (69), *Finger* (66), *Stirn* (58), *Nase* (51), *Bauch* (49), *Zunge* (38), *Wangen* (35), *Füße* (26), *Hüfte* (25), *Knie* (19), *Nacken* (19), *Kinn* (17), *Zehen* (15), *Lid* (13), *Ellenbogen* (11), *Wimpern* (10), *Braue* (10), *Rippen* (9), *Zopf* (8), *Daumen* (8), *Nabel* (5). Причиною використання такої кількості соматизмів є той факт, що унікальність жінки не стільки в її інтелектуальних або душевних якостях, скільки в особливостях її будови та функціях частин тіла,

які нерозривно пов’язані із цими якостями: “*Weiter unten, sagte Martha, und Helene folgte ihrem Befehl, sie streichelte tiefer die Flanke der Schwester hinab, bis dorthin, wo die Hüfte sich sanft wölbte, und von hier im Bogen zurück zum Ende der Wirbelsäule*” [4, с. 47]. “*Er berührte ihre Schulter, dankbar und zugleich wütend. Tief atmete er ein und aus, dann klopfte er ihren Rücken*” [4, с. 349].

На мовностилістичному рівні в романі “*Die Mittagsfrau*” простежується послідовне експліцитне вираження всіх авторських інтенцій. Так, загальноновживані лексичні одиниці *der Geruch, verschwinden, die Dunkelheit*, що перебувають у сильних текстових позиціях (головним чином на початку й у кінці твору) є ключовими для створення жіночого образу. Жінка образно осмислюється як *DUNKELHEIT*. У художньому текстовпросторі роману темрява втілює усвідомлення певного внутрішнього дисбалансу, затьмареного розуму, відчуженості від навколишнього за збереження звичних автоматизованих дій: “*... zwei Monate im Jahr, in denen die Mutter aus ihrer Dunkelheit erwachte...*” [4, с. 65]. “*... befand sich seine Frau in einem Zustand seelischer Dämmerung*” [4, с. 96].

«Емоційна спадщина», яку Хелен отримала від своєї матері, змінює її: “*Helene spürte die alte Furcht in sich aufkommen, sie könne eines Tages erblinden wie diese Mutter*” [4, с. 122]. “*Dabei konnte er kaum wissen, wie taub sich Helene fühlte*” [4, с. 281]. Завдяки психологічній майстерності авторка роману створює подвійний образ Жінки: Хелен – приємна героїня, жертва обставин – перетворюється на егоїстичну, байдужу відьму (*HEXE*), провинницю (*SCHULDIGE*). При цьому залишається тією самою людиною. Хелен – «Полудниця»/ *Mittagsfrau* – є приємною та байдужою водночас, світлою й темною – «світлий образ із темною душею». Свою «емоційну спадщину» вона передає далі маленькому сину. Протягом розгортання подій твору Хелен стає мовчазною, не виявляє бажання розмовляти з власним сином. Мовчання (*Schweigen*) здається їй життєво необхідним. Так вона віддаляється від сина: “*Sie fühlte sich schwach. Was konnte sie ihrem Peter sein? Und wie konnte er ihr Peter sein, wenn sie ihm nichts sein konnte, nicht sprechen, noch erzählen, einfach nichts sagen konnte*” [4, с. 397].

Така поведінка головної героїні зумовлена в романі важливими подіями в її житті: байдуже ставлення до неї матері, еротичні ігри зі старшою сестрою, втрата коханого, одру-

ження з наці-інженером, зневажливе його ставлення до неї. Психологічну інтерпретацію всіх подій авторка художнього твору залишає читачеві.

Висновки з проведеного дослідження. На мовностилістичному рівні в романі “*Die Mittagsfrau*” простежується послідовне експліцитне вираження всіх авторських інтенцій. Концепту FRAU усвідомлюється як *FREMDE*, *TIER*, *DUNKELHEIT*, *HEXE*, *SCHULDIGE*. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в зіставному аналізі лінгвокогнітивної та культурологічної специфіки художнього

концепту *FRAU* в романах Ю. Франк “*Die Mittagsfrau*” й “*Rücken an Rücken*”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белєхова Л.І. Глосарій з когнітивної поетки: науково-методичний посібник. Херсон: Айлант, 2004. 124 с.
2. Моторний О. Міфологічний компонент у складі фразеологізмів. Проблеми слов'янознавства. 2008. Вип. 57. С. 277–281.
3. Deutsches Wörterbuch: [herausgegeben von Karl-Dieter Bunting, Ramona Karatas]. Isis Verlag AG. Chur/Schweiz, 1996. 1472 S.
4. Frank J. *Die Mittagsfrau* / hrsg. von S. Fischer. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 2007. 430 S.

УДК 378.147

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Довженко І.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті розкрито тему специфіки вивчення термінів сфери обслуговування. Наведено ефективні методи і прийоми навчання щодо засвоєння лексики спеціальності галузі гостинності. Звернено увагу на сучасні підходи до вивчення термінології майбутнього фаху студентів немовних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: терміни, гостинність, методи навчання, бізнес, сучасний підхід.

В статье раскрыта тема специфики изучения терминов сферы обслуживания. Описаны эффективные методы и приемы обучения для усвоения лексики специальности индустрии гостеприимства. Рассмотрены современные подходы к изучению терминологии будущей профессии студентов неязыковых высших учебных заведений.

Ключевые слова: термины, гостеприимство, методы обучения, бизнес, современный подход.

Dovzhenko I.V. SPECIFICITY OF THE STUDY OF TERMINOLOGY THE IN SERVICE SECTOR

The article reveals the topic of the specificity of the study of terms of the service sector. Effective methods and methods of teaching for mastering the vocabulary of the hospitality industry specialty are described. Modern approaches to the study of the terminology in the future profession of students at non-linguistic institutions of higher education are considered.

Key words: terms, hospitality, teaching methods, business, modern approach.

Постановка проблеми. Терміни – це лексика мови будь-якої спеціальності. Знання термінології сфери обслуговування – умова високої професійності працівників різних напрямів зазначеної галузі. Будь-яка термінологічна система є дуже мобільною з погляду реагування на ті чи інші соціальні зміни. Англійська термінологія сфери обслуговування становить динамічну, широко розгалужену терміносферу, що, з одного боку, перебуває під впливом загальномовних тенденцій, а з іншого – має свої специфічні особливості.

Розвиток сфери обслуговування, у зв'язку з відкритими кордонами з європейськими державами, зумовив посилені інтерес до професійної діяльності працівників цієї галузі. Дослідження їхнього мовлення, моніторинг документації, помилки в меню свідчать про низький рівень володіння іноземною професійною лексикою, уміннями застосовувати термінологію відповідної галузі під час виконання службових обов'язків.

Актуальність проблеми визначається соціальним замовленням на підготовку освічених спеціалістів сфери обслуговування, що володіють навиками іноземного спілкування, професійною термінологією зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дослідження термінів у системі професійного мовлення займалися І. Верхратський, Г. Винокур, Г. Вороніна, В. Даниленко, Т. Канделакі, І. Корунець, В. Левицький,

Д. Лотте, Т. Руденко, О. Курило, О. Огоновський, І. Пулюй, Т. Панько та інші. Але, на жаль, їхні праці не подають вичерпної методики засвоєння професійної термінологіки як комунікативного базису майбутнього фахівця сфери обслуговування.

Постановка завдання. Мета статті – визначити характерні особливості засвоєння професійної термінології майбутніми фахівцями сфери обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із розділів лексики є термінологія, що охоплює терміни різних галузей науки, техніки, мистецтва, суспільного життя; сукупність усіх термінів якоїсь мови. Існує багато тлумачень поняття *термін*. Наведемо декілька з них.

Терміном називається одиниця історично сформованої термінологічної системи, що виражає поняття і його місце серед інших понять, позначається словом або словосполученням, слугує для спілкування людей, пов'язаних між собою єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується всім її законам [1, с.5].

Термін – слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя. Від слова *термін* утворено слово *термінологія*, яке означає сукупність термінів з усіх галузей знання. Науку, що вивчає термінологію, називають *термінознавством*.

Термін – це спеціальне слово, яке має дефініцію. Конкретний зміст поняття, визначеного терміном, стає зрозумілим лише завдяки цій дефініції – лаконічному логічному визначенню, яке зазначає суттєві ознаки предмета або значення поняття, тобто його зміст і межі.

Характерні ознаки терміна:

а) належність до певної термінологічної системи;

б) наявність дефініції (визначення);

в) однозначність у межах однієї терміносистеми;

г) точність;

д) стилістична нейтральність;

е) відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми;

є) відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків [1, с. 7].

На формування термінології впливають як мовні чинники, зумовлені рівнем розвитку лексичної системи, так й екстралінгвальні фактори, які залежать від рівня розвитку науки й техніки. Крім того, постійна поява нових понять створює проблему й нових номінацій, які творять спеціалісти, отже, певним чином надають термінові суб'єктивного характеру.

Відомо, що основними функціональними стилями сучасної літературної мови є офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний. Головними для сфери обслуговування ми вважаємо офіційно-діловий, науковий і розмовний стилі. На особливу увагу заслуговує використання термінології в ділових паперах. Оскільки студенти освітніх закладів сфери обслуговування – це майбутні фахівці, то вони мають володіти вмінням оформлювати документацію, кореспонденцію, а отже, вміло (точно) застосовувати професіоналізми в діловому спілкуванні.

Існують такі вимоги до використання термінів у діловому мовленні:

1) термін мусить бути стандартним, тобто його потрібно вживати лише в тій формі, яка зафіксована в словнику, напр., *автобіографія*, а не *життєпис*; *меню*, а не *стравоспис* тощо;

2) термін має вживатися з одним значенням, теж зафіксованим у словнику;

3) якщо термін є багатозначним, мовець має висловлюватися так, щоб одразу було зрозуміло, яке значення терміна він має на увазі [1, с. 8].

Терміни поділяють на *загальнонаукові* та *вузькоспеціальні*.

Загальнонаукові терміни – звичайні слова, які набули значного поширення, наймену-

вання предметів, якостей, ознак, дій, явищ, які однаково використовуються в побутовій мові, художній літературі, діловому спілкуванні.

Вузькоспеціальні терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад, сфери обслуговування: *портъє, метрдотель, швейцар, турагент, туроператор, стінна шафа, дверний замок, настінні прикраси, килими* тощо.

На терміни також із часом перетворюється значна частина професіоналізмів, однак деякі з них не набувають загального поширення й літературного нормування. Оскільки й терміни, і професіоналізми покликані визначати поняття певної галузі виробництва, культури, науки, то звідси впливає найважливіша ознака професійного мовлення студентів освітніх закладів сфери обслуговування – точність, що значною мірою залежить від глибини знань та ерудиції студентів – фахівців певної професійної галузі.

Термін уживається для точного вираження поняття з певної галузі знань (наприклад, сфера обслуговування): *довідкове бюро, покоївка, бронювання, портъє, швейцар тощо*. Крім термінів-слів і термінів-словосполучень, бувають терміни-речення: *«Автоматичне управління зовнішніми пристроями з терміналу портъє (фіскальні принтери, зчитувачі кредитних карток, зв'язок із системою управління замками)»* [4, с. 34].

Визначаючи особливості термінолексики сфери готельного господарства, варто орієнтуватись на особливості діяльності сфери обслуговування готельного господарства. Лексика цієї сфери характеризується високою мірою неоднорідності: з одного боку, вона максимально близька до повсякденного життя, а з іншого – містить специфічні терміни, що мають конкретну понятійну орієнтацію (*інгредієнти, попільничка, постачальник, рахунок, портъє* тощо). Поява подібних термінів зумовлена особливостями сфери обслуговування, зокрема готельних послуг.

Готельна послуга – це результат діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (в цьому випадку готельного підприємства), спрямована на задоволення відповідних побутових потреб індивідуального замовника (туриста), тому процес обслуговування – це інформаційна взаємодія між клієнтом та обслуговуючим персоналом [4, с. 44]. Засоби розміщення класифікуються за багатьма ознаками. Є готельні підприємства й додаткові засоби розміщення. Готелі, у свою чергу, відрізня-

ються залежно від розташування, набору та вартості послуг, що надаються, рівня обслуговування й кількості номерів, форми власності тощо. Усі ці умови зумовлюють появу відповідних термінів, характерних для сфери готельного обслуговування.

Зрозуміло, що, плануючи працювати у сфері гостинної індустрії, студент має досконало володіти не лише рідною, а й іноземними мовами, зокрема англійською. Очікується, що він також обізнаний у термінології означеної галузі. Ці терміни включають, наприклад, розмір ліжок:

- single bed/twin bed (around 39 x 74 inches) – a twin bed is the smallest type of bed, where one person can sleep. It's also sometimes called a single bed;

- full-size bed (around 54 x 74 inches) – nowadays, a full-size bed is usually for one person, but two people could sleep in it (very close together). These are also called double beds;

- queen-size bed (around 60 x 80 inches) – a queen-size bed is bigger than a full bed, and usually shared by two adults;

- king-size bed (around 76 x 80 inches) – a king-size bed is the largest size of standard beds, and can comfortably sleep two people.

Класифікація номерів:

- single room – a single room is for one person, and usually has a full-size bed (double bed);

- double room – a double room usually has space for two guests, with a double bed (full-size) or queen-size bed;

- twin room – a twin room usually has space for two guests, but in two separate beds (twin/single beds);

- triple room – a triple room can sleep three guests, either in one double bed and a single bed, or a different combination of three;

- suite – a suite is bigger than your normal hotel room. In fancy hotels, suites could even have multiple rooms. You might also see an executive suite or a family suite;

- adjoining/connecting rooms – this means that two rooms are connected together by a door going from one room directly into the other. Large groups of people or families might ask to be put in adjoining rooms.

Зручності, наявні в готелі:

- amenities – amenities is just another way of saying “features,” often used in the hotel business;

- AC – air conditioning (usually shortened to “AC”) keeps rooms cool when the weather is hot;

- heating – when the weather is cold, heating will keep the rooms and hotel warm.

- bathroom – this is the room where you'll find a toilet, sink and shower. Most hotel rooms have their own bathroom attached;

- internet access – if a hotel has internet access, it means guests can use the internet somewhere inside. They might have Wi-Fi (wireless internet), which could be free, require a password to access or cost money to use;

- wireless printing – this allows guests to print from their own computers to a printer somewhere else in the hotel (without being connected to the printer with a wire);

- fan – some rooms might have ceiling fans or electric fans to move air around in a breeze and stay cool.

- balcony – a balcony is a platform outside that's enclosed by some type of railing, connected to the hotel room. Balconies are on floors higher than the ground level (second floor and higher);

- patio – a patio is a paved area outside (on ground level) that usually has an outdoor table and chairs;

- smoke-free – if rooms are smoke-free, it means that smoking is not allowed. Smoking and non-smoking are two other terms used to describe if smoking is allowed or not.

Зручності в номері готелю:

- complimentary – this word means “free”. Often hotels will serve a complimentary breakfast (included in the cost of your room), or have complimentary shampoos and soaps in the bathroom;

- bathtub – a bathtub is in the bathroom, where people can clean themselves by taking a bath;

- shower – showers allow people to wash themselves while standing up. The shower head is the part that sprays water, and the drain is on the floor, where the water leaves. Most bathtubs have showers in them, but a standing shower is in a smaller space by itself (without a bathtub);

- towel – people use towels to dry themselves off after taking a shower or a bath. There are also hand towels, which are smaller, and a bath mat—a towel you put on the floor to stand on;

- robes – some hotels provide robes for guests to wear after they shower. They are also called bathrobes;

- toiletries – toiletries are small personal items you might use in the bathroom, such as shampoo/conditioner (for washing hair), soap, toothbrush and toothpaste (for brushing teeth);

- hair dryer – most hotels will have an electric hair dryer for guests to use to dry their wet hair after washing it. In standard hotels, hair dryers are attached to the walls with a cord. These are also called blow dryers;

• sink – the sink is where people wash their hands. It has a faucet, where the water comes out, and a drain, where the water leaves [2].

Таким чином, особливості сфери обслуговування визначають особливості її термінологіки. Здебільшого це слова та словосполучення, властиві мовленню фахівців сфери обслуговування. Так, у лексиці сфери обслуговування переважатимуть професіоналізми, що безпосередньо стосуються, наприклад, готельного обслуговування: назви обладнання (*кондиціонер, телевізор, радіоприймач, освітлювальні прилади* тощо), назви меблів (*стінна шафа, дверний замок, настінні прикраси, килими*), назви посад обслуговуючого персоналу (*посильний, ліфтер, швейцар, покоївка, метрдотель*), стан номеру (*охайний, привабливий, чистий*), перелік готельних послуг (*пральня, хімчистка, харчування, напої*) тощо.

Засвоєння професійної термінології має ґрунтуватися на сприйнятті й репродуктивному відтворенні мовних засобів. Такі прийоми навчання забезпечують усвідомлення структури мови, формують цілісне уявлення про логіко-понятійну систему наукових понять фаху. До них можна зарахувати вправи, пов'язані з роботою над значенням терміна, що передбачають запис дефініції терміна, складання словника до тексту, добір синонімів та антонімів, переклад окремих термінолексем тощо. Наприклад:

Запишіть подані терміни англійською мовою. Поясніть їх правопис. З'ясуйте за словником значення кожного терміна.

Бергамот, адміністратор, ліфтер, швейцар, ремонт взуття, хімчистка, перукар, страва, меню, офіціант, бармен, бар, ресторан, готель, номер, тилосос, обслуговуючий персонал, кухня.

Основу формування вмінь створювати власні висловлювання становлять комунікативні вправи, складені так, щоб кожен студент у процесі їх виконання відчував потребу в професійному спілкуванні. Вони мають базуватися на основі навчальних професійних мовленнєвих ситуацій. Це передбачає співпрацю викладачів-мовників із викладачами фахових дисциплін, які допоможуть скласти термінологічні мінімуми для комунікативних завдань. Виконуючи вправи, студент повинен відчувати себе в умовах, близьких до дійсності. Цьому сприяє використання інтерактивних методів навчання, зокрема ділових ігор. Наприклад:

1. Напишіть звіт англійською мовою на тему «Удосконалення роботи працівників готелю».

2. Перекладіть текст англійською мовою, зверніть увагу на написання професійних слів. Перевірте роботу один в одного.

Кваліфікований офіціант повинен прагнути підвищення продажів за рахунок уважного й доброзичливого ставлення до відвідувачів. Він не має просто стояти в очікуванні замовлення. Безвідповідальність і байдуже ставлення офіціанта під час складання відвідувачем замовлення – справжній спосіб зниження об'єму продажів. Разом із тим до одного з випробуваних варіантів його підвищення – персональної рекомендації – варто поставитися з відомою обережністю: у більшості клієнтів техніка пропозиції не викликає почуття комфорту. Якщо офіціант хоче просто допомогти гостю зробити замовлення, це, звичайно, можливо. Але пропонувати щось з однією лише метою змусити його більше витратити – означає чинити не на користь гостю й ресторану [4, с. 13].

3. Відтворіть професійну ситуацію. Ви наймаєтесь на роботу офіціантом у ресторан. Повідомте керівникові ресторану короткі відомості про себе, свою сім'ю, свої професійні здібності, досвід роботи тощо.

4. Побудуйте монолог англійською мовою на тему «Форми харчування в готелі».

5. Складіть і відтворіть діалог в парі з іншим студентом на тему «Організація обслуговування в номерах».

6. Складіть і відтворіть полілог англійською мовою на тему «Правила етикету вчора й сьогодні».

7. Побудуйте розмову офіціанта з відвідувачем на тему «Карта вин – обличчя ресторану».

8. Складіть текст за фаховою тематикою за допомогою опорних слів і словосполучень: *персонал, формування інтер'єра, меню, реклама, флористика, стиль, єдність кухні та дизайну ресторану*.

9. Підготуйте розгорнуту усну відповідь на запитання: «Як Ви розумієте вислів бути «душею компанії»?»

Вивчення термінів на основі симуляції – найкращий і найшвидший спосіб їх засвоєння, оскільки він дає змогу спостерігати за чужими помилками й учитися на них протягом потенційної професійної ситуації.

Специфіка вивчення термінології галузі обслуговування, як уже вище зазначалося, – у практичному поєднанні знань мови та фахових предметів. Працівник означеної сфери має володіти низкою компетентностей, що допоможуть йому професійно справля-

тися із ситуаціями на роботі. Досконале володіння лексикою спеціальності потрібне задля складання креативно привабливого меню; розроблення брошури місця розташування готелю або ресторану відповідно до маркетингових цілей і стандартів; складання прогнозу витрат і продаж; написання резюме та супроводжувальних листів, що вигідно підкреслять переваги й сильні сторони шукача певного робочого місця; демонстрації купівельної відповідальності, враховуючи тренди ринку; складання довгострокових і короткострокових цілей тощо.

Гостинність – динамічна конкурентна індустрія. Кваліфікований персонал – це актив, який дає переваги перед іншими. Інновації в навчальних методах і прийомах роботи полегшують щоденну рутинну роботу й дають моральний імпульс для співробітників цієї галузі. Компетентність персоналу – на першому місці в готельному бізнесі. Сучасні споживачі вимагають високого рівня обслуговування. Отже, працівники мають бути на вершині, щоб забезпечити виживання й розвиток готельного закладу. Популярність готелю зростає за рахунок професійних знань і навичок персоналу. Піднесення необхідності оперування лексикою фаху під час навчання дає студентам можливість відчутти важливість обраної унікальної спеціальності для задоволення потреб людей.

Висновки з проведеного дослідження. Для майбутніх спеціалістів сфери обслуговування засвоєння фахової термінології активно вплине на вміння спілкуватися на робочому місці за умов:

- систематичної роботи над вивченням іноземної термінології;
- професійної мовленнєвої підготовки, що враховує роль термінологічного аспекту в процесі навчання спеціалістів сфери обслуговування;
- застосування спеціальних завдань, що сприятимуть розумінню та засвоєнню відповідної іноземної термінології з фаху;
- використання інтерактивних методів навчання (відео-, аудіоматеріали);
- оптимального співвідношення фахових і гуманітарних дисциплін, а також теоретичного та практичного навчання студентів вищих закладів освіти;
- розроблення методики професійної мовленнєвої підготовки, в яку включити вивчення термінологічної лексики відповідного фаху;
- використання в процесі навчання професійних іноземних навчальних текстів;
- включення в зміст програми ділової англійської мови таких розділів, як «Різновиди ділового спілкування», «Труднощі й бар'єри комунікації», «Засоби публічного мовлення» тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вакуленко М. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії. Київ: ВПЦ Київський університет, 2009. 64 с.
2. URL: <http://www.fluentuenglishlanguageandcultureblog.org/>.
3. Корунець І. Теорія і практика перекладу (англійською і українською мовою). Київ: Вища школа, 1998. 175 с.
4. Круль Г. Основи готельної справи: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2011. 368 с.
5. Никишина О. На блюдечке. Боулинг спорт. 2016. № 8. С. 21.

УДК 811.111]-043.84

МАКРОКОНЦЕПТ «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА» ТА ЙОГО СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ В РАМКАХ ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНОГО СОЦІУМУ

Калашникова М.Ю., аспірант,
викладач кафедри іноземних мов
Запорізький державний медичний університет

У статті проаналізована системна організація макроконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА», який є частиною мегаконцептосфери «КУЛЬТУРА». У центрі уваги перебувають основні відображення елітарної культури та їх закріплення в лексиконі носіїв сучасної англійської мови. На основі аналізу словникових одиниць зроблена спроба визначити системну організацію макроконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА» та виявити основні особливості сучасної англомовної культури.

Ключові слова: культура, елітарна культура, концепт, концептополе, макроконцепт, мегаконцептосфера, системна організація.

В статье проанализирована системная организация макроконцепта «ЭЛИТАРНАЯ КУЛЬТУРА», который является частью мегаконцептосферы «КУЛЬТУРА». В центре внимания находятся основные проявления элитарной культуры и их закрепление в лексиконе носителей современного английского языка. На основе анализа словарных единиц предпринята попытка определить системную организацию макроконцепта «ЭЛИТАРНАЯ КУЛЬТУРА» и выявить основные особенности современной англоязычной культуры.

Ключевые слова: культура, элитарная культура, концепт, концептополе, макроконцепт, мегаконцептосфера, системная организация.

Kalashnykova M.Ju. THE “ELITE CULTURE” MEGACONCEPT AND ITS SYSTEM ORGANIZATION IN TERMS OF THE STUDY OF THE ENGLISH-SPEAKING SOCIETY

The article analyzes the system organization of the macroconcept “ELITE CULTURE” as a part of the “CULTURE” megaconceptosphere. Special attention is given to the main reflections of the elite culture and their fixation in the lexicon of the modern English native speakers. On the basis of the analysis of the vocabulary units we tried to determine the system organization of the “ELITE CULTURE” macroconcept and to identify the main features of the modern English culture.

Key words: culture, elite culture, concept, conceptual field, macroconcept, megaconceptosphere, system organization.

Постановка проблеми. Сьогодні вкрай популярними є питання, пов'язані з визначенням поняття «культура», що лежить у її основі, як можна визначити сучасну культуру та що впливає на зміни в її корпусі, що є загального та різного в специфіці культур різних етнічних груп. Проблема впливу людського фактора на мову посіла одне з найважливіших місць у сучасній лінгвістиці. У рамках дослідження ми зробили спробу визначити структуру макроконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА», базуючись на відібраних лексичних одиницях зі спеціалізованих словників англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в когнітивній лінгвістиці виділилося два основні напрями, серед науковців, що працюють у рамках лінгвокультурологічного підходу, можна виділити Ю.С. Степанова, В.І. Карасика, В.В. Красних, А.Ю. Маслова, Н.Ф. Аліфіренко та ін.; до представників лінгвокогнітивного підходу, який ми вважаємо доцільним використовувати в статті, належать такі науковці, як О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, А.І. Стернін, В.Н. Телія та ін.

Постановка проблеми. Мета статті полягає в тому, щоб виявити й коректно продемонструвати структуру мегаконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА», спираючись на неологізми англійської мови. Головне завдання – дослідити використання нових термінів та особливості формування картини світу англомовних носіїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. У визначенні поняття й сутності культури немає єдності. Так, у філософській енциклопедії відзначено, що культура – «сукупність досягнень суспільства в його матеріальному і духовному розвитку, що використовуються суспільством, що становлять культурні традиції, що служать подальшому прогресу людства» [1, с. 256].

Із цього приводу Жан-Поль Сартр писав: «Культура нікого і нічого не рятує і не виправдовує. Але вона справа рук людини – в ній вона шукає своє відображення, в ній вона впізнає себе, тільки в цьому критичному дзеркалі вона й може побачити своє обличчя» [8, с. 289].

Як ми можемо побачити, культура є продуктом людства, є антонімом слова «при-

рода», хоча ці два поняття нерозривно пов'язані через те, що одним із основних факторів, що детермінують виникнення культури, є природа. Виходячи з досліджень, культура є небіологічним поняттям, вона протиставляється природі, але культура людини має інше значення, адже результат її діяльності часто залежить від підгрунтя, яке надає природа.

Вплив культури на мову є очевидним, виходячи з цього, ми зробили спробу виділити найважливіші ознаки цього, у свою чергу, питання щодо впливу мови на культуру залишається відкритим і є вкрай складним.

У XX ст. ідеї А. Шопенгауера та Ф. Ніцше резюмовані в елітарній культурологічній концепції Х. Ортега-і-Гасета. Одна з відмінностей нового мистецтва від старого, за його працями, полягає в тому, що воно звернене до еліти суспільства, а не до його маси. Тому мистецтво не обов'язково має бути популярним, іншими словами, воно повинно бути загальнонрозумілим, загальнолюдським [8, с. 251].

Сьогодні багато науковців зазначає, що концептуальний корпус мови не є однорідним у плані своєї організації, характеру образів, що створюються, ступеня валоризації й, відповідно, інтеріоризації в лінгвокультурній свідомості. Не є він однорідним і з погляду законів сполучуваності та шляхів комбінування концептів між собою, а тому певних наукових розвідок вимагає проблема їх системного устрою, що задається, очевидно, законами категоризації й концептуалізації дійсного та уявного світів [7, с. 4]. Адже саме мислення передбачає категоризацію предметів думки, а категоризація – упорядкування її об'єктів.

Потрібно зазначити, що сьогодні існує два підходи в когнітивній лінгвістиці. Перший,

лінгвокультурологічний, підхід базується на вивченні специфіки національної концептосфери від культури до свідомості. Використовуючи цей підхід, концепт розглядається як базова одиниця культури, що має образний, понятійний і ціннісний компоненти, особливе значення надається останньому [4, с. 166]. Серед науковців, що працюють у рамках лінгвокультурологічного підходу, можна виділити Ю.С. Степанова, В.І. Карасика, В.В. Красних, А.Ю. Маслову, Н.Ф. Аліфіренко й ін.

Дослідники, що використовують другий підхід – лінгвокогнітивний, виходять із того, що в основі знань про світ лежить така одиниця ментальної інформації, як концепт, яка й забезпечує «вихід на концептосферу соціуму».

При дотриманні лінгвокогнітивного підходу під час вивчення концепту розроблена його польова модель, яка спирається на такі терміни – ядро та периферія [4, с. 169]. Представниками цього напрямку є О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, А.І. Стернін, В.Н. Телія та ін.

Як зазначає А.М. Приходько, будучи інтегрованою в ноосферу, систему вищого порядку, концептосфера є вмістищем сукупного набору типологічно різних концептів у їх єдності й розмаїтті. Концептосфера гетерогенна за своєю сутністю: вся палітра представлених у ній концептів упорядковується у вигляді певних ділянок, що формуються за принципами структури й системи [7, с. 7]. Ми маємо зазначити, що це стосується як вербалізованих, так і невербалізованих, як предметно-конкретних, так і абстрактно-ідеальних концептів.

Системну організацію концептополя А.М. Приходько запропонував у вертикальному вигляді піраміди з вістрям угору (рис. 1).

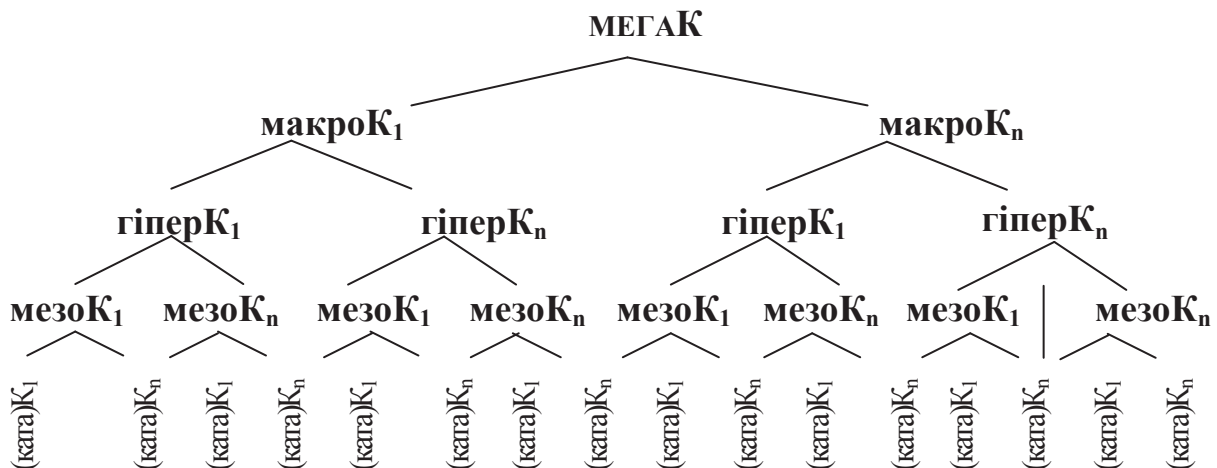

Рис. 1. Ієрархічна організація концептополя

Як вважає А.М. Приходько, мегаконцептами варто визнати ті базові концепти, які репрезентують загальнолюдські поняття, як правило, вони належать до категоріальних величин («субстанція», «простір», «час», «причина», «кількість», «якість», «людина» тощо) і можуть бути інтерпретовані як концепт-ідея, що складається з макроконцептів.

Спираючись на запропоновану А.М. Приходько організацію концептополя, ми спробували відтворити структуру макроконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА». Загалом системну організацію мегаконцептосфери можна унаочнити у вертикальному вигляді (рис. 2) – піраміди з вістрям угору:

Беручи за основу визначення А.М. Приходько, ми спробуємо надати визначення головного поняття. Мегаконцептосфера – об'єктивно існуюча сукупність вербально позначених і непозначених типологічно різних базових концептів, які репрезентують загальнолюдські поняття та які позбавлені національної специфіки. При цьому мегаконцептосфера гетерогенна, адже всі представлені в ній концепти упорядковуються та формують собою певну структуру.

За цією схемою концепти макрорівня – концепти, що позбавлені національної специфіки та не завжди мають спеціальне ім'я в наївній картині світу, при цьому вони чітко визнача-

ються в науковій картині світу та є абстрактними утвореннями.

Далі, за нашою структурою, макроконцепти включають у себе концепти, які можна зарахувати до таксонів спадкового рівня абстракції, для яких характерна певна етнокультурна специфіка, вони є ментальними одиницями, які є меншими за своїм обсягом, ніж макроконцепти, але більшими за мікроконцепти.

У нашому випадку мікроконцепти є аналогом (ката)концептів, які відзначаються своєю неподільною природою на певному етапі абстрагувальних можливостей розуму та які найважче дефініціювати.

На нашу думку, структура макроконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА» виглядає так див. (рис. 3).

Макроконцепт «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА», згідно з нашою структурою, не поділяється, а включає в себе лише один концепт – «*мистецтво*», до якого, у свою чергу, належать мікроконцепти – «*образотворче мистецтво*» та «*література*».

Другим макроконцептом у науковій розвідці має бути «*МАСОВА КУЛЬТУРА*», яка значно більше репрезентована в рамках сучасної англосовітської культури, адже її відображення має значущий вплив на словниковий склад сучасної англійської мови.

На основі аналізу неологізмів стає очевидним той факт, що грань між поняттями

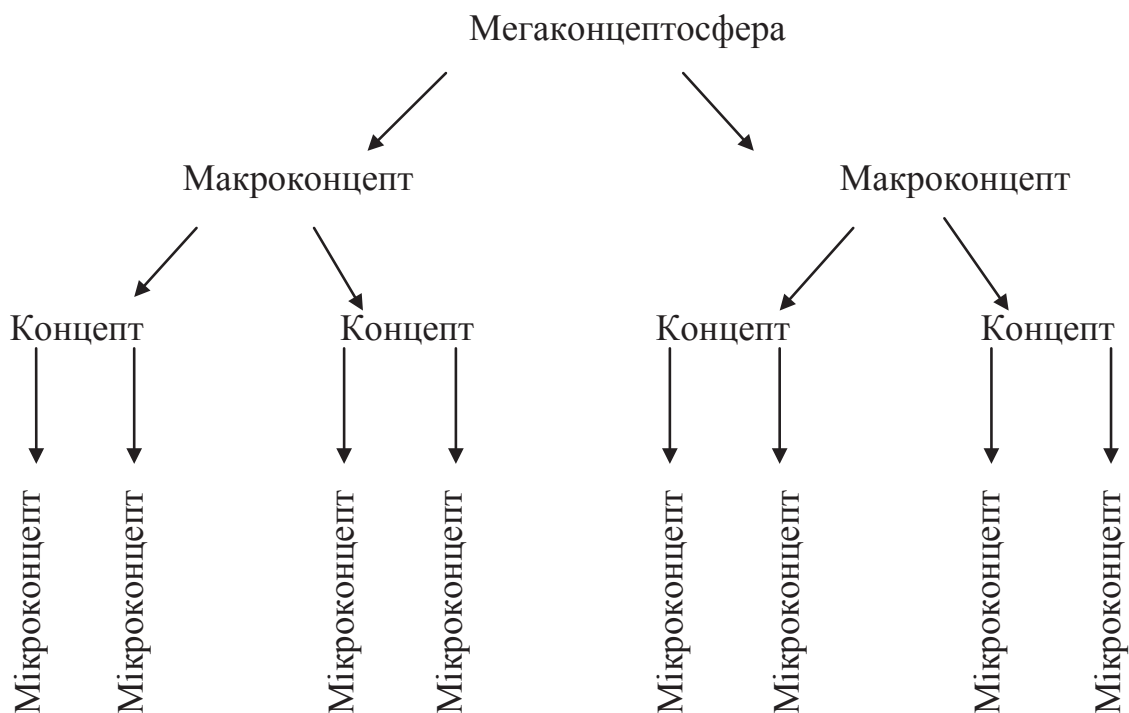

Рис. 2. Структура мегаконцептосфери

«елітарна культура» й «масова культура» стає більш тонкою, тому багато концептів стали частиною мегаконцепту «МАСОВА КУЛЬТУРА», а інші, які належать до макроконцепту «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА», взагалі не актуалізуються в сучасній англійській мові. Виходячи із цього, макроконцепт МАСОВА КУЛЬТУРА постане об'єктом окремої статті.

До концепту «образотворче мистецтво» належить неологізм *bad-debt art* – цим терміном позначаються витвори мистецтва, які продані або пожертвовані через борги власника. *Belly cast* «гіпсова форма живота вагітної жінки», яка робиться з метою зберігання спогадів про вагітність. Також відомі й інші варіанти цього терміна – *belly mask*, *pregnancy belly cast*, *a pregnant plaster cast ma prenatal casts*.

Інший вид образотворчого мистецтва – *crop art* («мистецтво нанесення малюнків на полях») – підпадає відразу під декілька категорій, для всіх них використовується земля або те, що росте на ній (зазвичай зернові культури), для нанесення специфічного зображення. Також це мистецтво має іншу назву – *sed art*. *Cereologist* «досліджувач малюнків на полях» – людина, яка присвячує своє життя вивченню цього феномена, і та, що допускає його неземне походження.

Популярний вид образотворчого мистецтва графіті (*grafficare*) включає в себе не тільки техніки, в яких можуть застосовуватися фарби, а «полотно» не тільки стіни будівель. З'явився новий спосіб зображення, а з ним і новий термін; *scratchiti* «вишкарябування» – вид мистецтва, в якому за допомогою твердих предметів (залізяки, абразивні бруски або ж прості камінці) на вікнах, на глянцевої пофар-

бованій чи на будь-якій скляній поверхні наносяться лінії; вид графіті, який у прямому сенсі потребує пильної уваги та спеціального обладнання. *Chip graffiti* – малюнок, що можна побачити тільки через мікроскоп. Також сьогодні виникає нове поняття – *giraffiti* – вуличні малюнки на будівлях, які виконуються авто-рами на значній висоті.

Інша тенденція до зображення підводних пейзажів набирає обертів, і вона отримала назву *aquascape*, а людина, котра захоплюється підводним життям, називається *aquassentialist*.

Постійний рух людини, її розвиток і бажання все більше пришвидшуватися відображено в сучасному дизайні, який усе більше та більше входить у наш побут, замінює старіючі тенденції. Нововведення потребує свою назву, яка вже з'явилася. Цей термін – *blobject* (продукт дизайну, для якого характерні гладкі, плавні контури, яскраві кольори та відсутність гострих країв). Найчастіше це предмети домашнього побуту. Слово *blobject* вважається скороченням слів *blob* (крапля) та *object* (об'єкт):

Словосполучення *tradigital art* (*digital* – цифровий) – техніка, яка включає в себе традиційні та «машинні» засоби, що застосовуються для створення зображення. Воно дуже тісно пов'язане за традиційним, інтерактивним відео, інформаційним і цифровим мистецтвами.

Окрему увагу ми маємо приділити фотомистецтву. Сьогодні через технічний прогрес з'являються все нові й нові фобії в людей, так страх людини бути сфотографованою зненацька, без попередження позначається неологізмом *photo-phobia*. Слово *smartphoneography* позначає фотографію, яка зроблена на камеру, вбудовану в смартфон. Допустимо ще й таке написання: *smartphonography*.

Через вплив нових технологій і на фотографію тепер перебування будь-якої людини може бути зафіксоване в будь-якому місці. *Sha-mail* – це фотографування за допомогою мобільного телефону. Фотографи-аматори, які переслідують знаменитостей, аби зробити світлину, тепер також позначаються неологізмом *snaparazzi*.

Неологізм *fauxtographer* позначає людину, яка створює фальшиві фотографії за допомогою комп'ютерних технологій; процес створення таких фотографій отримав назву *fauxtography*. Процес фотографування когось або чогось, особливо коли це роблять папа-

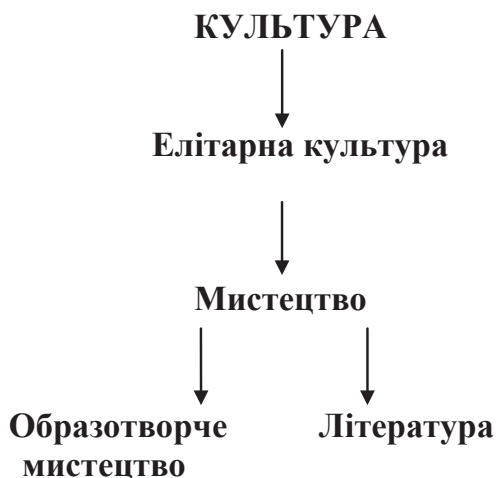

Рис. 3. Структура макроконцепту «Елітарна культура»

раці, отримав назву *pap*, неологізм *peoplerazzi* позначає людину, котра фотографує знаменитостей за шокуючих обставин, що заслуговують на висвітлення в новинах. Незаконний процес знімання фотографій з даху отримав назву *rooftopping*, а людина, що робить такі фотографії, називається *rooftopper*.

У сучасній англійській мові з'явилася велика кількість неологізмів, які позначають нові літературні жанри. Так, наприклад, словосполучення *kmart realism* – це літературний жанр, який характеризується стислим характером оповідання про головних персонажів – представників робітничого класу в їх зображенні у відповіднім неадекватному середовищі; *hysterian realism* позначає жанр, який характеризується значним обсягом твору, динамікою дії, неординарними діючими особами й відхиленнями від лінії головного сюжету:

З'явився жанр під назвою *sick-lit*, у якому головні герої стикаються зі страшними хворобами, що можуть бути вбивчими; неологізм *shtick lit* позначає жанр, у якому автор у дуже дивний спосіб ділиться з читачем своїм досвідом, *lad lit* – відображення життя нестриманих і самолюбивих молодиків, художні твори, що написані жінками й відбивають життя молодої агресивної героїні – це *chick lit*, література для заміжніх жінок отримала назву *tommy-lit*, мемуари написані колишніми пов'язаними, називаються *tart-lit*. *Plutography* – це літературний жанр, присвячений життю заможних, відомих людей. За допомогою зрощення слів *fraternity* та *satire* утворено неологізм *fratire* – літературний жанр, який віддзеркалює світогляд молодих людей.

Поезія також має свій вплив на розвиток словникового складу сучасної англійської мови: в результаті злиття двох слів *prose* й *poet* утворився неологізм *proem*, який позначає білий вірш, що поєднується з поетичними образами та в якому наявний ритм; *piem* (*pi+poem*) – вірш, у якому довжина кожного слова відповідає цифрі в десятковому розширенні математичного постійного пі; *pi-ku* – це хоку на тему математичного постійного пі. Поезія, написана на діалекті афроамериканців, отримала назву *ebonic poetry*.

Маємо зазначити, що не так давно виникло багато видів творів, наприклад, невеликий за розміром твір художньої літератури «легкого жанру», який беруть із собою під час подорожування, особливо повітряним транспортом, називається *airplane book*; завдяки зрощенню слів *autobiography* та *pathology* світ побачив

неологізм *autopathography*, що позначає автобіографію людини, в якій особлива увага приділяється її хворобі чи патологічним відхиленням; *cyberthriller* – «кібертрилер», що насичений пригодами й розповідає про світ комп'ютерів. *Carnography* (зрощення слів *carnage* + *pornography*) – літературний твір та інші матеріали, які переповнені сценами вбивств, кровопролиття й насилля; надзвичайно короткий літературний твір може називатися *micro-fiction*; *nigglature* (зрощення слів *nigger* + *literature*) – твір художньої літератури, написаний чорношкірим автором.

Вирази з наукової фантастики також увійшли в сучасну англійську мову, наприклад, *white knowledge* – це інформація, отримана без застосування особливих зусиль; розумні роботи отримали назву *robo sapiens*; неологізм *androbot* позначає фантастичну істоту – напівробота й напівлюдину, яка зможе працювати на інших планетах.

У творах наукової фантастики народився префікс *nano-* «мікроскопічних розмірів». Він набув поширення останніми роками у зв'язку з можливостями створення зараз або найближчим часом (XXI століття називають «нановіком» – *nanoage*) машин, приладів, інструментів, речей мікроскопічних розмірів. В англійській мові функціонують такі неологізми, як *nanobot* (*nanorobot*), *nanomachine*, *nanocomputer*, *nanotechnology*, *nanotube*.

У роботі ми вважаємо доцільним підхід В.В. Красних, котра запропонувала поняття когнітивної бази, під якою розуміється певним чином структурована сукупність необхідно обов'язкових знань і національно-детермінованих і мінімізованих представлень того або іншого співтовариства, які мають усі носії того або іншого національно-культурного менталітету [5, с. 215].

Висновки з проведеного дослідження. Говорячи про сучасну мегаконцептосферу «КУЛЬТУРА», необхідно відзначити, що сьогодні соціальне середовище більшою мірою різнопланове: щодо виховання, освіти і сфери виробничої діяльності. Формування особистості в соціальному середовищі сучасного суспільства відбувається нерівномірно, що стає причиною багатогранності цього питання.

У нашому розумінні під макроконцептом «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА» розуміється субкультура, яка не тільки відрізняється від масової, а й протистоїть їй, набуваючи закритості, смислової самодостатності, ізольованості, підтвердженням цього є невелика

репрезентованість у словниковому складі сучасної англійської мови. У її основі лежить формування своїх специфічних особливостей, отже, елітарна культура покликана об'єднати певні духовні цінності однодумців, спрямовані проти масової культури. Сутність елітарної культури полягає у формуванні й розвитку своїх соціокультурних ознак, їх ізоляції від іншого культурного шару.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Київ: Генеза, 1996. 367 с.
2. Зацний Ю.А. Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий). Запорожье : Запорожский гос. ун-т, 2000. 200 с.
3. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів : Паїс, 2007. 228 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / ВГПУ. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.; 2-е изд. Москва: Гнозис, 2004. С. 166–205.
5. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис, 2003. 375 с.
6. Приходько А.Н. Дискурсивные конфигурации концептов. Единицы языка и их функционирование: сб. науч. тр. Саратов: Научная книга, 2006. С. 119–129.
7. Приходько А.Н. Типологическая и системно-полевая организация концептосферы. Известия Волгоградского гос. пед. ун-та. Серия «Филологические науки». 2006. № 5 (18). С. 3–11.
8. Усманова А.Р. «Культурные исследования». Постмодернизм: Энциклопедия. Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. 1040 с.

УДК 811.111'373.7'37:165.194

ЕТНОПРАГМАТИКА: ПОГЛЯД НА СУЧАСНІ АНГЛІЙСЬКІ КУЛІНАРНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

Крикніцька І.О., викладач
кафедри англійської мови
факультету перекладачів

Київський національний лінгвістичний університет

У статті окреслено коло питань нової галузі етнолінгвістики – етнопрагматики. У контексті етнопрагматики нами розглядаються англійські фразеологізми з кулінарним компонентом. Фразеологізми будь-якої мови наділені прагматичним статусом, який полягає у здійсненні впливу на адресата. Прагматичне функціонування фразеологізмів у комунікативних актах є обмеженим певними комунікативними ситуаціями, лінгвокультурою.

Ключові слова: прагматика, етнопрагматика, фразеологізм, лінгвокультура, конотація, вплив, функція.

Статья очерчивает круг вопросов новой сферы этнолингвистики – этнопрагматики. В контексте этнопрагматики нами рассматриваются английские фразеологизмы с кулинарным компонентом. Фразеологизмы любого языка имеют прагматический статус, который состоит в осуществлении воздействия на адресата. Прагматическое функционирование фразеологизмов в коммуникативных актах является ограниченным определенными коммуникативными ситуациями, лингвокультурой.

Ключевые слова: прагматика, этнопрагматика, фразеологизм, лингвокультура, коннотация, воздействие, функция.

Kryknitska I.O. ETHNOPRAGMATICS: A LOOK AT THE MODERN ENGLISH CULINARY PHRASEOLOGISMS

The article depicts a range of a new sphere ethnolinguistics – ethnopragmatics. In the context of ethnopragmatics we research English phraseologisms with culinary component. Phraseologisms of any language have a pragmatic status which lies in making the influence on the addressee. The pragmatic functioning of phraseologisms in communicative acts is limited to certain communicative situations, linguo-cultures.

Key words: pragmatics, ethnopragmatics, phraseologism, linguo-culture, connotation, influence, function.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження здійснюються в руслі антропоцентризму, а отже, спрямовані на пошук тісного зв'язку всіх лінгвістичних явищ із людським фактором [1; 3; 5]. Особливе місце в дослідженнях посідає культурний фактор, що, у свою чергу, сприяє розвитку лінгвокультурного напрямку в сучасному мовознавстві [4, с. 6], велика увага приділяється дослідженню семантики й прагматики мовних одиниць [2], що пов'язано з необхідністю виявлення особливостей їх функціонування в процесі комунікації.

Визнання соціально-культурної природи мови в мовознавстві передбачає розгляд мовних одиниць із позиції суспільної належності мови, тобто як засобу людського спілкування [9, с. 234], міжкультурної прагматики, предметом дослідження якої є подібність, відмінність і варіативність у вираженні прагматичних значень у різних культурах у їх зумовленості культурними цінностями й уявленнями. Мовна ідіоматика як сукупність усіх ідіомних засобів конкретної мови (фразеологізмів, крилатих слів, прислів'їв, приказок тощо), як неповторність кожної ідіоетнічної

мови; сукупність особливостей мови, які відрізняють її від інших етнічних мов, не може не досліджуватися в контексті етнопрагматики.

Етнопрагматика тісно переплітається з крос-лінгвістичною семантикою, оскільки загальна ідея полягає в тому, щоб зрозуміти мовленнєві практики в термінах цінностей, вірувань, установок, соціальних категорій, емоцій тощо [10]. Однак зрозуміти й експлікувати ключові етнопрагматичні концепти іншої культури не є простим завданням через їх «убудованість» у певну етнокультуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на всебічне й поліфакторне дослідження фразеологізмів (В. Виноградов, О. Кунін, М. Гамзюк та ін.), у мовознавстві й донині залишається низка дискусійних питань.

Постановка завдання. Огляди наукових праць за темою дослідження надали змогу визначити проблемне поле, мета якого – дослідження прагматичного аспекту англійських фразеологізмів з кулінарною тематикою в міжкультурній комунікації між представниками різних культур.

Національно-культурна специфіка фразеологізмів визначається певними правилами, традиціями лінгвосоціуму, що зумовлені ментальністю, стереотипністю, картиною світу, системою цінностей тощо певної лінгвокультурної спільноти. Виходимо з того, що фразеологізм може виражати прагматику мови в певний специфічний спосіб. Єдиним безперечним моментом є виділення прагматичної здатності, тобто це свідчить про наявність у їх змісті прагматичного значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, фразеологізм як об'єкт лінгвістичних досліджень з позицій лінгвокультурології, етнокультурології є мовним знаком специфічної природи і структури, тому методи лінгвістичної прагматики допоможуть дослідити особливості культурної знакової функції фразеологізмів і визначити місце й роль фразеології в концептуалізації світу, створенні національно маркованої моделі на мовному рівні.

Під лінгвопрагматикою розуміють закріплене в мовній одиниці ставлення адресанта до дійсності, до змісту повідомлення та адресата [7, с. 44]. Завдяки емоційному забарвленню фразеологічних одиниць, вони передають у своєму змісті разом із денотативним значенням відтінки почуттів, настрою, емоцій ставлення (позитивні, негативні, іронічно забарвлені відтінки тощо). Фразеологізми відіграють важливу прагматичну функцію особливо в тому випадку, коли безпосередньо виражають конотативні значення (почуття й афекти) або коли викликають особисту, внутрішню участь, зацікавленість та емоційні переживання [2, с. 23].

Прагматично-комунікативний статус фразеологічних одиниць – очевидний. До того ж такий насичений зміст, що вони містять у собі, дає підстави вважати їх комунікативно орієнтованими одиницями мови, тобто такими, що володіють повною комунікативністю. Фразеологічні одиниці, які навіть можуть бути не включені в мовлення, тобто розглядаються як одиниці словника, відзначаються високим ступенем комунікативно-прагматичного заряду, оскільки в їх семантиці має прагматичне значення конотація. Тому фразеологізми можна вважати прагматично маркованими. Конотація – це аспект лексичного значення одиниці, за допомогою якої закодовано виражається емоційний стан комуніканта та зумовлене цим станом ставлення до адресата, об'єкта чи предмета мовлення або ситуації, у якій відбувається спілкування [1, с. 88]. Емоційна сфера відіграє важливу роль у фор-

муванні єдиної бази знань і цінностей, що, у свою чергу, сприяє становленню фразеологічної одиниці як образної й національно маркованої мовної одиниці. Образність фразеологічної одиниці – один із основних компонентів конотації, що відображає особливості національного менталітету.

Фразеологія охоплює передусім сферу переживань і почуттів, психологічних станів індивідуумів [2, с. 17]. Будь-який із мікрокомпонентів конотації – експресивний, оцінний, емотивний – пов'язаний із різними прагматичними факторами. Прагматичне значення фразеологізму – це значення, якого воно набуває в процесі реалізації в реальній комунікації, тобто те, для чого і з якою метою вживається той чи той фразеологізм [2, с. 16]. Ці одиниці здатні найбільш повно схарактеризувати акт мовлення, самих мовців, виразити ставлення до того, про що говориться, і спрямувати адресата на правильне розуміння ситуації.

Прагматична інформація, що реалізується за допомогою фразеологізму, виявляється з урахуванням як мовної природи такої одиниці, так і типу прагматичного контексту. До того ж фразеологізми можуть виступати в ролі елементів різноманітних прагматичних контекстів і кваліфікують висловлення з різних боків. Використовуючи такі «прагматично заряджені» одиниці, як фразеологізми, адресант отримує додаткові можливості акцентуації, підкреслення найбільш важливих у комунікативному плані елементів висловлення, що допомагає цілеспрямованому впливу на адресата, що залежить як від змісту, так і від форми сказаного.

Серед прагматичних функцій фразеологізмів можна виділити такі:

- 1) функція привертання уваги адресата;
- 2) функція виділення комунікативно важливих елементів;
- 3) функція компресії інформації.

Функція привертання уваги адресата: фразеологізми використовуються на фоні нейтрального контексту й самі привертають до себе увагу образністю. Тобто завдяки фразеологізмам відбувається активізація уваги, створюються передумови для цілеспрямованого сприйняття, а отже, і посилюється мовленнєвий вплив.

Функція акцентування (виділення) комунікативно важливих елементів тісно пов'язана з функцією привертання уваги, оскільки виокремлюються найбільш важливі характеристики, котрі в образній формі отримуються адресатом.

Функція компресії інформації: будь-який фразеологізм є зразком мовної економії. Це можливо знову ж завдяки їх образному характеру. Соціально закріплене значення фразеологізмів дає змогу використовувати їх як смислові сигнали оцінного смислу.

Уживання фразеологізмів у висловленнях залежить насамперед від таких позамовних чинників, як спонтанність мовленнєвого акту, розподіл комунікативних ролей, що сприяє актуалізації емоційного та експресивного значення висловлення [2, с. 14]. Тому можна вважати, що фразеологізми легко адаптуються до потреб комунікативної ситуації, що породжує різноманітні прагматичні конотації, які деталізуються й уточнюються відповідно до прагматичних параметрів комунікативної ситуації. Діапазон семантичних змін і оціональних перетворень у комунікативних актах набагато ширший, ніж просте посилення образності. Прагматична установка таких перетворень – не тільки привернути увагу адресата, зацікавити його незвичністю форми, а й підвищити інформативність, експресивність висловлення й тим самим здійснити емоційно-оцінний вплив на адресата.

Отже, результатом дії прагматичних правил, що регулюють функціонування фразеологізмів у комунікативних актах, є обмеження їх уживання конкретними ситуаціями. Проте прагматично зумовлене вживання фразеологічних одиниць загалом у комунікативних актах часто будується на порушенні прагматичних правил або їх різній інтерпретації учасниками комунікації залежно від їх належності до певних соціальних, національних, вікових тощо груп, що є предметом дослідження етнопрагматики.

Прагматична специфіка використання фразеологізмів у комунікації полягає в прагненні адресанта максимально експресивно висловити своє ставлення не тільки до того чи іншого факту, події, а й до адресата. Використання фразеологізмів у мовленні характеризується ілюктивною силою впливу на адресата й цілеспрямованим перлюктивним ефектом.

Конотація безпосередньо пов'язана з національною культурою. У сучасному мовознавстві поряд із поняттями «картина світу», «мовна картина світу» існує також поняття «фразеологічна картина світу» як частини цілісної мовної картини світу, «яка описана засобами фразеології, у якій кожен фразеологічний вираз є елементом суворої системи й виконує певні функції в описуванні реалій

навколишньої дійсності» [6, с. 106]. Фразеологічна картина світу виступає як сукупність знань про світ передусім на рівні буденної свідомості, тому є «найвною картиною світу». Розроблення фразеологічної картини світу з урахуванням людського фактору стає пріоритетним напрямом антропологічної лінгвістики, яка об'єднує дані соціолінгвістики й етнолінгвістики. Фразеологічна картина світу – це найяскравіша частина національної мовної картини світу, яка характеризується такими особливостями: фразеологічна картина світу універсальна для всіх мов світу, виявляється найстабільнішою частиною мовної картини світу; окрім того, вона національно і фрагментарно-специфічна, антропоцентрична й експресивна [5, с. 12]. Ідіоми, фразеологізми, прислів'я та приказки є образними й виступають як відображення наочності. Експресивність мови посилює її ефективність: яскрава мова викликає інтерес, підтримує увагу, впливає не тільки на розум, а й на почуття, уяву слухачів, що характеризує фразеологізми як мовне явище. Кожен із наступних виразів, вжитий у певній ситуації, акцентує увагу на мовних намірах комуніканта.

Прагматика – комунікативний складник спілкування, який виявляє ставлення мовця до мовленнєвої ситуації, змісту комунікації та виражається в системі мовних і мовленнєвих засобів [8, с. 510]. Саме для створення образності та емоційності мови й слугує фразеологія. Фразеологізми загалом і предметно-абстрактні зокрема вміщують у небагатьох словах глибокі підтексти та смислові відтінки, закладені в їх інтерпретації. Стилістичне використання емоційно-експресивних фразеологізмів визначається своєрідністю відносин між семантикою фразеологізму та значенням його компонентів. Особливо багаті й різноманітні за своїм складом предметні абстрактні фразеологізми, які мають великі стилістичні можливості, зумовлені внутрішніми характеристиками, становлять специфіку аналізованих фразеологічних одиниць, зокрема англійських з кулінарним компонентом: 1. *Look, darling. He just irritates me. I'm sorry, but he's really not my cup of tea.* 2. *In fact she's so charming they'll do anything for her. She's really got them eating out of her hand.* 3. *He put the whole lot on a horse. The horse was sure to win. It was a certainty. So Sally wouldn't find out. And of course he lost. So now he really is in the soup. Or that's what.* 4. *I was furious. I glared at him, but he just sat there and smiled.*

Try to forget about it. Oh, it makes my blood boil when people behave like that. 5. Instead of just buying Sam a birthday gift, let's spice things up by taking him out for dinner. 6. My friend is nervous about taking his driving test but I'm cool as a cucumber. 7. After my uncle retired from his job, he became a couch potato. 8. Ever since her father was injured, she's been working two jobs to bring home the bacon. 9. Everyone seems to be trying to butter up the new boss hoping to become her favorite. 10. It shouldn't be hard too hard for a smart cookie like you to learn Spanish.

Англійські кулінарні фразеологізми в дискурсі можуть виконувати різноманітні прагматичні функції. Серед них виокремимо такі:

1) *функція увиразнення* – допомагає розкрити прихований зміст, уточнити його;

2) *функція оцінювання* – передає суб'єктивне (позитивне або негативне) ставлення – схвалення, захоплення або критику, зневагу: *After my uncle retired from his job, he became a couch potato;*

3) *емоційно-експресивна функція* характеризує психічний стан мовця, передає його ставлення до висловленого через емоції: *Oh, it makes my blood boil when people behave like that.;*

4) *функція порівняння* дає можливість влучно зіставити дві або більше особи, предметі чи явища: *It shouldn't be hard too hard for a smart cookie like you to learn Spanish;*

5) *функція створення гумору, іронії або сатири* стає ефективним способом надання жартівливого тону, висміювання певних рис: *Instead of just buying Sam a birthday gift, let's spice things up by taking him out for dinner;*

6) *функція створення необхідного колориту* найчастіше використовується в політичному дискурсі під час опису події, яка характеризується певними історичними й соціальними особливостями;

7) *функція відтворення внутрішнього стану* найбільш експресивно передає думки, почуття й переживання: *My friend is nervous about taking his driving test but I'm cool as a cucumber;*

8) *функція мовної характеристики* дає змогу відтворити особливості мовлення певних осіб, наприклад, у політичних промовах;

9) *функція створення градації* допомагає увиразнити конкретну деталь, надати їй яскравих і помітних рис, наприклад, у бізнес-дискурсі;

10) *функція лаконізації мовлення* допомагає «ущільнити» наратив, вдало скоротити його, не зруйнувавши основної думки;

11) *евфемістична функція* допомагає замінити грубий, із неприємним емоційним забарвленням вираз;

12) *асоціативна функція* викликає певну асоціацію, згадку про щось.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у межах етнопрагматики фразеологічні одиниці набувають два основні типи смислів: 1) смисли як ментальні утворення конкретної національно-мовної культури; 2) смисли як задані змістові наповнення, яких набувають фразеологізми в межах певного контексту, ситуації, дискурсу. Смисли, а не значення є індикаторами повноти міжкультурної комунікації та порозуміння мовців у межах однієї чи різних культур. Більшість слів у своїй семантиці містять додаткові до прямих і переносних значень смислові нюанси, які називають конотаціями. Специфіка фразеологічного значення зумовлена такими факторами: семантичне ядро становлять його конотативно-прагматичні смисли, а периферію – предметно-поняттєві. Мінімальною одиницею, яка виникає в процесі формування концептуального змісту фраземи, є фразеологічний концепт – когнітивний субстрат фраземотворення. Одним із важливих і перспективних напрямів лінгвопрагматичних досліджень у царині фразеології є виявлення й опис складників національної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики. Москва: Прогресс-Культура, 1992. 218 с.
2. Ковшова М.Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Москва, 2009. 48 с.
3. Сахарчук Л.І. Теорія мовленнєвих актів та міжкультурна порівняльна лінгвістика. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Київ: КНЛУ, 2001. Вип. 7. С. 220–223.
4. Цурикова Л.В. Межкультурное взаимодействие с позиций когнитивно-дискурсивного подхода. Вопросы когнитивной лингвистики. 2006. № 1 (007). С. 5–15.
5. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків: Константа, 2005. С. 9–20.
6. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків: Константа, 2005. С. 105–117.
7. Levinson S.C. Presumptive Meanings. Cambridge (Mass.): MIT Press, 2000. 480 p.
8. Sinclair M. Fitting Pragmatics into the Mind: Some Issues in Mentalist Pragmatics. Journal of Pragmatics. 1995. Vol. 23. P. 509–539.
9. Sgall P. Towards a pragmatically based theory of meaning. Speech act theory and pragmatics. Dordrecht: Reidel, 1980. P. 233–246.
10. URL: <http://www.academia.edu/10693895/Ethnopragmatics>.

УДК 811.111

КОНЦЕПТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ МЕДИЦИНИ

Лисанець Ю.В., к. філол. н.,
доцент кафедри іноземних мов
з латинською мовою та медичною термінологією
ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»

У статті досліджено подієві та ознакові концепти комунікативної поведінки в англomовному дискурсі медицини. Виокремлені концепти комунікативної поведінки лікаря й пацієнта проаналізовано з погляду їх вербалізації в англomовному медичному дискурсі.

Ключові слова: медичний дискурс, концепт, ознаковий концепт, подієвий концепт, фрейм, мовленнєва стратегія, мовленнєва тактика.

В статье исследованы событийные и признаковые концепты коммуникативного поведения в англоязычном дискурсе медицины. Выделенные концепты коммуникативного поведения врача и пациента проанализированы с точки зрения их вербализации в англоязычном медицинском дискурсе.

Ключевые слова: медицинский дискурс, концепт, признаковый концепт, событийный концепт, фрейм, речевая стратегия, речевая тактика.

Lysanets Yu.V. CONCEPTS OF COMMUNICATIVE BEHAVIOR IN THE ENGLISH DISCOURSE OF MEDICINE

The paper examines the concepts of communicative behavior in the English discourse of medicine. The distinguished concepts of doctor's and patient's communicative behavior were analyzed from the point of view of their verbalization in the English medical discourse.

Key words: medical discourse, concept, attributive concept, concept-event, frame, speech strategy, speech tactics.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення інтеграційних процесів і поширення англійської мови не тільки як *lingua franca*, а і як важливого засобу передачі наукових і практичних знань пріоритетним завданням стає вивчення лінгвокультурних особливостей медичного дискурсу англomовних країн. Професія лікаря як принципово «лінгвоактивна» (Н. Формановська) потребує ґрунтовного дослідження з погляду концептуалізації мовленнєвої діяльності в медичному дискурсі. Відповідно, комунікативні девіації набувають особливого значення, оскільки здатні призвести до погіршення стану пацієнта, зниження ефективності лікування [9]. У зв'язку з цим аналіз основних концептів комунікативної поведінки в медичному дискурсі дає змогу розкрити комунікативні механізми взаємодії лікаря й пацієнта, уможлиблює створення атмосфери довіри і співпраці, досягнення позитивного результату лікування.

Поняття «медичний дискурс» охоплює всі види мовленнєвої діяльності, об'єднані медичною комунікативною спрямованістю. З комунікативного погляду медичний дискурс передбачає дві категорії учасників: фахівці (медичний персонал) і нефахівці (пацієнти). Відтак у межах медичного дискурсу розрізняють професійний медичний дискурс,

у якому комунікантами є представники сфери охорони здоров'я, і професійно-непрофесійний медичний дискурс, у якому адресантом повідомлення є лікар, а адресатами – пацієнти або широкий загал (сім'ї пацієнтів, державні службовці та менеджери в галузі охорони здоров'я тощо) [4]. На думку дослідників, медичний дискурс має «глибоке антропологічне значення» [8, с. 53]. Поняття «пацієнт як текст» (“The Patient as Text” (1986) = “Der Patient als Text” (2004)) [17; 20] передбачає ставлення до хворого не просто як до об'єкта огляду лікаря, а як до суб'єкта, який вимагає інтерпретації та розуміння.

Концепт, тобто «одиниця свідомості й інформаційної структури, що відображає людський досвід», «оперативна одиниця пам'яті, квант знання» [6, с. 90], є важливим фрагментом мовної картини світу людини, і дослідження засобів його вербалізації дає змогу розкрити глибинні процеси людського мислення. Нині питання класифікації концептів не отримало однозначного вирішення [11]. У зв'язку з цим видається доречною спроба впорядкування інституціональних концептів комунікативної поведінки на прикладі медичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній когнітивній лінгвістиці ментальні

уявлення про предмет/сутність визначаються як предметні концепти [11]. У наших попередніх розвідках уже було окреслено та проаналізовано основні предметні концепти в англomовному медичному дискурсі (ЗДОРОВ'Я, ХВОРОБА, БІЛЬ, АЛЕРГЕН тощо) [1; 2; 7; 14; 22]. Окрім предметних концептів, інтерес дослідників привертають концепти поведінкового типу як специфічна та відносно нещодавно окреслена категорія, що відкриває широкі можливості для подальшої деталізації, конкретизації, виявлення, осмислення та переосмислення особливостей їх знакового втілення [11]. Комунікативна поведінка визначається І.А. Стерніним як «сукупність норм і традицій спілкування конкретних груп людей» [11, с. 16]. У свою чергу, І.І. Чесноков (2009) визначає концепт комунікативної поведінки як «відображену у свідомості індивіда модель діяльності», що тлумачиться «з погляду мотиву, цілі, а також стратегії і тактик її досягнення» [5, с. 125].

Серед концептів комунікативної поведінки І.С. Шевченко виокремлює подієві концепти як «ментальні уявлення про вербальний і/або невербальний процес/дію» (ХТОСЬ РОБИТЬ ЩОСЬ) та ознакові концепти як уявлення про якість/характеристику предметів і дій (ЩОСЬ/ХТОСЬ Є ТАКИМ; ХТОСЬ РОБИТЬ ЩОСЬ ТАКИМ ЧИНОМ). [11].

Постановка завдання. Мета дослідження – виокремити основні подієві та ознакові концепти комунікативної поведінки лікаря й пацієнта в англomовному професійному та професійно-непрофесійному медичному дискурсі. Матеріал дослідження – зразки англomовного медичного дискурсу, отримані методом суцільної вибірки, зокрема жанри “case report” і “patient’s pathography”, клінічні протоколи та рекомендації, що містяться в електронній базі даних медичних публікацій “PubMed”, а також фрагменти професійних бесід, дискусій, інтерв’ю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подієві концепти комунікативної поведінки – це «ментальні схеми певних ситуацій, що розгортаються в часі, можуть бути схематизовані у вигляді динамічного фрейму-сценарію й актуалізовані мовленнєвим актом, що визначає провідну ілюкутивну силу цього типу концепту» [12, с. 118]. Так, подієві концепти розгортаються за схемою [мотив → інтенція → актуалізація: вибір мовних/немовних засобів → здійснення відповідного мовленнєвого/комунікативного акту] [11]. У свою чергу, ознакові концепти – це «етичні

регулятиви», «усвідомлені норми комунікативної поведінки в суспільстві» [5, с. 131]. Ці концепти схематизовані «як слот якості в моделі концепту», вони вербалізуються словом (прикметником/прислівником), реченням або мікротекстом, «утілюються в мовних стратегіях чи тактиках і обумовлюють супутні ілюкуції мовленнєвих актів» [12, с. 118].

Аналіз матеріалу дослідження показав, що комунікативна поведінка лікаря в англomовному медичному дискурсі характеризується подієвими концептами ОБСТЕЖЕННЯ, ОПИТУВАННЯ, ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ, ДОПОМОГА, ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРОГНОЗ, ПОРАДА, РЕКОМЕНДАЦІЯ, ПОЯСНЕННЯ, РОЗРАДА, СПОНУКАННЯ, ПЕРЕКОНАННЯ, ДОЗВІЛ, ЗАБОРОНА. Комунікативна поведінка пацієнта реалізується в подієвих концептах СКАРГА, ПОВІДОМЛЕННЯ/ПРИХОВУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ, СУМНІВ, ПРОХАННЯ, ПОДЯКА. У межах досліджуваного матеріалу також варто виокремити ряд подієвих концептів, які одночасно актуалізуються в дискурсивних практиках лікаря й пацієнта: ЗНАЙОМСТВО, ВЗАЄМОДІЯ, СПІВПРАЦЯ.

Серед ознакових концептів комунікативної поведінки лікаря варто виокремити такі як ЕМПАТІЯ, ТАКТОВНІСТЬ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ, РЕЛЕВАНТНІСТЬ, ОПТИМІЗМ, УВІЧЛИВІСТЬ, ІСТИННІСТЬ/ХИБНІСТЬ (діагнозу, лікування). У свою чергу, ДОВІРА, ВІДВЕРТІСТЬ, ЗАМКНУТІСТЬ становлять основні ознакові концепти комунікативної поведінки пацієнта. Вищезазначений перелік концептів не є вичерпним і передбачає подальше опрацювання й конкретизацію.

Розглянемо один із представлених подієвих концептів з погляду його втілення в дискурсі. Так, подієвий концепт ПЕРЕКОНАННЯ відіграє ключову роль в англomовному медичному дискурсі, присвяченому проблемі евтаназії [3]. Концепт розгортається за схемою фрейму-сценарію (мотив: вплив адресанта на ТОЧКУ ЗОРУ реципієнта → інтенція: спонукання реципієнта до зміни ТОЧКИ ЗОРУ та здійснення певних посткомунікативних дій (підтримати легалізацію процедури евтаназії чи стати в опозицію) → актуалізація ПЕРЕКОНАННЯ: комбінована форма персуазивності (поряд із раціональними аргументами використовуються засоби емоційного впливу) → вплив на когнітивно-ментальну сферу (ТОЧКУ ЗОРУ) реципієнта).

Розглянемо засоби актуалізації концепту ПЕРЕКОНАННЯ, зокрема стратегію персу-

азивності, що втілюється в тактиках раціональної (логічної) аргументації, посилення на авторитет (використання фактажу, посилань, цитат, ілюстрацій, порівнянь і зіставлень) та емоційного (риторичного) впливу (використання тропів, що дають змогу створити у свідомості реципієнта яскраві образи) [3]. У цьому контексті варто відзначити потенціал комбінованої тактики, що використовує як раціональний, так й емоційний способи впливу.

Так, серед лікарів-опонентів еутаназії опора на кількісні дані становить продуктивний засіб раціонального впливу на адресата: “Of patients whose death was nonsudden, only 7% explicitly requested for euthanasia ($n = 6860$; response 78%)” [24, с. 598]. Дискутована процедура вважається несумісною з клятвою Гіппократа, що становить базис деонтології (тактика посилення на авторитет): “pronouncements against assisted suicide *date back to the Hippocratic Oath* and have formed the *ethical backbone* for professional opposition to the practice of physician-assisted suicide” [27, с. 211]. Водночас широко використовується й потенціал тропів, зокрема перифраз як засіб реалізації концепту ПЕРЕКОНАННЯ: “physician-assisted suicide: A *recipe for elder abuse* and the *illusion of personal choice*” [18, с. 3]; “euthanasia or assisted suicide: the *illusion of safeguards and controls*” [25, с. 227].

Дискурс лікарів-прибічників еутаназії також спрямований на переконання широкого загалу за допомогою персоніфікації та епітетів: “Euthanasia *brings* relief to people in the extremes of pain” [21, с. 122]; “*euthanasia* gives a way to relieve unbearable pain” [26, с. 520]; “to relieve *intractable* suffering” [19, с. 367]; “physician-assisted suicide provides relief from suffering *excruciating* pain and prolonged agony at the end of life” [13, с. 425]; “one’s life by all reasonable estimate can no longer contain any but the most negative meaning – such as *relentless* pain and agony” [23, с. 78]. Разом із тим продуктивним інструментом переконання є розлогий виклад кількісних даних: “Oregon’s *Death With Dignity Act* applies only to the last *6 months* of the patient’s life <...> it involves *two oral requests* by the patient, as well as a *written request* by the patient. Further, a *15-day waiting period* must occur upon the first oral request, and a *2-day waiting period* must elapse upon the submission of the written request” [21, с. 122].

У свою чергу, ознаковий концепт ЕМПАТІЯ актуалізується в низці промовистих лексем:

“patients face a *relentless* impairment” [15, с. 11]; “allergic patients suffer from *severe* and *debilitating* disease” [28, с. 1528]; “food allergy is a *nightmare*” [16, с. 305]. Перспективи дослідження окреслених концептів комунікативної поведінки полягають у подальшому вивченні їх способів актуалізації в англomовному медичному дискурсі, зокрема у виявленні засобів їх вербалізації та репрезентації.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, когнітивно-комунікативний аналіз англomовного медичного дискурсу конкретизує й увиразнює мовленнєву ситуацію «лікар – пацієнт», мотивує поведінку комунікативних інстанцій, уможливує адекватну інтерпретацію та декодування повідомлень пацієнта, що є передумовою постановки правильного діагнозу і призначення належного лікування, забезпечує формування атмосфери взаєморозуміння й співпраці, розгортання «взаємин особистостей і почуття довіри» [8, с. 53]. Опанування основних концептів комунікативної поведінки медичного працівника й пацієнта в англійській мові дає змогу розкрити глибинні процеси людського мислення, епістемологічний базис діяльності медичного фахівця (пізнання пацієнта як особистості) і є важливим елементом підготовки майбутнього лікаря до роботи в іншомовному професійному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережанская Ю.В. Метафорическая концептуализация понятия «аллерген» в англоязычном медицинском дискурсе. В мире науки и искусства: Вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. Новосибирск, 2014. № 5 (36). С. 34–38.
2. Бережанська Ю.В. Концептуальна метафора в англomовному медичному дискурсі. Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. С. 479–484.
3. Бережанська Ю.В. Лінгвостилістичні особливості персуазивного медичного дискурсу, присвяченого проблемі еутаназії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 39–41.
4. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англomовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2003. 20 с.
5. Как нарисовать портрет птицы: Методология когнітивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Мартынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; под ред. И.С. Шевченко. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. 246 с.

6. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. 245 с.
7. Лисанець Ю.В. Вербалізація концепту БІЛЬ в англomовному медичному дискурсі. Медична наука в практиці охорони здоров'я: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава: ВДНЗУ «УМСА», 2015. С. 56–57.
8. Оробчук Д. Соціально-рольові, комунікативні та структурно-семантичні особливості медичного інституційного дискурсу. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2014. № 3. С. 52–57.
9. Ушакова Ю.Ю. Англоязычный медицинский дискурс и его коммуникативная специфика. Вчені зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.». Харків, 2015. Т. 21. С. 511–518.
10. Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. Москва: Институт русского языка им. А.С. Пушкина, 1998. 213 с.
11. Шевченко И.С. Концепты коммуникативного поведения и дискурс. Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 2013. № 1072. С. 15–20.
12. Шевченко И.С. Концепты коммуникативного поведения в когнитивно-дискурсивной парадигме. Вестник МГПУ. Серия «Филология. Теория языка. Языковое образование». 2014. № 1 (13). С. 110–120.
13. Ardel M. Physician-Assisted Death. Handbook of Death and Dying. Volume One: The Presence of Death / Ed. C. D. Bryant et al. Thousand Oaks, CA: Sage, 2003. P. 424–434.
14. Berezhanska Yu. Orientational Metaphors in the Modern Allergology Discourse. Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 130. С. 72–75.
15. EAACI: A European Declaration on Immunotherapy. Designing the Future of Allergen Specific Immunotherapy / M.A. Calderon, P. Demoly, R. Gerth van Wijk. Clin Transl Allergy. 2012. № 2 (1). P. 2–20.
16. European Academy of Allergy and Clinical Immunology. Perspectives on Allergen-Specific Immunotherapy in Childhood: an EAACI Position Statement / M.A. Calderon, R. Gerth van Wijk, I. Eichler. Pediatr Allergy Immunol. 2012. Vol. 23 (4). P. 300–306.
17. Daniel S. The patient as text: a model of clinical hermeneutics. A model of clinical hermeneutics. 1986. 7 Aufl. P. 195–210.
18. Dore M.K. Physician-Assisted Suicide: A Recipe for Elder Abuse and the Illusion of Personal Choice. The Vermont Bar Journal Winter. – 2011. – P. 3–4.
19. Harris N.M. The Euthanasia Debate. Journal of the Royal Army Medical Corps. 2001. № 147 (3). С. 367–370.
20. Kamps H. Der Patient als Text. Allgemeine Medizin. 2004. S. 438–442.
21. Lachman V. Physician-Assisted Suicide: Compassionate Liberation or Murder? MEDSURG Nursing. 2010. № 19 (2). P. 121–125.
22. Lysanets Yu. Health and Disease Idioms: A Cognitive Perspective. Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 137. С. 503–506.
23. Machan T. Aiding a Suicide Attempt. Criminal Justice Ethics. 1985. Vol. 4 (2). P. 72–79.
24. Onwuteaka-Philipsen B.D., Rurup M.L. The Last Phase of Life: Who Requests and Who Receives Euthanasia or Physician-Assisted Suicide? Medical Care. 2010. № 48 (7). P. 596–603.
25. Pereira J. Legalizing Euthanasia or Assisted Suicide: The Illusion of Safeguards and Controls. Current Oncology. 2012. № 19 (3). P. 227–230.
26. Shaw D. The body as Unwarranted Life Support: a New Perspective on Euthanasia. Journal of Medical Ethics. 2007. № 33 (9). P. 519–521.
27. Snyder L., Daniel P. Sulmasy. Physician-Assisted Suicide. Annals of Internal Medicine. 2001. Vol. 135. P. 209–216.
28. GALEN/EAACI Pocket Guide for Allergen-Specific Immunotherapy for Allergic Rhinitis and Asthma / T. Zuberbier, C. Bachert, P.J. Bousquet. Allergy. 2010. Vol. 65 (12). P. 1525–1530.

УДК 811.111'25'38:629.7

ПЕРЕМИКАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОДУ ЯК ПРИЧИНА КОМУНІКАТИВНИХ ДЕВІАЦІЙ В АВІАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Лут К.А., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Запорізький національний технічний університет

Лисенко А.І., студентка
III курсу гуманітарного факультету
Запорізький національний технічний університет

У статті досліджена актуальна для сучасної соціолінгвістики тема перемикання комунікативного коду (*code switching*) під час авіаційного радіообміну між авіадиспетчерами й пілотами. Особлива увага присвячена вивченню того, як спонтанний перехід з одного комунікативного коду на інший впливає на вихідний результат комунікації між екіпажем і спеціалістами, що організують безпеку польотів.

Ключові слова: комунікативний код, перемикання комунікативного коду, комунікативні девіації, авіаційний радіообмін.

В статье исследуется актуальная для современной социолингвистики тема переключения коммуникативного кода (*code switching*) во время ведения авиационного радиообмена между авиадиспетчерами и пилотами. Особенное внимание уделяется изучению того, как спонтанный переход с одного коммуникативного кода на другой влияет на исход коммуникации между экипажем и специалистами, которые организуют безопасность полетов.

Ключевые слова: коммуникативный код, переключение коммуникативного кода, коммуникативные девииации, авиационный радиообмен.

Lut K.A., Lysenko A.I. CODE-SWITCHING AS THE CAUSE OF MISCOMMUNICATION IN AVIATION DISCOURSE

The article deals with a currently unsolved problem in sociolinguistics connected with code-switching in the communication between air traffic controllers and pilots. Special attention is drawn to code-switching that in some cases led to aviation incidents and accidents with casualties.

Key words: communication code, code-switching, miscommunication, radio exchange in aviation.

Постановка проблеми. XXI століття – це час активного розвитку інформаційних технологій, який визначає, що від комунікативних якостей і комунікативної компетенції спеціаліста часто залежать результати роботи. У сучасному світі професійне спілкування набуває особливого значення. Існує безліч прикладів, де від рівня володіння професійною підмовою залежить не тільки успіх людської діяльності, а й життя. Варто зазначити, що в жодній сфері спілкування між учасниками комунікації не є настільки критичним, як в авіації. Й авіадиспетчери, і пілоти повинні мати мовні та ситуативно-комунікативні компетенції задля уникнення небезпечних ситуацій під час польотів. У цьому не останню роль відіграють уміння переключатись з однієї мови на іншу (*code switching*). Значущість безпомилкового перемикання комунікативного коду в авіаційному радіообміні зумовлює актуальність роботи, яка полягає у виявленні можливих комунікативних девіацій під час спілкування диспетчера з пілотом англійською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття *code switching* не є новим; перше згадування цього терміна трапляється в статті Г. Вогта у 1954 р. [12]. Детальні дослідження з'явилися у 70-ті роки минулого століття (У. Лабов [5]). Науковці вивчають види *code switching* (J.P. Blom, J. Gumperz [6]), причини його виникнення (Л.П. Крисін [4]), особливості його граматичної структури (С. Myers-Scotton [10]) тощо. Однак питання впливу перемикання комунікативного коду на успішність комунікації є ще недостатньо вивченим питанням.

Постановка завдання. Зважаючи на те, що проблема комунікативних девіацій в авіаційному дискурсі залишається лакунарним питанням, мета статті полягає у виявленні впливу *code switching* на результат спілкування між авіадиспетчером і пілотом у процесі радіообміну. Джерелом ілюстративного матеріалу слугували уривки реальних діалогів, що відбувалися між авіадиспетчером і пілотом, які знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначення причин комунікативних девіацій під час радіообміну; аналіз комунікативних невдач, спричинених перемиканням коду; дослідження та узагальнення способів їх уникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відтоді, як розпочався бурхливий розвиток авіації, нагальність питання щодо необхідності дотримання певних правил задля безпеки пересування стала незаперечною. Важливу роль у цих правилах відіграє професійний дискурс «радіообмін цивільної авіації». Авіаційний повітряний радіозв'язок – це єдиний спосіб інформаційного обміну між екіпажем повітряного судна та диспетчером.

Існує багато причин авіаційних катастроф, але в статті ми зосередимось на комунікативних чинниках. У дослідженні Б.С. Алякринського зазначається, що однією з причин авіаційних подій є поганий радіозв'язок, зокрема відсутність практичних навичок і вмінь його забезпечення, погана артикуляція, недостатня грамотність команд, використання слів, що допускають смислові викривлення [1, с. 145].

Не останнє місце серед чинників, що призводять до комунікативних невдач, посідає знання англійської мови [11]. За даними Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), в період з 1976 р. по 2000 р. понад 1100 пасажирів і членів екіпажу втратили своє життя в результаті нещасних випадків, причинами яких стали мовні проблеми під час радіообміну [8]. На міжнародних повітряних трасах мовний бар'єр дедалі частіше стає не другорядною, а однією з головних причин авіаційних подій. Задля зменшення кількості комунікативних непорозумінь організація встановила вимоги щодо володіння мовою для всього персоналу в усіх державах-членах ІКАО [9].

Розглянувши деякі приклади серйозних авіакатастроф, ми виявили ті, які зумовлені недосконалим володінням англійською мовою, а саме підмовою професійного спілкування у сфері авіації:

– зіткнення в аеропорту Лос-Родос (1977), яке сталося на острові Тенерифе (Канарські острови) через відсутність навичок володіння англійською мовою голландсько-мовного пілота;

– катастрофа Boeing 707 під Нью-Йорком (1990), причиною якої було використання нестандартної фразеології для повідомлення

про надзвичайну ситуацію щодо критичного рівня авіапалива;

– рейс Dan Air Flight 1008 (1980) зазнав аварії через помилкове сприйняття інформації пілотом (*inbound* замість *outbound*), у результаті якого він спрямував літак в іншому напрямку;

– авіакатастрофа American Airlines Flight 965 (1995) сталася в результаті недостатнього рівня володіння англійською мовою пілотом.

Як бачимо, серед перелічених прикладів основними причинами комунікативних девіацій є такі: недостатнє володіння англійською мовою, незрозумілість мови та використання нестандартної фразеології. Однак існує ще один важливий чинник, який може призвести до катастрофи, – це несподівані переходи на рідну мову в процесі ведення радіообміну англійською мовою.

Перескакування між мовами (*code switching* – «перемикання комунікативного коду») – це перехід мовця в процесі мовного спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на іншу залежно від умов комунікації. Інколи в результаті втоми, неуважності або інтерференції рідної мови учасники радіообміну можуть уживати слова або вирази, не характерні для англійської авіаційної підмови, що призводить до непорозуміння або навіть аварії.

Наведемо приклад однієї з найстрашніших авіакатастроф в історії авіації, що відбулася на Канарських островах 27 березня 1977 р. [2], коли на злітно-посадковій смузі зіткнулися два літаки Boeing 747, унаслідок зіткнення загинуло 583 людини. Послідовність цієї історичної аварії охоплює декілька важливих аспектів комунікації. У цьому випадку важливу роль відіграло саме *code switching*.

Згідно зі джерелами, габаритний боїнг Royal Dutch Airlines (KLM) Flight 4805 готувався до відльоту, тоді як на тій самій злітній смузі своєї черги піднятися в небо очікував і командир екіпажу Pan American (PAA). Через поганий зв'язок із диспетчерами та густий туман лайнер не зміг вчасно зійти зі смуги на допоміжну доріжку, як це було заплановано, у цей же час Боїнг KLM розвинув швидкість до 250 км/год і з'явився за декілька десятків метрів від авіалайнера Pan American. Помітивши вогні літака, капітан повітряного судна намагався маневрувати вбік, але йому не вистачило десяти секунд. Людський чинник є однією з головних причин катастрофи. Серед інших важливих факторів – незадовільний радіозв'язок з аеропортом, нечіткі вказівки

й сильний іспанський акцент диспетчерів. Чому ж пілоти KLM розпочали зліт і чому авіадиспетчер не зупинив їх? Нижче наведено витяг зі стенограми цієї радіопередачі [7]:

(1) 17:05:44 KLM 4805 **Captain**: “*The KLM four eight zero five is now ready for takeoff, and we are waiting for our ATC clearance*”.

(2) 17:05:53 **Controller (Tower)**: “*KLM four eight zero five, you are cleared to the Papa Beacon, climb to maintain flight level niner zero, right turn after takeoff, proceed with heading four zero until intercepting the three two five radial from Las Palmas VOR*”. – *He gave some instruction for what to do after taking off. Note: NO takeoff clearance, however, was given at this point.*

(3) 17:06:09 KLM 4805 **Captain**: “*Ah, roger sir, we are cleared to Papa Beacon, flight level... – repeating the instruction given by the controller. We are now at takeoff*”.

(4) 17:06:18 **Controller**: “*OK. (Перервано іншою радіопередачею) Stand by for takeoff. I call you*”.

Передусім авіадиспетчер не повинен був давати команди пілотам KLM після зльоту. Інформування пілотів про те, що робити після зльоту, може ввести пілотів в оману, що вони вже отримали дозвіл на зліт. Тим не менше, оскільки дозволу на зліт не було надано, пілоти KLM не мали розпочинати зліт. Окрім цих помилок, найбільш проблемним висловлюванням у радіопередачі є *We are now at takeoff*, озвучене капітаном KLM. Насправді це досить нестандартна фраза для авіаційної англійської мови. Це можна тлумачити як *We are now at the takeoff position*; або *We are now (actually) taking off*.

Перша означає, що літак не рухається й чекає в кінці злітно-посадкової смуги для подальшого зльоту. Друга вказує на те, що літак перебуває в стані зльоту на злітно-посадковій смузі. Авіадиспетчер зрозумів вислів *We are now at takeoff* як вказівку на те, що літак не рухається й чекає зльоту. Однак він його вже розпочав. Авіадиспетчер фактично наказав пілотам “*stand by for takeoff*, що означає «очікувати вказівок на подальший зліт». Але, на жаль, інша радіопередача перервала саме цю важливу вказівку, через що пілоти KLM пропустили її. У результаті вони продовжили набирати швидкість поки не зіткнулися з Pan American.

Найбільш важливе запитання полягає в тому, чому капітан KLM сказав *We are now at takeoff*, оскільки це нестандартна фраза для авіаційної підмови. Деякі аналітики ствер-

джують, що його рідна мова (голландська) є ключем до розуміння того, що він мав на увазі під цією незвичною фразою. У голландській мові в Present Progressive Tense дієслово виражається еквівалентом прийменника «at» [11]. Можливо, капітан зробив це через сильну втому та ненавмисно використав Present Progressive Tense голландської мови, хоча розмовляв англійською. Іншими словами, він здійснив *code switching* на синтаксичному рівні. Він дійсно мав на увазі те, що літак знаходиться в процесі зльоту: *in the process of a takeoff run*. Однак авіадиспетчер тлумачив цю фразу по-іншому.

Капітан був одним із найбільш досвідчених льотчиків у KLM, активно використовував англійську авіаційну мову протягом багатьох років і мав дуже високий рівень володіння англійською мовою. Крім того, Нідерланди були однією з європейських країн, які дозволили лише англійську мову й заборонили всі інші мови, включаючи голландську. Отже, розумно припустити, що він використовував лише англійську мову протягом усієї пілотної кар'єри. Однак навіть такий досвідчений льотчик не міг бути застрахованим від впливу міжмовної інтерференції. Незначна фраза, яку він несвідомо вимовив при змішуванні коду, призвела до цього фатального результату.

Комісія з розслідування визначила причини: «Пілот літака KLM розпочав зліт без дозволу, перебуваючи в абсолютній упевненості, що такий дозвіл отримано. Це стало результатом непорозуміння між диспетчером та екіпажем KLM. Таке непорозуміння виникло в результаті взаємного використання звичайної термінології, яка, однак, призвела до неправильної її інтерпретації».

Помилка капітана KLM на Тенеріфе докорінно змінила ставлення до безпеки та авіації. Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) виробила єдиний для всіх міжнародних аеропортів стандарт фраз. Змінено процедуру прийняття рішень екіпажем, що включає взаємне порозуміння та згоду членів екіпажу, які відповідають за пілотування. Також встановлено, що слово *take off* (зліт) використовується тільки при факті дозволу зльоту диспетчером і підтвердження цього факту пілотом, в інших випадках використовується слово *departure* (відправлення) [2].

Інша катастрофа ілюструє складну ситуацію, коли недостатній рівень володіння англійською мовою, можливо, не був основною причиною помилки, але непорозуміння, які виникли в результаті обмеженого розуміння

англійської лексики, фактично погіршили ситуацію та призвели до фатального результату. 1990 року авіалайнер Boeing 707-321В авіакомпанії Avianca виконував рейс AVA052 за маршрутом Богота-Медельїн-Нью-Йорк, на його борту знаходилися 149 пасажирів і 9 членів екіпажу. Коли літак наблизився до Нью-Йорка, диспетчер відправив рейс 052 на «коло очікування» загальною тривалістю більше ніж година через погані погодні умови в аеропорту ім. Джона Кеннеді [3].

Коли в літака закінчилося авіапаливо, пілот почав розмову з диспетчером, використовуючи неоднозначні фрази, такі як *need for priority*, замість того, щоб чітко наголошувати на надзвичайній ситуації *an emergency*. Як результат, авіадиспетчер Нью-Йорку не розумів, що літак знаходиться в серйозній небезпеці та не надав указівок щодо аварійної посадки. Причиною цієї комунікативної девіації могло стати те, що основною мовою льотного екіпажу була іспанська, а нью-йоркських диспетчерів – англійська.

Перескакування між мовами може відбуватися навіть між носіями англійської мови й зазвичай включає «перемикання» між англійською професійною та розмовною мовами. Це, у свою чергу, може спричинити проблеми, коли одне й те саме слово має різні значення в технічній та англійській мові. Будь-яке слово, що на першій погляд здається знайомим, в авіаційній англійській мові може мати дещо інше значення.

17 лютого 1981 р. сталася авіакатастрофа літаків Air California (AirCal) Flight 336 (Boeing 737-200). Рейсу Air California Flight 336, Boeing 737 була дозволена посадка (*clear to land*), тоді як рейсу Air California Flight 931 (інший B737) було дозволено під'їзд до місця зльоту (*clear for takeoff*). Проте диспетчер вирішив, що потрібно більше часу між двома запланованими різними діями, і саме тому сказав капітану Flight 336 зайти на друге коло [2].

У відповідь командир повітряного судна запитав лише про дозвіл на продовження посадки та через неухважність постійно використовував слово *hold* для розмови зі своїм співробітником. Зокрема, пілот поставив запитання «*Can we hold? Ask him if we can hold*». У професійній англійській авіаційній мові *hold* має значення *stop what you are doing*, тобто «*призупинити те, що робите в цей момент*», але в розмовній англійській мові це означає «*продовжити*». Авіадиспетчер погодився зупинити рейс, але той, у свою чергу,

продовжував посадку, через що на землі сталося зіткнення двох літаків. Як наслідок, така плутанина призвела до 34 травм, чотири з яких були класифіковані як серйозні.

Висновки з поведеного дослідження. Отже, професійна авіаційна комунікація – це компонент професійної діяльності авіаційних операторів, що має безпосередній зв'язок із безпекою польотів. Підсумовуючи причини комунікативних девіацій, можна зробити висновок, що вони часто зумовлені психоемоційним напруженням, стресом, страхом помилитися, втотою, недостатнім знанням англійської мови, неухважністю тощо.

Для здійснення успішного польоту до повітряних екіпажів висуваються значно більші вимоги, ніж просто володіння складними навичками, необхідними для польотів на літаку. Вони мають досконало знати англійську мову, особливо професійну підмову, включаючи особливості кодування алфавіту і стандартну фразеологію. Усі зусилля мають докладатися для того, щоб уникнути таких явищ, як інтерференція та перемикання комунікативного коду під час ведення радіообміну англійською мовою, оскільки від цього залежить життя пасажирів та екіпажу.

Перспективним вважаємо вивчення значення *code switching* в інших типах професійного дискурсу задля визначення можливих небезпек і непорозумінь, викликаних цим явищем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алякринский Б.С. Основы авиационной психологии. Москва: Воздушный транспорт, 1986. 262 с.
2. Баха А.-С., Поталуи В.В. Незнание английского языка как причина авиакатастроф. Современные наукоемкие технологии. 2013. № 7-1. С. 65–66.
3. Катастрофа Boeing 707 под Нью-Йорком (1990). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Катастрофа_Boeing_707_под_Нью-Йорком_\(1990\)#CITEREFReport](https://ru.wikipedia.org/wiki/Катастрофа_Boeing_707_под_Нью-Йорком_(1990)#CITEREFReport).
4. Крысин Л.П. Кодовые переключения как компонент речевого поведения человека. Речевое общение: специализированный вестник. Красноярск, 2000. Вып. 3 (11). С. 61–64.
5. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте. Новое в лингвистике. Москва: Прогресс, 1975. Вып. VII. С. 96–182.
6. Blom J.P., Gumperz J. Social meaning in linguistic structure: code-switching in Norway. The Bilingualism Reader. Psychology Press, 2000. С. 111–137.
7. Cockpit voice recordings, transcripts, air traffic control tapes March 27, 1977 Tenerife, Canary Islands. URL: <http://www.planecrashinfo.com/cvr770327.htm>.
8. Communication: Linguistic Factors. URL: [https://www.skybrary.aero/index.php/Communication:_Linguistic_Factors_\(OGHFA_BN\)](https://www.skybrary.aero/index.php/Communication:_Linguistic_Factors_(OGHFA_BN)).

9. Manual of Radiotelephony (Doc9432AN/925)/International Civil Aviation Organization. Montreal: International Civil Aviation Organization, 2006. 106 p.
10. Myers-Scotton C. Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching. Clarendon Press, 1997. 285 p.
11. Tajima A. Fatal Miscommunication: English in Aviation Safety. World Englishes. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0883-2919.2004.00368.x/abstract>.
12. Vogt H. Language Contacts. Word URL: <https://doi.org/10.1080/00437956.1954.11659533>.

УДК 811.112.2'42

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ПРО ЖІНКУ В АВСТРАЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Макарова О.А., аспірант

кафедри англійської мови та методики її викладання,
асистент кафедри туризму
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано етнокультурні стереотипи про жінку в австралійському художньому дискурсі, доведено, що «образ жінки» як гендерний стереотип у художньому дискурсі залежить від політичних, соціальних і психологічних особливостей конкретного суспільства, в якому живе і творить автор і яке описується в художньому творі.

Ключові слова: стереотип, образ жінки, австралійський художній дискурс.

В статье проанализированы этнокультурные стереотипы о женщине в австралийском художественном дискурсе, доказано, что «образ женщины» как гендерный стереотип в художественном дискурсе зависит от политических, социальных и психологических особенностей конкретного общества, в котором живет и творит автор и которое описывается в художественном произведении.

Ключевые слова: стереотип, образ женщины, австралийский художественный дискурс.

Makarova O.A. THE ETHNOCULTURAL STEREOTYPES ABOUT WOMEN IN THE AUSTRALIAN DISCOURSE

The article analyzes ethno-cultural stereotypes about a woman in the Australian discourse, it has been proved that the image of a woman as a gender stereotype in discourse depends on the political, social and psychological peculiarities of a particular society in which the author lives and works and which is described in the work.

Key words: stereotype, female image, Australian discourse.

Постановка проблеми. Австралійський художній дискурс сучасності демонструє низку унікальних ознак, що визначають особливості національного менталітету й культури австралійської мовної спільноти. У сучасній науці образ жінки визначається як базовий конститuent культури й розглядається в психології, педагогіці, філософії, культурології, міфології, лінгвістиці, літературознавстві, що свідчить про багатогранність місця, ролі та самого призначення жінки в суспільстві й важливість проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній дискурс як феномен національної культури містить різні сторони людського буття, у тому числі й гендерний фактор. Гендерні дослідження дають змогу по-новому інтерпретувати й аналізувати художні тексти як відображення картини світу, де наочно та глибоко втілюються чоловічий і жіночий погляд на світ, на взаємини статей. Найцікавішою в цьому плані, на наш погляд, є австралійська проза, яка відображає стан жінки в суспільстві й стереотипні уявлення про неї. В українських лінгвістичних студіях привертають увагу праці в цьому руслі Т. Сукаленко, О. Бондаренко, Ю. Абрамової, В. Калько, М. Чорнодон, Л. Марчук, Д. Семенова, О. Великородних, Т. Денисова, О. Калугіна, А. Шахнюк та ін.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету статті, яка полягає в аналізі етнокультурних стереотипів про жінку в австралійському художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи образ жінки в художньому дискурсі, слід пам'ятати, що цей образ формується авторами в конкретному соціальному контексті й їх зміст відображає й визначається буденними уявленнями про бажаність та адекватність визначених характеристик жінки. Іншими словами, «образ жінки» як гендерний стереотип у художньому дискурсі залежить від політичних, соціальних і психологічних особливостей конкретного суспільства, у якому живе й творить автор і яке описується в художньому творі. У художніх творах представлений той образ жінки, який є типовим для конкретного суспільства, бажаний і необхідний і відображає ті риси, які в певному суспільстві вважаються властивими жінці. Тому аналізуючи той чи інший образ жінки, також необхідно враховувати характеристики та ідеологію того соціального шару, до якого належить жінка.

Об'єктом дослідження постає образ жінки в австралійському художньому дискурсі ХХ століття.

Предмет дослідження становлять лінгвокультурні властивості образних засобів, що актуалізують образ жінки в австралійському художньому дискурсі ХХ століття.

Проведений нами аналіз показав, що в австралійському художньому дискурсі зустрічаються стереотипні уявлення про жінку, що стосуються всіх видів діяльності людини й її станів, тому гендерні стереотипи про жінок у австралійських художніх текстах аналізуються за запропонованою Ю. Апресяном схемою: зовнішність, вік, інтелект, мова, оскільки «людина мислиться насамперед як динамічна, діяльна істота. Вона виконує три різні типи дій – фізичні, інтелектуальні й мовні» [1, с. 352], внутрішні характеристики, оскільки людині «властиві певні стани – сприйняття, бажання, знання, думки, емоції тощо» [1, с. 352] і соціальна сфера життя, тобто соціальний статус, професійна діяльність, оскільки людина певним чином бере участь у житті суспільства. Розглянемо гендерні стереотипи про жінок в австралійському суспільстві на прикладі художнього дискурсу за запропонованою вище схемою детально.

Зовнішність. Відображення в лінгвокультурі стереотипного уявлення про зовнішність є значущим елементом мовної картини світу. Саме ці уявлення, пов'язані й з етнічним фенотипом, і з системою цінностей, і з уявленнями про красу, формують якийсь еталон зовнішності. Подібний еталон може бути розглянутий як гендерно обумовлений, має бінарну структуру, оскільки включає, по суті, два взаємопов'язаних і взаємообумовлених еталона: чоловічої та жіночої зовнішності. При цьому обидва еталони базуються на певних універсальних ознаках зовнішності людини загалом, що детерміновано власне процесом еволюції. Крім того, кожен із цих еталонів володіє певним ступенем варіативності, що зумовлено, зокрема, вимогами й перевагами конкретного соціуму в рамках єдиної культури. Як зазначається, конкретні еталони зовнішності – сукупність відібраних на основі різного виду знань і колективного досвіду ознак, пов'язаних «із фізичними особливостями конституції статі й естетичними ознаками, що співвідносяться із цими особливостями» [3, с. 41]. У фемінному концептуальному просторі ознака «зовнішність» відіграє велику роль і представлена великою кількістю лексичних одиниць, «тоді як у маскулінній концептуальній сфері «зовнішність» виступає лише як додаткова складова, отримуючи мовну об'єктивацію за допомогою не-

лікої кількості мовних одиниць» [4, с. 107]. Н. Вульф підкреслює, що красиве – атрибут жінок, яким вони прагнуть володіти, оскільки він робить їх більш привабливими в біологічному та сексуальному планах. На відміну від жінок, для чоловіків володіння цим атрибутом не є важливим, для них набагато важливіше мати красиву жінку [12, р. 18–28].

Зовнішність жінки в австралійській мовній картині світу представлена досить повно. До параметрів, за якими оцінюється жіноча зовнішність, належать особа, колір волосся, статура.

Згідно з даними нашої вибірки, привабливість і краса жінки залишаються її основними пріоритетними рисами в усі часи, однак, незважаючи на свою зовнішню консервативність, гендерні стереотипи суспільної свідомості дуже рухливі й мобільні, мають здатність практично миттєво реагувати на найменші зміни самої людини й навколишнього його середовища, тобто вони здатні динамічно змінюватися в процесі розвитку суспільства. Автор роману «Ті, що співають у терні» К. Маккалоу наводить приклад того, як зовнішність жінки зазнає трансформації у свідомості читача. Так, спочатку авторка використовує епітети (*the lovely dress, the dainty ashes-of-roses silk slippers with their two-inch heels, a very feminine figure...*), надалі змінює картину, використавши порівняння – *but in the face very like a horse eating an apple through a wire-netting fence*.

Half of him hated her appearance tonight, the short hair; the lovely dress, the dainty ashes-of-roses silk slippers with their two-inch heels; she was growing taller, developing a very feminine figure. And half of him was busy being terrifically proud of the fact that she shone all the other young ladies down. Miss Carmichael had the patrician features, but lacked the special glory of that red-gold hair; Miss King had exquisite blond tresses, but lacked the lissome body; Miss Mackail was stunning of body, but in the face very like a horse eating an apple through a wire-netting fence. Yet his overall reaction was one of disappointment, and an anguished wish to turn back the calendar. He didn't want Meggie to grow up, he wanted the little girl he could treat as his treasured babe. On Paddy's face he glimpsed an expression which mirrored his own thoughts, and smiled faintly. What bliss it would be if just once in his life he could show his feelings! But habit, training and discretion were too ingrained.

Вік. Психологи стверджують, що ні до чого на світі жінки не ставляться так уважно,

з таким винятковим критично-оцінним почуттям, як до свого віку, причому вік сприймається не просто як певна кількість років, він включає в себе й те, як виглядає жінка, і навіть те, як вона себе поводить. Знайдені нами приклади в художніх творах підтверджують це твердження психологів і доводять, що жінки завжди пам'ятають про вік і прагнуть робити все для того, щоб було важко однозначно відповісти, наскільки вона зріла або молода:

"No, you haven't. I'm the goad of your old age, that's all. When you look at me I remind you of what you cannot do, because of age".

*"You're wrong. I have loved you. God, how much! Do you think my years automatically preclude it? Well, Father de Bricassart, let me tell you something. Inside this stupid body I'm still young—I still feel, I still want, I still dream, I still kick up my heels and chafe at restrictions like my body. **Old age is the bitterest vengeance our vengeful God inflicts upon us. Why doesn't He age our minds as well?**" She leaned back in her chair and closed her eyes, her teeth showing sourly. "I shall go to Hell, of course. But before I do, I hope I get the chance to tell God what a mean, spiteful, pitiful apology of a God He is!"*

"You were a widow too long. God gave you freedom of choice, Mary. You could have remarried. If you chose not to remarry and in consequence you've been intolerably lonely, it's your own doing, not God's".

У наведеному фрагменті роману авторка використовує риторичні запитання (*Why doesn't He age our minds as well?*), тим самим спонукає читача до роздумів про вік.

Інтелектуальні здібності. Виділення гендерного чинника як одного з критеріїв розвитку інтелектуального потенціалу людини є відображенням глибокої багатовікової кризи людської свідомості, у результаті якої до сьогодняшнього дня найважливішою невирішеною проблемою залишається проблема дисбалансу «чоловічих» і «жіночих» цінностей, коли чоловік протиставляється жінці, а здоровий глузд, розум – емоційності й відсутності розуму.

За багато років на Заході поряд із традиційними підходами до вивчення інтелектуального розвитку людини виділилася група досліджень, у яких характеризується цей розвиток з погляду належності людини до певної статі. Так, англійський філософ і соціолог Г. Спенсер вважає, що надмірна захопленість розумовою діяльністю вкрай шкідлива для представниць жіночої статі, оскільки лише

зменшує силу жінки, яка самою природою призначена передусім для продовження роду. Саме Г. Спенсер сформулював типове для цієї епохи висловлювання про шкоду жіночої освіти: «У наш час ми щодня бачимо молоду дівчину, організм якої замучений на все життя після курсу навчання в коледжі. Вона вічно скаржиться на нездоров'я, у неї поганий апетит, вона до того слабка, що майже не може ходити» [7, с. 117]. Жінкам ХХ століття доводилося боротися з закостенілим стереотипом уявлень про їхні розумові здібності й доводити протилежне. Приклади підтверджують також і той факт, що досить часто жіноча «дурість» не сприймається у власне ментальному сенсі. Під дурістю розуміється необдуманість вчинків, надмірна емоційність, яка заважає прийняти раціональне рішення:

*Upon the heels of which thought she wept miserably, succeeded in **getting enough hold upon herself to tell herself not to be so stupid**, twisted about and thumped her pillow in a fruitless quest after sleep, then lay defeated **trying to read a script**. After a few pages **the words began traitorously to blur and swim together**, and try as she would to use **her old trick of bulldozing despair into some back corner of her mind**, it ended in overwhelming her. Finally as the slovenly light of a late London dawn seeped through the windows she sat down at her desk, feeling the cold, hearing the distant growl of traffic, smelling the damp, tasting the sourness. Suddenly the idea of Drogheda seemed wonderful. Sweet pure air, a naturally broken silence. Peace.*

У наведеному прикладі авторка надає низку іронічних описів дівчини, яка намагається виглядати розумно (*getting enough hold upon herself to tell herself not to be so stupid, trying to read a script. ...the words began traitorously to blur and swim together, ...her old trick of bulldozing despair into some back corner of her mind*).

Мовлення. Основним стереотипом, пов'язаним з уявленнями про жінок, є усталена думка про їхню надмірну балакучість. Однак ми вважаємо, що цей стереотип не відповідає повною мірою реальній дійсності, де часто переважають соціокультурний і ситуативний чинники в процесі комунікації, тобто чоловікам теж може бути властива надмірна балакучість, і це безпосередньо залежатиме від ситуації й оточення.

Виходячи з даних, отриманих під час аналізу художніх творів австралійських письменників ХХ століття, нами виявлений такий факт: поряд із негативним ставленням до

жіночої товариськості існує й інша думка, коли жіночу балакучість розглядають як позитивний момент у підтримці розмови, на відміну від чоловіків, які не завжди відразу можуть знайти спільну тему для розмови, що підтверджується таким прикладом:

The dark child who sat next to her was the youngest daughter of the Italian man who owned and operated Wahine's bright blue cafe. Her name was Teresa Annunzio, and she was just dull enough to escape Sister Agatha's attention without being so dull that it turned her into Sister Agatha's butt. When her teeth grew in she was quite strikingly beautiful, and Meggie adored her. During lesson breaks in the playground they walked with arms looped around each other's waists, which was the sign that you were "best friends" and not available for courting by anyone else. And they talked, talked, talked.

Однією з перших, хто піддав «жіночу мову» аналізу, був американський дослідник Дж. Лакофф [10]. Він виділив характерні особливості жіночого мовлення на різних рівнях мови, а саме лексичному, граматичному й синтаксичному.

Наведемо приклади найбільш типових рис «жіночого мови» на кожному з рівнів. Так, на рівні лексики жінки схильні використовувати:

1. Слова й словосполучення, що виражають невпевненість, і вставні слова, які свідчать про невпевненість у собі [5, с. 67–70; 6, с. 90–136; 10, р. 83].

"I'm afraid we have a slight problem, Harry. Mary made another will, you see. Last night after she left the party she gave me a sealed envelope, and made me promise I'd open it the moment I saw her dead body for myself. When I did so I found it contained a fresh will"

2. Використання слів, що описують почуття й емоції [6, с. 90–136]:

"No one important. It's just strange, seeing someone familiar and yet terribly unfamiliar."

"What's your name, little Miss Cleary?"

"Meggie."

3) Використання вигуків на кшталт *uh, um*, що демонструють увагу та активну участь у діалозі:

Oh, idiocy! It didn't do him any good, did it? It was only a matter of time before something happened"

Oh, but I loved that man! Perhaps it was the call of our blood, I don't know. He was handsome.

4. Використання конструкцій на кшталт «so, such + прикметник або прислівник», що виражають позитивну або негативну коно-

тацію [9, р. 83]:

Cardinal Ralph protested that so much good food would make him fat, but after three days of Drogheda air, Drogheda people and Drogheda food, he seemed to be shedding the rather gaunt, haggard look he had worn when he arrived.

"Just do as you're told; it's so much nicer"

"Justine, my dearest, be calm," said Meggie strongly, not a falter in her voice. "Calm yourself and tell me. Are you sure?"

Часте використання в мові найвищого ступеню прикметників виконує функцію гіпербазисації, що вважається типовим для представниць слабкої статі через такі властиві їм риси характеру, як емоційність, тобто можливість відкрито проявляти свої емоції. Лінгвісти (Р. Лакофф, С. Тремело-Плетц) звертали увагу на цю межу жіночого мовлення. Так, за твердженням С. Тремело-Плетц, «жінки схильні до перебільшень, повторів, частого використання в мові прикметників найвищого ступеню, що є одним із засобів «бути почутими», в будь-якому випадку їх уживання обмежується тими сферами, де жінкам дозволено бути експресивними, наприклад, під час вираження співчуття, участі тощо» [2, с. 171].

На рівні граматики виявлено такі особливості. Жінки частіше вживають дієслова пасивного стану, що може бути зумовлено «мовною обережністю» жінок, оскільки неособисті форми дієслова використовуються замість особистих, коли виникає необхідність промовчати про суб'єкт дії, що викликано невпевненістю або надмірною ввічливістю й коректністю. Однак найчастіше цей прийом використовується за бажання дотримати стратегію дистанціювання в процесі комунікації, тобто тоді, коли людина зацікавлена в приховуванні власної думки. Іншими словами, вживання пасивних конструкцій залишає «можливість відступу» в разі необхідності:

There was so much to be done, hardly any money to do it with, not enough time, and only one pair of hands.

В галузі синтаксису відмінності спостерігаються в уживанні різних типів питань, типів речень. Нами проведено дослідження діалогічного мовлення жіночих і чоловічих персонажів, які розмовляють англійською мовою. Діалогічна мова аналізується з позиції функціонально-семантичного синтаксису. Відповідно до цієї теорії, в процесі безпосереднього спілкування мовець використовує для вираження своєї думки спрямовані мовні твори, які професор Л. Чахоян називає комунікативними одиницями [8, с. 6].

До другої половини ХХ століття жінки стають більш вільними, незалежними і сміливими. Іншими словами, жінки ХХ століття вже не бояться відходу з родини й розлучення, оскільки це вже не розглядається суспільством як порок і гріх, і жінка може забезпечити себе й навіть дитину, працюючи. Жінки не обмежують себе сім'єю і домом, вони хочуть і готові бути корисними суспільству. Для цього послуговував бурхливий розвиток індустрії, комерції, сфери обслуговування, засобів зв'язку й комунікацій, що проходить у середині ХХ століття, оскільки це створювало велику кількість робочих місць. Саме в цей період жінки активно починають проявляти себе як у сфері обслуговування і в конторах, так і професіях, які раніше розглядалися як типово чоловічі, наприклад, юриспруденція, журналістика, тобто із середини ХХ століття доля жінки – не тільки будинок і сім'я, а й робота, яка, як показують результати дослідження, нерідко виходить на перше місце.

Риси характеру. Гендерні стереотипи, як правило, істотно різняться за емоційною складовою, оскільки сфера емоцій і ступінь їх прояву залежать саме від статевої належності індивіда, що обґрунтовується й доводиться дослідженнями в різних галузях знання, в тому числі й гуманітарного. Жінкам приписується велика емоційність і відкритість у прояві емоцій, експресивність, як невербальна, так і вербальна. Велика емоційність жінок також може трактуватися як ознака, що має біологічні основи. Анна Мойр і Девід Джессел у книзі «Справжня відмінність між чоловіками і жінками» вказують, що різниця між чоловіком і жінкою в емоційній сфері може пояснюватися різницею в організації та функціонуванні головного мозку [11, р. 48]. Досліджуючи тексти художньої літератури, ми знайшли приклади, що підтверджують твердження про емоційність жінок:

Just why he was so fond of Meggie Father Ralph didn't know, nor for that matter did he spend much time wondering about it. It had begun with pity that day in the dusty station yard when he had noticed her lagging behind; set apart from the rest of her family by virtue of her sex, he had shrewdly guessed. As to why Frank also moved on an outer perimeter, this did not intrigue him at all, nor did he feel moved to pity Frank. There was something in Frank which killed tender emotions: a dark heart, a spirit lacking inner light. But Meggie? She had moved him unbearably, and he didn't really know why. There was the color of her hair, which pleased him; the color and

form of her eyes, like her mother's and therefore beautiful, but so much sweeter, more expressive; and her character, which he saw as the perfect female character, passive yet enormously strong. No rebel, Meggie; on the contrary. All her life she would obey, move within the boundaries of her female fate.

Проаналізувавши приклади з вибірки, ми виявили, що жінкам приписується багато негативних рис характеру, які не змінюються з часом.

Цікавість

На наш погляд, жіноча цікавість полягає в прагненні дізнатися в подробицях щонебудь нове, жінки просто емоційні під час вираження своєї цікавості.

“Do you?” She turned to look at him, at the beautiful hands guiding the car expertly through the crazy Roman traffic. “I don't miss it at all; London's too interesting”.

Ревнощі

Почуття ревнощів не є прерогативою представниць жіночої статі, і ми не ділимо це почуття на чоловічі та жіночі ревнощі. Ми вважаємо, що різниця полягає лише в тому, як проявляється це почуття. Матеріал вибірки показав, що жінки, як правило, сприймають усе емоційніше, що особливо проявляється в міміці, жестах, або втрачають самовладання:

*Well, he would find out if he had to wring it from her forcibly. Mary Carson was at her most demanding these days, **jealous of every moment he spent down at the head stockman's house; only the infinite patience of a subtle, devious man kept his rebellion against her possessiveness hidden from her. Even his alien pre-occupation with Meggie couldn't always overcome his politic wisdom, the purring content he derived from watching his charm work on such a cantankerous, refractory subject as Mary Carson.** While that long-dormant care for the welfare of a single other person champed and stamped up and down his mind, he acknowledged the existence of another entity dwelling side by side with it: the cat-cold cruelty of getting the better of, making a fool of a conceited, masterful woman. Oh, he'd always liked to do that! The old spider would never get the better of him.*

Злість і помста

Варто зазначити, що злість і помста не є постійними рисами характеру, що становлять образ жінки, це скоріше реакція жінки на певну поведінку, що видно з таких прикладів:

I have to say this Mass, this Requiem for my son. Bone of my bone, my son. Yes, Meggie, I believe you. Once I had my breath back I would

even have believed you without that terrible oath you swore. Vittorio knew the minute he set eyes on the boy, and in my heart I, too, must have known. Your laugh behind the roses from the boy—but my eyes looking up at me, as they used to be in my innocence. Fee knew. Anne Mueller knew. But not we men. We weren't fit to be told. For so you women think, and hug your mysteries, getting your backs on us for the slight God did you in not creating you in His Image. Vittorio knew, but it was the woman in him stilled his tongue. A masterly revenge.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у проведеному нами дослідженні виявляються як типові гендерні характеристики, що розкривають «образ жінки» як гендерного стереотипу, так і гендерні характеристики, приписувані частіше жінкам, проте їх повною мірою можна віднести й до представників сильної статі, наприклад, ревності, балакучість тощо. Крім того, аналіз жіночих образів, створюваних у художніх творах австралійськими письменниками, показує, що відбувається мінливість культурної репрезентації жіночої статі: нейтралізація фіксується в гендерному стереотипі негативної оцінки або її пом'якшення в такий, наприклад, ознаці, як соціальний статус (офіційний/неофіційний). Що стосується характеристик зовнішності, то «образ жінки» як гендерний стереотип стає менш консервативним і більш відвертим. Однак деякі характеристики залишаються незмінними, наприклад, хитрість, розважливість, доброта, акуратність, що дає нам змогу з точністю говорити про те, що вони є характерними жіночими рисами характеру. Виділені

тенденції мають універсальний характер, зумовлений загальними соціокультурними факторами глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. Избранные труды. Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. М., 1995. С. 317–354.
2. Балакина Л.В. Проявление гендерного фактора в художественном тексте: дисс. ... канд. филол. наук. Орел, 2005. 303 с.
3. Богуславский В.М. Человек в зеркале русской культуры, литературы и языка. Москва: Космополис, 1994. С. 41.
4. Велик Е.В. Лингвокультурологические и тендерные особенности лексики и фразеологии современного английского языка: дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. С. 107.
5. Жельвис В.И. Инвектива: мужское и женское предпочтение. Этнические стереотипы мужского и женского поведения. Санкт-Петербург: Наука, 1991. С. 67–70.
6. Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.Н. Особенности мужской и женской речи. Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. Москва: Наука, 1993. С. 90–136.
7. Нестерова С.А. Образ английской и американской женщины в представлении современников: последняя треть XIX – начало XX веков: дисс. ... канд. истор. наук. Самара, 2004. 187 с.
8. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка. Москва: Высшая школа, 1979.
9. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
10. Lakoff R. Language and Women's Place. New York, 1975.
11. Moir A., Jessel D. The real difference between men and women. NY: Delta, 1992. P. 48.
12. Woolf V. Women and Fiction. Gender. Ebbw Vale, 1990. P. 18–28.

УДК 811.111'27'22

ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ VS УСНЕ МОВЛЕННЯ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Макарук Л.Л., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано специфіку усного та писемного мовлення. Звернено увагу на еволюцію усної й писемної форм інтеракції. Окреслено диференційні ознаки усної та писемної форм мовлення. Зосереджено увагу на перевагах і недоліках ключових способів спілкування. Схарактеризовано новітні засоби й типи спілкування. Обґрунтовано особливості англійської комунікації з огляду на розширення спектра засобів та появу нових форм спілкування, які з'явилися завдяки розвитку інформаційних технологій.

Ключові слова: усний, писемний, форма мови, семиотичні ресурси, писемність.

В статье проанализирована специфика устной и письменной речи. Обращено внимание на эволюцию устной и письменной форм интеракции. Очерчены отличительные черты устной и письменной форм общения. Обращено внимание на преимущества и недостатки ключевых способов общения. Охарактеризованы новейшие средства и типы общения. Обоснованы особенности англоязычной коммуникации с учетом расширения спектра средств и появления новых форм общения, которые появились благодаря развитию информационных технологий.

Ключевые слова: устный, письменный, форма языка, семиотические ресурсы, письменность.

Makaruk L.L. WRITTEN SPEECH VS ORAL SPEECH: ANTHROPOLOGICAL OVERVIEW

In this article the specific features of oral and written speech have been analyzed. Attention has been given to the evolution of oral and written interaction. Distinctive features of oral and written forms of speech have been described. Attention has been focused on the advantages and disadvantages of key communication forms and means. The latest patterns and types of communication have been described. Their advantages and disadvantages have been substantiated. The peculiarities of English-language communication have been studied in terms of the expansion of the spectrum of means and the emergence of new forms of communication that have appeared due to the rapid development of information technologies.

Key words: oral, written, form of language, semiotic resources, writing.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших винаходів людства вважають писемність, попередником якої є альтернативна форма мови – усна. Генезис усного й писемного мовлення – невід’ємний атрибут еволюції людства. Становлення та формування людини як представника певної етнічної групи, її культурних і духовних цінностей, уподобань та інтересів відбувалося завдяки задоволенню її потреб, які водночас змушували її як особистість до пошуку найбільш оптимальних варіантів інтеракції, які необхідно було віднайти в кожній конкретній ситуації. Долаючи щоденні перешкоди, борючись за виживання в екстремальних ситуаціях, утверджуючи себе в досить нелегких умовах, їй також доводилося замислюватись над тим, яким чином можна було б зафіксувати інформацію.

Удосконалюючи себе, формуючи власне «я», свій індивідуальний світ, люди, як свідчить антропологічний екскурс, мимоволі, а подекуди й цілеспрямовано формували підвалини для винайдення писемності, яка, як відомо, вважається вторинною щодо усної. Розуміючи насамперед необхідність письма та навряд чи усвідомлюючи його гіперважливість, людство змогло зберегти особливо

вагомий винахід та навчитись передавати свої здобутки від покоління до покоління.

Закономірно, що з плином часу не все дійшло до наших днів. Частину накопиченого було втрачено й відновити не вдалося, тому дещо досі залишається для нас загадкою. Навряд чи палеонтологам та антропологам вдасться коли-небудь розкрити всі таємниці минулого. Усе ж деякі дослідники й нині не втрачають надії, намагаючись дешифрувати стародавні писемні пам’ятки, відкрити завісу недоступних широкому загалу секретів, які криють у собі тисячолітні ребуси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних розвідках писемній та усній формам мови вітчизняні й зарубіжні дослідники приділяли багато уваги. Значна їх частина припадає на кінець першої – початок другої половини ХХ ст. Найбільш вагомі доробки представлені в роботах Т. Амірової [1], Й. Вахека [2], О. Волкова [4], І. Гельба [5], Л. Зіндера [6], Т. Ніколаєвої [7], І. Ситдикової [9], В. Солнцева [10], D. Crystal [11]. У них ґрунтовно розкрито ключові етапи розвитку писемності, схарактеризовано їх переваги й недоліки. Різні вектори аналізу писемних знаків задекларовані в розвідках із

графічної лінгвістики, палеографії, графіки, графології, криміналістичної лінгвістики, лінгвосеміотики. Останнє десятиліття дало значний поштовх розвою новітніх галузей мовознавства, а саме мультимодальної лінгвістики, візуальної лінгвістики, візуальної комунікації, графічної лінгвістики, паралінгвістики, комп'ютерної паралінгвістики, невербальної комунікації, невербальної семіотики, соціальної семіотики, когнітивної семіотики, медіалінгвістики та інтернет-лінгвістики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні еволюції писемної та усної форм спілкування. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання:

- окреслити диференційні ознаки усного й писемного мовлення;
- охарактеризувати інноваційні комунікативні ресурси;
- висвітлити переваги та недоліки усної й писемної форм мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. І. Бодуен де Куртене вперше в лінгвістиці проводить чітку диференціацію між усною та писемною формами спілкування, іменуючи їх вимовно-слуховою мовною діяльністю та писемно-зоровою мовною діяльністю. Дослідник вважав, що вимовно-слухова мовна діяльність може виникати й мислитись зовсім незалежно від писемно-зорової, остання ж має зміст та осмислюється лише у зв'язку з вимовно-слуховою [2, с. 219]. Підтримуючи підхід І. Бодуена де Куртене, Ф. де Сосюр зазначав, що мова та письмо – це дві відмінні системи знаків; єдине призначення другої з них – зображати першу [8, с. 37]. Висловлюючи певні міркування щодо обох форм, лінгвіст наголошує на тому, що історично склалось так, що писемну форму вважають важливішою, ніж усну. Цікавим і вартим уваги вважаємо твердження вченого щодо того, що написане слово так тісно сплітається зі словом усним, чийм зображенням воно є, що врешті-решт привласнює собі головну роль. І тоді ми починаємо надавати зображенню звукового знака стільки ж уваги (ба навіть більше), ніж самому цьому знаку. Це все одно, що твердити, ніби для знайомства з людиною краще побачити її фотографію, ніж обличчя [8, с. 37–38]. Проводячи певні паралелі між усним і писемним мовленням, Ф. де Сосюр замислюється над тим, чим саме зумовлений такий, за його словами, «престиж письма», та пропонує власні міркування із цього приводу:

1) графічне зображення слів вражає нас як щось незмінне та стале, більш придатне, ніж звук, щоб забезпечувати єдність мови в часі;

2) у багатьох людей зорові враження чіткіші й триваліші, ніж слухові, що й пояснює їх перевагу; у підсумку графічний образ затуляє собою звук;

3) літературна мова ще більше підносить незаслужене значення письма. Вона має свої словники й граматики; саме за книжкою та через книжку викладають у школі; мова зазнає при цьому кодифікації, а сам кодекс постає як сукупність письмових правил, підпорядкованих чітко окресленому вжитку (узусу) – орфографії. Усе це надає письму першорядного значення. Із часом забувають, що говорити навчаються раніше, ніж писати, і природне співвідношення виявляється перевертеним;

4) коли виникає розбіжність між мовою та орфографією, то навряд чи хтось, крім лінгвіста, може усунути цю суперечність; однак оскільки лінгвіста не визнають за авторитет, перевага надається майже неминуче письму, адже спиратись на нього набагато легше. Тим самим письмо привласнює собі важливу роль, на яку не має права [8].

На думку О. Волкова, ключові відмінності між усним і писемним мовленням є такими:

- письмо – це неповне, неточне відображення звукової мови; воно не впливає на усне мовлення, однак змінюється або повинне вдосконалюватися залежно від мови;
- писемне та усне мовлення є маніфестацією ідеальної системи, їх об'єднують спільні структурні властивості;
- письмо – це вторинний засіб спілкування щодо усного [4].

Й. Вахек вважає, що писемна мова – це система знаків, які можуть бути реалізовані графічно та функція яких – відповідати цьому стимулу (як правило, такому, що не потребує миттєвої реакції) статичним чином (способом), тобто відповідь повинна бути стійкою (належним чином зберігатись у часі), забезпечуючи при цьому як повне розуміння, так і чітке відображення переданих фактів, а також підкреслюючи логічну сторону цих фактів. Усна мова – це система знаків, які можуть проявлятися акустично та функція яких – відповідати цьому стимулу (як правило, такому, що потребує миттєвої реакції) динамічним чином, тобто відповідь повинна бути швидкою, закінченою та підкреслювати як емоційну, так і змістову сторону фактів, які нас цікавлять [2, с. 535].

Й. Вахек зосереджує увагу на тому, що писемність як об'єкт тривалий час ігнорували. Роль і функції писемності зводились виключно до засобу, що здатний перевести усне висловлювання в писемну форму. Упродовж тисячоліть існувало чітке розмежування між усною та писемною формами мови. Друковану форму мови не відокремлювали від писемної, її ототожнювали з писемною. Й. Вахек одним із перших висунув твердження щодо того, що варто розмежовувати писемну форму мови та друковану.

Порівнюючи усну й друковану форми мови, Й. Вахек вважає, що найважливішими їх відмінностями є такі: двовимірний (іноді тривимірний) характер писемних висловлювань та одновимірний характер усних висловлювань; незалежність писемних висловлювань від часу та нерозривний зв'язок, що існує між часом та усними висловлюваннями [2, с. 536].

Розвідка Й. Вахека становить особливий інтерес для сучасних дослідників з огляду на те, що вчений одним із перших провів чітку диференціацію між рукописною, друкованою та усною формами мови. Ми згодні з ним, оскільки схилиємось до думки, що доцільно розмежовувати писемну рукописну форму мови та писемну друковану мову. Це можна пояснити тим, що можливості й принципи написання та друку цілком відмінні. Тому закономірно, що почерк вивчають у межах графології та юридичної лінгвістики. З різних причин він становить певний інтерес для фахівців багатьох сфер (психологів, криміналістів, лінгвістів), тоді як друковане письмо – окрема ніша в мовознавстві. Більше того, написане від руки та надруковане – це різні форми репрезентації усного висловлювання.

На нашу думку, сучасна англійська графіка – не просто оболонка, що має здатність перевести сказане усно в писемну форму, вона здатна передати тонкощі висловленого завдяки тому, що шрифт може «говорити». Ми підходимо цілком по-новому до можливостей шрифту та інших писемних (друкованих) семіотичних ресурсів. Корпус зібраного фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що сучасна писемна форма мови здатна на більше, ніж бути просто засобом збереження інформації. Саме таку роль їй відводили багато століть тому та для цього її створювали.

Чи існує певна залежність усного від писемного? Відповідь на це питання може бути і позитивною, і негативною. Звернемо увагу, наприклад, на шрифт. Існує, якщо той, хто читає, є мультимодально грамотним,

оскільки бачить і розуміє, усвідомлює прихований зміст, який криє в собі шрифт, значенням якого можна маніпулювати завдяки, наприклад, засічкам, ініціальним літерам. Значно більше можливостей має колір. Як відомо, він культурно маркований та може надавати повідомленню додаткових смислів.

Чи письмо незалежне від усного висловлювання? На нашу думку, ні. Насамперед це залежить від того, хто читає, як читає, а також яким чином реципієнт націлений на те, що читають і що хочуть у цьому побачити. Спростуємо усталене твердження щодо того, що, на відміну від усного висловлювання (з урахуванням, наприклад, темпу, тембру мовця), яке можуть супроводжувати жести, міміка, додаткові звукові ефекти тощо, писемне мовлення позбавлене цих можливостей.

З одного боку, це справді так. Однак написане (надруковане) здатне певною мірою уподібнюватися сказаному. Емоційний стан мовця можуть передати шрифт, додаткові паралінгвальні компоненти (наприклад, так звані англословні смайли, які можуть передавати як позитивні, так і негативні чи нетральні емоції комунікантів). І усне мовлення, і писемне може бути, так би мовити, нейтральним, тобто позбавленим додаткових відтінків чи смислів.

Звернемо увагу також на те, що в ХХ ст. дослідники неодноразово намагались провести чітку диференціацію між усним і писемним мовленням, встановлюючи їх диференційні ознаки. Ключовими відмінностями між усним та писемним мовленням можна вважати такі:

– усне мовлення має певні часові межі, оскільки зумовлене конкретною ситуацією, швидкоминуче та актуальне лише протягом короткого періоду часу; адресат зазвичай відомий, тоді як писемне також може бути зумовлене конкретною ситуацією, проте склад потенційної аудиторії може бути невідомим; реципієнт віддалений від продуцента (проте не завжди);

– з огляду на те, що усне мовлення в більшості випадків спонтанне, продуцент не має змоги заздалегідь обдумати все, що буде говорити, тоді як у писемному мовленні фактично завжди є змога це зробити, щоб належним чином представити те, що має потрапити до реципієнта (вибрати необхідні ресурси, змінити написане, додати або вилучити щось);

– усне мовлення – це своєрідний потік думок, який час від часу переривається паузами, додаткових ефектів надає темп і тембр

мовця; у писемній формі це забезпечується знаками пунктуації та поділом висловлювання на окремі абзаци;

– з огляду на те, що усне під час усної інтеракції співрозмовники бачать один одного, тому мають можливість ідентифікувати додатковий зміст завдяки міміці й жестам; у писемному мовленні таких модусів немає, якщо йдеться про письмові фрагменти, виконані виключно за допомогою традиційних слів із залученням знаків пунктуації та інших класичних семіотичних ресурсів.

Висловимо певні міркування щодо останнього окресленого нами критерію. У писемному мовленні нині існує нелімітований спектр засобів і способів, які дають змогу висловитися саме так, як цього бажає мовець. Тому цей принцип можна вважати частково релевантним.

Сучасне ХХІ ст. сприяло утвердженню кардинальних змін. Революційні інновації у сфері інформаційних технологій уможливили те, що ще десятки років тому здавалося цілком ірреальним. Традиційну дихотомію форм «усне мовлення – писемне мовлення» увиразнила (доповнила) третя – електронна (цифрова, або комп'ютерно-опосередкована), створивши трихотомію.

Орієнтовно 30 років тому можливим засобом усного зв'язку залишався стаціонарний телефон, який за потреби, проте часто з неабиякими труднощами, з'єднував адресата та адресанта в різних куточках чи то міста, чи то країни, чи то зарубіжжя. Це був фактично єдиний спосіб почути один одного, коли побачитись (зустрітись) з певних причин не вдавалося. Неабиякою популярністю користувалось також надсилання листів звичайною поштою. Це займало багато часу, якщо йшлося про великі відстані. Однак і такий спосіб інтеракції вважався неабияким благом. Досить швидким, проте лаконічним способом встановлення зв'язку можна вважати телеграми, які нині втратили свою актуальність.

Цей факт можна пояснити тим, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. внаслідок появи всесвітньої павутини та багатьох прикладних програм з'явилися нові програми й засоби зв'язку. Деякі з них не втратили своєї популярності й нині, інші ж відійшли в минуле. На зміну їм приходять нові, які часто вважаються кращими, ніж їх попередники.

ХХІ ст. впевнено диктує свої правила, і ми, сучасні користувачі, не можемо протистояти їм. Частково це можна пояснити тим фактом,

що саме ці програми та Інтернет уможливили революцію в писемному й усному спілкуванні. Окреслені доступні ресурси справедливо вважають старомодними, оскільки вони не в змозі надати комунікантам хоча б приблизно те, що дають змогу зробити сучасні. Так, Інтернет уможливив миттєву доставку електронних листів. Завдяки всесвітній павутині маємо змогу спілкуватися за допомогою низки програм (ICQ, Skype, Viber, WhatsApp, QIP, Telegram Messenger, Google Hangouts та багато інших), які останнім часом набули особливої популярності. Не можна залишити поза увагою також соціальні мережі (Facebook, Twitter, Tumblr, Google+ тощо). Не менш затребуваними є також так звані додатки – Instagram та Pinterest.

Як бачимо, саме в ХХІ ст. з'явилися нові можливості в спілкуванні. Вочевидь, кожна із цих програм має свої переваги й недоліки. Більшість однотипних програм мають однакові функції. Розробники цих продуктів постійно вдосконалюють їх. До ключових критеріїв, що пояснюють прихильність до них значної кількості користувачів у всьому світі, варто віднести швидкість обміну даними та можливості, які надають ці гіперпопулярні ресурси своїм користувачам.

Маючи якісний інтернет-зв'язок, можна бути користувачем однієї й тієї ж соціальної мережі, користуватись однією й тією ж програмою на будь-якому гаджеті (комп'ютері, телефоні, планшеті) – відстань між комунікантами ролі не грає. Відправлене в одному куточку світу повідомлення фактично миттєво потрапляє до іншого незалежно від того, як далеко чи близько один від одного вони перебувають. Цікавим і до певної міри незвичним є новий формат спілкування за допомогою зображень. Так звані «лайки» демонструють прихильність комунікантів до певного питання чи порушеної проблеми. Мовці також використовують англомовні наклейки, смайли та всі інші доступні ресурси, які допомагають їм передати свої думки й почуття.

Крім цього, вони надсилають та отримують відео- й аудіозаписи. Більшість із цих ресурсів мають функцію, яка успішно поєднує усне спілкування з писемним. Спілкуючись зі співрозмовником усно, з увімкненою веб-камерою або без неї, адресант може також одночасно спілкуватись і письмо, супроводжуючи усні висловлювання письмовими коментарями. Як результат, обидві форми можуть тісно взаємодіяти. Усне мовлення може бути підкріплене додатковими жестами, мімікою

обличчя з одночасною репрезентацією внутрішнього світу комуніканта, який можна продемонструвати також у письмовій формі.

Така форма спілкування свідчить про кардинальні зміни, що відбулись і тривають у сфері комунікації в цифровому столітті. Відстань та час – проблеми, що нині втратили актуальність, оскільки цифрові технології успішно подолали ці бар'єри та дали змогу кардинально змінити процес інтеракції, здійснивши справжню революцію в цій сфері, запропонувавши співрозмовникам розмаїття як у плані вибору форми спілкування й можливих способів її втілення, так і в плані добору саме тих семіотичних ресурсів, які, на їх думку, здатні на належному рівні репрезентувати їхні задуми, віддзеркаливши їхній внутрішній світ.

Висновки з проведеного дослідження. Динамічний характер і усного, і писемного мовлення очевидний та закономірний. Писемне мовлення, як і усне, часто ототожнюють із мистецтвом. Писемне мовлення було створене штучно внаслідок щоденних побутових ситуацій, які самі по собі змусили людство замислитись над тим, як знайти спосіб для фіксації усного мовлення, адже останнє було непрактичним. У цифрове століття з'явилися нові можливості в спілкуванні.

Відстань і час – ключові перешкоди, які тринадцятирічний час не вдавалося подолати, – упевнено й успішно вирішив Інтернет, який завдяки широкому спектру прикладних комп'ютерних програм уможливило миттєву інтеракцію незалежно від дистанції та часових відмінностей. Він також успішно інтегрував усне й писемне мовлення, давши індивідам змогу робити те, що ще 20 років тому було цілком ірреальним. Окрім цього, значних трансформацій зазнали також семіотичні ресурси, їх

спектр значно розширився. Завдяки цьому в співрозмовників з'явилися нові можливості репрезентувати себе, свої емоції, бажання та факти дійсності.

Перспективними вважаємо подальші наукові пошуки, спрямовані на виокремлення диференційних ознак усного й писемного спілкування на основі конкретних інформаційних блоків. Також важливим є обґрунтування специфіки мультимодальної грамотності, яка полягає в оволодінні певними вміннями й навичками, які потрібні кожному індивіду в XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амирова Т. Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка / отв. ред. В. Солнцев. М.: Наука, 1985. 288 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. Избранные труды по общему языкознанию. М.: Изд-во АН СССР, 1963. 386 с.
3. Вахек Й. Письменный и печатный язык. Пражский лингвистический кружок. М., 1967. С. 535–543.
4. Волков А. Грамматология. Семиотика письменной речи. М.: Изд-во Московского ун-та, 1982. 144 с.
5. Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматологии / пер. с англ. Л. Торбовицкой, И. Дунаевской; под ред. и с предисл. И. Дьяконова. 2-е изд. М.: Радуга, 1982. 366 с.
6. Зиндер Р. Очерк общей теории письма. Л.: Наука, 1987. 111 с.
7. Николаева Т. Письменная речь и специфика ее изучения. Вопросы языкознания. 1961. № 3. С. 78–86.
8. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Основи, 1998. 324 с.
9. Ситдикова І. Проблема письма у сучасній лінгвістиці. Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових праць / відп. ред. Н. Корбозерова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. Вип. 8. С. 305–309.
10. Солнцев В. Язык и письмо (вместо предисловия). Функциональная взаимосвязь устного и письменного языка / под. ред. Т. Амировой. М.: Наука, 1985. С. 3–17.
11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 450 p.

УДК 811.111'38'373.612.2

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ІНІЦІАТОРА ПРИМИРЕННЯ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Передон Н.О., асистент
кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано лінгвостилістичні особливості висловлень, що репрезентують комунікативну поведінку мовця, який у ситуації гармонізації міжособистісної інтеракції є ініціатором примирення. Установлено, що з метою переконування партнера по спілкуванню в необхідності відновлення комунікативного балансу ініціатор примирення послуговується номінативними та зооморфними метафорами, метафорами дії й процесу, образними порівняннями, гіперболами, повторами, ампліфікацією, риторичними запитаннями, риторичними вигуками та парцеляцією.

Ключові слова: комунікативна ситуація «примирення», ініціатор примирення, об'єкт примирення, лінгвостилістичні засоби, персуазивний вплив.

В статье проанализированы лингвостилистические особенности высказываний, репрезентирующих коммуникативное поведение участника ситуации гармонизации межличностной интеракции, который является инициатором примирения. Установлено, что с целью убеждения партнера по коммуникации в необходимости возобновления коммуникативного баланса инициатор примирения использует номинативные и зооморфные метафоры, метафоры действия и процесса, образные сравнения, гиперболы, повторы, амплификацию, риторические вопросы, риторические восклицания и парцелляцию.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация «примирение», инициатор примирения, объект примирения, лингвостилистические средства, персуазивное воздействие.

Peredon N.O. THE COMMUNICATIVE BEHAVIOUR OF THE INITIATOR OF RECONCILIATION: LINGUO-STYLISTIC ASPECT OF RESEARCH

The focus of this article is to explore the linguo-stylistic features of the utterances representing the communicative behaviour of the interlocutor who initiates reconciliation. It has been determined that in the process of resolving conflict the initiator of reconciliation uses such stylistic devices as nominative metaphors, zoomorphic metaphors, metaphors of action, metaphors of process, similes, hyperboles, repetitions, amplification, rhetorical questions, rhetorical exclamations and parcellation. These linguo-stylistic devices are effective means of persuasive influence.

Key words: communicative situation of reconciliation, initiator of reconciliation, object of reconciliation, linguo-stylistic devices, persuasive influence.

Постановка проблеми. Важливим вектором сучасної гуманітарної науки є спрямованість на вивчення міжособистісної взаємодії з позицій конфліктності/неконфліктності. Зважаючи на високу конфліктогенність, притаманну розвитку людства у XXI столітті, необхідність дослідження сутнісних характеристик процесу зміни комунікативної взаємодії з конфліктно-зорієнтованою на гармонійну сприймається як аксіома.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до вивчення особливостей відновлення комунікативного балансу між конфліктантами – одна з характерних тенденцій розвитку сучасної лінгвістики: аналізу комунікативної поведінки в ситуації подолання конфлікту присвячені роботи Д.В. Іванової, дослідженням оптимізації міжособистісної інтеракції займається М.Л. Кур'ян, стратегії й тактики вирішення конфлікту вивчають А.А. Бодрова, Н.В. Коробова, О.С. Волкова та інші. Особливості ж використання стилі-

стичних засобів у ситуації примирення та їх роль у процесі відновлення гармонійних взаємин поки достатньо не висвітлені.

Постановка завдання. Мета пропонованої розвідки – виокремити й описати основні стилістичні засоби, якими послуговується мовець, чий малефективний вчинок став причиною виникнення конфліктної ситуації (ініціатор примирення), а також установити їх роль у процесі переконування мовця, який є постраждалою стороною (об'єкта примирення), у необхідності відновлення гармонійної інтеракції. Матеріалом дослідження слугували фрагменти англomовної художньої літератури початку XXI століття, що репрезентують комунікативну ситуацію «примирення».

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання *метафор* дає комуніканту, що ініціює примирення, здатність не тільки яскравіше передати свої душевні хвилювання, викликані порушенням кому-

нікативного балансу з партнером по спілкуванню, а й побудувати вигідну йому картину світу в свідомості співрозмовника [4, с. 123], налаштувати партнера по комунікації на певний тип рішення або поведінки, вплинути на процес прийняття ним рішень тощо [1, с. 190]. У ході дослідження встановлено, що в мовленні ініціатора примирення домінують *номінативні метафори* на позначення позитивного ставлення до об'єкта примирення, *метафори дії* та *метафори процесу* на позначення докорів совісті, негативних почуттів, які переживає ініціатор примирення з приводу дисгармонізації взаємин з об'єктом примирення, а також *зооморфні метафори*, що експлікують самоосуд.

Номінативні метафори представлені метафоричними звертаннями, утвореними у вигляді моделі *присвійний займенник першої особи однини/прикметник позитивної оцінки + іменник на позначення*:

1) назв органів людського тіла:

"I didn't know – I didn't know – I didn't understand! Please, please, dear heart, forgive me!" [12, p. 53];

2) почуттів:

"I am so sorry, my love. I should never have done any of those horrible things" [18, p. 137];

3) небесних тіл або їх характеристик:

"I am so sorry, my Sun Ray. I didn't mean to upset you [...]" [16, p. 24].

Метафори процесу та *метафори дії* слугують засобом експлікації страждання, надають образу почуттєвого напруження, а висловленню – динамічності й категоричності.

"[...] I want you here, in my apartment. [...] I need it like air. I'm drowning without you" [20, с. 396–397];

"Ah, Hanny, forgive me. My rage blinded me to the truth. I am so afraid that you will leave me for a much better-titled man" [17, с. 207].

За допомогою метафори процесу *I'm drowning without you* актуалізується пригнічений емоційний стан ініціатора примирення, його душевні страждання, викликані дисгармонізацією взаємин з об'єктом примирення. Метафора дії *My rage blinded me* репрезентує намагання виправдати свій малефективний вчинок, указавши на емоційний складник спілкування в момент ескалації конфлікту.

Зооморфні метафори в структурі комунікативної поведінки ініціатора примирення репрезентують самоосуд. Сутність зооморфної метафори полягає в непрямому вживанні зоонімів, при якому здійснюється перенесення

ознак із загальних сфер позамовної дійсності за типом «тварина» – «людина». Використання назв тварин у функції інвектив – доволі поширена практика бруднослів'я, побудована на прийомі приписування тваринам певних недоліків у зовнішньому вигляді чи характерних звичках [3, с. 327]. Поведінка людини, яка в певній ситуації спілкування неспроможна контролювати свої емоції, сприймається негативно й уподібнюється у свідомості інших учасників спілкування поведінці тварини та, відповідно, засуджується [6, с. 91]. Як свідчить аналіз емпіричного матеріалу, характерною рисою застосовуваних ініціатором примирення зооморфних метафор є їх автоскерваність: за допомогою метафор з інвективною семантикою мовець експлікує різко негативне ставлення до себе та вчинку, що призвів до виникнення конфліктної ситуації з об'єктом примирення.

After a while I said to Anita's back, "Forgive me for what I did. [...] I'm a rabid dog that should be beaten with bricks. [...] Forgive me" [22, с. 147];

"I am so sorry, Olly. Forgive me. You're right – I am a selfish cow. This isn't about me. Please let me make amends" [10, с. 176].

У наведених прикладах зооморфні метафори *I'm a rabid dog that should be beaten with bricks* та *I am a selfish cow* є автоінвективами. Використання аналізованого стилістичного засобу надає висловленням конотації самоосуду й самоприниження. Образність зооморфної метафори в обох випадках інтенсифікується використанням оцінних прикметників *rabid* і *selfish*, що вказують на недоліки характеру чи поведінки мовця. Зважаючи на те, що співрозмовники в обох наведених ситуаціях спілкування належать до однієї лінгвокультури, висловлення із зоонімами набувають у контексті спілкування значення автоінвектив і правильно декодуються об'єктом примирення. Це дає ініціатору примирення змогу інтенсифікувати персуазивний вплив на об'єкт примирення.

Метафоризації мовлення ініціатора примирення сприяє використання *ідіом*. Широке застосування цих стійких неподільних виразів у комунікативній ситуації «примирення» пояснюємо основною функцією, яку ідіоми виконують у процесі спілкування – бути знаряддям мовленнєвого впливу [8, с. 203]. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчує, що ідіоми вживаються ініціатором примирення на позначення:

- стосунків між партнерами по комунікації:

"*Sorry if we've been at each other's throats lately*" [13, с. 186];

- подальших (взаємних) дій, що, на думку ініціатора примирення, здатні допомогти в розв'язанні конфлікту:

"*Andrew...*" *Candace hesitated as he stopped. "I owe you an apology". [...] "I just want to make amends. Since you are, once again, my supervisor, I thought it only right I try to clear the air between us so I can start again"* [15, с. 91];

- почуттів, які переживає ініціатор примирення в момент комунікації, та їх інтенсивності:

"*[...] it was all my fault. Jealous I was. But I know I have no cause. I was the one to urge you to go there to teach his daughter and as soon as you did I grew jealous. I am eating humble pie, you see. Forgive me?*" [9, с. 182];

"*Will you ever forgive me?*" *he asked. [...] I have repented of it in sackcloth and ashes. Say you forgive me*" [11, с. 285].

Ідіоми увиразнюють мовлення ініціатора примирення, надають висловленню додаткової образності, інтенсифікують його емоційну спрямованість.

Використання **образних порівнянь** – характерна риса комунікативної поведінки ініціатора примирення. Виконуючи функцію позитивно-оцінних емотивів, образні порівняння сприяють вербалізації прихильного ставлення до об'єкта примирення та акцентують увагу на позитивних рисах характеру співрозмовника.

"*Leone,*" *he cried, "[...] your words kill me. They are not true, my darling; none of what happened was your fault – you were innocent and blameless as a child; you are the same now. [...] Could you forgive me?"* [11, с. 287];

"*Forgive me, Hinny, I went mad. [...] You were as innocent as a lamb. I hit you! Will you forgive me?*" [17, с. 205].

В обох наведених фрагментах ініціатор примирення наголошує на невинності об'єкта примирення. У першому випадку образне порівняння ґрунтується на акцентуації вікового фактору (*you were innocent and blameless as a child*). Другий приклад демонструє утворення образного порівняння на основі біблійної алюзії (*You were as innocent as a lamb*). Такі образні порівняння надають мовленню ініціатора примирення експресивно-емоційного звучання, відтінку піднесеності.

Гіпербола як стилістична фігура, що ґрунтується на перебільшенні інтенсивності певної ознаки предмета, використовується з метою збільшення персуазивного впливу

на реципієнта й додаткової аргументації. Роль гіперболи в комунікативній ситуації «примирення» полягає в навмисному перебільшенні ініціатором примирення ступеня його душевних страждань, спричинених виникненням конфліктної ситуації та дисгармонізацією стосунків з об'єктом примирення. Такий стилістичний прийом посилює виразність висловлення, надає йому емпатичного характеру.

"*You want another chance to ruin me? How stupid do you think I am?*" [...]

"*I want things to be different. If you want me to apologize, I'll do it until I lose my fucking voice. I just want things to be right between us*" [20, с. 10].

Виголошуючи намір просити пробачення до втрати голосу (*If you want me to apologize, I'll do it until I lose my fucking voice*), мовець експлікує щирість своїх переживань, готовність на будь-який вчинок заради відновлення гармонійних стосунків з об'єктом примирення.

Поданий далі фрагмент репрезентує спілкування пари, яку до виникнення конфліктної ситуації пов'язували романтичні стосунки. Чоловік просить пробачення в жінки за те, що, перебуваючи з нею в близьких взаєминах, приховав правду про те, що є одруженим.

He was down on his knees by her side, clasping her hands, the folds of her dress, crying out to her to pardon him; that he had no excuse to offer her; he had been guilty beyond all guilt; that neither in heaven nor on earth could there be any pardon for him; that he would have died a hundred deaths rather than have lost her [11, с. 283].

У межах одного речення представлені одразу три фрагменти, що реалізують гіперболу: 1) *he had been guilty beyond all guilt*; 2) *neither in heaven nor on earth could there be any pardon for him*; 3) *he would have died a hundred deaths rather than have lost her*. Послідовне застосування аналізованого стилістичного засобу в рамках однієї репліки створює ефект висхідної градації, маркує пригнічений стан ініціатора примирення, експлікує високий ступінь жалю та каяття через малефективний вчинок. Персуазивний ефект висловлення посилюється завдяки експресивній невербальній поведінці, що реалізується у формі поєднання проксемічного, такесичного та просодичного невербальних компонентів (*He was down on his knees by her side, clasping her hands, the folds of her dress, crying out to her to pardon him*).

У комунікативній поведінці ініціатора примирення **повтор** виконує функцію логічного виділення сегменту висловлення, що несе основне семантичне навантаження, слугує інтенсифікації виразності мовлення, створенню певного емоційного настрою, що сприяє посиленню впливу на партнера по комунікації. У комунікативній ситуації «примирення» аналізований стилістичний засіб найширше представлений дистантними повторами.

“[...] *You must forgive me. Do you forgive me? Say you forgive me, Atwater*” [19, с. 63].

У наведеному прикладі дистантний повтор репрезентується у вигляді повторення сегменту “*forgive me*” у складі синтаксичних конструкцій з різним прагматичним спрямуванням, що сприяє збільшенню персуазивної сили висловлення.

Повтори виявляються й в **ампліфікації** – стилістичному засобі, сутність якого полягає в нагромадженні синонімів і слів із близьким значенням, однотипних висловів і синтаксичних конструкцій, однорідних членів речення. Завдяки ампліфікації емоційно підсилюється висловлена думка [7, с. 40–41].

“[...] *Could you forgive me? I have done you the most cruel wrong, and I have no excuse to offer – nothing but my foolish youth, my mad folly, my unmanly weakness. I have known it ever since I married. You are my only love; I have never had another. Ah, my darling, forgive me*” [11, с. 287].

Використання прикметників негативної оцінки *foolish*, *mad* та *unmanly* дають змогу кваліфікувати висловлення з ампліфікованим повтором як демонстрацію каяття й засудження свого малефактивного вчинку.

Риторичні запитання – характерний стилістичний засіб емоційної аргументації в мовленні ініціатора примирення. Риторичне запитання є механізмом здійснення мовленнєвого впливу на співрозмовника, певним етапом побудови аргументації, що формує модель світу реципієнта, бажану для мовця, оскільки «підказує адресату певну ідею, змушує слухача додумати і сформулювати для себе те, що не сказано до кінця» [2, с. 18–19]. Приклад, наведений далі, демонструє використання ініціатором примирення риторичних запитань у процесі комунікативної взаємодії з об'єктом примирення. Упевнившись у безперспективності подальшого подружнього життя через байдужість і зради чоловіка, дружина залишає дім, переїжджає в інше місто та змінює місце роботи. Усвідомивши свою провину, чоловік

намагається врятувати шлюб. Йому вдається розшукати дружину та переконати її в необхідності розмови про спільне майбутнє.

“*I'm glad you came,*” he said trying to kiss me on the cheek. I ducked out of the way. “*God, Candice, how many times do I have to say I am sorry? 'cos I am. My life has no meaning to it without you there*”. [...]

“*Jason, I have had a lot of time to think this over, and well, I don't want to come home. [...] I'm happy here. I am finally doing something I am enjoying*”.

“*Looking after some hotshot's kids, you enjoy that? Candice, you were always wanting bigger and better. Why drop down to the bottom of the ladder again?*”

“*I love my job and living here in LA [...]*” [21, с. 72].

За допомогою використання риторичного запитання *God, Candice, how many times do I have to say I am sorry?* ініціатор примирення нагадує об'єкту примирення про численні прохання його пробачити, тим самим спонукаючи до прийняття рішення про відновлення гармонійних стосунків. Намагаючись переконати дружину в необхідності повернення додому, чоловік за допомогою риторичного запитання *Why drop down to the bottom of the ladder again?* імплікує своє негативне ставлення до нової роботи дружини, вважаючи її недостойною, такою, що не відповідає професійному рівню жінки. Додаткової образності й експресивності аналізованому риторичному запитанню надає його утворення на основі конвенційної метафори: кар'єра порівнюється з драбиною, а нова робота дружини, відповідно, з поверненням на її найнижчий щабель.

Риторичний вигук представлений у комунікативній поведінці ініціатора примирення у формі висловлень підкреслено емоційного характеру, що вживаються з метою констатації певного факту чи думки. Риторичний вигук супроводжується окличною інтонацією й уживається з метою концентрації уваги партнера по спілкуванню на певному аспекті чи сегменті висловлення. Аналізована стилістична фігура подана в наведеній нижче комунікативній ситуації. Чоловік, що покинув сім'ю, проте через певний час усвідомив помилковість свого рішення, намагається відновити гармонійні стосунки з дружиною.

“*What a fool I've been for exchanging what I had with you, for such a place as that! Please forgive me honey! Please forgive me for what I've done*” [14, с. 68].

Удаючись до емоційного ствердження у формі риторичного вигуку, мовець маніфестує негативне ставлення до себе та вчинку, що призвів до розриву стосунків. Використання аналізованого стилістичного засобу надає висловленню патетичного відтінку, експлікує стан високого емоційного напруження.

Основною функцією *парцеляції*, сутність якої полягає в членуванні речення на кілька окремих інтонаційно-сміслових частин, що набувають сили окремих повідомлень, є посилення й увиразнення кожного відособленого компонента [5, с. 242].

“Do you forgive me? For everything? Or close to everything?”

“Yes.” She nods, reaching for my hand [23, с. 482].

Завдяки використанню парцеляції цілісна змістово-синтаксична структура у формі альтернативного запитання *Do you forgive me for everything or close to everything?* членується мовцем на три самостійних інтонаційно та пунктуаційно оформлених елементи: базову конструкцію *Do you forgive me? ÷ парцеляти For everything? та Or close to everything?*, які конкретизують зміст базової конструкції, розвивають висловлену в ній думку. Завдяки парцеляції кожен відособлений компонент висловлення стає логічно наголошеним, а відтак набуває ваги окремого повідомлення та сприяє посиленню персуазивного впливу на об'єкт примирення.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, основними стилістичними засобами, що застосовуються ініціатором примирення в ситуації гармонізації міжособистісної інтеракції з об'єктом примирення, є номінативні й зооморфні метафори, метафори дії та процесу, образні порівняння, гіперболи, повтори, ампліфікація, риторичні запитання, риторичні вигуки й парцеляція. Усі зазначені стилістичні фігури є засобами персуазивного впливу на партнера по комунікації і сприяють відновленню комунікативного балансу між ініціатором та об'єктом примирення. Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі лінгвостилістичних засобів, характерних для комунікативної поведінки об'єкта примирення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А.Н., Караулов А.Н. Очерк когнитивной теории метафоры. *Русская политическая метафора. Материалы к словарю*. Москва: Ин-т русского языка АН СССР, 1991. С. 184–193.

2. Бурмістренко Т.В. Риторичне питання як механізм аргументативного впливу в офіційній промові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. Вип. 30. С. 14–20.
3. Войцехівська Н.К. Інвективи в конфліктному діалогічному дискурсі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2014. № 29. С. 323–333.
4. Михалева О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Иркутск, 2004. 289 с.
5. Пономарів О. Д. *Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів*. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
6. Силюнская Н. П. Зооморфная метафора как средство концептуализации отрицательных эмоций в английской фразеологии / Н. П. Силюнская // *Международный научно-исследовательский журнал*. – 2015. – № 10 (41). – Ч. 5. – С. 91–92.
7. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія / І. Ю. Шкіцька; за наук. ред. проф. В. М. Брицина. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 440 с.
8. Юрковская Е. А. Идиоматика в контексте пропагандистского дискурса / Е. А. Юрковская // *Материалы межвуз. конф. молодых ученых «Лингвистические исследования и методика преподавания иностранных языков–1999»*. – Иркутск: ИГЛУ, 1999. – С. 200–203.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

9. Balogh M. *Longing* / M. Balogh. – London: Penguin, 2015. – 432 p.
10. Bellingham L. *Tell Me Tomorrow* / L. Bellingham. – New York: Simon and Schuster, 2013. – 480 p.
11. Brame Ch. M. *A Mad Love* / Ch. M. Brame. – Auckland: The Floating Press, 2013. – 454 p.
12. Clark R. *Yes, My Darling Daughter* / R. Clark. – Morrisville: Lulu.com, 2010. – 154 p.
13. Gorrison B. *Glen* / B. Gorrison. – Bloomington: Xlibris Corporation, 2010. – 228 p.
14. Griffith R. *The Valley of Golden Dreams* / R. Griffith. – Bloomington: Xlibris Corporation, 2011. – 147 p.
15. James M. *St. Fool's Gold* / M. James. – Morrisville: Lulu.com, 2013. – 152 p.
16. Leach N. *Little Voice* / N. Leach, R. Slipperjack. – Regina: Coteau Books, 2012. – 256 p.
17. McCamant M. J. *A Bright Candle on a Darkling Plain* / M. J. McCamant. – Morrisville: Lulu.com, 2000. – 112 p.
18. Moesta C. B. *Soul Shift* / C. B. Moesta. – Bloomington: Author House, 2014. – 196 p.
19. Powell A. *Afternoon Men* / A. Powell. – New York: Random House, 2015. – 240 p.
20. Rayven L. *Bad Romeo* / L. Rayven. – New York: St. Martin's Press, 2014. – 416 p.
21. Savage J. K. *When Sparkles Fly* / J. K. Savage. – Bloomington: Xlibris Corporation, 2013. – 120 p.
22. Sharma A. *An Obedient Father* / A. Sharma. – London: Farrar, Straus and Giroux, 2000. – 240 p.
23. Todd A. *After Ever Happy* / A. Todd. – New York: Simon and Schuster, 2015. – 512 p.

УДК 811.111:81'42

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАЙМЕННИКОВИХ ДЕВІАЦІЙ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Поторій Н.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонський державний університет

У статті йдеться про особливості функціонування займенників в американських поетичних текстах. Увагу зосереджено на аналізі семантичних, морфологічних та синтаксичних відхилень та змін, спричинених функціональною переорієнтацією займенникових одиниць.

Ключові слова: займенник, функція, девіація, переорієнтація, функціональний зсув.

В статье речь идет об особенностях функционирования местоимений в американских поэтических текстах. Внимание сосредоточено на анализе семантических, морфологических и синтаксических отклонений и изменений, обусловленных функциональной переориентацией местоименных единиц.

Ключевые слова: местоимение, функция, девиация, переориентация, функциональный сдвиг.

Potorii N.V. LEXICAL AND SEMANTIC POTENTIAL OF PRONOUN DEVIATIONS IN AMERICAN POETIC SPEECH

The article presents the peculiarities of functioning of pronouns in American poetic texts. Semantic, morphological and syntactic deviations and changes caused by functional re-orientation of pronoun units are under analysis.

Key words: pronoun, function, deviation, re-orientation, functional shift

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки вчені-мовознавці приділяють увагу мовним аномаліям, характеризуючи їх здебільшого як показник мовного розвитку і творчості особистості. Природу мовних аномалій та функціональної переорієнтації номінативних одиниць ґрунтовно вивчено і проаналізовано в роботах Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Т.В. Булигіної, О.С. Кубрякової, І.М. Кобозевої, Л.В. Короткової, А.Е. Левицького, О.В. Мурдускіної, О.В. Падучевої, О.В. Ребрія, А.Д. Шмельова та ін.

Постановка завдання. У контексті нашого дослідження номінативні одиниці як носії змісту в межах поетичного тексту отримують нове, неможливе у системі мови значення, наповнене складним змістом і широкою семантикою. Об'єктом вивчення є займенники у віршованих текстах американської поезії. **Метою статті** є аналіз семантичних, морфологічних та синтаксичних девіацій займенникових одиниць, які в американських поетичних текстах виявляють зданість до аномального вживання.

Актуальність нашого дослідження співвідноситься з важливою для сучасної науки темою нелінійного характеру багатьох базових одиниць і категорій природної мови, синкретизму мовних явищ. Саме за рахунок комплексного характеру актуалізації мовних

аномалій у художньому тексті під час їх використання відбувається інтегрування рівнів мови і режимів функціонування мовних одиниць. Крім того, дослідження мовної аномальності в художньому тексті пов'язане з вивченням культурної та естетичної значущості мовної гри, мовного експерименту, а також поезики мовної деформації.

Виклад основного матеріалу. Функціонуючи у поетичному мовленні, займенники складають певну структуровану систему, що об'єднує їх в один спільний номінативний клас. У процесі функціонування займенники здатні репрезентуватися по-новому; всупереч сталим стандартам, поява нових мовленнєвих значень займенників у ході їх використання відбувається під впливом контексту [1, с. 120] або у взаємодії із середовищем [5, с. 49], що зумовлене контекстом і мовленнєвою ситуацією, які відіграють роль оточення [10, с. 105]. Один і той самий займенник за певних умов функціонування може виконувати різні функції і навпаки – різні займенники здатні виконувати однакові функції.

Будь-яка мовна одиниця, у т. ч. і займенник, під час актуалізації у процесі мовленнєвої діяльності реалізує не всі свої потенційні функції, а лише ті, що властиві їй тільки в певному мовленнєвому контексті [10, с. 110]. Інформація, що міститься в незнайомій номінативній одиниці, у разі нетрадиційного використання останньої може бути безпомилково

декодована завдяки мовленнєвому контексту, який є вказівкою на характер явищ реальності. Семантика займенників дозволяє поєднати їх зі світом дійсності. Оскільки значення будь-якої займенникової одиниці пов'язане з її функцією, то у разі зміни функцій у поетичному мовленні змінюється і їх семантична структура, тобто з'являється нове значення. У різних контекстах нові утворення проявляються по-різному. Спочатку вони мають оказіональні риси, тобто вживаються лише у певному контекстуальному середовищі, що дає змогу розкрити значення цих утворень [14, с. 113], згодом їх використання може набувати узуальних рис, що відповідають загальноприйнятій нормі [14, с. 188].

Порушення функціонування мовних одиниць, тобто вживання їх у нетрадиційних для них функціях, спричиняють *дисфункцію*, яка призводить, у свою чергу, до змін функціональних характеристик мовної одиниці, тобто її функціональної переорієнтації, що виявляється у заміні семіотичних, когнітивних, синтагматичних та прагматичних показників [10, с. 6] і відбувається під час таких процесів:

1) *заміщення* однієї граматичної форми іншою, яка має те саме значення – *тотожність* або *рівність* граматичних форм, що дає змогу розглядати їх як одну [15, с. 525]. Наприклад: *His self and the sun were one* (W. Stevens) [18, с. 280]. Тут заміна займенника *He* на сполучення *His self*, не порушуючи родової ознаки, сприяє розкриттю більш глибокого сенсу, тобто внутрішньої суті особи, позначеної займенником чоловічого роду;

2) *злиття* двох граматичних форм з метою семантичного наповнення, тобто *кон'юнкція* – операція, за допомогою якої з двох або більше висловлювань (форм) утворюють нове висловлювання [15, с. 241]. Наприклад: *...has anybody seen little you-I* (E.E. Cummings) [22, с. 946]. У цьому прикладі злиття двох займенників *you-i* означає єднання, спільність дій, що може бути виражено займенником *we*;

3) *розщеплення*, яке пов'язане із виникненням нових семантичних диференціацій. Отже, це операція *диз'юнкції*, внаслідок якої з однієї форми утворюють дві нові [15, с. 101]. Наприклад: *...the Me Myself* (W. Whitman) [18, с. 132]. У наведеному прикладі з один займенник (*I*) розщеплюється на дві різні форми (*Me* і *Myself*), що передають поняття особи як такої та її внутрішнє «я», яке підкреслює відмежування особи від свого внутрішнього стану та емоцій.

Функціональне призначення таких операцій полягає у передачі нової ідеї, нової думки більш експресивним способом.

У більшості випадків у поетичних текстах моделі переорієнтації можуть комбінуватися, коли, наприклад, одночасно з розщепленням спостерігається злиття. Так, форма *I myself am hell* (J. Lowell) [18, с. 430], на наш погляд, виникла зі сполучення двох займенників (*I* і *myself*), що позначають одну особу. Одночасно вона демонструє модель розщеплення на я-особу та її персонажну свідомість, її внутрішній стан, бачення себе очима іншого, що передається зсередини персонажа [6, с. 6; 7, с. 1]. У наведеному прикладі спостерігається своєрідне протиставлення особового займенника (*I*) і зворотного (*myself*), що може бути охарактеризовано як спостереження за собою з боку або роздвоєння особистості.

Оскільки людина здатна, для найбільш адекватної й експресивної передачі інформації і власної інтенції, вживати відомі або потенційно відомі одиниці в нетрадиційних функціях, цей процес цілком може бути прирівняний до мовної гри – «особливого типу моделі дійсності» [11, с. 81]. Людина у цьому разі грає як із формою мовної одиниці, так і з її змістом. Гра із формою означає те, що автор не виконує ніяких перетворень у плані вираження мовної одиниці, а ставить її у нове незвичне оточення, ніби пропонує їй «зіграти» нову роль із невідомими раніше партнерами. Гра зі змістом полягає у свідомому вживанні мовної одиниці у нетрадиційній функції, однак із впевненістю в успішному повідомленні іншим необхідної інформації й відповідної інтенції [10, с. 257]. Таким чином, результати дослідження віршованих текстів американської поезії надають можливість виокремити деякі тенденції, що впливають на зміни у семантиці мовних одиниць, зокрема займенників:

а) Тенденція до вираження *різних референційних значень різними формами*. Так, наприклад, вживання займенника жіночого роду (*she*) на позначення СМЕРТІ означає МАТІР, НЯНЬКУ, тобто ОСОБУ, що приходить на допомогу, захищає, надає притулок. Через займенник чоловічого роду (*he*) в образі СМЕРТІ втілюється інше значення – ВОРОГ, ВОЇН, ЗВІР, ГРАБІЖНИК. Традиційне позначення СМЕРТІ займенником *it* рідко трапляється у поетичних текстах і виражає значення СМЕРТІ як абстрактного поняття;

б) Тенденція до вираження однакового референційного значення різними категорі-

альними формами. Так, наприклад, для вираження образу автора у поетичних текстах допускається вживання різних займенників (*I, you, we, myself*) з метою суб'єктивації / об'єктивації оповіді, уявлення образу автора з боку, відокремлення від власного «я», узагальнення;

в) Тенденція до розширення значень шляхом ускладнення форми: *you-i* (= *we*), залучення архаїчних форм (*thy, thou, thine*), що несуть додаткове семантичне навантаження, або капіталізації (*i thank You God*) для більш експресивного сприйняття.

Усі ці тенденції по-різному виявляються у поетичних текстах американських авторів. Відзначені випадки, коли в одному тексті зустрічаються різні форми займенника, що мають однакове значення (наприклад, сучасна форма займенника другої особи – *you, your* й архаїчна форма – *thou, thy, thine, ye*). Наприклад: *Ye, who sometimes, in your rambles / Through the green lanes of the country / Where the tangked barberry-bushes / Hang their tufts of crimson berries / Over stone walls gray with mosse / Pause by some neglected graveyard* (Н. Longfellow) [18, с. 84]. Співіснування архаїчного значення займенника, що збереглося у поезії завдяки культурно-історичним конотаціям, поряд із сучасним варіантом може протистояти як «високе» поняття «низькому».

Специфіка постмодерного американського поетичного мовлення визначається різними видами девіацій (англ. *deviation* – відхилення) від морфологічного, синтаксичного та семантичного стандарту. Зокрема, нетривіальність використання займенників полягає у досить тонких зрушеннях і відхиленнях від нормативної граматики, що видаються незначними [16, с. 170], особливо з урахуванням того, що у звичайному, непоетичному мовленні такі зрушення трапляються доволі часто. Це пояснюється загальним спрямуванням сучасної поезії до вживання лексичних і граматичних одиниць, характерних для розмовного мовлення [17, с. 102]. Проте відхилення у вживанні займенників створюють свою систему орієнтації у поетичному часі й просторі [16, с. 170], що підпорядковується своїм законам, які, на перший погляд, суперечать реальності [16, с. 183]. Найчастіше це контекстні новоутворення, пов'язані з тим чи іншим художнім образом. Внаслідок деяких морфологічних, синтаксичних чи семантичних маніпуляцій над одиницями поетичного мовлення виникають т. зв. авторські аномалії, що використовуються як вира-

жальні засоби або засоби мовної гри [2, с. 51]. Для демонстрації прикладів авторських аномалій звернемося до віршованих текстів американської поезії: *Am I the person I did not want to be? / That talks-to-himself person? / That neighbour-make-fun-of person?* (G. Corso) [19, с. 258].

У запропонованому прикладі між членами словосполучення відбувається перерозподіл семантичного навантаження. Як наслідок, займенник не лише вживається у нетрадиційній формі, але й набуває нового значення, що властиве йому лише у цьому контексті. З'єднання трьох складових частин словосполучення, які належать до різних частин мови, вказує на можливість семантичної контамінації [10, с. 292], тобто взаємодії мовних одиниць, наслідком якої є схрещування й утворення іншої одиниці, часом неправильної, або свідомо орієнтованої на стилістичну виразність вислову [14, с. 79].

Наведений приклад свідчить про те, що в постмодерністських віршованих текстах американської поезії девіації, як радикальні інновації, порушують систему нормативної художньої символіки та композиції, інтерпретація яких виходить за рамки попереднього досвіду уявного адресата [9, с. 131]. Водночас, такі аномальні форми в американській постмодерністській поезії стають нормою. Вони сприяють створенню таких ознак, як внутрішня хаотичність змісту тексту та зовнішня оригінальність його форм. Порушення правил зазвичай складаються у певну нову поетичну систему, т. зв. «поетику девіацій» [4, с. 17]. Відхилення від норми створюють нову норму з розширенням значення, що надалі може знову бути змінена [3, с. 57].

За нашими спостереженнями, американському поетичному мовленню притаманне вживання нехарактерних займенників для відображення художніх образів поетичного світу з метою персоніфікації неживих об'єктів та надання їм ознак, властивих людям. Результатом такого перетворення є об'єктно-суб'єктні трансформації. Наприклад: *Free / than most birds / an eagle flies up / over San Francisco /.../ He sails high over ...* (L. Ferlinghetti) [19, с. 12]; *I thought the sparrow's note from heaven / ... / He sings the song, but it cheers not now* (R.W. Emerson) [22, с. 70]; *My sorrow, when she's here with me / Thinks these dark days of autumn rain / Are beautiful as days can be / She loves the bare, the withered tree / She walks the sodden pasture lane / Her pleasure will not let me stay...* (R. Frost) [22, с. 539];

The hairy wild-bee that murmurs and hankers up and / down, that gripes the full-grown lady-flower, curves upon her with amorous firm legs, takes his will of her / and holds himself tremulous and tight till he is satisfied (W. Whitman) [22, с. 355].

Вибір займенників чоловічого та жіночого роду на позначення тварин, птахів, неживих об'єктів світу артефактів, а також звертання у формі *you, thou, thee* підкреслює «нестандартну» інтерпретацію реального світу у межах поетичного тексту.

Крім семантичних девіацій, в американському поетичному мовленні спостерігаються синтаксичні й морфологічні відхилення. Зокрема, має місце недотримання правильного порядку слів. Наприклад: *I only am he who will never consent to subordinate you* (W. Whitman) [19, с. 23]; *Ill lay he long, upon this last return* (J. Berryman) [20, с. 1720]; відсутність узгодження між підметом і присудком, наприклад: *I offers you this handkerchief* (J. Berryman) [20, с. 1717]; *she make a very big sound – after, well / no sound* (J. Berryman) [20, с. 1729]; *when she hear something / it will burn her ear* (L. Clifton) [21, с. 2256]; *she is a poet / she don't have no sense* (L. Clifton) [21, с. 2256]; *he ain't black, never was* (Marvin X) [19, с. 33]; *you was the only sardine on board* (Marvin X) [19, с. 34]; *we is americans 100% / we is citizens* (Marvin X) [19, с. 34]; заміна присвійних займенників особовими, а також займенників іншими частинами мови, наприклад: *i hands keep moving towards i breasts* (L. Clifton) [21, 2257]; *am was. Are leaves few this. Is these a or / scratchily over which of earth dragged once / -ful leaf* (E.E. Cummings) [19, с. 112]; *ONE'S-SELF I sing* (W. Whitman) [22, с. 275]; морфологічні маніпулювання з використанням суфіксів або закінчень, характерних для інших частин мови, наприклад: *we are so both and oneful* (E.E. Cummings) [19, с. 115]; *Nothingness is real* (R.P. Warren) [18, с. 352]; *youful / larger / of smallish* (E.E. Cummings) [19, с. 120].

Тенденція до подібних відхилень, зафіксованих у наведених прикладах, розвиває явище аграматичності, що, з одного боку, пов'язано з творчою розробкою потенційних можливостей, закладених у внутрішньому мовленні [8, с. 16], а з іншого – є результатом спрощення граматичної реалізації [13, с. 87].

У досліджуваному матеріалі девіації займенникових одиниць свідчать про тенденцію до функціонального зсуву [див. 12]. Аналіз такого процесу дає підстави ствер-

джувати, що відхилення від норми у вживанні займенників у поетичному мовленні полягає у звуженні або розширенні їхнього функціонального простору.

Детальне вивчення фактичного матеріалу доводить, що найбільше до спрощення граматичної реалізації займенникових одиниць тяжіють автори постмодерних американських поетичних текстів. Це і не дивно, адже у процесі еволюції поетичного мовлення з'являються утворення, які формують нову поетичну традицію. Під її впливом поети починають мислити новими формулами й використовувати нові прийоми [8, с. 26]. Через це відбувається руйнування стереотипів, що призводить до порушення у вживанні номінативних одиниць і навмисного відхилення від норми у їх виборі у поетичному тексті. Деякі займенникові одиниці, аномальні за своєю формою, синтаксичними ознаками та семантичним значенням, стають нормою, інші – залишаються суто авторськими засобами впливу на читача та реалізації власних намірів. Вони не виходять за межі конкретного поетичного тексту і не розповсюджують свій вплив на граматичну систему в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, явище займенникової девіації в американському поетичному мовленні обумовлене низкою лінгвістичних потреб висловлення думки, таких як позначення особи, опредметнення певного явища або ознаки тощо. Безумовно, не всі займенники, що вживаються у поезії з відхиленням від норми, мають високу продуктивність використання, однак приклади свідчать, що нові утворення, які породжуються внаслідок транспозиції, залишаються характерними для поетичного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аполлонская Т.А., Глейбман И.З., Манолы И.З. Порождающие и распознающие механизмы функциональной грамматики. Кишинев: Штиинца, 1987. 172 с.
2. Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции. Res Philologica / под ред. Д.С. Лихачева. М.–Л.: Наука, 1990. С. 50–71.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования). М.: Просвещение, 1990. 300 с.
4. Арутюнова Н.Д. Аномалии и язык. Вопросы языкознания. 1987. № 3. С. 3–19.
5. Бондарко А.В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии. СПб.: Изд-во СПбУ, 1996. 220 с.
6. Буцикіна Н.Є. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів (на мате-

- ріалі художньої прози Ф. Моріака): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. К., 2004. 256 с.
7. Гончарова Н.В. Аксиологічна структура англomовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 182 с.
 8. Ковтунова И.И. Очерки истории языка русской поэзии XX в. Поэтический язык и идиостиль Общие вопросы. Звуковая организация текста. М.: Наука, 1990. 303 с.
 9. Короткова Л.В. Параллельные миры в постмодернистском художественном тексте. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. Вип. 5. С. 131–133.
 10. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: монографія. К.: Изд-во КГЛУ, 1998. 362 с.
 11. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1970. 384 с.
 12. Мороховский А.Н. Слово и предложение в истории английского языка. К.: Высшая школа, 1980. 216 с.
 13. Носенко Е.Л. Эмоциональное состояние и речь. К.: Высшая школа, 1981. 196 с.
 14. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Ермоленко. К.: Либідь, 2001. 224 с.
 15. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії НА УРСР, 1973. 600 с.
 16. Цивьян Т.В. Семиотические путешествия. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2001. 248 с.
 17. Jeffrees L. *The Language of Twentieth-Century Poetry*. London: MacMillan Press, 1993. 178 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Американская поэзия в русских переводах. XIX–XX вв. / сост. С.Б. Джимбинов. М.: Радуга, 1989. 672 с.
2. *The American Tradition in Literature* / ed. by G. Perkins. N.Y.: McCrawhill, Inc., 1994. 2115 p.
3. *Modern American Poets* URL: <http://www.english.uiuc.edu/maps/poets.htm>.
4. *The Northon Anthology of Literature by Women The Tradition in English* / by Sandra M. Gilbert, Susan Cubar. N.Y.: W.W. Norton & Co., 1985. 2457 p.
5. *The Oxford Book of American Verse*. N.Y.: Oxford University Press, 1950. 1132 p.

УДК 811. 111'37

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗІВ ІЗ КОНЦЕПТОМ «КІШКА» УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

Сердюк О.В., викладач

кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовані способи перекладу англійських фразеологічних виразів українською та російською мовами. Розглянуті проблеми адекватності та еквівалентності під час перекладу фразеологічних одиниць із концептом «кішка».

Ключові слова: переклад, фразеологічна одиниця, концепт, зоонім, описовий переклад, еквівалент.

В статье проанализированы способы перевода английских фразеологических выражений на украинский и русский языки. Рассмотрены проблемы адекватности и эквивалентности при переводе фразеологических единиц с концептом «кошка».

Ключевые слова: перевод, фразеологическая единица, концепт, зооним, описательный перевод, эквивалент.

Serdyuk O.V. WAYS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS TRANSLATION WITH THE CONCEPT "CAT" INTO UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

The article deals with the analysis of the ways of the English phraseological expressions translation into Ukrainian and Russian languages. Problems of adequacy and equivalence during the translation of phraseological units with a concept "cat" are under analysis.

Key words: translation, phraseological unit, concept, zoonym, descriptive translation, equivalent.

Постановка проблеми. Уявлення про мовну та культурну картину навколишнього світу відіграє важливу роль у вивченні іноземних мов, оскільки інтерференція рідної культури, як і рідної мови, ускладнює комунікацію. Процес міжкультурної комунікації різноманітний та багатогранний. Це фактор соціально-культурного порядку, де важливі психічні, естетичні та соціальні причини, а також потреба в нових мовних формах і різноманітності засобів [14, с. 180].

Різноманітність мов відображає різноманітність світу, нова картина висвічує нові грані й затінює старі. Саме тому існує необхідність пильного вивчення міжмовних соціокультурних відповідностей для оптимізації міжкультурного спілкування та рішення проблем, що виникають під час перекладу тих чи інших одиниць із однієї мови на іншу. Англійська мова має багатовікову історію. За час її існування з'явилася безліч красномовних і вдалих виразів, що закріпилися в мові. Таким чином розвинувся особливий пласт мови – фразеологія. У сучасну епоху масової міжкультурної комунікації досить часто виникають нові ідіоми та фразеологічні одиниці, які все частіше використовуються в усному мовленні.

Як відомо, у більшості мов існує величезна кількість емоційно-експресивної інформації, яка створюється особливим відбором виразних засобів, розрахованих на певний вплив на

реципієнта. Виразні засоби в тексті оригіналу повинні бути збережені та передані в мові перекладу. Фразеологічні одиниці є одним із таких виразних засобів. Щоб правильно передати фразеологізми, перекладач повинен вмти виявити їх у тексті оригіналу, чітко усвідомлювати їх природу та знати спеціальні прийоми перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологія – надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу дослідження, а також використання даних інших наук: лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови, історії, філософії, логіки і країнознавства. Фразеологія збагачує лексикологію інформацією про зміни, яким піддаються слова у складі фразеологічних одиниць, лексичну стилістику – даними про узуальні і okazіональні стилістичні особливості фразеологізмів, а також надає додаткову інформацію до багатьох розділів загального мовознавства. Якщо розглядати фразеологію як окрему мовну дисципліну, можна зробити висновок, що виникла вона відносно недавно. Предмет, завдання та методи процесу вивчення фразеології ще не до кінця визначені та не отримали повного висвітлення. Мало уваги приділено питанням головних особливостей фразеологічних одиниць, а також їх класифікації та складу. Фахівці з мовознавства не змогли прийти до єдиної думки щодо природи

фразеологізмів та їх ролі у мові. Такі дослідники, як В.П. Жуков, В.М. Телія, М.М. Шанський включають до складу фразеології стійкі поєднання, інші дослідники – тільки певні групи, наприклад, крилаті вирази, афоризми, сентенції, образні або метафоричні одиниці і навіть випадки стійкої сполучуваності – як «нормативні», «обкатані» часом, так і відшліфовані майстрами обороти [2].

Фразеологізми – найцінніше джерело відомостей про культуру та менталітет народу. Б.О. Ларін у роботі «Нариси з фразеології» зазначає, що вони «побічно відображають погляди народу, суспільний лад, ідеологію своєї епохи. Відображають – як світло ранку відбивається в краплі роси» [8, с. 125–149].

В.А. Маслова зауважує, що фразеологічні одиниці, відображаючи тривалий процес розвитку культури народу, здатні фіксувати й передавати з покоління в покоління культурні установки і стереотипи, еталони і архетипи [11, с. 81].

Я.Й. Рецкер вважає, що «перекладач повинен вміти самостійно розбиратися в основних питаннях теорії фразеології, вміти виділяти фразеологічні одиниці, розкривати їх значення і передавати їх експресивно-стилістичні функції в перекладі» [12].

Постановка завдання. Як відомо, фразеологічні одиниці знаходять широке застосування в усному мовленні та художній літературі, роблячи стиль образним і яскравим. Фразеологізми несуть величезне функціонально-стилістичне та емоційно-експресивне навантаження в будь-яких текстах. Подібні фігури мови з переосмисленими оборотами використовуються в особливих, переносних значеннях. Тому чітка, правильна інтерпретація їх значень сприяє відтворенню у перекладі образності, стилістичних особливостей та експресивної специфіки оригіналу. Своєрідність мов, відмінності в культурі породжують труднощі під час перекладу фразеологізмів, адже часто в оригіналі називаються явища, відсутні в іншій культурі. Ми повинні мати в арсеналі достатню кількість еквівалентів різних ідіом та фразеологічних виразів.

Переклад фразеологічних одиниць із англійської мови ускладнюється тим, що більшість фразеологічних одиниць є яскравими, образними, лаконічними, багатозначними. Під час перекладу потрібно не тільки передати смисл фразеологізму, але й відобразити його образність, не загубивши стилістичну функцію; слід також враховувати особливості контексту, в якому вони вживаються. Для ба-

гатьох англійських фразеологічних одиниць характерні багатозначність і стилістична різноплановість.

Фразеологізми в різних мовах, зокрема в англійській, мають свій характер, відмінний від українських або російських фразеологічних одиниць, і тому дослівний переклад не відбиває експресії, конотації, того яскравого значення, яке було в ідіомі вихідної мови. Вивчення фразеологічних одиниць різних мов дозволяє отримати уявлення про ті культури, які обслуговуються відповідними мовами, а також про їх носіїв.

Актуальність нашої роботи обумовлена зростаючою інтенсивністю міжнародних контактів і необхідністю взаєморозуміння між народами в діалозі культур. Фразеологізми, що містять зооніми, є одними з найбільш уживаних пластів лексики. Через відмінність культурологічних чинників, етнічних особливостей та мовних картин світу багато фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом «кішка» містять елемент значення, зрозумілий тільки представникам певної культури. Неправильна інтерпретація та переклад таких елементів може стати причиною збоїв міжкультурної комунікації. Тому дослідження особливостей способів перекладу фразеологізмів із концептом «кішка», на наш погляд, є актуальним.

Метою нашого дослідження є визначення особливостей перекладу англійських фразеологізмів із концептом «кішка» українською та російською мовами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перекладаючи фразеологізми з англійської мови, перекладач повинен передати його смисл та образність, знайшовши аналогічний вираз в українській та російській мовах, не загубивши стилістичну функцію фразеологізму. За відсутності в мові перекладу ідентичного образу перекладач змушений вдаватися до пошуку «приблизної відповідності». Більшість дослідників (В.Н. Комісаров, Л.Ф. Дмитрієва, Н.Ф. Смірнова) виділяють декілька способів перекладу образної фразеології. Перший тип відповідностей називають фразеологічними еквівалентами, які зберігають весь комплекс значень одиниці, що перекладається. У цьому разі в мові перекладу є подібний фразеологізм, що збігається за всіма параметрами з фразеологічною одиницею оригіналу, наприклад:

– *to live cat-and-dog* – *жить как кошка с собакой* (український еквівалент: *жити як кішка з собакою*);

– *to have nine lives like a cat* – кошку дев'яťа смерть донимає; живуч, як кошка (український еквівалент: *живучий, наче кішка*);

– *when the cat is a way, the mice play*. – *кота нет – мышам раздолье*; без кота мышам раздолье;

– *play cat and mouse* – *играть в «кошки-мышки»*, *перехитрить кого-то*.

– *the cat is out of the bag* – *выпустит коту из мешка*; *тайное стало явным, секрет стал известен*.

Використання такої відповідності дає змогу відтворити іншомовний фразеологізм. Однак слід враховувати дві обставини, що обмежують можливість застосування першого виду фразеологічних відповідностей. По-перше, фразеологічних еквівалентів порівняно небагато. Найчастіше вони виявляються у т. зв. інтернаціональних фразеологізмах, запозичених обома мовами з якої-небудь третьої мови, головним чином, латинської або грецької. По-друге, як зазначає В.Н. Комісаров, у разі запозичення обома мовами одного і того ж фразеологізму його значення в одній із них може змінитися, внаслідок чого ці фразеологізми виявляються «помилковими друзями перекладача» – подібними за формою, але різними за змістом.

Другий тип фразеологічних відповідностей – т. зв. фразеологічні аналоги. У разі відсутності фразеологічного еквівалента слід підібрати в мові перекладу фразеологізм із таким же переносним значенням, що базується на іншому образі. Наприклад:

– *it is raining cats and dogs* – *льет, как из ведра*;

– *it's a bold mouse that nestles in the cat's ear* – *смела та мыш, которая приютилась у кошки в ухе; не клади волку пальца в рот; времена шатки, береги шапки*;

– *curiosity killed the cat* – *любопытство убило кошку; любопытной Варваре на базаре нос оторвали*;

– *the cat would eat fish and would not wether feet* – *хотелось бы кошке поесть рыбы, но боится замочить лапки; и хочется, и колется; хочется рыбку съесть, да не хочется в воду лезть*.

– *a cat in gloves catches no mice* – *кот в перчатках не поймает мышки; без труда не вынешь рыбку из пруда; не отрубить дубка, не надсадя пупка*. В українській мові існує декілька еквівалентів до цього фразеологізму: *без труда нема плода; печені голуби не летять до губи; не терши, не м'явши, не їсти калача; щоб рибу їсти, треба в воду лізти; треба нахилитися, щоб з криниці води*

напитися; не разбивши крашанки, не спечеш яєчні.

Відповідність цього типу забезпечує досить високий рівень еквівалентності. Однак і тут існують деякі обмеження. Перекладачеві слід враховувати два фактори: стилістичну нерівноцінність деяких аналогових фразеологізмів і національне забарвлення фразеологічних одиниць. Національно-забарвлені фразеологізми слід передавати російськими або українськими фразеологічними одиницями, в яких національний колорит відсутній: *to fight like Kilkenny cats* – *бороться не на жизнь, а на смерть*.

Л.Ф. Дмитрієва та Н.Ф. Смірнова стверджують, що для пояснення смислу фразеологічної одиниці, яка не має в російській мові ні аналога, ні еквівалента та не підлягає дослівному перекладу, перекладачеві слід вдаватися до описового перекладу. Описовий переклад фразеологічних одиниць зводиться до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення, як це часто буває з одиницями, що не мають еквівалентів в мові перекладу. Це можуть бути пояснення, порівняння, опис, тлумачення – всі засоби, що передають у зрозумілій та короткій формі зміст фразеологічної одиниці. У контексті цей шлях перекладу самостійного значення не має. Наведемо приклади описового перекладу:

– *grin like a Cheshire cat* – *ухмыляются во весь рот*;

– *bell the cat* – *отважиться, взять на себя риск, инициативу в опасном деле, рискованном предприятии; брать на себя ответственность в риске*;

– *a fat cat* – *капиталист, финансирующий политическую кампанию, избирательную; денежный мешок; человек, который получает особые привилегии благодаря занимаемому положению или должности*;

– *send not a cat for lard* – *не посылай за салом кошку; не верь козлу в огороде, а волку в овчарне; пустили козла в огород, а волк в пастуху нанялся*;

– *that cat won't jump* – *этот номер не пройдет*;

– *to put a cat among the pigeons* – *устроить панику, пустить лису в курятник*.

Наступний спосіб перекладу фразеологізмів із зоонімом «кішка» – це антонімічний переклад, тобто передача негативного значення за допомогою позитивної конструкції або навпаки, наприклад:

– *like a cat in a strange garret* – *не в своей стихии; не в своей тарелке*;

like a cat on a hot tin roof – сидить, як на иголках; быть не в своей тарелке.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, ми розглянули основні способи перекладу фразеологізмів із концептом «кішка». Перераховані вище приклади показують, що деякі англійські ідіоми неможливо перекласти українською або російською мовами, використовуючи певний фразеологічний зворот. Саме тому цей аспект перекладу є найскладнішим для перекладачів. На нашу думку, головне, на що потрібно звертати увагу під час перекладу, – передача елементів образності ідіоми. Вільне словосполучення необхідно відрізнити від ідіоматичного обороту, спираючись на контекст і загальну логіку висловлювання. Не слід забувати про експресивні властивості ідіоми, оскільки це фігура мови, яка використовується в особливих, переносних значеннях. Ідіомам властива належність до певного мовного рівня. Тому під час перекладу потрібно зберегти стильове забарвлення ідіоми, а також враховувати загальну інформацію з тексту, яка проливає світло на характер ідіоми.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні перекладу англійських фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом «кішка» українською чи російською мовами, а саме: у наявності еквівалентів і виявленні безеквівалентних одиниць. Попри велику кількість відповідних лексикографічних джерел, ми досі маємо недостатню базу перекладацьких відповідників компаративної фразеології української та англійської мов, що ускладнює роботу перекладачів. Перспективним нам також видається подальше складання словників-довідників, ме-

тодичних розробок та навчальних посібників із фразеології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев. К.: Знання, 2005. 1056 с.
2. Аристов Н.Б. Основы перевода. М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1959. 262с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. 342 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: курс лекций. М.: ЭТС, 1999. 192 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учебник. М.: Изд. центр «Феникс», 1996. 336 с.
6. Кунин А.В. О переводе английских фразеологизмов: монография URL: [http:// zhurnal.lib.ru/w/wagarow_a_s/transl-bookkunun.shtml](http://zhurnal.lib.ru/w/wagarow_a_s/transl-bookkunun.shtml).
7. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М.: Международные отношения, 1972. 289 с.
8. Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). М.: Просвещение, 1977. С. 125–149.
9. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания – М.: Академия, 2003. 192 с.
10. Любчук Н.В. Эквивалентность фразеологизмов з етнокультурним компонентом. *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць*. К., 2000. 224 с.
11. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособ. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с. С. 81.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Международные отношения, 1974. 227 с.
13. Рецкер Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский. М.: Наука, 1974. Ч. 1: Лексико-фразеологические основы перевода. 1974. 388 с.
14. Самарская Т.Б. Публицистический текст: сущность, специфика, функции. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия «Филология и искусствоведение»*. Майкоп, 2011. Вып. 4. С. 179–183.
15. Cambridge Dictionaries Online. Cambridge Univ. Press, 2015. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>.
16. Oxford Dictionary of English Idioms / A.P. Cowie, R. Mackin, I.R. McCaig. Oxford: Oxford Univ. Press, 1993. 698 p.

УДК 811.11'42

ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ РЕЧЕВОГО АКТА ИЗВИНЕНИЯ

Смаглий В.М., к. филол. н.,
доцент кафедры профессионального английского языка
Одесский национальный морской университет

Статья представляет собой попытку описать различные подходы к прагматике изучения речевого акта извинения. Опираясь на ранее изученные теории коммуникативной вежливости, мы рассмотрели речевой акт извинения в рамках кросс-культурного анализа, целью которого является сохранение гармонии в коммуникации. В качестве материала исследования были выбраны диалоги, содержащие речевые акты извинения, характеризующие осознание адресанта намеренного или случайного причинения вреда адресату. Анализ английских художественных диалогов и основных формул извинения позволяет выявить тот факт, что реализация речевого акта извинения обусловлена культурными особенностями, правилами и нормами, заложенными в том социуме, в котором он воспроизводится.

Ключевые слова: позитивное лицо, негативное лицо, речевой акт, коммуникация, интенция, интеракция, вежливость.

Стаття є спробою описати різні підходи до прагматики вивчення мовленнєвого акту вибачення. Спираючись на раніше вивчені теорії комунікативної ввічливості, ми розглянули мовленнєвий акт вибачення в межах крос-культурного аналізу, метою якого є збереження гармонійного перебігу комунікації. Як матеріал дослідження були обрані англомовні художні діалоги, які містять мовленнєві акти вибачення, що характеризують усвідомлення адресанта навмисного або випадкового завдання шкоди адресату. Аналіз англійських художніх діалогів та основних формул вибачення дозволяє виявити, що реалізація мовленнєвого акту вибачення обумовлена культурними особливостями, правилами і нормами, закладеними в тому соціумі, в якому він відтворюється.

Ключові слова: позитивне обличчя, негативне обличчя, мовленнєвий акт, комунікація, інтенція, інтеракція, ввічливість.

Smaglii V.M. PRAGMATIC APPROACHES TO APOLOGY SPEECH ACT STUDIES

The article presents an attempt to describe various pragmatic approaches to apology speech act. Based on the previously studied theories of communicative politeness, we tried to contemplate the apology speech act within the cross-cultural analysis, the goal of which is to preserve harmony in communication. The research material included English literary dialogues with communicative moves of apology speech acts, characterizing the awareness of the intentional or accidental infliction of harm to the addressee. Analysis of the dialogues investigated, as well as the basic formulas of apology reveals the fact that the implementation of apology speech act depends on specific cultural characteristics, on the rules and norms laid down in the society in which it is reproduced.

Key words: positive face, negative face, speech act, communication, interaction, intention, politeness.

Постановка проблемы. Согласно мнению Дж. Сёрля, в любом социуме существует *потенциальный консенсус*, содержащий нормы общения и стратегии коммуникативного поведения для общества, в котором происходит экспрессивный речевой акт (далее – РА), который в теории коммуникации направлен на бесконфликтное разрешение ситуации [2]. Эффективность такого акта достигается за счёт тональности, формы, стиля общения. Изучение данного вопроса было затронуто в работах многих ученых, среди которых Л. Витгенштейн, П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Лич, а также П. Браун и С. Левинсон, чью работу мы рассмотрим более подробно в нашей статье. **Вежливость**, как единица коммуникативной идеализации сознания, рассматривается нами как этническая категория, т. к. для каждого социума

понятие вежливости имеет свои национально-специфические черты выражения, проявление которых наблюдается на уровне её коммуникативной реализации.

Целью нашей работы является изучение РА извинения с позиций теории вежливости, включая теорию «лица», «позитивной» и «негативной» вежливости, и в рамках кросс-культурного анализа, что обусловило ряд следующих **задач**:

- описать теорию *лица*;
- проанализировать понятия «позитивной» и «негативной» вежливости;
- обозначить РА извинения с позиций негативной / позитивной вежливости;
- проанализировать возможность кросс-культурного исследования;
- определить РА извинения в рамках кросс-культурного анализа.

Материалом исследования послужили диалоги с репликами извинения, отобранные методом сплошной выборки из англоязычной художественной литературы. **Объектом** исследования послужил РА извинения, **предметом** – его функционально-семантические особенности.

Изложение основного материала исследования. Изучению РА извинения посвящены работы многочисленных лингвистов как отечественных, так и зарубежных. Исследование данного РА является актуальным, т. к. до сих пор проанализированы и описаны его отдельные аспекты. Комплексное изучение РА извинения отсутствует в современной лингвистике, что обуславливает **актуальность** нашего исследования.

Для начала рассмотрим понятие *речевого акта*, затем проанализируем словарные дефиниции понятия *извинение*.

Дж. Сёрль считает, что «основной единицей языкового общения является не символ, не слово, не предложение и даже не конкретный экземпляр символа, слова или предложения, а *производство* этого конкретного экземпляра в ходе совершения речевого акта. Точнее говоря, производство конкретного предложения в определенных условиях есть иллокутивный акт, а иллокутивный акт есть минимальная единица языкового общения» [2, с. 89]. Мы примыкаем к дефиниции речевого акта Дж. Сёрля. Считаем, что РА является выражением информации, которая содержит интенции, преобразовывающиеся в процессе общения в интеракции, в зависимости от того, что адресант хочет получить в результате коммуникации.

С.И. Ожегов даёт следующее определение *извинению*: «основание для оправдания <...> Принести свои извинения (книжн.) – попросить прощения, извиниться. Тысяча извинений (разг.) – просьба извинить, простить» [1].

Следовательно, совершая РА извинения, коммуникант реализует свои определённые интенции – он хочет получить прощение, избежать конфликтной ситуации или сгладить шероховатости в общении, быть вежливым.

Далее обратимся к международному проекту **CCSARP**, или *Cross-Cultural Speech Act Realization Project* (Кросс-культурный проект реализации речевого акта). Данный проект представляет собою особый подход к изучению извинений, целью которого были самые крупные эмпирические исследования коммуникативных актов извинения.

Основное внимание в проекте уделяется изучению речевых актов с точки зрения внутрикультурных / ситуационных изменений, межкультурных и индивидуальных вариаций. Исследования, проведённые в координации с CCSARP, как правило, завершались тестом **DCT** (*discourse completion test*) или письменным опросником, который включал в себя различную степень социальной дистанции и доминирования. К дополнению к DCT, CCSARP разработало схему кодирования, чтобы стандартизировать терминологию, использованную в ходе исследования. В рамках этого проекта была использована единая стандартная схема для изучения различных коммуникативных актов, в т. ч. и извинения. Мотивацией для исследования извинения как отдельного речевого акта послужила работа Б. Фрэзера, в которой он объяснял, что акт извинения возможен только при принятии говорящего на себя ответственности за ущерб, а также выражении сожаления за нанесённый ущерб [7]. Проект CCSARP на основе ранее предложенных лингвистических теорий (П. Браун и Ст. Левинсон, Р. Лакофф, Л. Витгенштейн, П. Грайс, Э. Олыптайн, Э. Коэн) предложил следующие коммуникативные действия, которые может включать РА извинения:

- извинение с использованием составляющей формулы иллокутивной силы (*an illocutionary Force Indicating Device, IFID*);
- несение ответственности говорящим за принесённый ущерб (*an expression of the speaker's responsibility for the offense*);
- объяснение мотиваций, которые привели к ущербу (*a statement or account of the cause which brought about the violation*);
- поиск решений для возмещения ущерба (*an offer of repair*);
- обещание избегать подобных ситуаций (*a promise of forbearance*) [11, с. 18–35].

Именно на основании этого проекта начались более подробные кросс-культурные исследования в области реализации извинения в различных языках. Основными методами изучения послужили анкетированные опросы, а также персонифицированная игра, где каждый участник мог выбрать вариант ответа в ситуациях нанесённого ущерба. Данные собирались среди носителей языка, а также тех, кто его изучает. Целью проекта было применение полученных результатов в области кросс-культурного общения. Во внимание принимались политические взгляды участников, их культурная и религиозная принад-

лежность, социальные факторы, а также степень причинённого ущерба [3; 7; 19].

Кросс-культурные исследования РА извинения проводились также другими известными учеными. Так, Э. Олыптайн на материале разных языков – иврита, австралийского варианта английского языка, немецкого и французского – пришёл к выводу, что в стратегиях извинения данных культур нет существенных различий и, наоборот, есть значительное количество схожих стратегий в формировании РА извинения. Учёный выяснил, что при осуществлении коммуникативного акта извинения носители вышеперечисленных языков использовали одинаковые формулы извинения, а также брали на себя ответственность в этих формулах за причинённый ущерб. Таким образом Э. Олыптайн пришёл к заключению, что при одинаковых контекстных условиях, социальных факторах и равной степени ущерба, вне зависимости от культурной и языковой принадлежности, формула извинения будет схожей [11; 12].

Изучение понятия *вежливости* одно из наиболее интересных и «молодых» в прагмалингвистике. Прежде чем анализировать речевой акт извинения, мы бы хотели поподробнее остановиться на теории вежливости в представлении разных учёных.

Так, Р. Лакофф под *вежливостью* подразумевает форму этикета, которая предназначена для завуалированности конфликтной ситуации или универсальную норму поведения в обществе для сглаживания возникающих противоречий в коммуникации [8].

Дж. Лич рассматривает вежливость как дискурсивную стратегию, необходимую для создания и поддержания гармоничных отношений в обществе [9].

Ш. Блум-Кулка считает, что сами стратегии *вежливости* являются культурно наполненными, а все участники социума понимают вежливость в зависимости от своих культурных ценностей и установок [5].

П. Браун и Ст. Левинсон в своей книге «Вежливость: некоторые универсалии в употреблении языка» определяют вежливость как систему языковых стратегий, необходимых для поддержания «социального лица» всех участников коммуникации. В своей работе ученые анализируют целый комплекс стратегий, необходимых для реализации различных «лицоподдерживающих» и «лицоугрожающих» коммуникативных актов [6].

Приложение к книге Б. Браун и С. Левинсона полностью посвящено изучению изви-

нения. Лингвисты рассматривают извинение как стратегию негативной вежливости, используемой для смягчения «покушения» на «негативное лицо» слушателя. П. Браун и С. Левинсон считают, что, косвенно используя РА извинения, адресант защищает своё социальное лицо автоматически, что можно уже считать извинением. По мнению учёных, извинение помогает восстановить «негативное лицо» слушателя и «позитивное лицо» говорящего, но при этом неизбежен ущерб для «негативного лица» первого. Удачное разрешение конфликта, при котором происходит восстановление социального лица обоих коммуникантов, возможно, только если слушатель попросит прощения у говорящего. Результат зависит от выбранной стратегии говорящего. В данном случае необходима стратегия, в которой адресант ориентируется на интересы адресата. В такой ситуации последний примет извинения говорящего. П. Браун и С. Левинсон рассматривают извинение как равновесие интересов между адресантом и адресатом и между «позитивным» и «негативным» лицом адресата [6].

Теория вежливости, предложенная П. Браун и С. Левинсон, легла в основу работы другой учёной – Е. Огерманн. В своём исследовании она на основе разных языков – польского, английского и русского – доказывает, что речевой акт извинения является универсальной единицей, которая показывает вежливость как источник косвенности. Жонглируя понятиями Г. Хофстеде, ученая делает вывод, что русская культура является культурой «коллективизма», британская – «индивидуализма», а польская – совмещает в себе обе вышеупомянутых черты. Е. Огерманн приходит к заключению, что, в соответствии с типами культур, понятие *извинения* приобретает эмоциональный окрас. Так, англоязычные коммуниканты, извиняясь, используют языковые формы сожаления, поляки в ситуации извинения предпочитают перформативы, а русские – языковые формы просьбы о прощении [10].

Так, мы видим, что некоторые авторы предпочитают рассматривать теорию вежливости с точки зрения классической теории – в терминах речевого этикета, другие же предпочитают прагматический взгляд П. Браун и С. Левинсона, под которым понимают «сохранение лица» как результат реализации речевого акта извинения [6].

С позиции теории вежливости невозможно объяснить процесс формирования,

а также употребления языковых средств в речевом акте извинения, т. к. параллельно с привычными формульными высказываниями в каждом языке и культуре существуют дополнительные средства и способы просить прощения.

В англоязычной коммуникации существует сравнительно малый набор формул для реализации речевого акта извинения: *I am (really) sorry, Forgive me, I (really) apologize for, Pardon (me), Excuse me*. В качестве примеров приведём художественные диалоги, взятые из романа английской писательницы Шарлотты Бронте «Джейн Эйр». Они иллюстрируют прагматические ситуации реализации РА извинения часто используемыми привычными формулами:

(1) “O, aunt! Have a pity! **Forgive me!** I cannot endure it – let me be punished some other way! I shall be killed if...” – “Silence! This violence is all most repulsive! Bessie, let her go!” [14, p. 53]

(2) “I see,” he said, “the mountain will never be brought to Mahomet, so all you can do is to aid Mahomet to go to the mountain; I must beg of you to come here.”

I came.

“Excuse me,” he continued: “necessity compels me to make you useful.”

He laid a heavy hand on my shoulder, and leaning on me with some stress, limped to his horse.

Having once caught the bridle, he mastered it directly and sprang to his saddle; grimacing grimly as he made the effort, for it wrenched his sprain.

“Now,” said he, releasing his under lip from a hard bite, “just hand me my whip; it lies there under the hedge.”

I sought it and found it.

My help had been needed and claimed; I had given it: I was pleased to have done something; trivial, transitory though the deed was, it was yet an active thing, and I was weary of an existence all passive [14, p. 117].

(3) “Stubborn?” he said, “and annoyed. Ah! it is consistent. I put my request in an absurd, almost insolent form. Miss Eyre, **I beg your pardon.**

The fact is, once for all, I don’t wish to treat you like an inferior: I claim only such superiority as must result from twenty years’ difference in age and a century’s advance in experience.”

He had deigned an explanation, almost an apology, and I did not feel insensible to his condescension, and would not seem so.

“*I am willing to amuse you, if I can, sir – quite willing; but I cannot introduce a topic, because how do I know what will interest you? Ask me questions, and I will do my best to answer them*” [14, p. 132].

В первом (1) из приведённых примеров девочка, доведённая до отчаяния, будучи запертой в комнате, просит прощения у своей тётки. РА извинения реализовано двумя формулами, комбинация которых усиливает раскаяние и желание быть прощённой и выпущенной из комнаты. О достижении перлокутивного эффекта извинения свидетельствует реакция тётки, разрешающей гувернантке выпустить девочку.

Во втором примере (2) адресант просит помощи у адресата и, зная заранее о причинённых неудобствах, говорящий просит прощения у слушающего, используя формульную формулу извинения. О правильно выбранной формуле для успеха реализации РА извинения свидетельствует персонажная речь, передающая мысли девушки, оказавшей помощь. Она осталась довольна тем, что смогла оказать помощь тому, кто в ней нуждался.

В третьем примере (3) мистер Рочестер просит прощения у Джейн Эйр за то, что повёл себя слишком фамильярно по отношению к ней, требуя развлекать его разговорами. Для получения прощения он использует формулу извинения, иллюкутивная цель которой **вымаливать о прощении**, что акцентирует внимание на искренности намерений мистера Рочестера. О достижении перлокутивного эффекта прощения свидетельствует ответ Джейн Эйр, в котором она говорит, что она не против общения, если он сам предложит тему.

Как видим из приведённых выше примеров, каждая из формул несёт в себе определенное намерение. Так, *I am sorry* означает просьбу о прощении за уже нанесённый ущерб. Говорящий использует данную формулу при выражении ни к чему не обязывающего сожаления.

Excuse me является формулой т. н. «пред-прощения», когда один из коммуникантов просит прощения заранее, т. к. знает, что ущерба не избежать. С помощью формулы *excuse me* англичане накладывают стратегию дистанцирования, а также в косвенной форме выражают стратегию несогласия.

Apologize представляется официальной формулой речевого акта извинения, используемая, как правило, в деловой переписке.

Pardon me представляет собою формулу РА извинения разговорной речи, используемая наряду с *I am sorry*, но также объясняется прагматикой переспроса.

Все формулы объединяет прагматическое желание выразить раскаяние, грусть, печаль, сожаление о том, что было сделано или что осталось не сделанным. Несмотря на то, что в англоязычной коммуникации существует небольшое количество фраз для осуществления РА извинения, все они употребляются с различными целями, а говорящий, используя их, даёт понять о том, что в его сознании есть понимание нарушения норм поведения относительно социума, в котором он находится.

Выводы. Таким образом, мы пришли к выводу, что назначением речевого акта извинения является уважение пространства другого коммуниканта, сохранение лица говорящего, а также разрешение конфликтных ситуаций для поддержания гармонии в отношениях. Прагматика извинения в английской лингвокультуре релевантна, т. к. англичане извиняются чаще, но при этом всегда выбирают нужную формулу, ожидаемую в сложившейся ситуации. Стратегия извинения в английском языке прагматична, т. к. характеризуется вариативностью и избирательностью. Речевой акт извинения реализуется по-разному, но его целью является устранение дисбаланса отношений. Со стороны кросс-культурного анализа РА извинения не может рассматриваться как универсалия, в виду того, что каждый социум устанавливает свои культурные и поведенческие нормы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Русский язык, 1984. 797 с.
2. Сёрль Дж., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVIII. М.: Прогресс, 1986. 423 с.
3. Blum-Kulka S. The metapragmatics of politeness in Israeli society. *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1992. P. 255–281.
4. Blum-Kulka S., House J. Cross-cultural and situational variation in requesting behavior. *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*. Norwood, NJ: Ablex, 1989. P. 123–154.
5. Blum-Kulka S., Olshtain E. Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns CCSARP. *Applied Linguistics*. Issue 5. P. 196–213.
6. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some universals in language usage*. The discourse reader. New York: Routledge, 2006. P. 311–323.
7. Fraser B. Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics*. Vol. 14. 1990. P. 219–236.
8. Lacroff R. *Language and Woman's Place*. N.Y.: Harper and Row, 1975. 328 p.
9. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London, NY: Longman, 1983. 389 p.
10. Ogiermann E. Politeness and indirectness across cultures: A comparison of English, German, Polish and Russian request. *Journal of Politeness Research*. Vol. 5. P. 189–216.
11. Olshtain E., Cohen A.D. *Apology: A speech act set*. Sociolinguistics and language acquisition. Rowley, MA: Newbury House, 1983. P. 18–35.
12. Olshtain E., Cohen A.D. *Speech act behaviour across languages*. Transfer in production. Norwood, NJ: Ablex, 1989. P. 53–67.
13. Vollmer E., Olshtain E. The language of apologies in German. *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Advances in Discourse Processes. Vol. 31. Norwood, NJ: Ablex, 1989. P. 197–218.

ИСТОЧНИК ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА:

1. Bronte Ch. *Jane Eyre*. M.: S., 1952. 566 p.

УДК 821.111

ТЕМИ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ Д.Г. ЛОУРЕНСА

Собецька Н.В., к. філол. н.,
доцент кафедри іноземних мов

Тернопільський національний економічний університет

У статті розглядається творчість англійського письменника Д.Г. Лоуренса у контексті феміністичного руху й сексуальної революції. Звернено увагу на майстерність змалювання жіночих персонажів письменником під впливом феміністичних, суспільних, культурно-історичних засад та особистих переконань Д.Г. Лоуренса.

Ключові слова: фантазійна орієнтація, сексуальна революція, жіночий персонаж, феміністичний рух, угруповання Блумсбері, жіноча емансипація.

В статье рассматривается творчество английского писателя Д.Г. Лоуренса в контексте феминистического движения и сексуальной революции. Обращено внимание на мастерство изображения женских персонажей под влиянием феминистических, общественных, культурно-исторических основ и личных убеждений Д.Г. Лоуренса.

Ключевые слова: фантазийная ориентация, сексуальная революция, женский персонаж, феминистическое движение, группа Блумсбери, феминистическая эмансипация.

Sobetska N.V. THE IDEAS OF FEMALE EMANCIPATION IN D.H. LAWRENCE'S NOVELS

The article demonstrates that creative work of English writer D.H. Lawrence deals with the feminist movement and sexual revolution. The author points out the affected depiction of female images by Lawrence penetrated with the influence of time, surroundings, designated with fashion, search and his own ambitions.

Key words: fantasy orientation, sexual revolution, female character, feminist movement, Bloomsbury group, female emancipation.

Постановка проблеми. Останні три десятиліття XIX ст., як і перші три десятиліття XX ст., стали добою зростання сексуальної свободи для представників обох статей. Особлива роль належала феміністичному руху, у програмі якого піднято лозунг сексуальної революції. Зміни ж кінця XIX ст. були важливим кроком вперед, адже завдяки ним жінки могли звернути увагу на значення власних еротичних потреб. З роками мінялася сутність і програма сексуальної революції, нерідко доходило й до контрверсійності.

Нас цікавитиме питання гендерної, сексуальної революції та жіночої емансипації, яке не могло не торкнутися літературного аспекту розвитку культури. Отож, вплив даних явищ на творчість Д.Г. Лоуренса та висвітлення жіночої емансипації у тогочасному маскулінному суспільстві і стало **метою** нашого короткого огляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до фемінності та маскулінності, гендерної рівності та сексуальної політики в освіті, літературі, засобах масової інформації має багатоаспектний характер та висвітлюється в значній кількості сучасних публікацій. Жодна феміністично-зорієнтована робота не обходиться без посилання на праці, які можна вважати класичними, зокрема на твори С. Вихор, Т. Говорун, Т. Голованової, І. Іванової, О. Кізь, Л. Кобелянської,

В. Кравець, Г. Лактіонової, О. Луценко, І. Мунтян, О. Остапчук, О. Петренко, Ю. Стребкова, П. Терзі, О. Цокур, С. де Боуар, К. Мілет, О. Забужко, С. Павличко та багатьох інших відомих авторів.

Ще у літературі вікторіанської доби можна побачити три різні реакції на сексуальну революцію, кожна з яких породила, за словами Кейт Мілет, окрему течію (мистецьку орієнтацію). Перша з них – реалістична, представники якої висловлювали свої позиції як у полеміках різного роду та наукових дослідженнях, так і у творах, романах і п'єсах. Друга реакція породила сентиментально-лицарську мистецьку орієнтацію, що закликала до витриманості й урочисто заявляла про свої добрі наміри, однак не пропонувала конкретних змін. По суті, її мета полягала в тому, щоб запобігти будь-яким змінам, проголосивши статус-кво задовільним і природним.

Третя течія, яку дослідниця виокремлює як фантазійну, майже цілком пов'язана із суто чоловічими поглядами. Вона часто відбивала несвідому, емоційну реакцію чоловіка на те, що йому видавалось жіночим злом, а саме: сексуальність [1, с. 213]. Поглядами цієї орієнтації у своїх творах частково керувався і Лоуренс, адже у повістях та оповіданнях останнього періоду його творчості він висміює жінку за неповноцінність, пасивність та неадекватність її сексуальності, хоч гомосексу-

альні відносини теж відштовхували та соромили письменника. Проте, хоч і в Лоуренса, і у фантазійників є велика схожість із давнім міфом про жіноче зло, можна помітити й щось нове: болюче самоусвідомлення. Побачивши, що в культурі вікторіанської доби є чимало такого, з чим не можна миритися далі, вікторіанці ще завзятіше, гіперболізовано, почали обстоювати давнє. Фантазійна орієнтація – найбільш двозначна з вищезгаданих. Перші дві мали своє усталене ставлення (за або проти сексуальної революції), а третя давала плутану відповідь, як і Лоуренс. Попри ескапізм та ухильність, характерні для творчості представників фантазійної орієнтації (бо здебільшого вони відмовлялися дивитися у вічі соціальним реаліям іще з більшою рішучістю, ніж представники лицарської, що ховалися за формулами), вони посприяли сексуальній революції, як і блумсберійці, «однією з основних потреб етики яких була потреба «самовідречення» від життя задля пізнання краси та творення шедеврів мистецтва» [2, с. 389]. Завдяки своїй улюбленій тактиці – втечі у несвідоме, у світ фантазій – вони визволили більше сексуальної енергії і висловили куди глибші сексуальні потяги, ніж їхні суперники. Через те вони висувалися в авангард сексуальної революції, у саме осереддя сексуальності, пропонуючи наполегливіше, ніж решта, хоч і вельми непослідовно, дати більше попуску в царині сексуальних звичаїв і «відхилень». Ця орієнтація також стала центром вияву гомосексуальних почуттів та прихильності до деяких інших практик, що заслуговують на назву статевих збочень. Хоча засоби, до яких удавалася фантазійна орієнтація, були ірраціональні, опосередковані, а часом навіть хибні, вона спромоглася на початковому, нерозвиненому рівні дослідити сексуальну політику. Натомість лицарська орієнтація, глибоко антиреволюційна та консервативна, була вкрай непродуктивна, – ніколи не ступила далі порожніх заяв. Саме реалісти та фантазійці спричинилися до сексуальної революції, як і Лоуренс, який одним із перших наважився на такі відверті створення жіночих персонажів та відстоювання певних позицій сексуальної революції.

Слід пам'ятати, що тільки в окремих представників кожної орієнтації можна добачити незмішані, чисті погляди на сексуальну революцію. Адже й творчість Лоуренса не є від початку до кінця одноманітною – ранні погляди письменника не зовсім співвідносяться із пізньою його творчістю. Тому дослідження

змін ідейного характеру, формування жіночих персонажів в історичну епоху революційних звершень під феміністичними гаслами й обумовило **актуальність** даного дискурсу. Реформатори часто боялися наслідків бодай найменшого послаблення сексуальної моралі; представники фантазійної орієнтації відчували водночас і страх, і втіху, і провину. Реформаторські романи були виповнені лицарськими почуваннями, траплялися навіть оптимістичні запевнення, що зображені неподобства – явища поодинокі чи виняткові, і виправити становище можна самою любов'ю.

Лоуренс перебував у гушці подій свого часу, був одним із письменників, творчість якого викликала більше критики, аніж схвалення, і нашим завданням є запрезентувати характерну реакцію цього митця пера на сексуальну революцію, бо огляд та оцінка всієї його творчості є предметом іншого, самостійного дослідження. Загалом, письменники-чоловіки реагували на сексуальну революцію або з галантним завзяттям, або з підозрілою двозначністю. Пам'ятаймо, що та доба дає нам ще й куди вартіснішу інформацію: ми бачимо перший вислів власне жіночих поглядів на сексуальну революцію. Сексуальна революція пробуджує їхні справжні жіночі почуття, які відображаються в красному письмі, згадаймо творчість Бронте чи Вулф. Адже літературно-критичні погляди Вірджинії Вулф склалися під впливом філософських та естетичних принципів угруповання Блумсбері, як і у творчості вищезгаданого Лоуренса. Творчість сестер Бронте насичена пафосом протесту проти соціальної несправедливості та місця жінки у буржуазному суспільстві. Критика існуючих правил овіяна в їхній творчості духом бунту та непокори, який втілений в образах героїв, що не бажать миритися із законами буржуазного світу. І саме цей дух протесту та активної протидії складає сильну сторону творів Бронте¹.

Міл та Енгельс розглядали сексуальну революцію на теоретичному й раціональному рівнях, Гарді, Вулф, Бронте та ін. змалювали її в художній прозі – з меншою об'єктивністю, зате з більшим інформаційним багатством, розповівши про пов'язані з нею конфлікти та пробуджені нею почуття.

¹ Детальніше див. про образ жінки в англійській літературі в другому розділі дисертації І.О. Стешин [Стешин І.О. Художнє втілення феміністичної ідеї в найновішій британській і українській прозі (А. Картер, О. Забужко): дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2002. 189 с.]

Є певна логіка в тому, що після тривалого періоду сексуальних репресій, коли сексуальна енергія зрештою набула способів визволення і її нагромаджений динамізм знайшов шляхи витоку, ця енергія подалася на манівці, обернувшись неврозами, збоченнями та іншими антисоціальними формами сексуальності. Цей аспект можна зустріти у творчості О. Вайлда. Револьюційна енергія його утвердження гомосексуалізму, за який згодом самі обставини змусили автора стати мучеником, пройти через суд та ув'язнення, безпосередньо в творчості письменника обернулася на реакційну фантазію, що й далі виставляє фатальну жінку жінконенависного міфу, жіноче зло. Саме особиста потреба змусила Вайлда оперувати символами й відмовитися від зображення реальних жінок серед обставин, що сформували їх під впливом традицій та виховання і від яких ці жінки прагнуть визволитися. Вайлд порушив куди сильніше патріархальне табу, і кара була негайна і страшна.

Сексуальна революція позначилася й на доробку Лоуренса. Як же співвідноситься його творчість і життєва позиція з таким соціальним та феміністичним явищем, як сексуальна революція? Вже неодноразово говорилося про життєвий і творчий шлях письменника, але ми намагатимемося розкрити питання сприйняття Лоуренсом-письменником сексуальної політики як такої.

Отож, найбільш актуальними для письменника виявилися теми жіночої емансипації та складності доль молодого покоління, які пронизують його твори 20-х років – про це свідчать його листи: *Я не можу писати лише про те, що мене глибоко хвилює, а в даний момент – стосунки чоловіка та жінки. Зрештою, в цьому – у становленні нових чи перебудові старих відносин між чоловіком та жінкою – і полягає основна проблема сьогоденного дня* (Д.Г. Лоуренс. Із листів Едварду, юристу) [цит. за 3, с. 244].

Практично в кожному романі зрілого Лоуренса є автоперсонаж. Істотним є факт, що у «Коханцеві леді Чатерлей» погляди романіста втілює не знаний аристократ, не вибраний інтелігент, а людина нижчого соціального становища, що не соромиться перетворити власний простонародний вислів у засіб соціального захисту. Адже, приставши до середнього класу (соціальне походження письменника змішане: мати – інтелігент, вчителька, батько – шахтар), Лоуренс все ж писав про т. зв. «маленьких людей». Розумна та приваблива Коні Чатерлей, уроджена Рід – також

дитя зламу століть. І для Лоуренса надзвичайно важливо переломити в призмі її сприйняття світу та навколишнього середовища сприйняття молодої англійської жінки із «середнього класу».

У «Коханці леді Чатерлей», як і в усьому останньому періоді своєї творчості, Лоуренс використовує слова «сексуальний» та «фалічний» як однозначні, тож звеличення сексуальної пристрасті й надало книжці такої великої слави та схвилювало тогочасних критиків й прирекло її на цензурну заборону. Наголошуючи, що місія Мелорза – шляхетне й доконечне завдання визволити сексуальні взаємини з-під влади хибних заборон, засудити літературу, що змальовує їх хтивими і святенницькими евфемізмами, Лоуренс насправді ревно обстоює зовсім інше – «фалічну свідомість». Ідеться не так про «воскресіння тіла», «природне кохання» чи інші гасла, під якими був розрекламований роман, як про перетворення чоловічої зверхності на містичну релігію, світову, а може, навіть інституціалізовану. Це сексуальна політика у своєму наймогутнішому вияві, тому Лоуренс – її виразник у художньому слові – найталановитіший і найзавзятіший політик у царині міжстатевих відносин даного періоду. Ще більшу витонченість погляди Лоуренса набувають тому, що їх передано через жіночу свідомість. Не дивно, що Сімона де Бовуар влучно помітила, що Лоуренс усе життя писав «путівники для жінок» [4, с. 209]. Коли розглянемо твір детальніше, побачимо, що сцени сексуальних взаємин у романі зображені відповідно до сформульованого Зігмундом Фройдом принципу «жінка пасивна, чоловік активний». Лоуренс знав твори Фройда неглибоко, і то не з першоджерел, але, здається, був добре ознайомлений із теоріями жіночої пасивності та чоловічої активності й, безперечно, вважав їх за дуже зручні.

Сексуальна революція зробила дуже багато для визволення жіночої сексуальності. Лоуренс, як незвичайно вправний політик, додав у цьому дві можливості: або революція надасть жінкам самостійності та незалежності, що була йому і страшна, і ненависна, або ж нею можна так маніпулювати, щоб створити нову залежність та підпорядкування, іншу форму згоди з чоловічим проводом та привілеями. Отакі уявлення в руках англійського письменника могли стати чудовим знаряддям удосконаленого поневолення жінки.

Лоуренс палко вірив у міф про природу, згідно з велінням якої жіноча особистість

вроджена, тож навіть почуття сорому – не наслідок виховання, а успадкована риса. Роман «Коханець леді Чатерлей» – це програма як соціального, так і сексуального спасіння. У той час Лоуренс ще гадки не мав, що сексуальна революція, змінюючи настрої суспільства й навіть структуру психіки, є безперечним елементом будь-яких радикальних соціальних змін. За словами Кейт Мілет, його рецепт – це суміш Моріса та Фрейда: треба позбутися цієї машинерії й повернути індустріальну Англію в часи, дуже близькі до середньовіччя [1, с. 388]. Цього можна досягти, повернувшись до давніх ролей, властивих кожній статі. Сучасний чоловік нікчемний, сучасна жінка – пропаще створіння (в цих обох трагедіях причина й наслідок можуть мінятися місцями), а світ стане таким як слід тільки тоді, коли чоловік відновить своє панування над жінкою, утвердивши ту цілковиту психологічну та чуттєву зверхність, що тільки й може забезпечити жінці реалізацію її природи. Лоуренс, до речі, ніколи не вживає в романі слово жінка, не додавши до нього прикметників «таємнича» або «дивна»: напевне, аби переконати читача, що жінка – темне доісторичне створіння, покірне прадавнім інстинктам.

Тобто, підводячи межу, слід сказати, що героїні Лоуренса, Коні, треба позбутися самої себе, свого «Я», волі, індивідуальності – всього, що з'явилося у жінки нещодавно, викликавши у приголомшеного Лоуренса глибоку неприязнь. Він гадав, що його місія – викоренити ті атрибути. Критики часто доходять хибного висновку, гадаючи, ніби письменник радив обом статям припинити утверджувати в запеклій боротьбі свою дрібну, егоїстичну волю. Ця думка аж ніяк не має слушності. Мелорз і решта Лоуренсових героїв невпинно утверджують свою волю над жінками та дрібнішим людом, їхня місія – керувати. Лоуренс і гадки не мав, що чоловіки коли-небудь припинять бути панівними індивідуалістами. Тільки жінка повинна опиратися прагненню бути собою. Констанс Чатерлей (Коні), була друкаркою та поміницею свого чоловіка й припинила служити тому негідному панові тільки тоді, коли стала ученицею Мелорза й дружиною фермера. Йй ніколи не давали змоги самостійно обирати собі роботу, і навіть думку про це Лоуренс уважав би за непристойність. У подобі слуги Мелорз має безмежну впевненість і виразну ідентичність; проти нього леді Чатерлей постає як нерішучий самозванець.

Романи XVII – XIX ст. часто зображували, як шляхетний джентльмен удається до експлуаторських статевих взаємин зі служницями. Лоуренс начебто розвернув цей класовий зв'язок, поєднавши леді зі служником, і, як стверджувано, його книжка виповнена переконливого демократизму, доводячи, що класова система – «анахронізм». Проте Мелорз, природжений джентльмен, отже, вищий за лорда Чатерлея, такий самий великий сноб, як і Коні, у своїх проповідях висловлює власну Лоуренсову неприязнь до пролетаріату, від надр якого письменника врятували його незвичайні здібності. Мелорз теж зневажає свій власний клас. Коханці не так замостили прірву між класами, як оминули її, піднісшись до аристократії, начебто основаної скоріше на сексуальному динамізмові, ніж на заможності й становищі.

Попри всі звертання до традиційного політичного фашизму, властиві середній та пізній творчості Лоуренса, саме сексуальна політика найдужче приваблювала його увагу і як основа звеличення Я, і як перехід до інших форм цього звеличення. «Коханець леді Чатерлей» – твір, близький до любовного роману такою мірою, наскільки спромігся підступити до нього Лоуренс. Водночас, це немов розпачливий крик поразки, а то й каяття в чоловіка, що замірявся на більше, а мусив задовольнитися тим, що йому дісталось. Проте як підручник із тактики міжстатевих взаємин, створений у добу реакції в сексуальній політиці, цей роман аж ніяк не можна назвати невдачею. Нам не раз доводилося чути, що Лоуренс реабілітував свого батька й чоловіків, належних до його соціального стану, створивши Мелорза та подібні до нього образи. На жаль, це не так. Мелорз, як зауважив один критик, «насправді замаскований джентльмен» [5, с. 31], і, якщо портрет zdegradovanogo пияка в романі «Сини й коханці» жорстокий, то тут усе ж менше жорстокості, ніж у перетворенні цієї жертви індустріального насильства на пересиченого сексуального супермена, що є занадто великим снобом, аби належати чи то до робітництва, чи то до середнього класу. Пізній Лоуренсів герой – це, безперечно, його власна фантазія про батька, якого йому хотілося б мати. Так само й леді Чатерлей – прикрашений варіант його рідної матері. Як і його власна дружина, Фріда фон Ріхтгофен, це справжня леді, а не ота розчарована жіночка із шахтарського селища з порепаними червоними руками, яка боїться, що її одяг надто пошарпаний, аби з'явитися у ньо-

му в Лінкольнському кафедральному соборі. Роман «Сини й коханці» зображує Лоуренсових батьків без особливого блиску. Усі романи пізньої творчості – це відтворення шлюбу його батьків, а також його власного, змодельованого за батьківським, проте цьому шлюбові властивий куди більший ступінь соціальної рухливості. Адже, судячи з творів письменника, свій шлях, можливо, частково навіваний матір'ю, Лоуренс бачив, як покликання піднятися над середовищем свого походження й вийти за його межі.

У середньому періоді творчості він зосередив свою увагу на капіталістичному середньому класі, а в останні роки життя боронив примітивні суспільства, де із втіхою спостерігав, що чоловіча зверхність – не просто соціальний феномен, надто пом'якшений класовим антагонізмом, а всеохопний релігійний культ. В образі Урсули в романі «Веселка» Лоуренс зображує нову жінку. Урсула Бренгвен мала реалізувати честолюбні прагнення своїх предків, бо, відколи продовжувався рід Бренгвенів, чоловіки дивилися назад, на ниви, родючу землю, а жінки линули поглядом уперед, до навчання і до міст. І саме Урсула дійшла до обіцяної землі бренгвенських жінок, вийшовши за межі їхнього вузького традиційного світу, вона дістала роботу, подалася до університету: *She was perfectly sure of herself, perfectly strong, stronger than all the world...* [6, с. 419] – *Вона була повністю впевнена у собі, дійсно сильна, сильніша понад усе в світі* (переклад наш – Н. С.). Для неї жіноча свобода означала щось реальне й глибоке. Вона, можливо, відчувала, що десь у чомусь не вільна, та їй хотілося бути вільною. Її душа повставала, адже вона розуміла, що визволившись, вона щось здобуде. Залишивши дім і заробляючи собі на прожиток, вона зробила твердий і рішучий крок до визволення.

Попри всю надмірну шанобу письменника до материнських постатей – а фактично, саме через неї, – нова жінка в особі Урсули Лоуренсові була майже нестерпна: *It was like deference to her, and made her feel as if she represented before him all the grace and flower of humanity... She was Woman, she was the whole of Woman in the human order* [6, с. 412]. – *Це було повагою до неї і змушувало її відчувати, ніби вона втілює в його очах всю вишуканість і цвіт людства. Вона була Жінкою, вона була усім Жіночним з людського роду* (переклад наш – Н. С.). Як видно із твору, для автора притаманне надмірне, майже інфантильне бажання

зректися геть усього задля матріархальних постатей минувшини. Його немов полонили їхні плідність, утихомиреність, магічний зв'язок із землею та місяцем. Та коли створіння, обдароване такою страхітливою маною, вступає у вузьку і, на Лоуренсову думку, суто чоловічу сферу інтелекту й громадської діяльності, письменника, здається, проймає справжній страх. Якщо Урсула володіє такими таємничими жіночими силами, то Лоуренс немов передчуває, що чоловікам тоді лишиться небагато місця. Він переможений у своїй власній царині й розбитий у жіночій. На нашу думку, більшість аспектів Лоуренсової сексуальної політики можна пояснити саме цим варіантом жіночої емансипації; чимало тем і концепцій його пізнішої творчості є реакцією саме на нього.

Звернімо увагу, що Лоуренс почав свою творчість у розпалі жіночих рухів і став боронитися від них. У своїх подальших романах автор розроблятиме тему чоловічих союзів, що набиратимуть дедалі виразнішого політичного характеру, відкидатиме жінок і мститиметься їм за ті труднощі, з якими зіткнувся Лоуренсів чоловік, намагаючись підпорядкувати їх собі. Письменник відвертатиметься від жіночих вимог мати суспільне визнання, розвивати власну особистість і з усе дужчим завзяттям ревно обстоюватиме чоловічі привілеї в царині офіційної політики, мистецтва та громадської діяльності. Лоуренс повернувся спиною до кохання. Відтепер він марить лише владою – спершу над жінками, а потім над нікчемними чоловіками, що чітко розкривається у «The Plumed Serpent».

Висновки. Отже, оскільки стан, який названо патріархальним устроєм, існував так довго і мав такий універсальний успіх, то, на думку письменника, замало підстав сподіватися на якісь кращі зміни. Але життя їх дало, зміни настали. Принаймні почалися, і, не спроможні бути не зауваженими спостережливим митцем, викликали його неспокій. Лоуренс абсолютно правильно передбачив майбутні радикальні перетворення глобального масштабу та певні негативні наслідки сексуальної революції. Адже зникають традиційні сексуальні заборони і табу, в першу чергу ті, що становлять найбільшу загрозу для патріархального моногамного шлюбу, розвивається гомосексуалізм, зростають «незаконна» народжуваність, дошлюбні, позашлюбні стосунки, а також статеві контакти у підлітковому віці. Прогресує стандарт

вседозволеності та сексуальної свободи. Ліквідується поділ ролей між статями, а повна економічна незалежність жінки підриває авторитет та фінансову організацію шлюбу, на зміну шлюбіві приходить добровільний союз. Проте основою сексуальної революції було вивільнення жінки від рабства, що їй дало змогу брати участь не лише у народженні та вихованні дітей, а й у розвитку суспільного, політичного, культурного та морального життя народу. А цього не хотів зауважити Лоуренс.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мілет К. Сексуальна політика. К.:Основи, 1998. 619 с.
2. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы. Москва: Высшая школа, 1975. 528 с.
3. Кон И. С точки зрения сексологии. Иностранная литература. 1991. № 6. С. 237–246.
4. De Beavoir Simone. The Second Sex. New York: Knopf, 1953. 387 p.
5. Humm M. Słownik teorii feminizmu / z ang.przełożyli B. Uminska. Warszawa: Semper, 1993. 267 s.
6. Lawrence D.H. Sons and Lovers Harmonds worth, Middlesex, England. 1977. 420 p.

УДК 811.111:398.21

КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНА ОРГАНІЗАЦІЯ КАЗКИ НОРМАНА ЛІНДСЕЯ «THE MAGIC PUDDING»

Ставенко О.В., аспірант
кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонський державний університет

Статтю присвячено висвітленню особливостей композиційно-сюжетної організації казки Нормана Ліндсея «The Magic Pudding». Композиція твору складається з чотирьох частин, які містять сюжетні блоки. Сюжетні блоки об'єднує між собою наскрізний мотив джерела нескінченної їжі, система персонажів, наділених національними австралійськими характеристиками, та композиційні прийоми паралелізму, градації й антитези, що забезпечує єдність форми й змісту художнього тексту казки.

Ключові слова: літературна казка, композиція, композиційно-сюжетна організація, мотив, Норман Ліндсей, «The Magic Pudding».

Статья освещает особенности композиционно-сюжетной организации сказки Нормана Линдсея «The Magic Pudding». Композиция произведения состоит из четырех частей, вмещающих в себе сюжетные блоки. Они объединены сквозным мотивом источника нескончаемой пищи, системой персонажей, наделенных национальными австралийскими характеристиками, и композиционными приемами параллелизма, градации и антитезы, что обеспечивают единство формы и содержания сказки.

Ключевые слова: литературная сказка, композиция, композиционно-сюжетная организация, мотив, Норман Линдсей, «The Magic Pudding».

Stavenko O.V. COMPOSITION AND PLOT ORGANIZATION OF THE FAIRYTALE THE MAGIC PUDDING BY NORMAN LINDSAY

The article focuses on revealing the peculiarities of the composition and plot organization of Norman Lindsay's fairytale "The Magic Pudding". Its composition consists of four parts that contain story blocks. The plot blocks are united by the motive of the source of endless food, the system of the characters with national Australian characteristics and such compositional techniques as parallelism, gradation and antithesis that ensure the unity of the form and content of the fairy tale.

Key words: literary fairy tale, composition, composition and plot organization, motive, Norman Lindsay, "The Magic Pudding".

Постановка проблеми. Одним із основних жанрів усної народної творчості є казка. Протягом довгого часу казка вважалася виключно фольклорним твором. Проте, у процесі розвитку жанру, вона еволюціонує й стає авторською, літературною казкою.

Сучасні наукові пошуки спрямовані на виявлення та аналіз мовних явищ у художніх текстах, що пов'язані з культурою та специфічним національним світосприйняттям. У центрі уваги дослідження етнокультурної специфіки художніх текстів – проблема репрезентації знання, способів і форм його отримання, організації й експлікації у художньому мовленні. З'ясування ж особливостей композиційно-сюжетної організації художнього тексту, зокрема австралійських літературних казок, через їх інтерпретацію сприяє вирішенню проблеми взаємодії між мовою й мисленням у когнітивній поетиці, допомагає всебічно розкрити зміст твору, що й зумовлює актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Унаслідок різних поглядів на жанрову специ-

фіку казки, її композиційно-сюжетну організацію та підходів до її вивчення, виник ряд теорій, які стали підґрунтям для наукових шкіл літературознавчого та лінгвістичного напрямів.

Як фольклорний жанр, казка давно знаходиться у центрі уваги науковців. Однією з перших генезу жанру казки досліджувала міфологічна школа. Її представники (Ф. Буслаєв, В. Грім, Я. Грім, М. Мюллер та ін.) тлумачать казку як «уламок стародавнього міфу», тобто як таку, що походить від ізоморфних смислових комплексів (міфів, магічних та ритуальних дійств тощо) [3; 8; 12, с. 383; 16].

Проте казка бере свій початок не лише від міфоритуальних інтелектуальних надбань. Із плином часу вона проходить етап десакралізації і набуває нового змісту, стає втіленням народного світосприйняття, ціннісних орієнтирів, національного самоусвідомлення [14, с. 241–244]. Якщо проблемою походження казок займалися здебільшого представники міфологічної школи, то подальший їх розвиток вивчали науковці, які належали

до міграційної школи [12, с. 220]. Напрямок, засновником якого вважається німецький філолог Т. Бенфей, пояснює подібність фольклору різних народів запозиченням творів із однієї лінгвокультури в іншу [2].

Подібно до міграційної, антропологічна школа досліджувала проблему подібності або навіть тотожності сюжетів світового казкового епосу [14, с. 241–244]. Прогресивний і аналогічний розвиток культури усіх народів від найпростіших форм (первісна культура) до цивілізації вважався універсальним історичним законом розвитку кожної етнокультури [12, с. 30]. Саме антропологічна школа у другій половині XIX ст. стає основним розробником теорії самозародження казкових сюжетів. Науковці подібність фольклорних і середньовічних сюжетів пояснюють єдністю людської психіки, спільними закономірностями еволюції культури, схожими первісними віруваннями та звичаями [12, с. 368]. Проте самозароджуватися можуть лише найпростіші мотиви, тоді як складні сюжети розповсюджуються шляхом запозичення (О. Веселовський, В.М. Жирмунський) [4; 10; 12, с. 368]. Теорія самозародження сюжетів казки та міграційна теорія взаємодоповнюють одна одну.

Спільні сюжети у казках різних лінгвокультур було всебічно вивчено представниками компаративістської та фінської шкіл. Так, було розроблено універсальну класифікацію спільних сюжетів і мотивів казок та з'ясовано їх першоджерела [12, с. 383; 13; 14, с. 241–244].

Об'єктом досліджень відомого компаративіста О. Веселовського постає «мотив як формотворний складник сюжету казки» [5]. В. Пропп запропонував структурно-семантичну формулу динамічних функцій (вчинків) типологізованих дійових осіб для фантастичної казки, етнографічний субстрат якої – ритуал посвячення [19].

Грунтовно вивчалось питання віддиференціювання народної казки від її літературного «двійника» – літературної казки [15], розвиток якої розпочався шляхом прямого перенесення фольклорного жанру в авторську художню систему.

Як жанр фольклору, казка має установку на вигадку, або фантастику, відбиває народні уявлення про життя, добро і зло [1, с. 31]. Літературна казка, що успадкувала стиль, композицію народної казки, її спрямованість на фантастику та вигадку, відрізняється від свого «двійника» лише наявністю автора [14, с. 301–304].

Літературна казка – це авторський, оригінальний, художній, прозовий або віршовий твір, заснований на фольклорних джерелах (Л. Брауде), що змальовує пригоди казкових героїв, орієнтований на дітей. Диво в літературній казці відіграє роль сюжетотворного фактора, служить вихідною основою характеристики персонажів [7, с. 282–284].

Таким чином, серед теоретичних питань вивчалися проблема генези й специфіки жанру казки (Ф. Буслаєв, Я. Грім, М. Мюллер) [3; 8; 16], етнокультурна специфіка казок різних народів, сюжетно-структурна організація (О. Веселовський, В. Пропп) [5; 19], поетика казки.

У галузі лінгвістики також досліджуються різні аспекти тексту казки, зокрема структурний, лінгвопрагматичний, лінгвостилістичний, лінгвокогнітивний.

Об'єктом пильної уваги науковців залишається композиція художнього тексту, що вивчалася шляхом виявлення сюжетів (О. Веселовський) [5] і мотивів (С. Гуллакян) [9], функцій діючих осіб казки (В. Пропп) [19], через виділення комунікативних блоків, що беруть участь у формуванні тексту (О. Воробйова) [6], за допомогою аналізу стилістичних прийомів, що виконують текстотвірну й інтеграційну роль. Оскільки композиційна організація тексту казки, особливо сучасної авторської казки, як цілісного зв'язного твору характеризується складністю й багатозаровістю, це обумовлює багатоаспектність її природи й різноманітність ракурсів її вивчення.

У рамках нашого дослідження композицію художнього тексту, зокрема казки, за О. Солодовою розуміємо як спосіб організації тексту, що забезпечує єдність його форми, змісту й сенсу. Вона містить в собі сюжетні блоки, структуровані однорідними текстовими ситуаціями, що відображають ключові події казки. Сюжетні блоки об'єднуються за допомогою певних композиційних прийомів [20, с. 31–35].

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні особливостей композиційно-сюжетної організації австралійської казки Нормана Ліндсея «The Magic Pudding».

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні події казки відображаються в певних текстових ситуаціях, які є компонентами композиційно-сюжетної структури твору. Смісловим ядром цих фрагментів тексту є мотив, що постає тематичною домінантою текстової ситуації й реалізується певними лексичними одиницями або стиліс-

тичними прийомами [20, с. 31]. Засоби вираження мотиву грають важливу роль у розкритті змісту казки.

Існують мотиви, що кочують із сюжету однієї казки в іншу, проте у художніх текстах різних народів вони варіюються. Одним із таких мотивів, як зазначає В. Пропп, є їжа, що ніколи не закінчується, або «мотив молочних рік і киселевих берегів» [18, с. 251]. Здебільшого невичерпна кількість їжі характерна саме для піднебесної, або для країни мертвих, де не припиняється вічне святкування й бенкетування [18, с. 252]. Звідси – магічне горнятко каші (наприклад, у однойменній казці братів Грімм) або чарівна скатертина-самобранка російських (наприклад, «Скатертина-самобранка», «Королевич і його дядько», «Два Івана», «Казка про сімох богатирів»), французьких («Принцеса Тройол») і німецьких казок («Скатертина-самобранка, золотий віслук і дрючок у мішку» братів Грімм [6]). Хоча такі явища, як нескінченна їжа, містять у собі небезпеку – призводять до людських лінощів і відмови від праці – привабливість цих мотивів робить їх безсмертними.

Мотив нескінченної їжі з'являється і в австралійській дитячій літературі. Якщо в європейських і азійських країнах такою стравою є звичайна каша, то у казці австралійського письменника Нормана Ліндсея «The Magic Pudding» нею постає пудинг. Вибір автора пояснюється тісним зв'язком Австралії з культурою Англії, що колонізувала країну й прищепила їй свої звичаї й традиції, зокрема багатоговікову любов до однієї з головних страв різдвяного столу англійців – пудингу.

Автор найвідомішого твору про пудинг, Норман Ліндсей, із раннього віку проявляв здібності ілюстратора й карикатуриста, і лише пізніше, у віці сорока років, написав і проілюстрував свою книгу «The Magic Pudding». Митець був щирим патріотом своєї країни. Норман Ліндсей відмовився навчатися в Європі, коли з'явилася така можливість, пояснюючи це згубним впливом корумпованих європейських напрямів мистецтва на будь-якого австралійського художника. У щомісячному журналі «Lone Hand», який публікувався з 1907 р. по 1921 р., вийшли багато ілюстрацій та карикатур, перші оповідання і критичні статті Нормана Ліндсея, у яких митець підтримував незалежну австралійську культуру [22].

У 1918 р. Норман Ліндсей, намагаючись відволіктися від жахів війни, створив книгу «The Magic Pudding». У ній автор змалював

типових доброзичливих і веселих австралійських персонажів, які поєднують у собі характеристики як тварин, так і людей. Одразу ж казка була перекладена японською, французькою, німецькою, іспанською мовами. Російський переклад книги Ю. Хазанова вийшов лише у 1995 р. під назвою «Волшебный пудинг, или Невероятные приключения Гумми, Кляпа, Размахая и Укусила» [22]. Українською казка опублікована не була.

Композиція твору містить чотири частини, так звані «шматки» (*slices*), відламуючи які, читачі мають змогу дійти до істини – пізнати справжній австралійський рай із достатком їжі, вічним дозвіллям і неробством. У першій частині міститься зав'язка казки: відбувається знайомство коали Баніпа Блугама (*Bunyip Bluegum*) з моряком Біллом Барнаклом (*Bill Barnacle*) та пінгвіном Семом Соноффом (*Sam Sawnoff*); ми дізнаємося про історію створення чарівного пудингу на ім'я Альберт (*Albert*) кухарем Каррі-енд-Райс (*Curry and Rice*); зароджується конфлікт – змальовується перша сутичка товаришів із крадіями пудингу Опосумом (*Possum*) і Вомбатом (*Wombat*), злочинство й підступність яких протягом усього твору протиставляються шляхетності й кмітливості головних героїв казки.

Використовуючи прийом градації, у другій частині автор описує вже більш нахабне викрадення й винахідливе повернення пудингу. Паралелізм із певним наростанням простежується в композиції третьої частини, в якій розповідається про чергову спробу злодіїв вкрасти пудинг, повернути який товаришам допомагає пес Бен. У всіх частинах винахідливість і кмітливість Білла, Сема й Баніпа виявляється сильнішою за злодійську, тому товариші щоразу повертають собі свою улюблену страву.

В останній частині твору мова йде про пригоди друзів у місті Туралу (*Tooraloo*), де їх звинувачують у викраденні пудингу й проводять кульмінаційне судове засідання, що висміює усю австралійську судову систему. Під час процесу здійснюється справжній безлад, це дає змогу товаришам забрати пудинг і піти подальше від цього дивного міста. Оскільки книга підходить до свого завершення, герої вирішують терміново віднайти тихе місце і будують там будинок на дереві. У цьому австралійському раю друзі мають змогу цілодобово співати, танцювати, відпочивати й ласувати своїм пудингом.

Кожен «шматок» казки, оповідаючи про незвичайні пригоди власників пудингу, має

епіфоричну композицію – завершується бадьорою піснею одного з героїв твору або всіх разом (гімн Шляхетного товариства *The Puddin'-Owners' Anthem*, вечірня пісня власників пудингу *The Puddin'-Owners' Evensong*, пісня-запрошення пса Бена до товариства та балада *The Salt Junk Sarah*), які звеличують процес поїдання пудингу й інших страв, їхню дружбу та спокійне життя у власній домівці.

Усі вищезазначені події є сюжетними блоками казки, що формують композиційно-сюжетну організацію твору. Їх об'єднує наскрізний мотив нескінченного джерела їжі, композиційні прийоми антитези, градації, паралелізму й такі стійкі елементи казки, як персонажі, наділені статичними (якісними) і динамічними (функціональними) ознаками.

Кожен із героїв твору змальований автором як носій окремих рис, властивих австралійським жителям, які, водночас, не суперечать належності героя до того чи іншого класу тварин, що населяють континент. Про це говорить і прийом антономазії, який автор використав у виборі імен персонажів. Зокрема, прізвище коали Баніпа *Bluegum* є назвою евкаліптового дерева, яким полюбляють ласувати сумчасті ведмеді. У моряка Білла прізвище *Barnacle*, воно має декілька значень: «морські ракоподібні», «докучлива людина», «закрутка», «кляп». І, хоча в російському перекладі для передачі імені героя використане останнє значення, всі інші відповідають професії героя та його рисам характеру. Що ж стосується пінгвіна Сема з прізвищем *Sawnoff*, то значення лексеми «відпиляний, низькорослий» є описовим стосовно зовнішності героя.

У казці персонажі поєднують у собі типові антропоморфні, а також національні характеристики. Зокрема, головний персонаж казки Баніп Блугам – добрий, трішки гладкуватий сумчастий ведмідь-коала: *a fine, round, splendid fellow Bunyip Bluegum* [21, с. 1]; *Bunyip Bluegum was a tidy bear* [21, с. 1]. Як відомо, коали мешкають виключно на австралійському континенті й характеризуються великою любов'ю до сну та ласування евкаліптовими деревами, завдяки чому вони користуються великою популярністю серед дітей і дорослих Австралії [11]. Цей факт пояснює вибір автора саме коали в якості одного з головних героїв твору.

Більш того, Баніп наділений характерними рисами, які високо цінуються австралійцями, а саме: вихованість, ввічливість, освіченість і говірливість: *being kept busy raising his hat,*

and passing the time of day with people on the road, for he was a very well-bred young fellow, polite in his manners, graceful in his attitudes, and able to converse on a great variety of subjects, having read all the best Australian poets [21, с. 3]. Аби наголосити на численних позитивних характеристиках героя і висловити схвальне ставлення до них, автор використовує такі засоби виразності, як асиндетон і перерахування атрибутивних зворотів.

У тексті твору також неодноразово акцентується увага на гарному володінні героєм риторикою: *Bunyip Bluegum was forced to exert his finest oratory to inspire them to another frame of mind* [21, с. 21]; *Bunyip Bluegum expressed his indignation in a fine burst of oratory* [21, с. 44]. Ця навичка часто стає в пригоді персонажу у випадках, коли потрібно підбадьорити друзів, виразити своє нетерпіння, переконати інших у своїй правоті.

Оскільки Австралію з усіх боків омивають два океани і єдиним шляхом сполучення з іншими континентами є мореплавання, не дивно, що одним із головних героїв є моряк, Білл Барнакл. Його зовнішність є типовою для цієї професії: *Bill was a small man with a large hat, a beard half as large as his hat, and feet half as large as his beard* [21, с. 4]. Величезний капелюх, довга борода й великі ступні – стереотипні характеристики, якими були наділені тогочасні моряки. Також Білл має дуже гучний голос (*And without more ado, Bill, who had one of those beef-and-thunder voices, roared out*) описаний у творі складним епітетом *beef-and-thunder*. Така манера говоріння притаманна не лише цьому конкретному персонажу, а багатьом морякам, які повинні завжди голосно й впевнено виголошувати команди.

Більш того люди цієї професії часто мають специфічну вимову, користуються жаргоном чи сленгом. Це ж можна сказати і про Білла Барнакла: *“What d’yer mean, playin’ such bung foodlin’ tricks on amanat breakfast?”*, *roared Bill* [21, с. 14]; *and any fellers in pot hats sayin’ it’s a stolen Puddin’ is scoundrels of the deepest dye* [21, с. 44]; *said Bill. “That was only a mere rusedeguerre, as they say in the noosepapers.”* [21, с. 57]. Для зображення його вимови автор використовує розмовну лексику, неологізми, запозичення й оказіональні графони.

Красномовно змальований і третій головний герой твору, пінгвін Сем Сонофф. Одним із ареалів проживання пінгвінів є південна частина Австралії. Вони мають короткі задні кінцівки та великі перетинчасті

ступні, на яких пересуваються, тримаючи своє видовжене тіло у вертикальному положенні [17]. Таким чином, зовнішність персонажа казки відповідає типовій зовнішності пінгвіна. Автор описує Сема у художньому тексті за допомогою метонімії та гіперболи: *Sam Sawnoff's feet were sitting down and his body was standing up, because his feet were so short and his body solong tlat he had to do both together* [21, с. 4].

Важливою деталлю є те, що всі герої казки, а особливо Баніп, Білл і Сема, полюбують їсти. Ця характеристика стає головною для героїв і є рушійною силою сюжету. Бажання володіти чарівним пудингом штовхає позитивних і негативних персонажів на численні спроби його викрадення. Так, ще на перших сторінках казки говориться про гіпертрофоване прагнення головних героїв ласувати нескінченним пудингом: *...said Bunyip, seating himself. "There's nothing I enjoy more than a good go in at steak-and-kidney pudding in the open air." "Well said," remarked Sam Sawnoff, patting him in the back. "Hearty eaters are always welcome."* [21, с. 5]; *"Aha," said Bill Barnacle, cutting up slices of the Puddin', "this is what I call grand. Here we are, after a splendid night's sleep on dry leaves, havin' a smokin' hot slice of steak-and-kidney for breakfast round the camp fire. What could be more delightful?"* [21, с. 13]. Дії зображених у творі персонажів мотивовані саме любов'ю до їжі. Збиратися в пабах аби повечеряти й поспілкуватися з друзями та влаштувати барбекю на вихідних і у свята – це характерна риса австралійських поціновувачів смачної їжі.

Таким чином, наскрізним мотивом казки Нормана Лідсея є мотив їжі, що ніколи не закінчується. Це видно і з заголовка твору, і з його змісту. Так, саме голод спонукає Баніпа звернутися до Білла й Сема, які смачно обідають біля дороги: *I have everything I require, except food; but without food everything is rather less than nothing.* [21, с. 3]; *...he came round a bend in the road, and discovered two people in the very act of having lunch. These people were none other than Bill Barnacle, the sailor, and his friend, Sam Sawnoff, the penguin bold. <...> They had a pudding in a basin, and the smell that arose from it was so delightful that Bunyip Bluegum was quite unable to pass on.* [21, с. 4]. Засобами вираження мотиву постають повтори лексеми *food* «їжа» та використання номінативних одиниць, що мають синонімічне значення (*lunch, pudding*). Із їх допомогою автор звертає нашу увагу на над-

звичайну важливість їжі для героя, що підтверджується описом ефекту, який мав аромат пудингу на Баніпа.

Більш того, їжа повсякчас для героїв твору постає чимось прекрасним. Зокрема, у другій частині казки автор використовує стилістичний прийом порівняння ранку з ароматом горохового супу: *...six o'clock, which is the best part of the day, because the world has just had his face washed, and the air smells like Pears' soap* [21, с. 13]. І, звичайно ж, герой твору, що дав назву книзі – пудинг Альберт, є тим самим нескінченним джерелом їжі, яке оспівується в казках різних народів: *"This is a very rare Puddin'."* *"It's a cut-an'-come-again Puddin'," said Sam. "It's a Christmas steak and apple-dumpling Puddin'" <...> "It's a Magic Puddin'."* [21, с. 5]. Незвичність пудингу розкривається за допомогою паралельних конструкцій і епітетів: *magic, very rare, Christmas steak and apple-dumpling, cut-an'-come-again*. Останні два приклади постають також і засобами вираження мотиву їжі в творі.

У казці Нормана Лідсея мотив джерела нескінченної їжі реалізується дещо специфічно. Зазвичай творець джерела нескінченної їжі сам гине від цього предмету й не доносить його до людей, а ті, хто наважився вкрасти цей об'єкт, теж страждають від нього [18, с. 252]. Так стається і з кухарем Карріенд-Райс, який приготував пудинг. Через свою обжерливість він стає таким овальним, що скочується з айсбергу в холодний океан: *In the middle of pushin' an' shovin' about, He – MUST HAVE FELL OFF THE ICE* [21, с. 7]. Проте падає він з льоду не через випадковість – за словами пудингу, теперішні його власники допомогли кухареві впасти: *it's my belief tlat in he hadn't been so round you'd have never rolled him off the iceberg* [21, с. 7]; *he may have got a bit of a shove, for the ice bein' slippy, and us bein' justly enraged, and him bein' as round as a barrel, he may, as I said, have been too fat to save himself from rollin' off the iceberg* [21, с. 7]; *... Bill Barnacle collared me off Curry and Rice after rollin him off the iceberg* [21, с. 53]. Автор використовує стилістичний прийом порівняння *as round as a barrel*, вирази *so round* та *too fat*, аби наголосити на його завеликій фігурі, яка й стала причиною трагічної долі, описаної чотириразовим повтором виразу *to roll off the iceberg* у різних часових формах.

Що ж до головних героїв твору, які присвоїли собі Альберта, то їх оминула доля кухаря. Проте друзі не мають спокою через постійні спроби злодіїв вкрасти їхне

багатство. Захищати пудинг від крадіїв стає основною функцією персонажів і рушійною силою сюжету. Лише рішення осісти в тихому місці, у будинку на дереві, куди не зможуть дістатися лиходії, приносить товаришам певний спокій: *Let us, then, remove to some safe, secluded spot and settle down to a life of gaiety, dance and song, where no puddin'-thief will dare to show a sacrilegious head. Let us, in fact, build a house in a tree. For, mark the advantages of such a habitation* [21, с. 56]. Отже, через втілення мотиву нескінченної їжі у творі описується австралійський рай і зображуються основні цінності австралійців – мати змогу спілкуватися з близькими людьми, веселитися та жити собі в задоволення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у казці Нормана Ліндсея «The Magic Pudding» композиційно-сюжетна організація твору містить у собі сюжетні блоки, об'єднані мотивом джерела нескінченної їжі, системою етноспецифічних персонажів твору та такими композиційними прийомами, як паралелізм, антитеза, градація. Казка поділена на чотири частини, кожна з яких містить описи спроб злодіїв вкрати у головних героїв пудинг, щасливе повернення його до власників, святкування з цього приводу поїданням пудингу та співом пісень. За допомогою реалізації мотиву нескінченної їжі, зображення національних персонажів, мешканців території *Bush*, та реалій австралійського життя, трансформованих у творі, розкривається етнокультурна специфіка казки й змальовується бажання австралійців жити у спокійному місці, насолоджуючись відпочинком, піснями, танцями та смачною їжею.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анищенко Г.А. Литературный справочник: учеб. пособ. Москва: ФОРУМ, 2012. 176 с.
2. Бенфей Т. Краткая литературная энциклопедия / гл. ред. А.А. Сурков. Москва: Советская энциклопедия, 1962–1978. URL: <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke1/ke1-5483.htm>.
3. Буслаев Ф.И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства. 1861. Том 1. Русская народная поэзия. URL: <https://www.tvreparhia.ru/biblioteka-2/b/3466-buslaev-f-i/30020-buslaev-f-i-istoricheskie-ocherki-russkoj-narodnoj-slovesnosti-i-iskusstva-tom-1-russkaya-narodnaya-poziya-1861>.
4. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. Ленинград: Художественная литература, 1940. С. 493–596. URL: <http://www.twirpx.com/file/247477/>
5. Веселовский А.Н. Поэтика сюжетов: Собрание сочинений. Т. 1. Поэтика Отд-ния Рус. яз. и словесности Имп. Акад. Наук. СПб.: Тип. Имп. Акад. Наук, 1913. 622 с. URL: <http://relig-library.pstu.ru/modules.php?name=987>
6. Воробьева О.П., Мороховский А.Н., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика текста. Стилистика английского языка. К.: Вища шк., 1991. С. 201–234.
7. Галич О., Назарець В., Васильев Є. Теорія літератури: підручник. К.: Либідь, 2005. 488 с.
8. Гримм, братья. Собрание починений в двух томах. URL: <http://www.etextlib.ru/Book/Details/42851>.
9. Гуллакян С.А. Указатель мотивов как инструмент изучения сказок. Научные доклады высшей школы. Серия: «Филологические науки». 1980. №3. С. 61–65.
10. Жирмунский В.М. Эпическое творчество славянских народов и проблемы сравнительного изучения эпоса. URL: <http://ruthenia.ru/folklore/zhirmunsky1.htm>
11. Коала, или сумчатый медведь [Электронный ресурс] // Энциклопедия животных, 2011-2017. – Режим доступа: <http://www.animalsglobe.ru/koala-ili-sumchatiy-medved>.
12. Литературный энциклопедический словарь / под ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. Редкол.: Л.Г. Андреев, Н.И. Балашов, А.Г. Бочаров и др. Москва: Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.
13. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2006. 591 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4110.html>.
14. Лексикон загального та порівняльного літературознавства.– Чернівці:Золоті литаври, 2001. 636 с.
15. Липовецький М. Поетика літературної казки. Свердловськ, 1992. С. 6, 38.
16. Мюллер М. Сравнительная мифология. 1856. URL: <http://stud24.ru/philosophy/mmjullersravnitelnayamifologiya1856/111934329445-page1.html>.
17. Пінгвіни. Тваринний світ, 2014. URL: <http://ogivotnich.ru/ptahi/pyngvyni.html>.
18. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. URL: https://royallib.com/book/propp_vladimir/istoricheskie_korni_volshebnoy_skazki.html.
19. Пропп В.Я. Морфология «волшебной» сказки. URL: http://www.lib.ru/CULTURE/PROPP/morfologia.txt_with-big-pictures.html.
20. Солодова Е.С. Лингвокогнитивные характеристики композиции текста английских сказок Дж.К. Роулинг: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Харьков, 2008. 204 с.
21. Lindsay N. The Magic Pudding. URL: http://pdfbooks.co.za/library/NORMAN_LINDSAYTHE_MAGIC_PUDDING.pdf
22. Smith B. Lindsay, Norman Alfred (1879–1969). Australian Dictionary of Biography. 1986. Vol. 10. URL: <http://adb.anu.edu.au/biography/lindsay-norman-alfred-7757>.

УДК 811.111'38 (А45)

ТИПОЛОГІЯ МОВЛЕННЕВИХ АКТИВ І ПРАГМАТИЧНИХ ЕФЕКТІВ У СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ)

Хаботнякова П.С., викладач
кафедри англійської філології і перекладу
Київський національний лінгвістичний університет

У статті подано огляд типології мовленнєвих активів і прагматичних ефектів у сучасній когнітивно-прагматичній парадигмі на матеріалі творів Френка Перетті. З'ясовано основи та розкрито зміст типології мовленнєвих активів у сучасній когнітивно-прагматичній парадигмі. Надано тлумачення терміна «прагматичний ефект» у контексті творів Ф. Перетті. Розкрито типологію прагматичного ефекту на прикладах творів Ф. Перетті.

Ключові слова: мовленнєві акти, прагматичний ефект, прагматика, когнітивна прагматика, Френк Перетті.

В статье представлен обзор типологии речевых актов и прагматических эффектов в современной когнитивно-прагматической парадигме на материале произведений Фрэнка Перетти. Выяснены основы и раскрыто содержание типологии речевых актов в современной когнитивно-прагматической парадигме. Предоставлено толкование термина «прагматический эффект» в контексте произведений Ф. Перетти. Раскрыта типология прагматического эффекта на примерах произведений Ф. Перетти.

Ключевые слова: речевые акты, прагматический эффект, прагматика, когнитивная прагматика, Фрэнк Перетти.

Khabotniakova P.S. TYPOLOGY OF SPEECH ACTS AND PRAGMATIC EFFECTS IN MODERN COGNITIVE-PRAGMATIC PARADIGM (BASED ON FRANK PERETTI NOVELS)

The paper deals with the typology of speech acts and pragmatic effects in modern cognitive-pragmatic paradigm based on the novels of Frank Peretti. The research defines the foundations and components of the speech acts typology in modern cognitive-pragmatic paradigm. The paper deals with the content of the term "pragmatic effect" in the context of F. Peretti's novels. The research determines the typology of pragmatic effects based on F. Peretti's novels.

Key words: speech acts, pragmatic effect, pragmatics, cognitive pragmatics, Frank Peretti.

Постановка проблеми. Мовлення як предмет дослідження здавна привертало увагу науковців. Сучасна когнітивна прагмалінгвістика вивчає мовленнєві акти як комунікативний процес реального спілкування між людьми. Мовленнєві акти та прагматичні ефекти як когнітивно-прагматична проблема залишаються недостатньо висвітленими, особливо на теренах України, що свідчить про актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, що висвітлюється в статті, відповідає сучасному етапу розвитку когнітивної прагмалінгвістики, одним із завдань якої є визначення прагматичних ефектів, що лежать в основі формування та інтерпретації художнього тексту. У працях лінгвістичних філософів К. Бюлера, Дж. Остіна та Дж. Серля було закладено основи теорії мовленнєвих активів, яка предметом свого аналізу вважає реальну, живу мову. Продовжили дослідження Д. Вундерлих, Дж.Н. Ліч, К. Бах, В.В. Богданов, Г.Г. Почепцов та інші вчені. У наш час цими питаннями займаються І.П. Сусов, В.І. Карaban, Л.Р. Безугла, І.С. Шевченко, А.М. Приходько, Дж. Каттінг, М. Аріель, Д. Робінсон та інші науковці як в Україні, так і за кордоном.

Постановка завдання. Головною метою статті є визначення мовленнєвих активів і прагматичних ефектів у сучасній когнітивно-прагматичній парадигмі на матеріалі творів Френка Перетті.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

– надати визначення поняття «мовленнєвий акт»;

– з'ясувати основи та розкрити зміст типології мовленнєвих активів у сучасній когнітивно-прагматичній парадигмі;

– надати тлумачення терміна «прагматичний ефект» у контексті творів Ф. Перетті.

Об'єктом дослідження є типологія мовленнєвих активів і прагматичних ефектів, а предметом – прагматичні ефекти в сучасній когнітивно-прагматичній парадигмі. Дослідження проведено на матеріалі творів Френка Перетті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «мовленнєвий акт» (англ. *speech act*) розглядається як у філософії, так і в лінгвістиці. Мовленнєвий акт – це мінімальна основна одиниця мовленнєвого спілкування, у якій реалізується певна комунікативна мета та здійснюється вплив на адресата

[1, с. 98]; цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами й правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в цьому суспільстві [2]; мовленнєва діяльність [8]; дискурсивно-мовленнєва взаємодія комунікантів, яка ґрунтується на їх колективній інтенції, у процесі якої ними конструюються смисли – пропозиціональні, іллокутивні та перлокутивні [3].

Поняття «мовленнєвий акт» з'явилося у лінгвістичній парадигмі ще на початку ХХ ст. завдяки австрійському психологу й лінгвісту К. Бюлеру. Він вважав, що мова – це спосіб діяльності, сутність якої складається з мовленнєвої дії, мовленнєвого акту, мовного твору та мовної структури. На відміну від останніх двох, мовленнєва дія та мовленнєвий акт пов'язані із суб'єктом, який залучений у певний контекст діяльності. К. Бюлер розрізняв три компоненти мовленнєвого акту: відправника повідомлення, одержувача повідомлення та сферу предметів і ситуацій, які співвідносяться з певними функціями мови – репрезентації (реферативна, повідомляє про дійсність, знак виступає як символ, співвідноситься з предметами й ситуаціями), експресії (емотивна, знак є симптомом, виражає внутрішній стан адресанта) та апеляції (конативна, знак є сигналом, орієнтується на адресата, керує його поведінкою чи внутрішнім станом). Репрезентативна функція лежить у площині семантики, а експресивна та апеляційна – у площині прагматики [4].

Саме цю класифікацію пізніше розвивав радянський та американський лінгвіст Р.О. Якобсон, додаючи ще три функції – фатичну (встановлення контакту), метамовну (система мови, тобто сама мова є кодом) та поетичну (установка на повідомлення). Також він пропонував такі назви мовленнєвих актів, як адресант, адресат і контекст, замість відповідних відправник повідомлення, одержувач повідомлення та сфера предметів і ситуацій [9].

Вважається, що автором традиційної типології мовленнєвих актів був британський філософ мови Дж. Остін. Спираючись на принцип комунікативної цілеспрямованості (інтенціональності), він у 1950-х рр. назвав три рівні мовленнєвого акту – локутивний, іллокутивний та перлокутивний. Локутивний акт (локуція, з англ. *locution* – мовний зворот) – побудова висловлювання з певним смислом, яке має фонетичну, лексико-граматичну та семантичну структуру. Інакше кажучи, це акт говоріння з використанням мовних

засобів. Іллокутивний акт (іллокуція, з лат. *il* – в, всередині) – втілення у висловлюванні певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості. Перлокутивний акт (перлокуція, з лат. *per* – за допомогою) – навмисний вплив на конкретного адресата задля досягнення певної мети. Варто зазначити, що саме іллокутивній функції надається перевага під час аналізу мовленнєвого акту. Дж. Остін запропонував класифікацію мовленнєвих актів, узявши за основу класифікацію перформативних дієслів (вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви та експозитиви). Таким чином, існують п'ять типів іллокутивних актів:

– вердиктиви (за ознакою винесення вердикту, за ознакою оцінювання, поглядом): засуджувати, оцінювати, розуміти, розраховувати, аналізувати;

– екзерситиви (за ознакою влади, права, впливу): призначати, застерігати, наказувати, заповідати, називати;

– комісиви (за ознакою обіцянки, різними зобов'язаннями, у тому числі деклараціями): заявляти, обіцяти, підтримувати, присягати;

– бехабітиви (за ознакою соціальних конвенцій): вибачатися, вітати, хвалити, співчувати, дякувати;

– експозитиви (уособлюють участь мовця в дискусії чи бесіді): відповідати, визнавати, припускати, інформувати [10].

Американський філософ мови Дж. Серль, продовжуючи ідеї Дж. Остіна, розширив типологію мовленнєвих актів у 1960-х рр. Зокрема, він запропонував методологію інтерпретації непрямих мовленнєвих актів. Модель мовленнєвих актів у нього виглядає так: акт висловлювання (локуція, без семантичного складника), пропозиціональний акт (логічна форма, акт референції (вказує на предмет) та акт предикації (повідомляє про ознаку, яка надається референту)), іллокутивний акт та перлокутивний акт. Аналізуючи класифікацію Дж. Остіна, Дж. Серль зазначав, що головним її недоліком є відсутність чітких критеріїв відмежування одного різновиду іллокутивної сили від іншого [12]. Він виокремлює п'ять типів мовленнєвих актів: репрезентативи, або асертиви (зобов'язують мовця нести відповідальність за правдивість висловлювання), директиви (змушують адресата щось зробити), комісиви (зобов'язують виконати певні дії в майбутньому або дотримуватись певної лінії поведінки), експресиви (відображають психологічний стан мовця, характеризують його відвертість), декларативи

(встановлюють відповідність між реальністю та пропозиційним змістом висловлювання). Крім цього, Дж. Серль поділяв мовленнєві акти на прямі й непрямі. Використовуючи прямі (буквальні) мовленнєві акти, мовець хоче передати буквальне (дослівне) значення (де форма та зміст не відрізняються одне від одного). З іншого боку, у непрямому мовленнєвому акті (непрямій мові) адресант має на увазі прихований зміст, підтекст. Комунікативний смисл непрямих мовленнєвих актів виводиться не зі змісту (значення) пропозиції, а із засобів мовленнєвого коду, вжитих у конкретній конституції, з конкретними мовцями, конкретною тематикою спілкування. Ефективність комунікативного акту залежить від осіб адресата та адресанта. Саме мовець визначає, яким буде мовленнєвий акт: перформативним чи констативним, прямим чи непрямим. Від адресата у свою чергу залежить те, чи зможе він інтерпретувати цей мовленнєвий акт [12].

Беручи за основу ідеї Дж. Остіна та Дж. Серля, український філолог Г.Г. Почепцов побудував свою класифікацію, спираючись на лінгвістичну теорію речення, розмежовуючи структурний, семантичний і прагматичний аспекти. За характером прагматичного компоненту виокремлюються такі типи мовленнєвих актів: константив (ствердження), промісив (пропозиція-обіцянка) і менасив (пропозиція-загроза), перфоматив (вітання, подяка, вибачення, гарантія, призначення), директив, ін'юктив (пропозиція-наказ) і реквестив (пропозиція-прохання), квеситив (питальне речення) [6, с. 271–278]. Г.Г. Почепцов пропонує виокремлювати в семантичній структурі речення дві величини – прагматичний компонент, який зображує комунікативну інтенцію речення, та пропозицію, що зображує його когнітивний зміст. Іntenція – це спрямованість людської свідомості на об'єкти й обставини зовнішнього світу [3].

І.П. Сусов розглядає мовленнєвий акт як комплекс одночасних актів – локутивного (пропозиційного), іллокутивного й перлокутивного. При цьому перлокуція – це навмисний вплив на адресата, що здійснюється за допомогою слів [8].

Українські лінгвісти В.І. Карабан, А.М. Приходько, І.С. Шевченко та П.В. Зернецький розробили теорію складного мовленнєвого акту, який реалізується через дискурс. П.В. Зернецький застосовує критерій поетапної (бінарної) класифікації [5], виходячи з основних компонентів ситуації спілкування, до яких належать адресант, адресат, повідомлення та

мета спілкування [5, с. 101–102]. Застосовуючи ці компоненти в основі поділу, розрізняють адресант-орієнтовані, адресат-орієнтовані, міжособистісно-орієнтовані та когнітивно-орієнтовані мовленнєві акти.

Сучасна когнітивна прагмалінгвістика не лише розглядає мовленнєві акти в різних дискурсах, а й вивчає особливості прагматичних ефектів. Прагматичний ефект – це саме перлокуція, це результат або ефект, який досягається за допомогою мовленнєвого впливу. Умовно це можна побачити на такому прикладі: *Son, the days ahead are going to be difficult for you. I want you to know that ahead of time* [13, с. 44]. Розмовляючи із своїм сином, головний герой повідомляє про його майбутнє (локуція), попереджає його заздалегідь (іллокуція) та водночас хоче змусити його серйозно поставитись до попередження (перлокуція). Для того щоб мовленнєві акти вважались успішними та був отриманий прагматичний ефект, необхідно враховувати умови успішності мовленнєвих актів (*felicity conditions*) [11, с. 14–17]. Це означає, що всі сторони мовленнєвого процесу повинні розуміти контекст (тобто дискурс) і свою роль учасника в цьому контексті. [10]. Зокрема, адресат повинен чути й розуміти мову, а адресантові не можна вдавати когось, або «грати роль» [12].

На відміну від іллокутивного ефекту, перлокутивний акт зумовлений широким прагматичним контекстом. Перлокутивний ефект – це вплив на думки й почуття аудиторії за допомогою перформативних висловлювань. Перформативні висловлювання не описують події чи обставини, а безпосередньо є діями, тому вимова перформативного висловлювання тотожна виконанню відповідної дії. У лінгвопрагматиці перформативні висловлювання – це розповідні речення з перформативними дієсловами у формі 1-ої особи теперішнього часу дійсного способу, які називають дію. Перформативні дієслова поділяються на відповідні групи залежно від комунікативної інтенції адресанта: декларативи, репрезентативи, комісиви, директиви та експресиви [11, с. 14–17].

Декларативи – це слова й словосполучення, які змінюють навколишнє середовище. *I declare Jesus as my Savior* [13, с. 148]: іллокутивна мета – оголосити про навернення до Господа; перлокуційний ефект – щоб усі зрозуміли, що ця людина стала християнином.

Репрезентативи – це слова, що є відображенням певної інформації, яку подає адресант. *It doesn't mean you'll get an answer*

[14, с. 252]: іллокутивна мета – повідомити, що не варто сподіватись отримати відповідь; перлокуційний ефект – позбавити ілюзій і, як наслідок, розчарувань. *I am convinced you have me mixed up with someone else* [14, с. 146]: іллокутивна мета – повідомити, що вийшла помилка; перлокуційний ефект – щоб дали спокій.

Комісиви – ситуація, коли адресант бере на себе зобов'язання виконати певні дії в майбутньому. *I can do it immediately* [14, с. 162]; *I'll warm up the machine for you* [14, с. 162]: іллокутивна мета – пообіцяти негайно щось зробити; перлокуційний ефект – побудувати довірливі стосунки.

Директиви – ситуація, коли адресат відчуває себе зобов'язаним щось зробити. *Let's get him out of here* [14, с. 151]; *Hold on, I'm coming* [14, с. 161]: іллокутивна мета – викликати певні дії з боку адресата; перлокуційний ефект – виконання певних дій.

Експресиви відображають почуття адресанта. *Thank you, sir. Thank you for your time* [13, с. 253]; *Uh, excuse me* [14, с. 159]; *I am at your disposal if you have any problems or questions* [14, с. 163]: іллокутивна мета – виразити подяку, вибачення, пропозицію; перлокуційний ефект – викликати вдячність у співрозмовника, емоції.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, мовленнєвий акт – це дискурсивно-мовленнєва взаємодія комунікантів, у процесі якої ними конструюються смисли задля досягнення певної мети. Мовленнєві акти бувають прямими та непрямими. Типологія мовленнєвих актів полягає в тому, що висловлювання можна проаналізувати на трьох рівнях. Перший рівень – локуція – це те, що було сказано, форма вимовлених слів; сам процес висловлювання – це локутивний акт. Другий рівень – іллокуція – це те, що саме буде робити адресант зі словами; іллокутивна сила – це те, що відбувається в процесі вимовлення слів, функція слів, певна ідея, яку має на меті автор. Третій рівень – перлокуція – аналізує результат слів; перлокуційний ефект – це те, як співрозмовник сприйняв вимовлені слова, його реакція. Прагматичний ефект (це саме перлокуційний ефект) – вплив на співроз-

мовника. Аналізуючи прагматичний ефект мовленнєвих актів, необхідно брати до уваги багато факторів, зокрема й комунікативний контекст (дискурс) і роль учасників у цьому контексті.

Проблематика, що висвітлюється в статті, потребує подальшого дослідження, оскільки розуміння прагматичних ефектів є важливим питанням для інтерпретації сучасного художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений (оценка, событие, факт). М.: Наука, 1988. 341 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: учебник. К.: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
3. Безугла Л.Р. Имплицитные смыслы в дискурсе: когнитивно-коммуникативный подход. URL: <https://drive.google.com/file/d/0BzbZ3piwVKrtVWFmS2IsRjI0cWc/view>.
4. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. М.: Прогресс, 1993. 502 с.
5. Зернецкий П.В. Речевое общение на английском языке. К.: Либідь, 1992. 143 с.
6. Почепцов Г.Г. Предложение. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. М.: Высшая школа, 1981. С. 64–281.
7. Сёрль Дж. Что такое речевой акт. Новое в зарубежной лингвистике: теория речевых актов. Вып. XVII. М., 1986. С. 151–169.
8. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. Винница: Нова книга, 2009. 272 с.
9. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика. URL: http://pl.iling-ran.ru/upload/book_files/roman_yakobson.pdf.
10. Austin J.L. How to do things with words. Oxford: Clarendon Press, 1962. URL: http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:2271128/component/escidoc:2271430/austin_1962_how-to-do-things-with-words.pdf.
11. Cutting J. Pragmatics: a resource book for students. London; New York: Routledge, 2015. 298 p.
12. Searle J.R. Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 204 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

13. Peretti F.E. Prophet. Westchester, Illinois: Crossway Books, a division of Good News Publishers, 1991. 416 p.
14. Peretti F.E. This Present Darkness. Westchester, Illinois: Crossway Books, a division of Good News Publishers, 1986. 376 p.

УДК 811.11:81'4

ІГРОВІ НАРАТИВНІ МОДЕЛІ В КОРОТКИХ ОПОВІДАННЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ РУТ ПАРК «ДИВАКУВАТИЙ ВОМБАТ»)

Цапів А.О., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет

У статті реконструйовано та описано ігрову наративну модель «криве дзеркало» в коротких оповіданнях для дітей Рут Парк «Дивакуватий Вомбат». З'ясовано, що наративна модель актуалізується на граматичному, синтаксичному й семантичному рівнях тексту та формує наративну організацію всього художнього твору.

Ключові слова: коротке оповідання, наратив, наративна модель, наратор, реципієнт.

В статье реконструирована и описана игровая нарративная модель «кривое зеркало» в коротких рассказах для детей Рут Парк «Странный Вомбат». Установлено, что нарративная модель актуализируется на грамматическом, синтаксическом и семантическом уровнях текста и формирует нарративную организацию всего художественного произведения.

Ключевые слова: короткий рассказ, нарратив, нарративная модель, нарратор, реципиент.

Tsapiv A.O. NARRATIVE PLAY MODELS IN SHORT STORIES FOR CHILDREN (CASE STUDY OF RUTH PARK'S SHORT STORIES "THE MUDDLEHEADED WOMBAT")

The article aims at reconstruction and description of the narrative play model "Distorting mirror" in Ruth Park's short stories "The Muddleheaded Wombat". It has been proved that narrative model is actualized on the grammatical, syntactic and semantic text levels, as well it models the whole narrative organization of the text.

Key words: short stories, narrative, narrative model, narrator, reader.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена невпинним інтересом науковців, а саме фольклористів, психологів, літературознавців і лінгвістів, до творів, створених дітьми та для дітей. Так, наукові пошуки зосереджені на виявленні жанрових особливостей творів для дітей [1; 7; 13; 15], розкритті сюжетно-композиційної організації казки як найпопулярнішого жанру для дитячої аудиторії, з'ясуванні культурологічної специфіки творів різних культурно-історичних епох [14; 15], типології казок і їх функцій [4; 6; 7; 12].

Наратив у художньому тексті став центром поля зору науковців [2; 9; 21], зокрема, вивченню підлягали лінгвокогнітивний [8; 11; 21], семіотичний [19], прагматичний аспекти наративу [17], наративні стратегії текстотворення [8; 16], типи нараторів [20] тощо. Виявлено й охарактеризовано специфіку наративу в різних художніх жанрах [1]. Проте наративна організація творів для дітей, зокрема коротких оповідань, залишилась на периферії уваги дослідників. Узагальнивши та переосмисливши тлумачення поняття «наратив» В. Шмідом, Ж. Женетом та М. Туланом [2; 9; 21], розуміємо його як повісткування про історію, історію, що повісткується в художньому тексті та охоплює власне нарацію, наратора й нарататора.

Постановка завдання. Метою дослідження є реконструкція та опис наративної моделі як конструкту, що підпорядковує собі загальну наративну організацію художнього твору. Об'єкт дослідження – ігрова наративна модель «криве дзеркало», а предмет – граматичні, синтаксичні й семантичні засоби реалізації ігрової наративної моделі. Матеріалом дослідження стали короткі оповідання австралійської письменниці Рут Парк «Дивакуватий Вомбат».

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна поведінка дитини найвиразніше проявляється в спонтанних ситуаціях, наприклад, на ігровому майданчику, де немає пильного нагляду дорослого, діти максимально вільно фантазують, вигадують власні правила гри, розповідають історії зі свого життя та не хвилюються про критику з боку дорослих. У дошкільному віці ігрова діяльність є провідною в житті дитини. Однолітки дають дитині унікальний соціально-психологічний досвід.

Етнографи, фольклористи, культурологи, психологи, які досліджували питання соціалізації дітей, стверджували про існування «світу дитини», своєрідної субкультури, що існує в межах цивілізованого дорослого суспільства. Саме існування субкультури дітей відкрило нові горизонти для дослід-

ників дитячого фольклору. Так, під дитячим фольклором розуміли і творчість дорослих для дітей (колискові, потішки тощо), і власне дитячу традиційну усну колективну творчість (рахівнички, дражнилки, загадки). Дитячий фольклор є способом об'єктивації дитячої традиції, яка закріпилась у корпусі текстів.

Однією з найвагоміших у вивченні дитячого фольклору вважають працю «Фольклор і мова школярів» (“The lore and language of schoolchildren”), опубліковану в Англії в 1959 р. подружжям Опі. Трохи згодом дослідники репрезентували книгу «Дитячі ігри на вулиці та ігровому майданчику» (“Children’s games in street and playground”), до якої увійшли результати десятирічного експерименту за участю 10 тисяч школярів. У книзі було детально описано понад 250 ігор дітей, наведено їх назви та розтлумачено правила. Такі ж дослідження щодо систематизації й опису всіх ігор, якими цікавляться та захоплюються діти, було проведено в США подружжям Кнапп. У 1976 р. вийшла їх книга «One potato, two potato: the secret education of American children». У Фінляндії відомий фольклорист Л. Віртатен скористалась унікальною методикою, що полягала в нестандартизованому описі ігор. Так, школярі віком від 10 до 18 років власноруч записували, як саме розпочинається гра, які рахівнички, секретні слова необхідно використовувати, щоб розподілити ролі в грі, як провести жеребкування. Науковцем було опитано та використано записи понад 30 тисяч дітей шкільного віку [10, с. 47–65].

Такі дослідження уможливили картографування ареалів поширення окремих фольклорних сюжетів і різних типів ігор. Уперше живий дитячий фольклор, що йшов з уст самих дітей, став об'єктом голографічних досліджень науковців багатьох країн світу, що стало першим кроком до усвідомлення світу дитини, її унікального світосприйняття, що потребує дослідження та роз'яснення.

Згодом учені використовували сучасні технології для добору матеріалу, зокрема й аудіо-та відеозйомку дітей на ігрових майданчиках, що дало змогу більш детально описати фольклор дітей, помітити речі, які раніше залишались поза увагою. Ігровий майданчик – це дитячий мікрокосм, своєрідна лабораторія, де можна спостерігати та вивчати дитячий фольклор у його природному середовищі існування.

Ми вважаємо цілком закономірним те, що ігрова діяльність дітей, яка так захоплює та

розважає, самі принципи побудови правил ігор із різними сценаріями й атрибутами стали основою наративної організації творів для дітей. Так, наративна композиція твору активує в уяві дитини звичні для неї моделі поведінки, рухи, емоції, діалоги, які вона вже добре знає та сприймає.

Твори для дітей спрямовані й написані для дитячої аудиторії, тобто в них завжди присутній абстрактний читач. Абстрактний читач є одним із ключових понять наративної теорії, запроваджених засновником теорії наративу В. Шмідом, та є передбачуваним, припустимим адресатом, для якого саме й створено твір. Автор враховує його мовні коди, ідеологічні норми, естетичні вподобання, щоб читач міг зрозуміти художній твір [9, с. 60]. Абстрактний читач – це образ реципієнта, про якого конкретний автор думав, якого мав на увазі, це образ ідеального реципієнта. Більшість казок та оповідань для дітей були створені для конкретної дитини чи дітей. Інформацію про абстрактного читача, про те, ким він є, можна реконструювати тільки з позатекстової інформації. Як правило, сам автор у коментарях, інтерв'ю, передмові до твору зазначає, що твір було написано саме для певної дитини.

Наприклад, Олександр Алан Мілн сам визнав, що створив пригоди про кумедного ведмедя Вінні Пуха для власного сина – Крістофера Робіна Мілна. Джеймс Метью Баррі, хоч і не мав власних дітей, проте виховував трьох малюків своїх друзів. Так, для дівчинки, яка була його прийомною донькою, Джеймс Баррі створив відомі в усьому світі казки «Пітер Пен у Кенсінгському саду» та «Пітер Пен і Венді». Джон Раскін написав казку «Король Золотої ріки» для маленької дівчинки, яка через певний час стала його дружиною [3].

Письменниця Рут Парк якось розмовляла зі своєю донькою. Дитина була розчарована власними вчинками та говорила, що навряд чи знайдеться хоч одна людина на землі, дурніша за неї. Рут Парк вирішила створити такого персонажа, який би не був перфекційно ерудованим і досвідченим. Персонаж мав бути наївним і простим, недосвідченим, робити помилки, ставити смішні питання та розмовляти простою мовою, навіть із деякими вадами вимови слів, і зрештою її донька зрозуміла б, що не тільки вона так поводить, бути смішним та кумедним не так уже й погано, головне – мати щире серце та справжніх друзів. Так виникла історія про чудер-

нацького Вомбата, про його пригоди з товаришами – мишкою й котом Томом. Спершу дивакуватий Вомбат став героєм серії радіопередач, які мали неабияку популярність в Австралії. Згодом радіоперсонаж перемістився на сторінки коротких оповідань та став улюбленцем дитячої аудиторії.

З перших же сторінок стає зрозуміло, що Вомбат наївний і дивакуватий, не розпізнає людину та опудало на городі, не вміє правильно вимовляти слова, поводить дивно. Проте Вомбат щирий і відкритий. Він прагне мати друзів, робити добрі вчинки та пірнути в пригоди.

Понятійним ядром наративної моделі «криве дзеркало» («Distorting mirror») є витлумачення її назви. Так, у тлумачному словнику вказано: «*To distort – to twist away or out of shape, make crooked or deformed*» [17, с. 199]. Лексична одиниця «*distort*» має значення «змінювати форму ззовні». У свою чергу «*mirror – a piece of special glass in which you can see yourself or what is behind you; to match or express the qualities, features, or feelings of someone or something*» [17, с. 459]; таке визначення номінативної одиниці уможливує виділення семантики відображення, репрезентації того, що перебуває перед

дзеркалом. «*Distorting mirror*» – «криве дзеркало» – означає предмет, дзеркало, яке відображає те, що перед ним, проте в зміненому вигляді. Криве дзеркало відображає ту людину, яка в нього зазирає, однак її зовнішність змінює форму: людина перед нами та ж, з її характером, почуттями й емоціями, проте зовні виглядає смішно, іноді дивакувато та кумедно.

Наративна модель «*Distorting mirror*» уможливує іронічне зображення поведінки дітей через анімалістичних персонажів. Ніби граючись, дитина зазирає в дзеркало, а бачить не себе, а смішне зображення, дивний образ, який поводить та говорить, як сама дитина. Така наративна модель дає змогу показати найтипівіші моменти із життя дитини, проте кумедно та смішно. Анімалістичні персонажі коротких оповідань про Вомбата наділені антропоморфними якостями, мислять і поведуться, як діти та дорослі. Серед друзів відбувається розподіл ролей, як на ігровому майданчику, а іноді й у житті. Хтось мудріший (мишка), хтось найменший та здатний на витівки (кіт Том), хтось потрапляє в кумедні ситуації (Вомбат). Така наративна модель – наче відображення окремих епізодів, типових ситуацій із життя дитини в іронічному ключі.

Рис. 1. Графічне зображення наративної моделі «криве дзеркало»

У руслі нашого дослідження під наративною моделлю ми розуміємо певний спосіб аранжування наративних ситуацій. Під останніми розуміємо фрагмент тексту, у якому йдеться про один з епізодів, події, почуття, емоції, вчинки із життя персонажів. Наративна модель уможливує зображення типових ситуацій із життя дитини через художніх персонажів – вомбата, мишку та kota. Кожне коротке оповідання містить певну подію із життя друзів.

Так, наприклад, в одному з оповідань йдеться про те, як Вомбат та кіт Том навчаються в школі. Їм важко звикнути до навчання й дисципліни, складно виконувати домашні завдання, проте цікаво та весело. Як і маленькі діти, Вомбат, щоб уникнути різких змін (власне, прощання з дитинством), бере із собою на навчання іграшку – медвежа Тедді. Кожний дошкільник легко впізнає в поведінці Вомбата себе, зможе пересвідчитись, що всім важко в школі, така ситуація є цілком типовою та природною.

Кожне коротке оповідання – це окрема ситуація, епізод із життя Вомбата та його друзів. Аранжування наративних ситуацій відбувається завдяки *когнітивній проєкції* ситуації життя в художній вимисел твору, змінюється зображення, а події, слова, вчинки залишаються такі ж. Семантика зміни, викривлення втілюється на всіх рівнях тексту.

Так, на лексико-семантичному рівні семантика зміни, викривлення актуалізується через слова, які Вомбат завжди викривлює, зокрема, він додає до закінчення слова додаткові літери, наприклад: “<...> *That’s a very little animal being sad and miserabubble*” [22, с. 6]; “<...> *Haven’t you a sensibubble name like Mouse or Wombat?*” [22, с. 15]; “*Something excitabubble is going to happen today*” [22, с. 27]; “<...> *Oh, what a horribubble thought!*” [22, с. 35].

Вомбат легко робить граматичні й смислові помилки та не помічає цього, ніби перекинує слово: “*I’ve got lots of brains*”, said Wombat” [22, с. 6]; “*You lucky, lucky puss to have a nuncle*” [22, с. 24]; “*I might get a job riding ellafump*” [22, с. 32]. Звертаючись до змії, він називає її великим черв’яком: “*Get off my hat, you big worm!*” [22, с. 34]; “*Aw, come on, Tabby, wasn’t it fun, treely ruly?*” [22, с. 61]. Вомбат не може правильно назвати казки, навіть найпопулярніші серед дітей. Діти в реальному житті також неправильно іноді вимовляють імена героїв чи назви казок, оскільки маленькими вони сприймають інформацію на слух, коли не можуть прочитати казку самі, або

внаслідок дефектів у вимові певних звуків. Так само Вомбат замість “*Cinderella*” каже “*Cindagorilla*”, замість назви казки “*Wizard of Oz*” говорить “*Lizard of Oz*”: “*Will she tell me my treely rily favourites <...> Cindagorilla and the Lizard of Oz?*” [22, с. 71]. Такий же дивакуватий приятель Вомбата Том: “*Fish is my favourite fruit*”, said Tabby” [22, с. 16].

На синтаксичному рівні семантика викривлення втілюється в реченнях через змінений (викривлений) порядок слів. Наприклад, сам Вомбат майже завжди, окрім кумедної вимови слів, плутає однину й множину дієслів (“<...> *he were swimming*” [22, с. 59]) та змінює порядок слів (“*How I shall miss you?*” [22, с. 75]).

Вомбат часто ставить кумедні питання, як і самі діти питають дорослих про речі, які бачать уперше, наприклад, про доцільність краватки на комірці сорочки:

“*Tabby, why do you have to have a tie?*”

“*To tie round my neck, muddle-headed. Don’t interrupt*”

“*Why, is your neck loose?*” asked Wombat.

“*It looks loose*” [22, с. 82].

У дослідженні ми здійснюємо реконструкцію наративної моделі, виявляємо її конфігурацію через вилучення змісту наративних ситуацій. Наративні ситуації – опис пригод Вомбата та його друзів – аранжуються як окремі фрагменти життя, кожний є окремою історією. Наче в залі з кривими дзеркалами дитина в кожному бачить певну конфігурацію свого зображення та прагне побачити, який новий образ відобразить інше дзеркало.

Висновки з проведеного дослідження. Наративну модель «криве дзеркало» («Distorting mirror») реконструйовано нами через вилучення змісту наративних ситуацій – фрагментів тексту, які містять певний епізод із життя художніх персонажів. На лексико-семантичному рівні тексту семантика викривлення реалізується в лексичних одиницях зі зміненою структурою й значенням, на синтаксичному – у реченнях зі зміненим (неправильним) порядком слів. Наративна модель «криве дзеркало» уможливує іронічне зображення епізодів зі «світу дитини», у ній змінено зовнішню форму персонажів: це анімалістичні герої, проте їх внутрішнє єство, почуття, емоції, міркування цілком відповідають мисленню та духовному світу дитини.

Перспективним вважаємо дослідження інших ігрових наративних моделей у різних жанрах творів для дітей, зокрема, у фентезі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бовсунівська Т.В. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: підручник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. 519 с.
2. Женетт Ж. Фигуры: в 2 т. / пер. с фр. под ред. С.Н. Зенкина. М.: Изд-во Сабашниковых, 1998. Т. 1. 944 с.
3. Зарубежная детская литература: учебное пособие / под ред. Н.В. Будур, Э.И. Иванова, С.А. Николаевой, Т.А. Чесноковой. М.: Академия, 1998. 304 с.
4. Наговицын А.Е., Пономарев В.И. Типология сказки. М.: Генезис, 2011. 336 с.
5. Пропп В.Я. Морфология сказки. Л.: Academia, 1928. 149 с.
6. Пропп В.Я. Фольклор и действительность. М.: Наука, 1976. 329 с.
7. Пропп В.Я. Поэтика фольклора. М.: Лабиринт, 1998. 352 с.
8. Савчук Р.І. Наративні стратегії художнього текстотворення: лінгвокогнітивний і семіотичний аспекти (на матеріалі французьких прозових творів XIX – XXI століть): дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.05. К., 2016. 474 с.
9. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
10. Этнические стереотипы поведения / под ред. А.К. Байбурина. Л.: Наука, 1985. 325 с.
11. Altes L. Ethos and narrative interpretation. The negotiation of value in fiction. Lincoln: University of Nebraska, 2014. 308 p.
12. Bernheimer K. Fairy tale is form, form is fairy tale. URL: <http://www.katebernheimer.com/images/Fairy%20Tale%20is%20Form.pdf>.
13. Beauvais C., Benjamins J. The mighty child. Time and power in children's literature. Amsterdam: Publishing company, 2015. 226 p.
14. Children's literature and the Avant-Garde / ed. by E. Druker, B. Kummerling-Meibauer. Amsterdam: Publishing company, 2015. 295 p.
15. Glazer J., Williams G. Introduction to children's literature. New York: McGraw-Hill, 1979. 737 p.
16. Herman D. Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis. Columbus: Ohio State UP, 1999. 432 p.
17. Macmillan essential dictionary. Oxford: Bloomsbury Publishing Plc, 2003. 861 p.
18. Narratology and interpretation: the content of narrative form in ancient literature / ed. by J. Grethlein, A. Rengakos. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2009. 639 p.
19. Ryan M.-L. Narrative Cartography: Towards a Visual Narratology. Kindt T., Muller H.-H. What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory. Berlin: Walter de Gruyter, 2003. P. 333–364.
20. Ryan M.-L. Space. Handbook of Narratology / Dirs. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid et J. Schönert. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2009. P. 420–433.
21. Toolan M. Making sense of narrative text. Situation, repetition, and picturing in the reading of short stories. Abingdon: Taylor and Francis Ltd., 2016. 284 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

22. Park R. The Muddleheaded Womdat. Cambridge: Angus & Robertson, 2010. 255 p.

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'276:821.111(73)

ДІАЛЕКТИ ЯК ВИРАЗНИКИ ДОМІНАНТ ІДІОСТИЛЮ В РОМАНІ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»

Альошина М.Д., к. філол. н.,
старший викладач кафедри англійської філології та перекладу
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано діалекти як особливості ідіостилю Марка Твена в романі «Пригоди Тома Соєра». Розглянуто різні види діалектів, використаних у романі, та наведено їх приклади. Також досліджено інші особливості ідіостилю письменника.

Ключові слова: діалект, домінанта, ідіостиль, розмовна мова, стиль.

В статье проанализированы диалекты как особенности идиостиля Марка Твена в романе «Приключения Тома Соєра». Рассмотрены разные виды диалектов, употребленных в романе, и приведены их примеры. Также исследованы другие особенности идиостиля писателя.

Ключевые слова: диалект, доминанта, идиостиль, разговорная речь, стиль.

Aloshyna M.D. DIALECTS AS EXPRESSIONS OF MARK TWAIN'S IDIOSTYLE IN THE NOVEL "THE ADVENTURES OF TOM SAWYER"

The author analyses dialects as the peculiarities of Mark Twain's idiosyle in the novel "The adventures of Tom Sawyer". There's a review of different dialects, used in the novel, and their examples. Other peculiarities of the writer's idiosyle are analysed.

Key words: dialect, expression, idiosyle, colloquial speech, style.

Постановка проблеми. Постать Марка Твена є суперечливою, як і його творчість. Його найвідоміші романи в різних штатах США неодноразово засуджували й забороняли друкувати. Але названі спочатку «ганебними та непристойними», вони, зрештою, визнані втіленням неповторного стилю письменника. Варто відзначити, що його новаторський стиль відтворювали в перекладах різними мовами, і перекладачам доводилося шукати нестандартних підходів для передачі його визначальних рис. Незважаючи на те що пройшло вже понад сто років від смерті автора, його популярність не зменшується, його твори актуальні та цікаві, свіжі й колоритні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців досліджували життя і творчість письменника, проте митець і досі залишається вивченим не до кінця. Життєвий і творчий шлях письменника досліджували вітчизняні та зарубіжні дослідники, такі як В. Блер, Г. Вонгем, Г. Гілл, М. Джейкобсон, М.О. Мендельсон, Ф. Робінсон, А.І. Старцев, В.Д. Ховелс, Дж. Фетерлі та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити діалекти як основні домінанти

ідіостилю Марка Твена на матеріалі роману «Пригоди Тома Соєра».

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що перший варіант «Пригод Тома Соєра» («The Adventures of Tom Sawyer») написаний у 1870-х під час першого подружнього року письменника й називався «Рукопис хлопчика» [1, с. 72]. Роман уперше опубліковано в червні 1876 року видавничою компанією Chatto and Windus в Англії (наклад надрукований 10 червня, а 24 червня з'явилася рецензія на книгу в журналі «Атенеум») [2]. Зазначимо, що в Сполучених Штатах книга була доступна лише через передплату з грудня того ж року. Єдина рецензія, яка з'явилася в «Атлантик Манслі», належала перу Ховелса, який хвалив у книзі «цікаві образи і справжній художній смак». Із газет тільки «Нью-Йорк Таймс» умістила відгук, який особливо відзначав реалістичну майстерність книги: «У містера Клеменса немає ні на йоту лицемірства. У його романі нічого не вигадано, все дано так, як воно є». На початку наступного року з'явилася й американське видання. У березні 1877 року «Американська видавнича компанія» повідомляла,

що «Том Соєр» за два місяці розійшовся накладом у 30000 примірників [3, с. 54]. Слід додати: Твен, як й інші американські автори, надавав перевагу першому виданню своїх творів у Великій Британії, бо інакше йому було б майже неможливо захистити авторські права у Британській імперії. У випадку з «Пригодами Тома Соєра» різниця в часі між британським та американським виданнями стала більшою, ніж того хотів автор, і це призвело до розповсюдження піратських копій книжки. Уже в липні 1876 року в Канаді з'явився піратський наклад книжки, яку придбала велика кількість американських читачів, і, на думку М. Твена, через це він зазнав великих збитків.

Працюючи над «Томом Соєром», Марк Твен не знав, пише він для дорослих чи для дітей. Відтак текст виявився цікавим для читачів різного віку [4, с. 588–595]. Так, У.Д. Ховелс писав Твену: «Тиждень тому я закінчив читати «Тома Соєра». Я не підводився, поки не дійшов до кінця рукопису, – просто не можна було відірватися. Це найкраща повість для хлопчиків, яку я будь-коли читав. Книжка матиме безмежний успіх» [5, с. 63]. Як зауважує вітчизняний літературознавець А.І. Старцев, щоб побачити, з яких вражень складається намальована в книзі картина, варто звернутися до сторінок «Автобіографії» М. Твена, написаної в тому ж ключі, що й книга про Тома Соєра. Як відзначає дослідник, «Пригоди Тома Соєра» – одна з найсвітліших книг у світовій літературі [6, с. 151]. Письменник розумів, що доля його героя буде залежати від того, чи зможе він згодом підкоритися «моральним» принципам. «Я ще не вирішив остаточно, – сказав одного разу Твен, – але я маю намір написати продовження життя Тома Соєра у двох варіантах. У першому випадку я доводжу його до високої шани й уводжу в конгрес, у другому – я відправляю його на шибеницю» [6, с. 155]. Марк Твен зазначав, що Том Соєр – «це просто гімн, покладений на прозу, щоб дати йому словесну атмосферу» [7, с. 89].

Як зауважує М.О. Мендельсон, найважливіша особливість цього роману полягає в тому, що гумор стає у творі засобом реалістичного розкриття психології людини (передусім дітей), одночасно й засобом поетизації життя. Водночас це розповідь про ідилічно щасливе, сповнене поезії життя дітей на лоні природи. Без гумору повість про Тома звучала б сентиментально й фальшиво. Газети оцінили книгу як веселу та реалістичну, яку цікаво

було читати не лише дітям, а й дорослим [8, с. 7]. Щодо структури роману, то Гамлін Гілл наголошує, що в другій половині книги М. Твен навмисне подає події «так, що на першому плані стоять дитячі незрілі витівки, а на другому плані – погодні умови» [9, с. 92]. На думку Джудіт Фетерлі, структура роману про Тома – ідеальне втілення моделі «поганого хлопчика» в популярній літературній традиції. Перша частина роману показує, що Том надзвичайно бунтівний і скандальний. Інший елемент, який притягнув значну увагу критиків, – різноманітність ставлень автора до сюжету й різнопланова тональність [10, с. 28–37].

У дослідженні «хлопчачих» книжок Марша Джейкобсон наголошує, що більшість таких книжок позначені неврівноваженим тоном, який найкраще простежується у викладі автором минулого. Часом ця тональність різко змінюється, переходячи від романтизму до різкої сатири, як, наприклад, поетичний опис сталактитів у 23 розділі змінюється на інвективу щодо «слабких», готових підписати виправдання індіанцю Джо. Через те, що ці моменти з'являються несподівано та проходять швидко, більшість критиків оцінили їх як стилістичний недолік [11, с. 28–37]. На думку Фореста Робінсона, це скоріше потурання своїм слабкостям, яке перевершує самопізнання чи цілісність [12, с. 28–37]. Але Генрі Вонгем наголошує, що майстерність Твена навряд чи дозволила б такі помилки [13, с. 28–37]. Волтер Блер вважає, що книга організована як історія дорослішання хлопчика, яка представлена читачу чотирма лініями – історія Тома і Беккі, історія Мафа Поттера, пригода на острові Джексон та історія індіанця Джо. Кожна із цих історій починається з незрілих вчинків і закінчується відносно свідомими діями Тома [14, с. 28–37].

По суті, у «Пригодах Тома Соєра» письменникові й видумувати нічого не довелося. Він згадав дитинство в Ганнібалі і своє життя в ті роки. Й от на сторінках книги з'явилося містечко Сент-Пітерсберг, у якому легко можна помітити риси Ганнібала, як, утім, і риси безлічі інших дрібних населених пунктів, розкиданих по берегах Міссісіпі. А в Томі Соєрі можна легко впізнати юного Семюеля Клеменса, який дуже не любив школу й у 9 років уже палив. Деякі риси героя Клеменс змалював зі своїх друзів Джона Бріггса та Вільяма Боуена [15].

Існує й інша версія: 1 жовтня 2012 року Daily Mail Reporter (із посиланням на The

Smithsonian) опублікували статтю «Пригоди справжнього Тома Соєра». Згідно з нею, прототипом Тома Соєра, натхненням для книги Твена був друг письменника, п'яниця та герой-пожежник, який носив таке ім'я. Чоловіки познайомились у 1863 році та мали багато пригод: грали в карти в Неваді, пиячили разом у кожному шинку в Сан-Франциско. Письменник, вражений героїзмом друга, який урятував 90 осіб, оголосив новому другові, що неодмінно зробить його героєм своєї книжки. Вони розповідали одне одному історії зі свого дитинства, які Клеменс записував у свій блокнот. На думку Соєра, герой книги справді народився з тих смішних історій про дитинство, які він розказував Самюелеві Клеменсу. Свого часу сам Марк Твен говорив, що його Том Соєр виліпився одразу з трьох людей – його товаришів дитинства Джона Бріггса та Вільяма Боуена, а ще з нього самого. Проте, як це впливає з найновіших джерел, найбільше герой роману запозичив таки від справжнього Тома Соєра [16].

Загалом роман написаний розмовною мовою. Письменник широко використовує мову американської провінції, зокрема, південно-західний діалект, діалект негрів Міссурі та Пайк Кантрі. Мова героїв має риси просторіччя, містить сленг та ідіоми. Так, у мові тітки Поллі часто трапляється прислів'я: *Can't learn any old dog new tricks, as the saying is. But, my goodness, he never plays them alike two days, and how is the body to know what's coming?* Зауважмо, що тітка Поллі розмовляє діалектом округу Пайк (Pike Country). Характерним для цього виду діалекту є вживання частки «а» на початку слова, заперечення «ain't», утрата закінчення ng і вживання замість нього n': *I'm a-laying up sin and suffering for us both, I know. He's full of the old scratch, but laws-a-me! He's my own dead sister's boy, poor thing, I ain't got the heart to lash him, somehow.*

Також характерним для розмовної мови є використання скорочень: *Bother! Well, go 'long with you. I made sure you'd played hookey and been a-swimming. But I forgive ye, Tom. I reckon you're a kind of a singed cat, as the saying is – better'n you look – this time.* Широко зустрічається нестандартне вживання часових форм дієслова: *Huckleberry whispered: 'I wisht I knowed. It's awfulsolemn like, ain't it?'* А також неузгодженість підмета з присудком: *'Oh, no, that wouldn't do for this. That's good enough for little rubbishly common things – specially with gals, cuz they go back on you anyway, and blab*

if they get in a huff – but there orter be writing 'bout a big thing like this. And blood.' М. Твен навмисно вимовляє слова неправильно в діалогах, щоб зробити акцент на діалектах. У романі постійно зустрічаємо вживання дієслів з особовим закінченням «-s» у першій особі однини, а також уживання допоміжного дієслова «do» в третій особі однини: *Often I says to myself, says I, "I used to mend all the boys' kites and things, and show 'em where the good fishin' places was, and befriend 'em what I could, and now they've all forgot old Muff when he's in trouble, but Tom don't, and Huck don't – they don't forget him," says I, "and I don't forget them!"* Звернімо увагу на вживання форми минулого часу замість дієприкметника минулого часу: «they've all forgot», що є характерним для діалекту.

Крім діалекту округу Пайк, автор використовує діалект негрів Міссурі. Він характеризується вживанням в основному теперішнього часу та «he don't, he know», тобто без особових закінчень у третій особі однини. Замість th уживається «d»: dis, dey. Цим діалектом у романі говорить негр Джім: *Can't Ma'rs Tom. Ole missis, she tole me I got to go an' git dis water an' not stop foolin' 'roun' wid anybody. She say she spec' Ma'rs Tom gwyne to ax me to whitewash, an' so she tole me go 'long an' 'tend to my own business – she 'lowed she'd 'tend to de whitewashin.* Так, відмовляючись допомогти Томові, Джім відповідає: *Oh, I dasn't, Ma'rs Tom. Ole missis she'd take an' tar de head off'n me. 'Deed she would.* Зауважмо також, що вигук «Oh» досить часто повторюється в романі. Мовою своїх персонажів Марк Твен демонструє їхню територіальну належність. Так, у мові Гекльберрі Фінна можна помітити, як він неправильно вимовляє слова та вживає неправильні скорочення, що було загальноживаним на Півдні у XIX столітті. Письменник також використовує в своєму романі сленг: *'Shut your heads and let Tom go on! What did he say, Tom?'* «Shut your heads» – це американський сленг, що перекладається як «стули пельку» й належить до низького стилю.

У творі письменник уживає ідіоми. Так, висловлюючи свій гнів щодо вчинку Сіда, Том каже: *She'd never noticed if it hadn't been for Sid. Confound it, sometimes she sews it with white, and sometimes she sews it with black. I wish to geeminy she'd stick to one or t'other – I can't keep the run of 'em. But I bet I'll lam Sid for that. If I don't, blame my cats.* Зауважмо, що ідіома «blame my cats» означає «I'll be darned»

(будь я проклятий). Мова Тома рясніє різними ідіоматичними конструкціями: *You can lump that hat if you don't like it. I dare you to knock it off; and anybody that'll take a dare will suck eggs*. Розпочавши бійку з незнайомим хлопчиком і поваливши його на землю, Том каже: *'Holler 'nuff!'*, що означає «просити пощади». Часто зустрічаємо ідіоматичні конструкції зі словом «hang»: *Hang her! Maybe she's got company – there's lights, late as it is*. «Hang her» за тональністю відповідає тодішньому українському «Чорт її забирай»; зауважимо, що майже до початку ХХ століття згадування чорта в англійській літературі вважалося однією з найбрутальніших лайок.

У творі автор широко використовує гіперболу. *It seemed to him that life was hollow, and existence but a burden. 'Tom, what on earth ails that cat?'* Важливим стилістичним засобом, до якого вдається Твен, є еліптичні конструкції: *'Infernal impudence!' said a bystander; 'wanted to come and take a quiet look at his work – didn't expect any company.'* У творі автор уживає розмовну мову: *Hallo, old chap; you got to work, hey?* Широко застосовує письменник і характерне для розмовного мовлення «honest injun». Ця фраза використовується для підкреслення правдивості сказаного та сьогодні вважається невічливою й неполіткоректною, оскільки injun – це сленгізм для native American Indian: *Ben, I'd like to, honest injun; but Aunt Polly – well, Jim wanted to do it, but she wouldn't let him. Sid wanted to do it, and she wouldn't let Sid. Now, don't you see how I am fixed? If you was to tackle this fence, and anything was to happen to it – ...*

Типовим для розмовної мови є також уживання редукованих слів і фразеологічних зворотів: *'But as I was saying,' said Aunt Polly, 'he warn't bad, so to say – only mischievous. Only just giddy, and harum-scarum, you know. He warn't any more responsible than a colt. He never meant any harm, and he was the best-hearted boy that ever was' – and she began to cry.* Широко застосовується автором і метафора: *All through supper his spirits were so high that his aunt wondered 'what had got into the child'.* Марк Твен дуже мальовничо та експресивно описує ситуацію, коли Том Соєр за допомогою обміну різних речей отримав необхідні квитки й виграв Біблію: *And now at this moment, when hope was dead, Tom Sawyer came forward with nine yellow tickets, nine red tickets, and ten blue ones, and demanded a Bible! This was a thunderbolt in the clear sky.* Вираз «a thunderbolt in the clear sky» означає «грим

серед ясного неба». За допомогою метафори автор передає здивування, яке охопило всіх присутніх у церкві, коли Том Соєр виграв Біблію. *Well, without noticing what I was doing, I took hold of the nob, and open comes the door! It wasn't locked! I hopped in and shook off the towel, and great Caesar's ghost!* Використовуючи метафору «great Caesar's ghost», письменник показує, яким наляканим був Том.

Важко уявити собі розмовне мовлення без вигуків. Вони додають мовленню додаткової експресивності. У романі найчастіше вживаються такі вигуки: oh, umph, ouch, shucks, by jinks, aha, sh, by jingoes, sho, mf, hist, hey, my, might, blame it. *Umph! Well, you didn't get a lick amiss, I reckon. You'd been into some other owdacious mischief when I wasn't around, like enough.* Вигуки автор використовує не лише в діалогах, а й в описах різних ситуацій: *And thus she would see him when she looked out the glad morning – and oh! would she drop one tear upon his poor, lifeless form, would she heave one little sigh to see a bright young life so rudely blighted, so untimely cut down?* Зупинившись поговорити з Геком Фінном по дорозі до школи, Том каже: *Well, what of it? They'll all lie. Leastways all but the nigger, I don't know him. But I never see a nigger that wouldn't lie. Shucks! Now you tell me how Bob Tanner done it, Huck?* Зауважмо, що вигук «shucks» («диявол», «нісенітниця») належить до «низького» стилю та має зневажливу тональність.

Досить часто зустрічаємо в романі вигук «by jingoes»: *'Well he has, by jingoes! Did he before?'* Варто зазначити, що цей вигук є евфемізмом для «by Jesus» і використовується для вираження здивування. Твен – майстер діалогу, його персонажі говорять живою розмовною мовою. Досить часто автор уживає окличні речення. *'Looky here, Tom, do you know what day it is?' Tom mentally ran over the days of the week, and then quickly lifted his eyes with a startled look in them. 'My! I never once thought of it, Huck!' 'Well, I didn't, neither, but all at once it popped on to me that it was Friday'.*

'Blame it; a boy can't be too careful, Huck. We might a got into an awful scrape, tackling such a thing on a Friday.' *'Might! Better say we would! There's some lucky days, maybe, but Friday ain't'.* Звернімо увагу, типовим для розмовної мови є вживання подвійного заперечення. Також можна помітити, що замість Present Perfect уживається минулий недоконаний час Past Simple, що є також типовим для розмовної мови. Отже, Марк Твен наголошує на неосвіченості своїх героїв.

Наступним стилістичним засобом, до якого вдається Марк Твен, є повторення. Tom said: 'Oh, please auntie, don't pull it out, it don't hurt any more. I wish I may never stir if it does. Please don't, auntie; I don't want to stay home from school'. Епітет «auntie» (тітонько) додає висловлюванню додаткової експресивності й підкреслює прохання Тома Соєра не видаляти йому зуб. На що тітка Поллі йому відповідає: 'Oh, you don't, don't you? So all this row was because you thought you'd get to stay home from school and go a-fishing? Tom, Tom, I love you so, and you seem to try every way you can to break my old heart with your outrageousness'. Повторення надають мові персонажів емоційності. 'Like? Why, it ain't like anything. You only just tell a boy you won't ever have anybody but him, ever ever ever, and then you kiss, and that's all. Anybody can do it'. За допомогою повторення письменник робить наголос і додатково підкреслює важливість повідомлення.

Фразеологічні звороти також є невід'ємною рисою ідіостилію письменника. *Becky Thatcher had stopped coming to school. Tom had stuggled with his pride a few days, and tried to 'whistle her down the wind', but failed*. Фразеологізм «whistle her down the wind» означає «ставитись до когось байдуже» та надає висловлюванню емоційності. *She gathered together her quack periodicals and her quack medicines, and thus armed with death, went about on her pale horse, metaphorically speaking, with 'hell following after.'* Фразеологізми «armed with death» і «hell following after» надають висловлюванню додаткової експресивності. *At last Becky's frail limbs refused to carry her farther. She sat down. Tom rested with her, and they talked of home, and the friends there, and the comfortable beds, and above all, the light! Becky cried, and Tom tried to think of some way of comforting her, but all his encouragements were grown thereadbare with use, and sounded like sarcasms*. Автор майстерно описує ситуацію, коли Том і Беккі заблукали в печері. Уживаючи фразеологізм «refused to carry her farther», письменник підкреслює втому дітей. Крім того, Марк Твен часто вживає полісидентон.

Автор також часто вдається до використання іронії. Так, Том Соєр висміює Джо, який більше не хоче бути піратом: 'Well, we'll let the cry-baby go home to his mother, wont we, Huck? Poor thing – does it want to see its mother? And so it shall. You like it here, don't you, Huck? We'll stay, won't we?' Замість займенника «he» автор навмисно вживає «it», підкреслюючи іронічність. *A prevalent feature*

in these compositions was a nursed and petted melancholy; another was a wasteful and opulent gush of 'fine language'; another was a tendency to lug in by the ears particularly prized words and phrases until they were worn entirely out; and peculiarity that conspicuously marked and marred them was the inveterate and intolerable sermon that wagged its crippled tail at the end of each and every one of them. Письменник бере словосполучення «fine language» в лапки, таким чином демонструючи, наскільки нудна й нецікава мова проповіді. Підкреслюючи пишномовність мови, М. Твен наголошує, що слова просто «притягують за вуха», що робить проповідь нестерпною.

Висновки з проведеного дослідження. Марк Твен був першим, хто ввів у максимально широких стилістичних межах розмовну мову в художню літературу США. Використовуючи розмовну мову американської провінції та різні види діалектів, письменник здійснив справжню літературну революцію, адже до нього ніхто не наважувався так писати. У романі «Пригоди Тома Соєра» він поєднав різні види діалектів: діалект округу Пайк у всіх його проявах, негрів Міссурі та південно-західний діалект. Поєднуючи різні види діалектів, автор показує індивідуальність кожного зі своїх персонажів і їхню територіальну належність. Раз у раз навмисно порушуючи граматику, М. Твен наголошує на певному діалекті. Він майстерно передає мову героїв, використовуючи скорочення, розмовну мову, фразові дієслова і сленг, щоб оживити мову Тома та інших персонажів. Для творчої манери письменника характерними є також уживання гіперболи, ідіом, повторення, метафор, вигуків. У романах Марк Твен широко вживає подвійні заперечення, еліптичні конструкції й інверсію. Постійно зустрічаємо речення, в яких підмет незгоджений із присудком. Розмовна мова та словник лісової глушини допомогли Твену вірогідно відтворити народне життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Loving Jerome. Mark Twain: The Adventures of Samuel L. Clemens. Berkeley: University of California Press, 2010. 491 p.
2. Poirer Richard. World Elsewhere: The Place of Style in American Literature. New York: Oxford University press, 1966. 263 p.
3. Fishkin Fisher Shelley. From fact to fiction. Journalism and imaginative writing in America. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1985. 265 p.
4. Зарубіжні письменники: Енцикл. довід.: у 2 т. : Л–Я / ред. Н. Михальської, Б. Щавурського. Тер-

- нопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. Т. 2: Л–Я. С. 588–595.
5. Ромм А.С. Марк Твен. Москва: Наука, 1977. 191 с.
 6. Старцев А.И. Марк Твен и Америка. Москва: Советский писатель, 1985. 304 с.
 7. Howells William Dean. My Mark Twain. New York: Dover Publications, 1997. 192 p.
 8. Мендельсон М.О. Марк Твен. Москва: Знание, 1960. 46 с.
 9. Hill Hamlin. The Composition and the Structure of Tom Sawyer. *American Literature*. 1961. № 32. P. 379–392.
 10. Fetterley Judith. The sanctioned rebel. *Studies in the novel: University of North Texas*. 1971. № 3. P. 293–304.
 11. Jacobson Marcia. Being a boy again. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1996. 208 p.
 12. Robinson Forrest G. In bad Faith. The deception of Mark Twain's America. Harvard: Harvard University Press, 1992. 255 p.
 13. Twain Mark. The Adventures of Tom Sawyer / ed. by Lucy Rolling. Toronto, 2006. P. 28–37.
 14. Blair W. Mark Twain and Huck Finn. Berkeley: University of California Press, 1973. 436 p.
 15. Henderson A. Mark Twain. London : Kessinger publishing, 2004. 100 p.
 16. Powers Ron. Mark Twain: A Life. New York: Free press, 2005. 722 p.

УДК 811.111'26

ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСІВІВ НЕГАТИВНОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ

Богданова О.В., викладач
кафедри філології перекладу та мовної комунікації
Харківська національна академія
Національної гвардії України

Яценко Е.О., викладач
кафедри філології перекладу та мовної комунікації
Харківська національна академія
Національної гвардії України

Стаття присвячена засобам відтворення експресивів негативної емоційності в англomовних текстах. Розкрито питання стосовно експресивів негативної емоційності. Визначено особливості перекладу художнього тексту й застосування експресивності в англomовних рекламних текстах.

Ключові слова: експресив, емоційність, художній текст, реклама.

Статья посвящена средствам воспроизведения экспрессивов негативной эмоциональности в англоязычных текстах. Раскрыты вопросы относительно экспрессивов негативной эмоциональности. Определены особенности перевода художественного текста и применения экспрессивности в англоязычных рекламных текстах.

Ключевые слова: экспрессив, эмоциональность, художественный текст, реклама.

Bogdanova O.V., Yashchenko E.O. MEANS OF REPRODUCTION OF EXPRESSIVES OF NEGATIVE EMOTION IN ENGLISH TEXTS

The article is devoted to means of reproduction of expressions of negative emotionality in English texts. The paper deals with the issues of expressive negative emotions. The features of the translation of the artistic text and the use of expressiveness in English-language advertising texts are determined.

Key words: expressive, emotional, artistic text, advertising.

Постановка проблеми. Мова, яка є головним інструментом людського спілкування, не тільки забезпечує інформаційний обмін мовців, а й відображає їх емоційний стан в акті комунікації. Для досягнення цієї мети в мові вироблений особливий код: різні види емотивного змісту передаються спеціально пристосованими для цього знаками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засоби створення експресивності на різних рівнях використовуються з метою вираження емоційного стану мовця, посилення прагматичного потенціалу тексту, залучення й утримання уваги читача. Зараз до проблеми експресивності звертаються багато як вітчизняних, так і закордонних лінгвістів: І.В. Арнольд [1], В.Н. Комісаров [4], В.А. Маслова [7] та ін.

Актуальність теми пов'язана з розгляданням питання про негативні емоції, які недостатньо вивчені в художніх текстах. Зараз до проблеми експресивності звертаються багато науковців. Однак багато аспектів цієї проблеми не отримали належного висвітлення, не були вироблені чіткі поняття й тер-

міни, що дають змогу описати експресивну лексику та однозначно розмежувати лексику експресивну й властиво номінативні (нейтральні) одиниці.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виявленні негативних емоцій у художніх текстах і текстах англomовної реклами. Мета роботи визначила необхідність розв'язання конкретних завдань:

- визначити експресивність як категорію лінгвістики;
- виявити вербальні основи вираження негативної емоційності;
- розглянути прагматично-семантичні різновиди експресивів негативної емоційності;
- виявити особливості перекладу художнього тексту;
- установити застосування експресивності в англomовних рекламних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експресивність – категорія лінгвістики, яка охоплює гомогенні й гетерогенні зв'язки формальних, семантичних, функціональних і категоріальних одиниць. Відо-

бражає й виражає свідоме, цілеспрямоване, суб'єктивне, емоційне ставлення мовця до співрозмовника або предмета, а також володіє функцією впливу. Експресивність слугує для підкреслення та посилення емоцій в процесі спілкування. Експресія (лат. *expression* – вираження) – 1) сила вираження, вияву яких-небудь почуттів, переживань; 2) підкреслене виявлення почуттів, переживань; виразність; 3) інтенсивна виразність тексту, що створюється фонетичними, лексичними, граматичними, стилістичними засобами мови [2, с. 33]. Експресія, на думку вченої В.А. Маслової, – це якість мовлення, що притаманна більшій мірою текстам художнього стилю [7, с. 187]. Експресія тлумачиться як «виражально-зображувальна якість мовлення, що відрізняє його від звичайного» [5, с. 140]; «виразність, сила прояву почуттів, переживань» [4, с. 55]. Експресивність визначається як «якість мовлення, що є виразно-зображувальною» [3, с. 22]; піднесена виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака, яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача. У роботі виявляються лексичні носії в рекламних текстах. Особлива увага приділяється використанню експресивності в рекламних текстах.

Мова, будучи головним інструментом людського спілкування, не тільки забезпечує інформаційний обмін мовців, а й відображає їх емоційний стан в акті комунікації. Для досягнення цієї мети в мові вироблений особливий код: різні види емотивного змісту передаються спеціально пристосованими для цього знаками. До середини 1970-х років проблема мовної концептуалізації, так само як і вербалізації емоцій, не привертала увагу мовознавців. Але з того часу, як почали зароджуватися основи нової лінгвістичної парадигми – гуманістичної, в центрі якої є людина як носій і користувач мови та її психологія, лінгвісти не могли обминути сферу емоцій. Зараз дослідження проблеми «мова й емоції» є одним із основних пріоритетних напрямів сучасного вітчизняного мовознавства.

Існує два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів) і невербальний (міміка, жести, пантоміміка тощо).

Емотивність властива всім мовним рівням: фонетичному, морфологічному, лексичному й синтаксичному. Кожен із них має свою систему засобів вираження. На фонетичному

рівні дослідники висловлюють припущення про існування зв'язку між входженням певного звуку до складу слова та значенням цього слова. За їхнім твердженням, звук може викликати у свідомості мовців певне значення, тобто заміщати собою предмет чи дію, стаючи їх символом. А оскільки явища реального світу оцінюються отримувачем, то його оцінки переносяться й на звуки, що супроводжують ці явища. Так виникають символічні значення звуків загалом, які поширюються на звуки мовлення. При цьому певні звуки здатні викликати відповідне коло асоціацій. Явище звукосимволізму привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. На підставі численних експериментів доведено, що звуки мають певний зміст і певне значення. На сучасному етапі можна стверджувати, що фонема несе головним чином інформацію сенсорно-емотивного характеру. Наприклад, звукосполучення [sl] передає неприємні асоціації: *slime, slither, slug, sloppy* тощо. Негативні почуття викликає також звукосполучення [kr]: *crash, crack, crunch* тощо.

Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій характерні для високої концентрації емоцій. Хоча й неможливо виділити набір синтаксичних структур, що використовуються для вираження певної емоції, все ж можна простежити деякі закономірності. Наприклад, для вираження подиву характерні питальні, питально-заперечні структури, повтори, перервані та незакінчені речення: “*Arthur Linner? But – he was – he was Heather Linner’s husband. Aren’t you perhaps making a little mistake?*” [16, с. 88]. “*Артур Ліннер? Але ж він був... він був чоловіком Хедер Ліннер. Ти часом не помиляєшся?*” Окличні речення та дезорганізація структури часто вживаються для передачі негативних почуттів: *Clive (With a wild, hopeless grief). Mother! Oh, it goes on and on. No meeting. Never. Клів (у безнадійному сумі). Мамо! Це продовжується і продовжується. Ніяких зустрічей. Ніколи... (To Loise. Desperately).*

Прагмасемантика, або «сильна семантика» [6, с. 51], вивчає семантичні закони функціонування дискурсу; це семантика, орієнтована прагматично, тобто зачіпає ділянки мовця (автора), слухача (читача) і соціальний контекст, у якому відбувається акт «споживання» дискурсу (мовна культура). Основним питанням прагмасемантики художнього дискурсу є такий: як формуються й функціонують значення художнього висловлювання,

що є рушійною силою функціонування дискурсу як художній.

Питанням прагмасемантики художнього дискурсу є такий: як формуються й функціонують значення художнього висловлювання, що є рушійною силою функціонування дискурсу як художній.

Отже, прагмасемантичні різновиди й підтипи мовного акту експресивів негативної емоційності виділяємо за принципом психологічних станів і ступенем їх інтенсивності:

1. Експресив гніву (який має підтипи: обурення, роздратування, злість, ненависть, лють, сказ).

2. Експресив неприємного подиву (з підтипами: нерозуміння, здивування).

3. Експресив суму (підтипи: смуток, нудьга, страждання, горе).

4. Експресив сорому (підтип: зніяковілість).

Художній стиль, мабуть, найбільш повно описаний із функціональних стилів. Разом із тим навряд чи із цього можна зробити висновок, що він найбільш вивчений. Це пояснюється тим, що художній стиль – самий рухливий, творчо розвивається з усіх стилів. Художній стиль не знає ніяких перепон на шляху свого руху до нового, раніше невідомого. Більше того, новизна й незвичність вираження стає умовою успішної комунікації в рамках цього функціонального стилю.

Особливі труднощі виникають, коли мови оригіналу та перекладу належать до різних культур. Наприклад, твори арабських авторів рясніють цитатами з Корану й натяками на його сюжети. Арабський читач розпізнає їх також легко, як освічений європеєць посилання на Біблію або античним міфам. У перекладі ж ці цитати залишаються для європейського читача незрозумілими.

Говорячи про репрезентативності перекладу художнього тексту, треба зауважити, що кількість її критеріїв тут помітно зростає. Перекладач повинен задовольнити більшій кількості вимог, щоб створити текст, максимально повно представляє оригінал в іншомовній культурі. Серед таких критеріїв, звичайно, варто назвати збереження по можливості великої кількості троп і фігур мови як важливий складник художньої стилістики того чи іншого твору. Переклад повинен сигналізувати про епоху створення оригіналу [4, с. 215].

Однак останніми роками дослідники все частіше говорять про зміни, що відбуваються в сучасній мові, що супроводжуються змі-

щенням співвідношення письмової та усної форм існування мови, зниженням мовної культури й розхитуванням літературної норми. Найбільш наочно ці тенденції виявляються в засобах масової інформації. Навмисні відступи від норми, відхилення від стереотипів у використанні мовних одиниць сприяють посиленню експресивності висловлювань. Засоби створення експресивності на різних рівнях використовуються з метою вираження емоційного стану мовця, посилення прагматичного потенціалу тексту, залучення й утримання уваги читача. Розгляд видів і функцій експресивності. Зараз до проблеми експресивності звертаються багато як вітчизняних, так і закордонних лінгвістів: В.А. Маслова, В.А. Чабаненко, Б.М. Тошовіч.

Б.І. Тошовіч виділяє три види лексичної експресивності:

1) експресивність, створювана окремими лексичними категоріями: синонімічна, антонімічна, паронімічна;

2) експресивність, що виникає в лексико-семантичних групах;

3) експресивність, породжувана лексичними пластами певних видів інтровертної диференціації мови. Основний результат таких перетворень – досягнення комічного, сатиричного або іронічного звучання.

Яскраву експресивність створюють індивідуальні трансформації фразеологізмів.

В.А. Чабаненко виділяє такі види експресивності:

1) словотворча експресивність. Створюється словотворчими засобами –префікси, суфікси тощо);

2) граматична експресивність. Представлена досить широко через різноманіття граматичних засобів;

3) морфемна експресивність. Утворюється за допомогою окремих морфем, передусім закінчень;

4) транспозиційна експресивність. Виникає шляхом заміни однієї форми на іншу;

5) тавтологічна експресивність. Викликає подвоєння, повторення прийменника;

6) синонімічна експресивність. Створюється граматичними синонімами;

7) функціонально-граматична експресивність. Виникає завдяки граматичним формам у нетипових синтаксичних позиціях;

8) семантико-граматична експресивність. Створюється експресивними значеннями граматичних форм.

В.А. Маслова виокремлює такі види експресивності:

1. Фразеологічна експресивність породжується фразеологічними одиницями з особливим уживанням, а саме коли відбувається трансформація фразеологізмів. «Деформація ідіом є фігура мовлення, яка полягає в руйнуванні семантичної монолітності фразеологічного зрощення, у пожвавленні складових її слів як самостійних одиниць».

2. Синтаксична експресивність створюється завдяки синтаксичним формам, серед яких особливе місце посідають стилістичні фігури, емоційні конструкції, еліптичні речення тощо. Останнім часом розвинулося особливий граматики-стилістичний напрям – експресивний синтаксис.

3. Рівнева експресивність – форма суб'єктивного, емоційного та естетичного ставлення, реалізованого засобами окремих мовних рівнів – графічного, фонетико-фонологічного, лексичного, фразеологічного, словотворчого, граматичного й текстуального.

4. При графічній експресивності ми говоримо про використання графем і їх особливої комбінації, наприклад, розділові знаки. Також самі літери можуть створювати експресію завдяки своїй формі, розміру, кольору тощо.

Розглянемо прояв негативних емоцій в англійському рекламному тексті.

1. *Alcohol Commercial Suddenly Turns Anti Drinking.*

For 60 generations "The House of Taman" has created an exceptionally smooth. Experience. It comes from carefully selected ingredients in appearance spring water. "Taman" smoothness in a bottle. As the more and smoothness? In Sweden, for example, one of 5 children suffered because of his mum or dad drinks so much. 8 of 10 art violence in public place pub alcohol related. And more than 3 hundred and 20 thousand Swedes had inducted to alcohol – NO! How smooth?

Реклама проти алкоголю.

Уже протягом 60 поколінь "The House of Taman" створює ексцентричний присмак. Досвід. Він складається з ретельно відібраних інгредієнтів, використовує джерельну воду. "Taman" – солодкий присмак у пляшці. Наприклад, у Швеції один із 5 дітей страждає через те, що його мати або батько забагато п'є. 8 із 10 актів насильства в громадських місцях пов'язані з алкоголем. І більше ніж 3200 шведів ведуть себе непристойно під впливом алкоголю. Солодко п'ється?

Цей ролик ми зараховуємо до синтаксичної експресивності через емоційні конструкції – окличні речення). У ролик ми бачимо

бар, де відпочивають люди. Спосіб їхнього відпочинку – розпивання алкогольних напоїв. Нашу увагу привертає дівчинка, яка страждає через те, що її мати веде розгульний спосіб життя. Диктор виражає своє негативне ставлення до алкоголю, передає своє ставлення глядачам через заперечне слово – «NO!», чим акцентує нашу увагу на дівчинці, у якій батьки п'янчуги.

2. *Anti-Drinking Commercial – Consequence).*

There is always a consequence. Make the right choice!

Цей ролик ми зараховуємо до графічної експресивності через емоційні конструкції – окличні речення).

У цьому ролик чоловік сидить із пляшкою алкогольного напою, згадуючи минуле. Коли він п'яним сів за кермо та потрапив у ДТП, у якому постраждала його дівчина.

У кінці ролик чоловік відсуває пляшку, тому що він уже розуміє наслідки зловживання алкоголю

У ролик експресія передається через саlogan – *Make the right choice!*

3. *Drinking and Driving AD.*

When? When you stop drinking and driving? After warning? You, friend give a dirty look. You wanna wait you a cop with warning. Oh! It can be when you release finely with your loose of your job. You have to ran to stop signing. When will you stop drinking and driving?

Їхати за кермом на підпитку.

Коли? Коли ти припиниш сидати п'яним за кермо? Після попередження? Ти, подаєш поганий приклад. Ти хочеш, щоб тебе зупинив коп із попередженням? Ох! І через це ти можеш втратити свою роботу. Тобі слід обійтися без попереджень. Коли ти припиниш пити за кермом?

Цей ролик ми зараховуємо до окличної синтаксичної експресивності. Тут експресія передається через повторення слова <<WHEN>>. Чоловік із жінкою їдуть в авто. Чоловік напідпитку, через що жінка свариться з ним.

У ролик жінка використовує слово <<WHEN>>. Цим вона показує, що в неї вже уривається терпець, що її чоловік сів за кермо в нетверезому стані. Таким чином жінка виражає негативні емоції. Завдяки цьому повторенню передається емоційність моменту.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, у ході дослідження визначено поняття експресивності. Експресивність визначається як «якість мовлення, що є виразно-зображувальною, піднесена виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість

мовного знака, яка автоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєве напруження слухача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд І.В. Емоційний, експресивний, оціночний та функціонально стилістичний компоненти лексичного значення. Лекції Герцена: іноземні мови. Київ, 1970. С. 18–27.
2. Ваулина О.В. О некоторых языковых особенностях выражения эмоций в речи. Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації: міжвуз. зб. наук. праць. Харків, 1996. 33 с.
3. Голощук С.Л. Реалізація невербальних засобів спілкування у спонукальному дискурсі. Вісник СумДУ. Серія «Філологія». 2007. № 1. Том 2. С. 19–24.
4. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. Москва: Арис-пресс, 1973. 215 с.
5. Лзару Е. Эмоции человека. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 440 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва: ИТДГК: Гнозис, 2003. 280 с.
7. Маслова В.А. Некоторые аспекты эмотивности текста. Язык и эмоции: сб. науч. тр. В.: Перемена, 1995. С. 184–191.

УДК 81'25:81'42

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА СПОСОБИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Добровольська Ю.А., магістрант

Київський національний університет культури і мистецтв

Палей Т.А., к. філол. н,

доцент кафедри іноземної філології

Київський національний університет культури і мистецтв

Стаття присвячена дослідженню мовних засобів, котрі можуть використовуватися для маніпуляції в англійській лінгвокультурі, та способам їх перекладу. Розглянуто взаємозв'язок різних груп маніпулятивних тактик із різними установками мовця в англійському діалозі та принципи класифікації мовленнєвих актів на основі мовленнєвого акту незгоди. Сформульовано висновки щодо визначення мовної маніпуляції та способів перекладу мовних маніпулятивних засобів.

Ключові слова: маніпуляція, мовні засоби, мовленнєвий акт незгоди, спосіб перекладу.

Статья посвящена исследованию языковых средств, которые могут использоваться для манипуляции в англоязычной лингвокультуре, и способам их перевода. Рассмотрены взаимосвязь разных групп манипулятивных тактик с разными установками говорящего в английском диалоге и принципы классификации речевых актов на основе речевого акта несогласия. Сформулированы выводы относительно определения речевой манипуляции и способов перевода речевых манипулятивных средств.

Ключевые слова: манипуляция, языковые средства, речевой акт несогласия, способ перевода.

Dobrovolska Y.A., Paliei T.A. LANGUAGE TOOLS OF REALISING MANIPULATIVE INFLUENCE IN ENGLISH DIALOGUE SPEECH AND WAYS OF THEIR REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION (ON THE BASIS OF ARTISTIC PROSE)

The article is devoted to the study of language tools that can be used for manipulation in the English linguistics and to the ways of their translation. The authors have studied the interconnection of different groups of manipulation tactics with different intentions of the speaker in the English dialogue and various principles of classification of speech acts, taken as the basis the speech act of disagreement. Conclusions on the definition of linguistic manipulation and ways of translating linguistic manipulative means are formulated.

Key words: manipulation, language tools, speech act of disagreement, way of translation.

Постановка проблеми. Маніпулювання – універсальне поняття, яке можна зустріти в усіх сферах соціальної життєдіяльності людини. Це явище є об'єктом вивчення багатьох наук, про що свідчить велика кількість робіт сучасних дослідників у вітчизняній і зарубіжній науці: лінгвістиці, літературознавстві, психології, соціології тощо. Маніпуляція як засіб прихованого впливу безпосередньо зачіпає акт говоріння, у зв'язку з цим розгляд цього поняття у світлі сучасної лінгвістики є неминучим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато українських і зарубіжних учених різнобічно вивчали маніпулятивні мовні засоби та діалогічне мовлення, серед них Ф.С. Бацевич, І.В. Романюк, Л.П. Семененко, Ю.Ю. Третяк, J. Firbas та інші. Але досі ще не розглянуто термін «маніпуляції» через призму діалогічного дискурсу.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості використання маніпу-

лятивних тактик залежно від установок у діалогічному мовленні; дослідити способи перекладу мовних засобів вираження незгоди з англійської мови українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття маніпуляції тісно пов'язане із сугестивним уживанням мови. Майстерно підбрані слова можуть виділити в повідомленні ті чи інші відтінки значень, у результаті чого вони отримують подвійний сенс і можуть викликати вигідне для маніпулятора розуміння ситуації в адресата, мовець використовує різні можливості мови з метою нав'язати слухачеві певне уявлення про дійсність, ставлення та реакцію на неї.

Маніпуляція проводиться всупереч волі адресата й передбачає незгоду з тим, до чого його схиляють. Отже, незгода є одним із видів маніпуляції.

Лінгвістичний підхід розглядає «маніпуляцію» як мовний/мовленнєвий вплив. Це трактування можна зустріти в роботах таких

філологів, як О.С. Іссерс, В.І. Карасик, А.В. Голубева, І.А. Стернін. Так, наприклад, А.В. Голубева й В.І. Максимов визначають маніпуляцію як «вид мовного впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відносин або установок, котрі не збігаються з тими, які є в адресата в цей момент» [1, с. 133].

Установка на адресата є найважливішою в діалогічному мовленні, так як саме на ній будується основний інформаційний обмін. Для маніпулятивних діалогів ця установка виявилася найпоширенішою, зустрічається приблизно в 55% з усіх зібраних прикладів з міжособистісними установками. Аналіз показав, що при такій установці можуть використовуватися всі групи маніпулятивних тактик, проте вони не часто зустрічаються ізольовано як самостійні прийоми. Як правило, в одному діалозі нерідко ми бачимо одночасне використання декількох тактик. Цей процес можна спостерігати на такому прикладі:

Коста – злочинець, який видає себе за жертву і співпрацює з ФБР, щоб його не запідозрили. Грейс – агент, який розслідує цю справу. Коста бачить, що Грейс закохується в нього й використовує її почуття.

COSTA: You're good. You could move a lot of art if you wanted to.

Their eyes meet for a beat.

COSTA: And inspire some too, I'm sure.

Right then something very rare happens; Grace blushes.

COSTA: You're very sensitive for ...

GRACE: An FBI agent [9]?

Коста використовує в основному найпоширеніший прийом групи тактик спотворення інформації – це часте використання оцінної лексики й інтенсифікаторів («*you're good*», «*very sensitive*»). За допомогою компліментів він удає, ніби Грейс не байдужа йому, використовує її почуття, завойовуючи її прихильність, що допомагає йому уникнути підозр у вбивстві.

Ще один приклад:

Христина – мати восьмирічної дитини, яка пропала безвісти. Поліція знаходить і повертає їй хлопчика, але він не її син. Доктор Тарр – лікар, якого поліція запросила, щоб змусити Христину повірити, що хлопчик, якого їй повернули, – її син.

CHRISTINE: Would not I know whether or not he was my son? I'm his mother.

DR. TARR: Which means you're in no position to be objective. You are looking through the prism

of extreme emotion at a boy who has changed from what you remember. He is not the same boy that left here, just as a boy who goes off to war and returns is not the same anymore [65].

У наведеному прикладі група тактик підміни реалізується за допомогою створення героєм помилкового образу. Доктор Тарр удає, що він професіонал, який прагне лише допомогти Христині, проте використовує її слова проти неї і створює парадоксальну ситуацію, намагаючись переконати її в тому, що вона просто не впізнала свого сина.

Кількість знайдених прикладів з позаособистісними установками набагато менша за кількість прикладів з міжособистісними установками – близько 34% від усієї кількості зібраних діалогів.

Наприклад:

Адріана – злочинниця, вона вкрала дитину й вимагає за неї викуп у вигляді діамантів, які в неї нібито забрали батьки цієї дитини. Джейн – детектив, вона намагається змусити Адріану віддати дитину поліції, пропонуючи їй фальшиві діаманти.

ADRIANNA: How do I know those are real diamonds?

JANE: I do not know. They look real to me. Here, have a look at them [7].

Маніпулюючи Адріаною, Джейн каже про діаманти і про себе. Група тактик приховування в її репліці реалізується за допомогою прямого ухилення від відповіді на конкретне запитання: «*I do not know*», і недостатньо інформативного висловлювання: «*They look real to me*». Цією фразою він змушує злочинницю відволіктися й уважно оцінити діаманти, даючи поліції можливість забрати дитину.

Маніпулятивні тактики можуть виражатися різними мовленнєвими актами (далі – МА). Багато вчених вивчали мовленнєві акти, засновником першої класифікації МА є Дж. Остін [2, с. 93].

Проаналізувавши різні класифікації мовленнєвих актів, ми взяли за основу класифікацію Дж. Сьорля, який уважав, що головним недоліком класифікації Дж. Остіна є відсутність єдиної основи класифікації.

Він розмежовує п'ять базових класів МА:

1. Репрезентативи (асертиви).
2. Директиви.
3. Комісиви.
4. Експресиви.
5. Декларації.

Ілокутивна мета покладена в основу цієї класифікації, на її ґрунті розроблена ілокутивна логіка [6, с. 151].

Різноманітність поглядів щодо видів МА пояснюється тим, що не існує певних жорстких кордонів між окремими класами й підкласами мовленнєвих актів. І в українській, і в англійській мові, наприклад, можливе вживання одного й того самого перформативного дієслова для передачі різних видів МА.

Мовленнєвий акт незгоди об'єднує всі види негативної реакції: спростування, заперечення, осуд, висловлення невдоволення, несхвалення. З позицій сучасної теорії комунікації МА незгоди – це реактивний акт, що відображає позицію мовця, протилежну позиції співрозмовника, являє собою інформативне або оцінне висловлювання з різними емоційними відтінками (осуд, несхвалення тощо) і має певне втілення в мовленні. [4]

Залежно від способу вираження, Дж. Сьорль виділяв прямі й непрямі МА [6, с. 126]. Прямі мовленнєві акти передаються засобами, мовна семантика яких відповідає ілокутивній силі МА [6, с. 129].

Наприклад,

– *Harry, I think that you are just walking away from your child.*

– *No, you are quite wrong. I am not walking away from him. I am not giving up. But I know how much he loves to be with his mother although he tries not to show it because he thinks it will hurt me* [8, с. 56].

У репліці-реакції використано прямий засіб вираження незгоди «*No, you are quite wrong*». Заперечення «*no*» й частинка «*not*» допомагають посилити незгоду мовця.

Під час перекладу «*No, you are quite wrong*» маємо дослівне відтворення «*Hi, tu абсолютно неправий*».

Ще один приклад:

– *What about the guy Gina lived with? This Richard? You don't know anything about him. You are happy to turn your son over to him?*

– *I don't agree with you. I'm not turning Pat over to anyone. He's my son and he will always be my son. I'm his father and I'll always be his father. But I have to assume that Gina hasn't got completely lousy taste in men* [8, с. 209].

У цьому прикладі також використано прямий засіб вираження незгоди «*I don't agree with you*», що перекладається дослівно «*Я не згоден з тобою*», а також негативна конструкція «*I'm not turning Pat over to anyone*», що перекладається як «*Я не перетворюю Пата ні на кого*», і знову ж таки маємо дослівний переклад.

Прямі засоби вираження незгоди часто використовуються в діалогічному мовленні,

а також їх застосовують письменники під час написання художніх творів для більш ясної й чіткої передачі змісту висловлювання.

Беручи до уваги той факт, що деяким комунікантам властиво висловлювати незгоду завуальованим шляхом, адже маніпулятор намагається приховувати всю сутність свого замислу, можна сказати про існування непрямих засобів вираження незгоди в МА. Непрямі мовленнєві акти, а в цьому випадку непрямі мовленнєві акти незгоди, виражаються мовними формами, ілокутивна сила яких не є частиною їх семантики [3, с. 101].

– *I'd like Pat to live with Gina. I think that it will be better for him.*

– *Are you a fool? Harry, you are crazy. You are going to just hand him over to your ex-wife when we could beat her* [8, с. 116].

Емоційний вислів «*Are you a fool?*» перекладається як «*Ти що, несповна розуму?*», і це описовий спосіб перекладу.

У цій репліці-реакції автор використовує контекстуально-ситуативний непрямий МА вираження незгоди: «*Are you a fool? Harry, you are crazy*». Ці вираження в ізольованому від контексту вигляді не розпізнаються носіями мови в тому значенні, яке в нього вкладає мовець у певній ситуації спілкування. Цей вираз «*You are crazy*» окремо від контексту розцінюється як «*Ти божевільний*», тобто йдеться про розумові якості людини. У контексті ж цей вислів позначає незгоду слухача з мовцем, тобто несе в собі додатковий сенс.

Наведемо ще один приклад:

– *Jane is a great girl. She is very attractive and charming. And moreover she is very clever.*

– *Do you really think so* [5, с. 34]?

Вислів «*Do you really think so?*» перекладаємо дослівним способом «*Ти справді так думаєш?*» і маємо певну перестановку слів.

Отже, непрямі мовленнєві акти незгоди містять додаткову інформацію. Прямі МА вживаються значно рідше, ніж непрямі, особливо коли потрібно проявити стриманість, підвищену ввічливість, дати натяк, виразити іронію в процесі намагання маніпулювати свідомістю співрозмовника.

МА незгоди в процесі комунікації виражається низкою граматичних і лексичних засобів.

Граматичні засоби вираження незгоди – це моделі та структури, що об'єднані в речення, за їх допомогою мовець висловлює свою незгоду щодо будь-якої ситуації спілкування в процесі комунікації. Прикладом цих

структур можуть послуговувати такі граматичні форми: *do not; do not agree with; can not; is not*. Уживання цих структур для вираження МА незгоди можна показати на прикладі з такого діалогу:

– *I don't believe that Jack will try to help us. He is so busy with chasing that stupid girl.*

– *I can't share your view because Jack is a real friend and moreover he is in love with Julia* [5, с. 30].

У цьому прикладі використана граматична структура «*can't*», котра перекладається як «не можу», цей переклад виконаний через підбір граматичного еквівалента.

Граматичні засоби вираження незгоди не викликають труднощів під час перекладу, оскільки заперечна частка *not* в оригіналі відповідає заперечній частці *не* в мові перекладу. Обидві ці частки належать до граматичного рівня.

Поряд із граматичними існують ще й лексичні засоби вираження незгоди – це сукупність певних лексичних одиниць і виразів, які допомагають комунікантам висловити свою незгоду з чим-небудь або ким-небудь. До лексичних засобів вираження незгоди належать такі лексичні одиниці: *Nonsense!; Rubbish!; You are crazy; Are you a fool?; You must be joking!; I see things rather differently myself; hardly; impossible; sorry but.*

– *Nigel, I decided to return Pat to Gina. It will be better for him.*

– *You must be joking! You are crazy. You shouldn't do it because we are going to win the process and the judge is on our side* [8, с. 181].

У цьому діалозі для висловлення незгоди використані два лексичні вирази: «*You must be joking*» і «*You are crazy*», що допомагає автору посилити негативну реакцію мовця. «*You must be joking*» перекладається як «*Ти, напевно, жартуєш*». У цьому випадку «*must be*» перекладається за допомогою лексичної заміни з «повинен» на «напевно». «*You are crazy*» перекладається як «*Ти божевільний*», це дослівний переклад за допомогою лексичних еквівалентів.

Незгода на лексичному рівні може виражатися словами, котрі мають історично марковане значення. Тобто це такі слова, що не мають заперечного афіксу, але мають заперечне значення.

David completely identified all the treasures that were there.

– *There were other small treasures David had failed to identify.*

Під час перекладу лексична одиниця «*fail*» відповідає граматичній незгоді або граматичному запереченню «*не зміг*». Це антонімічний спосіб перекладу. Трапляється, що перекладачам потрібно перекладати лексичні заперечення граматичними, це говорить про складність передачі конструкцій з мовними засобами вираження незгоди саме на лексичному рівні.

Граматичні та лексичні засоби відіграють дуже важливу роль у мовній поведінці для вираження незгоди, вибір тих чи інших мовних засобів залежить від поведінки комунікантів.

Під час перекладу мовних засобів маніпулятивного впливу, що позначають незгоду, найчастіше за все використовується дослівний спосіб перекладу, але, окрім цього способу, використовуються ще й такі, як описовий переклад, антонімічний переклад, переклад за допомогою граматичного або лексичного еквівалента.

Висновки з проведеного дослідження. Сформульовано робоче визначення мовної маніпуляції – це різновид маніпулятивного впливу, здійснюваного шляхом майстерного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на поведінкову діяльність адресата, а саме створення мотивації до вчинення потрібної маніпулятору дії, формування в об'єкта мовного впливу переконаності в вигідності або необхідності цієї дії. Єдиної класифікації мовленнєвих актів не існує, оскільки погляди вчених мають певні розбіжності.

Результати дослідження показують, що непрямі мовленнєві акти незгоди містять додаткову інформацію. Прямі МА вживаються значно рідше, ніж непрямі, особливо коли потрібно проявити стриманість, підвищену ввічливість, дати натяк, виразити іронію в процесі намагання маніпулювати свідомістю співрозмовника.

Граматичні та лексичні засоби відіграють дуже важливу роль у мовній поведінці для вираження незгоди, поведінка комунікантів залежить від вибору тих чи інших мовних засобів.

Існує багато способів перекладу мовних маніпулятивних засобів, що позначають незгоду, але найчастіше за все використовується дослівний спосіб перекладу, проте, окрім цього способу, використовуються ще й такі, як описовий переклад, антонімічний переклад, переклад за допомогою граматичного або лексичного еквівалента.

Беручи до уваги відмінності в українській та англійській мовах, досягнення комунікативної мети перекладу відбудеться тільки за рахунок правильного використання варіацій способів перекладу, що лежать в основі двомовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубева А.В., Максимов В.И. Русский язык и культура речи. Москва, 2008. 382 с.
2. Остин Дж. Слово как действие. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов: сборник / пер. с англ.; сост. и вступ. ст. И.М. Кобозевой и В.З. Демьянова; общ. ред. Б.Ю. Городецкого. Москва: Прогресс, 1986. С. 92–93.
3. Семененко Л.П. Непрямі мовленнєві акти – амальгами. Тула, 1991. 118 с.
4. Семенець Ю.С. Мовленнєві акти незгоди. URL: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/Semenets>.
5. Серафимова М.А., Шаевич А.М. Topical Dialogues. Москва, 1998. 78 с
6. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт? Новое в зарубежной литературе. Вып. 17: Теория речевых актов; сборник / пер. с англ.; сост. и вступ. ст. И.М. Кобозевой и В.З. Демьянова; общ. ред. Б.Ю. Городецкого. Москва: Прогресс, 1986. С. 151–170.
7. Mentalist. URL: http://thebakerboy.ucoz.com/load/scripts/tm_season_1_scripts_link_to_pdf_versions/2-1-0-251.
8. Parsons T. Man and boy. London, Harper Collins Publishers, 2002. 344 с.
9. Taking Lives. URL: http://www.dailyscript.com/scripts/taking_lives.pdf.

УДК 81'255.4 [811.111+811.161.2]

СКЛАДНІ СЛОВА Й ДЕФІСНІ КОМПЛЕКСИ ЯК ПОТЕНЦІЙНІ УТВОРЕННЯ В МОВІ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Євтушенко Н.І., старший викладач
кафедри перекладу

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Статтю присвячено розгляду складних слів і дефісних комплексів як потенційних утворень в англійській поезії та їх перекладам українською мовою; окреслено визначення поняття поетичної мови як підсистеми загальнонаціональної мови й виокремлено низку її специфічних властивостей, серед яких ключовою виявилася потенційність поетичного тексту, тобто режим, котрий сприяє виникненню потенційних слів і форм; зроблено спробу зіставити складні слова й дефісні комплекси в поезії англійської та української мов.

Ключові слова: складні слова, дефісні комплекси, поетична мова, поезія, потенційність поетичного тексту, англійська та українська мови.

Статья посвящена рассмотрению сложных слов и дефисных комплексов как потенциальных образований в англоязычной поэзии и их переводов на украинском языке; очерчено определение понятия поэтического языка как подсистемы общенационального языка и выделен ряд специфических свойств, среди которых ключевой оказалась потенциальность поэтического текста, то есть режим, который способствует возникновению потенциальных слов и форм; сделана попытка сопоставить сложные слова и дефисные комплексы в поэзии английского и украинского языков.

Ключевые слова: сложные слова, дефисные комплексы, поэтический язык, поэзия, потенциальность поэтического текста, английский и украинский языки.

Yevtushenko N.I. COMPOSITE WORDS AND HYPHEN COMPLEXES AS POTENTIAL DEVELOPMENTS IN POETIC LANGUAGE (BASED ON THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

The article deals with the consideration of composite words and hyphen complexes as potential developments in English poetry and their translations into Ukrainian; the definition of the concept of poetic language as a subsystem of the national language has been outlined and a number of its specific properties has been identified, among which the potential of the poetic text is the key one, it is a mode that promotes the emergence of potential words and forms; an attempt has been made to compare composite words and hyphen complexes in poetry of English and Ukrainian languages.

Key words: composite words, hyphen complexes, poetic language, poetry, potential of poetic text, English and Ukrainian languages.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку перекладознавчої науки зорієнтовує свою увагу на вивченні тих типологічних характеристик, які простежуються в мові поезії англійських авторів, твори яких продовжують перекладати українські перекладачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У такий спосіб багато українських перекладачів (В. Кикоть, М. Стріха, О. Тарнавський, Н. Тучинська та ін.) починають говорити про низку лінгвістичних/мовних параметрів, що дають змогу виокремити такий клас текстів як самостійну дискурсивну практику. Цей підхід дає можливість відійти від ситуації, який свого часу простежувався в традиційному перекладознавстві, коли інтерпретації здійснених перекладів художньої літератури відбувалися з позицій оцінювання їх результатів, тобто в термінах *адекватності*, *еквівалентності*, *повноцінності* (Л. Бархударов, В. Виноградов, В. Комісаров та ін.), у тому

числі й за допомогою способів вимірювання відношень між оригінальним і перекладним текстами.

Найважливішою ознакою мови поезії є незвідність значень слів до їх словникових дефініцій і вмотивованість кожного знака цілим текстом. Тут доречно згадати принцип «тісноти і єдності віршованого рядка» (за Ю. Тиняновим) [10, с. 49], який полягає в тому, що кожне слово в поетичному тексті залежить від усіх значень прилеглих до нього слів і визначається множинними характеристиками цілого тексту. Саме в цьому законі й полягає основна відмінність поезії та прози: «Поетичний текст, спресований ритмічною, фонічною [...] системами, утворює мовби особливий надзмістовий плазмований згусток, у якому кожен елемент (чи цілий рядок, слово, морфема або навіть фонема) сполучається по вертикалі й горизонталі з кожним іншим елементом і знаходить [...] додаткове та багатозначове значення» [3, с. 78].

Це властивість поетичної мови хоча й не ігнорується традиційним перекладознавством, але призводить його до теорії трансформацій, яка не розглядає мову перекладної поезії як ціле, а зосереджує увагу на зіставленні окремих текстів: оригіналів і їх перекладів з метою виявлення перекладацьких успіхів/невдач.

Відтак застосування лінгвопоетичного методу – «виявлення вмотивованості мовних одиниць усіх рівнів у їх проекції на цілий текст» [1, с. 13] – до аналізу перекладних поетичних текстів допоможе системно осмислити типологічні характеристики мови перекладної поезії в зіставленні з мовою оригінальної поезії. Однією із таких характеристик залишаються *складні слова* й *дефісні комплекси*, які потребують додаткового обґрунтування з позиції перекладознавчої науки.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити механізм відтворення англомовних складних слів і дефісних комплексів у мові поезії українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна наука про мову виділяє *поетичну мову* як підсистему загальнонаціональної мови [9] і виявляє низку її специфічних властивостей. «У прозі можливості мови «стримуються» модусом позамовного існування, у вірші модус власне мовного існування вивільняє розкриття мовних потенцій» [1, с. 22]. При цьому «поезія є тією сферою мови, у якій загальні тенденції її розвитку виявляють себе швидше за все та найбільш явно, ніж в інших сферах» [11]. У зв'язку з цим у мові поезії повною мірою реалізується певна *потенційність*. Ставлення поета до мови як до системи можливостей формує режим потенційності поетичного тексту, тобто режим, котрий сприяє виникненню потенційних слів і форм, серед яких і простежуються *складні слова* й *дефісні комплекси*.

Також варто розуміти, що потенційні явища в мові спираються на системно задані властивості мови; у творчості висвітлюються «мовні тенденції, виявлені в нормах і правилах вживання одиниць мови» [4, с. 19], що реалізується одночасно в усіх підсистемах. Усі підсистеми мови знаходяться в постійній динамічній взаємодії із загальнонаціональною мовою, утворюють зону її потенційності. Потенційність відносно мови поезії можна розуміти слідом за Н. Азаровою «як актуалізацію закладених у загальномовній системі механізмів і відношень, а з іншого боку, як виникнення вербальних форм, що становлять

нову сферу потенційності для загальнонаціональної мови» [1, с. 196].

Значну зацікавленість викликає розгляд мови перекладу, зокрема перекладу поезії, із цих позицій, так як саме в процесі перекладу постійно виникає необхідність вираження не властивих понять і уявлень, слів і граматичних конструкцій, характерних для мови перекладу. Однак здатність до такого вираження «є іманентною складовою частиною будь-якої мовної системи» внаслідок того, що «кожна мова має необхідні потенційні засоби» [5, с. 78], які застосовуються під час перекладу.

При цьому в мові перекладної поезії будуть виникати саме потенційні форми, так як «з усіх видів мовних творів акти перекладу є найбільш зумовленими, оскільки, окрім обмежень, що накладаються системою мови перекладу, вони ще додатково детерміновані свідомим прагненням перекладача [...] у можливій повноті відтворити зміст тексту оригіналу [...] не порушуючи норм мови перекладу» [6, с. 48].

Водночас «у будь-якій розвиненій національній мові закладено значний потенціал не тільки для реалізації її системних закономірностей, а й для породження різного роду відхилень від мовних норм і правил, які не ведуть до деструкції системи, а, навпаки, є вираженням її креативного й адаптивного потенціалу» [8, с. 3]. Іншими словами, у всіх підсистемах мови знаходить відображення й потенційність мовної системи, й okazіональність у широкому сенсі. При цьому межа між потенційним та okazіональним простежується в галузі як мовних порушень, так і порушень сприйняття: багато okazіональних слів і конструкцій можуть бути незрозумілі адресату. Виявлення співвідношення потенційного й okazіонального в текстах сучасної перекладної поезії і текстах оригінальної англійської поезії також допоможе уточнити типологічні характеристики таких дискурсивних практик. Спробуємо в цьому переко-
натися.

Насамперед розглянемо дефісні комплекси. Показовим є те, що в англійській граматиці, для якої нормативним є утворення багатоконпонентних слів (наприклад, *jack-in-the-box*), *дефісні комплекси* розглядаються не як складні слова, а як елементи синтаксису, як граматичні звороти, так як їх внутрішня структура відповідає будові словосполученню, а не складному слову [12, с. 174]. Як відзначає Н. Ніколіна, «на активізацію зрощень вплинули подібні комплекси, широко поши-

рені в інших мовах, насамперед у німецькій, англійській і французькій» [7, с. 126].

Англійські дефісні складні слова повідомляють українській мові деякі абсолютно незвичайні аналогії із сучасними германськими мовами, насамперед з англійською. Англійська мова зовсім не знає наших звичайних конструкцій прикметник + називний відмінок. Вона передає їх складним словом, у якому просто зіставлено два слова в називних відмінках. Звичайні для англійської мови поєднання, що складаються з двох рівноправних слів, об'єднаних в одне поняття, прагнуть представити мову перекладної поезії:

Minerva's snow-white marble eyes

Without the gift of sight (Frost, Stars).

Вони **холодні й сніжно-білі**,

Немов сліпі Мінерви очі (Фрост, Зорі; пер. В. Кикотя).

Хоча в запропонованому прикладі реалізується модель «потенційне – потенційне», сам принцип створення складних слів за такою моделлю для англійської мови є регулярним і продуктивним. В українській мові утворення складних іменників – складових найменувань – не є широко розповсюдженим способом словотворення. Останнім часом кількість подібних утворень у мові прогресивно збільшується. Вони називають як нові предметні реалії (*маска-шкарпетки, сумка-холодильник, спідниця-сарафан*), так і становлять слова-характеристики (*дівчина-водій, мама-домогосподарка, сумка-трансформер*), по суті, згортають поширені визначення або підрядні речення. Чітку межу між словами цих двох типів провести важко, проте для нас є показовою продуктивність моделі утворення іменників з дефісом.

Складне слово з дефісом в оригіналі може бути замінено потенційним утворенням без дефіса в перекладі:

If the true concord of well-tuned sounds,

By unions married, do offend thine ear,

They do but sweetly chide thee, who confounds

In singleness the parts that thou shouldst bear (Shakespeare, VIII).

Якщо гармонія **співзвучних тонів**,

В подружній злучі, вухо рве твоє,

Це докір лиш тобі, бо ти поронив

У парубоцтві те, що в тебе є (Шекспір, VIII; пер. О. Тарнавського).

Таку заміну цілком легко пояснити, так як в українській мові складні прикметники з префіксом *спів-* завжди пишуться разом. Однак у наведеному прикладі збережено рівноправність основ складного слова, що не є харак-

терним для узуальних складних прикметників без дефіса.

У наступному прикладі потенційно складне слово передає узуальне англійське словосполучення:

And threescore year would make the world away (Shakespeare, XI). – *У шістдесятий рік зновить життя* (Шекспір, XI; пер. О. Тарнавського).

Зазначене новоутворення одночасно демонструє вирішення конкретної перекладацької проблеми (неможливість утворити прикметник від іменника *score*) і потенційність системи української мови в галузі утворення складних слів, поєднань двох рівноправних числівників (*шістдесят*).

Розглянемо ще один аналогічний приклад, де через неможливість створення необхідного прикметника виникає вже трикомпонентне новоутворення (модель «потенційне – потенційне»):

Anti-cat evangelists (Fanthorpe) – *Котофоб-євангеліст* (Фантроп; пер. О. Тарнавського).

У цьому прикладі складне слово виникає через неможливість утворити прикметник зі значенням «той, хто виступає проти котів» (еквівалент англійського прикметника *anti-cat*), у якому друга частина складного слова відтворена за допомогою *-фоб* зі значенням «ненависник, противник чого-небудь» від слова *фобія* – «нав'язливий, непереборний страх при деяких психічних захворюваннях, іноді при перевтомі, після психічного зворушення» (СУМ, Т. 10, с. 611).

Отже, складні слова й дефісні комплекси можуть з'являтися в мові перекладної поезії як кальки англійських складних слів і дефісних утворень. Стимулом для їх появи стає прагнення передати ту рівноправність понять, яка міститься в англійському дефісному комплексі, уникнення підрядного зв'язку слів у словосполученні. У мові перекладної поезії відображено активний процес, пов'язаний із появою аналітичних тенденцій в українській мові.

Також можна навести приклади, що відображають можливості розширення класу складних дефісних іменників, утворених на основі словосполучень (усюди модель «потенційне – потенційне»):

And do not drop in for an after-loss (Shakespeare, XC) – Мене, та не зроби це **вреши-реши** (Шекспір, XC; пер. О. Тарнавського).

У запропонованому прикладі дефісне утворення є еквівалентом потенційного слова ори-

гіналу. Тут *after-* має значення *нарешті* так само, як і *-loss* – в англійській мові. Приставка *reshm*, що є відносним еквівалентом *loss-*, також функціонує в українській мові. Показово, що перекладач удався до словоутвореного еквівалента і водночас використовував український аналог цього префікса.

У галузі утворення складних прикметників в українській мові немає яких-небудь серйозних обмежень, вони активно утворюються як поєднанням рівноправних основ, так і від словосполучень. Потенцію до розширення класу складних прикметників також можна спостерігати в перекладних поетичних текстах:

– модель «потенційне – потенційне»:

A girdle of orange, *Puritan-pumpkin* colored girders (Lowell) – Апельсиновими, пуританськи-гарбузовими будівельними лісами (Лоуелл; пер. О. Тарнавського);

– модель «узуальне – потенційне»:

Stained rich red, *virginia creeper* (Healy) – Пофарбований у густо-червоний, *дикиноградний* (Хілі; пер. О. Тарнавського).

Словосполучення *virginia creeper* – дикий виноград – дає змогу перекладачу створити потенційно складний прикметник *дикиноградний*.

Як бачимо, у всіх прикладах складні слова як в англійській, так і в українській мовах складаються з двох елементів, що є характерним і для узусу. Відповідно, такі приклади ілюструють реалізацію саме потенційності мовної системи, паралельний розвиток активного процесу щодо поповнення класу складних слів в обох мовах.

Дефісні комплекси як відповідники англійських дефісних утворень можуть складатися з більше ніж двох елементів, тим самим віддаляючись від складних слів і утворюючи злиття компонентів складних словосполучень або навіть речень. При цьому «дефіс [...] виступає як засіб створення єдиного понятійного комплексу навколо центрального концептуалізуючого компонента» [1, с. 308]. Хоча в усіх прикладах реалізується модель «потенційне – потенційне», сам спосіб утворення таких дефісних комплексів є нормативним для англійської граматики:

its *not-so-mystic motto* from Virgil's Messianic Eclogue (L. Ferlinghetti) – не-дуже-таємничий девіз з вергілієвої Месіанської Еклоги (Ферлінгетті; пер. О. Тарнавського);

Fiddlydee! –

Another day,

Another something-or-other (Kerouac)!

Дурниці!

Ще один день,

Ще *щось-або-що* інше (Керуак; пер. О. Тарнавського)!

В останньому прикладі завдяки симетричним конструкціям із *це* більш очевидним стає понятійний статус дефісного утворення. Однак в оригіналі це виражено більшою мірою, так як конструкції двох рядків повністю симетричні (не додається *один*), і, отже, *day* і *something-or-other* позначають рівноцінні поняття.

Якщо в наведених вище прикладах простежується злиття компонентів складних словосполучень, то в наступному прикладі дефісний комплекс створюється на основі речення:

Healing

all my sickness – erasing all – not

even the shred of a «*I-hope-you*» (Kerouac).

Летить

всі мої хвороби – стирає всі навіть

ні краплі «*Я-сподіваюся-ти*» (Керуак; пер. О. Тарнавського).

Тут дефісний комплекс згортається в поняття (концептуалізується) завдяки таким додатковим засобам, як лапки (в оригіналі лапки й артикль).

Іноді дефісні комплекси оригіналу можуть перетворюватися в перекладі, наприклад, нараховувати більшу кількість елементів:

He examined me and smiled at my *minute-dead-life* (Corso) – Він оглянув мене і посмінувся моєму *хвилині-як-мертвому-життю* (Корсо; пер. О. Тарнавського).

У мові перекладної поезії дефісні комплекси (складні слова) часто можуть виступати еквівалентами синтаксичних конструкцій оригіналу. У таких випадках реалізується модель «узуальне – потенційне»:

Which prove more short than waste or ruining? (Shakespeare, CXXV) – *Які коротші знищень-руйнувань?* (Шекспір, CXXV; пер. О. Тарнавського).

Цей приклад демонструє заміну прикметників *waste* і *ruining* складним іменником *знищень-руйнувань*, що пишеться через дефіс, тобто більш коротким варіантом, без сполучника *i* чи *або*, що дає змогу скоротити довжину рядка. Відповідно, це підтверджує висновок, що словоформи, які виникають у текстах перекладної поезії, відображають саме потенційність системи мови перекладу, яка актуалізується під час контакту з іншою мовою, але не під її впливом.

Since all alike my *songs and praises* be
To one, of one, still such, and ever so
(Shakespeare, CV).

Бо всіх моїх *нісень-похвал* покров
Йому одному, хто він був і є (Шекспір, CV;
пер. О. Тарнавського).

На відміну від зазначеного вище прикладу,
у цьому випадку відбувається заміна двох
іменників *songs* і *praises* складним іменником
нісень-похвал, що пишеться через дефіс,
тобто більш коротким варіантом, без сполуч-
ника *і* чи *або*, що знову ж таки дає змогу ско-
ротити довжину рядка.

One blushing shame, another *white despair*
(Shakespeare, XCIX) – *Червоні сором, білі*
біль-відчай (Шекспір, XCIX; пер. О. Тарнав-
ського).

У наданому перекладі складна конструкція
оригіналу *white despair* відтворена одним
ємним дефісним утворення *білі біль-відчай*.
Дійсно, дефісні комплекси мають властивість
до згортання складних понять, за обсягом
більш відповідних складним словосполу-
ченням або навіть цілим реченням, що й
спостерігаємо в цьому прикладі, але вже на
міжмовному рівні.

Висновки з проведеного дослідження.
У підсумку можемо констатувати, що пере-
клад поезії як особлива дискурсивна прак-
тика охарактеризована такими критеріями,
як відсутність запозичених мовних елементів
(лексем, морфем тощо), і малою кількістю
оказіональних форм із низьким ступенем
аномальності. У сучасній перекладній поезії
діє свідомий механізм потенційності, спря-
мований на використання виключно засобів
мови перекладу й реалізацію нових слово-
форм, які дають змогу розвивати закладені
в мовній системі можливості. Сучасна пере-
кладна поезія є певною дискурсивною прак-
тикою, у якій максимально проявляється
феномен потенційності, зумовлений як мов-
ними чинниками, так й особливою моделлю
адресації на межі звичайної комунікації та
поетичної автокомунікації. Відтак складні
слова й дефісні комплекси в мові перекладної
поезії з'являються як еквіваленти англійських
складних слів і дефісних утворень (модель
«потенційне – потенційне»), а також як ана-

логи синтаксичних конструкцій (модель «узу-
альне – потенційне»).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарова Н.М. Конвергенция философского и поэтического текстов XX–XXI веков: дисс. ... докт. филол. наук. Москва, 2010. 852 с.
2. Азарова Н.М. Критерий «адресат» в установлении границ поэтического дискурса. Логический анализ языка. Адресация дискурса. Москва: Индрик, 2012. С. 225–233.
3. Гончаренко С.Ф. Поэтический перевод и перевод поэзии: константы и вариативность. Тетради переводчика. 1999. Вып. 24. С. 107–122.
4. Демьянков В.З. Языковое творчество и речевая креативность. Язык как медиатор между знанием и искусством: сб. докл. Междунар. науч. семинар. Москва: Азбуковник, 2009. С. 11–19.
5. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Москва: Международные отношения, 1978. С. 69–90.
6. Комиссаров В.Н. К вопросу о сопоставительном изучении переводов. Тетради переводчика. 1970. Вып. 7. С. 46–50.
7. Николина Н.А. Активные процессы в языке современной русской художественной литературы. Москва: Гнозис, 2009. 336 с.
8. Радбиль Т.Б. Языковые аномалии в художественном тексте: Андрей Платонов и другие. Москва: Флинта, 2012. 322 с.
9. Ревзина О.Г. Системно-функциональный подход в лингвистической поэтике и проблемы описания поэтического идиолекта: дисс. в форме науч. докл. ... докт. филол. наук. Москва, 1998. 86 с.
10. Тынянов Ю.Н. Проблема стихотворного языка. Тынянов Ю.Н. Литературный факт. Москва: Высш. шк., 1993. С. 23–121.
11. Фатеева Н.А. Предисловие ко второму изданию книги Г.О. Винокура «Маяковский – новатор языка». Москва: URSS, 2006.
12. Plag I. Word-formation in English. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 254 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА:

13. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І.К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10: Т–Ф. 659 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

14. Збірка перекладів: Переклади на українську з англійської. URL: <http://poetyka.uazone.net/translat.html>.

УДК 81.255.4

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ГАЛУЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Коновалова В.Б., к. пед. н.,
доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Мирошниченко В.М., к. філол. н.,
доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

У статті проаналізовані історія та проблеми становлення українського термінотворення в галузі штучного інтелекту. Наводяться приклади перекладу термінів з подальшим їх аналізом із залученням різних методів перекладу.

Ключові слова: термін, термінотворення, штучний інтелект, методи перекладу.

В статье проанализированы история и проблемы становления украинского терминообразования в области искусственного интеллекта. Приводятся примеры перевода терминов с последующим их анализом с привлечением различных методов перевода.

Ключевые слова: срок, терминообразование, искусственный интеллект, методы перевода.

Konovalova V.B., Myroshnichenko V.M. PROBLEMS OF THE UKRAINIAN TERMINOLOGY FORMATION IN THE FIELD OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The article analyzes the history and problems of the Ukrainian terminology formation in the field of artificial intelligence. Examples of translation of terms with their further analysis with the involvement of different translation methods are given.

Key words: term, terminology, artificial intelligence, translation methods.

Постановка проблеми. Натепер українське термінознавство перебуває в процесі свого становлення. Багато проблем залишаються поки що невирішеними. Термінологія штучного інтелекту не є винятком із правил, ураховуючи той факт, що сама галузь тільки нещодавно привернула до себе увагу вітчизняних науковців.

Необхідність перекладу нових термінів у галузі штучного інтелекту є наслідком живого діалогу між фахівцями-ученими, спеціалістами цієї сфери в різних країнах за допомогою перекладачів, що відбувається постійно на внутрішньовишівських і міжвишівських семінарах, термінологічних нарадах і конференціях як регіонального, державного, так і міжнародного рівня.

Контактуючи з різними мовами, українська мова так чи інакше запозичує нові слова як загальнонавчівані, так і спеціальні. Тому нерідко постає проблема точного перекладу й пошуку національного відповідника.

Сьогодні елементи штучного інтелекту (далі – ШІ) використовуються в багатьох галузях, від побутової техніки до управління атомними станціями. Розвиток ШІ йде пара-

лельно з удосконаленням комп'ютерів і прогресом у галузі когнітивної науки. Існують припущення, що через кілька десятків років ШІ досягне рівня людини, а потім і перевершить його. Саме внаслідок становлення українського термінознавства термінологія в галузі ШІ вимагає системного дослідження, яке має засновуватися на національному ґрунті й уміщувати в собі міжнародний досвід і надбання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологія в галузі ШІ як складова частина сучасної української наукової мови зараз знаходиться на гребені свого становлення. Відомо, що упродовж 1990-х років з'явилася низка термінологічних довідників, які тією чи іншою мірою заповнювали прогалину спеціальних назв і понять. Звичайно, не всі лексикографічні праці відповідали духові та завданням часу, на жаль, у більшості не відповідають і сьогодні, але кожна з них сприяла тому, що українська мова продовжує своє функціонування на рівні найпрестижніших європейських мов.

Сьогодні розвиток фундаментальних досліджень у галузі ШІ передбачає вирішення, зокрема, таких проблем:

- автоматизований переклад, інформаційний пошук, генерація документів, організація природного діалогу між користувачем і комп'ютером;
- оброблення та сприйняття природної мови й тексту;
- системи технічного зору та розпізнавання образів;
- створення баз знань;
- створення експертних систем.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в аналізі історії та проблеми становлення українського термінотворення в галузі ШІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системи СШІ – це системи, створені на базі ЕОМ, які імітують вирішення людиною складних інтелектуальних завдань. Із розвитком галузі з'являється велика кількість термінів, переклад яких може створити певні труднощі навіть для досвідченого перекладача. Отже, у розвитку термінології ШІ можна виділити декілька основних етапів:

1) уважається, що розвиток сучасних систем штучного інтелекту розпочався з 50-х років ХХ століття. Цьому сприяла програма, розроблена А. Ньюеллом і призначена для доведення теорем під назвою «Логік-Теоретик». Деякі автори називають цю систему експертною. Ця робота поклала початок першого етапу досліджень в галузі штучного інтелекту, пов'язаного з розробленням програм, які розв'язують завдання на основі використання різноманітних евристичних методів. Цей етап зумовив появу й розповсюдження терміна «штучний інтелект» [1, с. 12–13]. Отже, можемо зазначити, що саме в цей період з'явилися перші терміни в досліджуваній галузі;

2) термінологія в галузі штучного інтелекту, одного з найголовніших напрямів інформатики, почала своє ґрунтовне формування в 60-ті роки ХХ століття. Цей етап характеризувався постійною появою великої кількості термінів, частина яких зникла так само швидко, як і з'явилася;

3) середина 70-х років ХХ століття – період становлення термінології галузі штучного інтелекту. З'явилися терміни, які було визнано переважною більшістю фахівців. У цей час зусилля вчених концентрувалися на таких напрямках, як розроблення методів представлення, тобто способів формулювання проблем таким чином, щоб їх можна було легко вирішити; розроблення методів

пошуку, тобто доцільних способів управління ходом рішення завдання, щоб воно вирішувалося протягом реального часу за допомогою реальних засобів;

4) остаточно основну термінологію закріплено в першій половині 80-х років ХХ століття і саме із цього періоду стали видаватися словники та енциклопедичні довідники зі штучного інтелекту. Більшість термінів за дуже рідким винятком за походженням є англословними. Причиною того є проведення інтенсивних і ґрунтовних досліджень у цій галузі в США.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених науковій термінології, окремі терміносистеми залишаються практично не дослідженими. Перебуваючи на стадії становлення, термінологія в галузі штучного інтелекту включає багато неологізмів (зокрема авторських, уперше використаних у конкретному тексті), які не зафіксовані в термінографічних джерелах. Штучний інтелект належить до галузей знання, у яких домінує інтелектуальна складова. У таких галузях термінотворення, як правило, починається не від ремісничої лексики, яка є характерною для більшості галузевих термінологій, а від авторських неологізмів за схемою: авторський неологізм → «стихийний» термін → загальноприйнятий (стандартизований) термін [2, с. 18].

Англословна термінологія ШІ, як і більшість сучасних термінологічних систем, складається з лексичних одиниць двох типів: одна – багатоконпонентних термінів. Серед досліджених термінів, які функціонують у текстах зі штучного інтелекту, виявлено 26% однокомпонентних одиниць і, відповідно, 74% багатоконпонентних одиниць (які налічують дві й більше кореневі морфеми). Це характеризує загальну тенденцію сучасного термінотворення, яка полягає у використанні складних синтаксичних одиниць, адже саме практична неможливість передати всі поняття штучного інтелекту за допомогою однокомпонентних термінів зумовлює утворення структурно складніших одиниць – термінів-комполітів і словосполучень. Майже половина досліджуваних багатоконпонентних термінів належить до моделі NN (noun – іменник). Домінування утворень цього типу пояснюється, з одного боку, тенденцією до лаконічності та спрощення мовних форм, з іншого – широким діапазоном семантичних відношень, які здатна передавати конструкція NN. Передусім це об'єктні, суб'єктні, інструментальні відношення. У текстах галузі штучного інтелекту

часто йдеться про ситуацію дії та про її окремі складники – об'єкт, інструмент чи результат дії, наприклад: *chaining algorithm*, *character classification*, *data analysis*.

Поповнення лексичного складу терміносистеми штучного інтелекту, як відомо, відбувається безупинно і здійснюється не тільки завдяки появі нових термінів (до речі, у суспільно-політичних науках це відбувається меншою мірою, ніж у науках природничих чи технічних, пов'язаних безпосередньо з дослідництвом, експериментами, виробництвом). У процесі міжгалузевих комунікацій відбувається взаємне запозичення термінів відповідними галузевими терміносистемами. Такий процес можна назвати інтеграцією терміносистеми під впливом глобалізації.

Характерною складністю перекладу текстів у досліджуваній галузі є те, що багато термінів належать до безеквівалентної лексики, тобто на момент перекладу не мають відповідників в українській мові (крім описових статей) [3, с. 15]. Тим не менше це не означає принципову неможливість їх перекладу. Поступово терміни ШІ набувають перекладацьких відповідностей, і цей процес вимагає постійного ретельного вивчення. Водночас відомо, що словники комп'ютерних термінів, які є в наявності, або відстають на кілька років від розвитку комп'ютерної техніки, або надають лише часткову інформацію про той чи інший термін. Це стосується навіть он-лайн словників, які за своєю природою повинні йти урівень із прогресом.

Для перекладачів у галузі штучного інтелекту є необхідним:

- 1) адекватне власне підґрунтя попередніх знань;
- 2) знання мови, її правила;
- 3) знання обставин, пов'язаних із ситуацією висловлювання.

Отже, якщо перша та частково третя умови залежать від реципієнта, який не є носієм мови-інформатора, то обов'язком кваліфікованого перекладача є забезпечення всіх умов, необхідних для розуміння реципієнтом певного блоку інформації, тобто реципієнт повинен мати змогу отримати логічну, послідовну, а найголовніше достовірну інформацію щодо об'єкта дослідження в галузі.

Натепер використовують переважно декілька способів перекладу термінів у галузі штучного перекладу, якими є транскодування (чотири основні типи: транскрипція, транслітерація, змішане транскодування, адаптоване

транскодування), калькування, експлікація та переклад на основі аналогії [4, с. 55].

Насамперед варто зазначити, що труднощі перекладу термінології в галузі штучного інтелекту пов'язані з міждисциплінарним характером. Оскільки в цій галузі використовуються методи, що традиційно розвиваються в логіці, психології, лінгвістиці, кібернетиці, дискретній математиці та програмуванні, то під час перекладу текстів саме зі ШІ зустрічається чимало загальногалузевих термінів з інших наук, що також значно ускладнює роботу перекладача. Наприклад, метод транскрибування: *wavelet* – вейвлет; *backtracking* – бектрекінг (метод пошуку рішення в мовах логічного програмування); *cluster* – кластер; *behaviourism* – біхевіоризм; *interview* – інтерв'ю, транслітерації – *slot* – слот; *descriptor* – дескриптор, *indicator* – індикатор; *model* – модель, *portal* – портал; *concept* – концепт, концепція, *analogy* – аналогія; *pixel* – піксель; *formula* – формула, змішаного транскодування (як показує дослідження, один із найменш уживаних способів перекладу): *interface* – інтерфейс; *on-line* – он-лайн, адаптоване транскодування: *neurobionics* – нейробіоніка; *induction* – індукція, *unification* – уніфікація; *matrix* – матриця; *card* – карта, *concatenation* – конкатенація. Для такого способу перекладу термінів характерна наявність у відповідниках української мови пом'якшень у кінці слів, родових закінчень у мові перекладу, які відсутні в англійських словах, наприклад, *module* – модуль; *modification* – модифікація, *conjunction* – кон'юнкція, *disjunction* – диз'юнкція (операція АБО), *biometry* – біометрія. Необхідно зазначити деякі особливості в перекладі цих слів-термінів, а саме: 1) подвоєння приголосних під час перекладу українською мовою між голосними не передається, як, наприклад, у слові *commutator* – комутатор; 2) літера *r* у кінці зазвичай передається незалежно від того, чи вимовляється вона у слові-джерелі, наприклад, *monitor* – монітор.

Іншим важливим засобом перекладу термінології в галузі ШІ є калькування. Цей прийом перекладу найчастіше застосовується в перекладі складних термінів. Нерідко в процесі перекладу транскрипція й калькування використовуються одночасно, наприклад: *homogeneous structure* – гомогенна структура; *stochastic automation* – стохастичний апарат; *associative memory* – асоціативна пам'ять, *artificial neural network* – штучна нейронна мережа. Іноді використання прийому кальку-

вання супроводжується зміною послідовності калькованих елементів, наприклад, *query language* – мова запитів; *process-handling procedure* – процедура управління процесом; *image recognition* – розпізнання зображення. Калькування є виправданим під час перекладу термінологічних словосполучень тоді, коли складові елементи цих словосполучень уже посіли певне місце в термінологічній системі мови перекладу і є доступними для розуміння спеціалістів.

Наступним способом перекладу, на який варто звернути особливу увагу, на наш погляд, є експлікація. Під час застосування саме цього способу треба переконатися у відсутності наявного перекладного відповідника, який може бути наявним у вже перекладеній літературі, але ще не зафіксованим у словниках. Цей спосіб є зручним і продуктивним саме тому, що терміносистема ІІІ є відносно несталою, наслідком чого є постійне виникнення та зникнення термінів. За допомогою експлікації перекладаються багатоконпонентні термінологічні словосполучення, наприклад: *processor-specific code* – програма, що прив'язана до певного процесора; *unifier* – той (об'єкт), що поєднує, *problem solver* – той, хто вирішує завдання, *designator* – той, що вказує; той, що позначає певну характеристику, *knowledge-based system* – система, що ґрунтується на знаннях, *intelligent technique* – метод, оснований на використанні розвинутої логіки, *implication* – висновок, отриманий унаслідок логічного роздумування. Щоб правильно застосувати такий прийом перекладу, необхідно добре знати предметну сферу тексту, що перекладається, щоб правильно розкрити зміст позначеного терміном поняття. Наприклад: *deluxe* – розширена версія програмного пакета, яка включає додаткові програми чи можливості; *shareware* – умовно-безкоштовне програмне забезпечення, з яким можна працювати протягом певного проміжку часу.

Експлікація є часто використовуваним способом під час перекладу українською мовою, адже для англійської мови, аналітичної за своєю структурою, характерна наявність багатоконпонентних безприйменникових словосполучень (кластерів), що не є притаманним українській мові і створює певні труднощі в процесі перекладу. Ці труднощі під час перекладу багатоконпонентних словосполучень можна подолати за допомогою калькування зі зміною послідовності компонентів словосполучення. Наприклад, *knowledge representation language* – мова

подання знань, *BIOS (Basic Input/Output System)* – базова система вводу-виводу; або термін, що зустрічається в галузі дуже часто: *inference network* – комплекс ланцюгів умовиводів. Перевагою калькування перед експлікацією є те, що експлікація багатослівна, а у випадку калькування кожному елементу словосполучення мови оригіналу відповідає один елемент словосполучення мовою перекладу, отже, реалізується принцип економії мовних засобів.

Не менш важливим є використання еквівалентного перекладу, або перекладу на основі аналогії, що є актуальним, коли значення англійського слова повністю відповідає значенню одного українського слова. Цей вид перекладу досить поширений під час перекладу англійських термінів, хоча в українській мові існує не надто велика кількість слів-відповідників у галузі штучного інтелекту. Можна навести такі приклади еквівалентного перекладу: *switchboard* – комутатор (хоча під час перекладу англійською в цьому випадку можна застосувати й спосіб транслітерації, використовуючи слово *commutator*); база знань – *knowledge base*; *direct inference* – пряме припущення, *abductive inference* – абдуктивний умовивід, *inference by analogy* – умовивід за аналогією, *plausible inference* – правдоподібний умовивід, *asynchronous process* – асинхронний процес, логічне обчислювання – *logical calculus*.

Зростання якісно нових досягнень науковців у галузі ІІІ передбачає зміни й поповнення словникового складу, тому що мова повинна відповідати інноваціям і рухатися разом з галузевою наукою, уніфікуючи та коректно репрезентуючи її в словниках.

Серед термінологічних одиниць, які становлять підмови різних галузей науки й техніки, у тому числі й галузі ІІІ, особливе місце посідають терміни-епоніми, з перекладом яких виникають певні труднощі.

Аналіз науково-технічної літератури англійською мовою показує, що загалом у мові науки спостерігається тенденція до широкого використання даних термінологічних одиниць, специфічні риси яких не знижують їх можливостей фіксувати, зберігати та передавати науково-технічну інформацію. Саме тому існує необхідність більш ретельного й усебічного вивчення термінів-епонімів.

Мусимо зазначити, що цілісна картина термінів-епонімів у галузі ІІІ знаходиться ще в стадії становлення. Відсутність більш-менш повного опису основних проблем перекладу

термінів-епонімів серйозно ускладнює як теоретичну роботу із систематизації, уніфікації і стандартизації термінологічних одиниць досліджуваної галузі в мові-реципієнті, так і безпосередньо практичну роботу з перекладу науково-технічної літератури та документації, що містять певну кількість термінів-епонімів, що є необхідним для обміну інформацією між фахівцями різних країн.

Відомо, що в науці епонім – це назва явища, поняття, структури або методу за ім'ям людини, яка вперше виявила або описала його. Частина термінів у галузі ШІ утворюється на основі особових імен (як правило, прізвищ). Це або похідні терміни (наприклад, darwinism – дарвінізм), або термінологічні словосполучення, де прізвище може бути як у загальному, так і в родовому відмінку.

Отже, означення-прізвище може перекладатися такими способами:

1) означення-прізвище подається в постпозиції в родовому відмінку: Petri network – мережа Петрі, Horn clause – диз'юнкт Хорна, Kelly construct – конструкція Келлі, Post machine – машина Поста, Turing machine – машина Т'юринга (назва, що закріпилася за абстрактними (уявними) «обчислювальними машинами» деякого точно охарактеризованого типу, що дають додатне для цілей математичного розгляду уточнення загального інтуїтивного уявлення про алгоритми). Концепція такого роду машини склалася в середині 30-х років ХХ століття А.М. Т'юрингом у результаті виробленого їм аналізу дій людини, що виконує відповідно до заздалегідь розробленого плану ті або інші обчислення, тобто послідовні перетворення знакових комплексів, Turing test – тест Т'юринга (тест призначений для визначення рівня інтелекту машини. Поки що жодна програма й близько не підійшла до проходження тесту. Хоча такі програми, як Еліза (ELIZA), іноді змушували людей вірити, що вони говорять з людиною), Fillmore case – відмінок Філмора, Osgood space – простір Осгуда, Herbrand universum – універсум Ербрана; Shannon information theory – теорія інформації Шеннона, Skolem function – функція Сколема, Goedel's theorem – теорема Геделя, Mahalanobis distance – відстань Махаланобіса, Dikovskiy-Ullman algorithm – алгоритм Диковського-Ульмана;

2) означення-прізвище подається в постпозиції в орудному відмінку в сполученні з прийменником «за»: Gabor hologram – голограма за Габором (під час запису голограми виникає

відразу два зображення по різні сторони пластинки, J. Von Neumann regularity – регулярність за Дж. фон Нейманом, Convergence Theorem of Rosenblatt and Novikoff – теорема збіжності за Розенблаттом і Новіковим;

3) присвійним прикметником, утвореним від прізвища: Bayes risk – байєсів ризик, Socratic dialogue – сократична бесіда, Bayesian approach – байєсівський підхід (до прийняття рішень), Bayesian principle – байєсів принцип, Bayesian Probability Theorem – байєсівська теорема вірогідності, Wiener process – вінерівський процес (у теорії стохастичних процесів), Gaussian white noise – гауссівський білий шум, von Neumann architecture – фон-нейманівська обчислювальна архітектура (основана на концепції програми, що зберігається, та послідовних обчисленнях), Euclidean distance – евклідова відстань.

Прикладом перекладу за допомогою першого і третього способу є таке речення: Some popular distance measurements include Euclidean, Mahalanobis and cosine distance – деякі популярні вимірювання відстані включають вимірювання евклідової відстані, відстані Махаланобіса й косинуса відстані;

4) словосполученням, у якому є слово «метод», «спосіб» тощо: Monte-Carlo simulation – моделювання методом Монте-Карло (метод статистичних випробувань), Robinson's resolution – метод резолюцій Робінсона;

5) описово (з поступовим вилученням прізвища): фулерени (молекули, що володіють мастильними властивостями, здатністю надпровідності й поглинання світла) – buckminsterfulleren. Незвичайна історія відкриття цієї нової форми вуглецю відображена й уживається вченими в термінології: перша назва являла собою поєднання імені та прізвища архітектора (Richard Buckminster Fuller), який запропонував стійку структуру; одночасно кристалографи, які змоделювали цю структуру (яка, до речі, нагадує футбольний м'яч), дали їй назву – buckyball; після відкриття нанотрубок японським ученим S. Iijima (1991 рік) з'явився термін – buckytube (нанотрубка, один кінець якої закінчується фулереном). Іншим прикладом є термін Boolean operation, який зазвичай перекладають як булева операція, але іноді вилучають компонент прізвища, внаслідок чого відповідним терміном українською мовою стає вираз «логічна операція» [5, с. 54–59].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можемо підсумувати, що термінологія

в галузі штучного інтелекту є однією з найдинамічніших із термінологічних систем у наш час, її навряд чи колись можна буде вважати повністю й до кінця дослідженою, оскільки інновації в комп'ютерній техніці розвиваються досить стрімко та потребують швидкого поширення, що викликає необхідність застосовувати навички професійних перекладачів. Тому перспективою роботи є подальше вивчення лінгвістичних особливостей перекладу термінології, а саме запозичень, а також класифікація термінів у галузі штучного інтелекту.

Важливим для перекладачів у галузі ШІ є те, що після здобуття Україною незалежності й надання українській мові статусу державної термінотворча робота значною мірою активізувалася. Почали видаватися та перевидаватися численні термінологічні словники з різних галузей науки й техніки, що певним чином полегшує процес перекладу.

У цей процес включилися як мовознавці, так і галузеві фахівці, і галузь ШІ, яка протягом останніх років набула значного розвитку, не стає винятком.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кратко М. Проблеми української наукової мови. Вісник Львівського національного університету «Львівська політехніка». 2002. № 453. С. 12–13.
2. Гореликова С.Н. Природа термина и некоторые особенности терминообразования в английском языке. Вестник ОГУ. 2002. № 6.
3. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті. Київ: Логос, 2006. 99 с.
4. Вагапова Л.Л., Вагапов А.С. К проблеме перевода английской безэквивалентной лексики (на материале текстов по вычислительной технике и информационным технологиям). П. : Издательство ПГПИ, 2000. С. 15.
5. Снікеєва Є.М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову. Вісник СумДУ. 2001. № 5 (26). С. 54–59.

УДК 821, 811. 25

КУЛЬТУРНО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кузенко Г.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті розглянуто культурно-концептуальний підхід до художнього перекладу, його основні принципи, що дають змогу зберегти в цільовому тексті базові концепти – важливі складові семантико-стилістичної системи оригіналу – з метою забезпечення відповідних реакцій читачів перекладу. Важливою передумовою досягнення адекватності перекладу є обов'язкове зіставлення концептуальної інформації, яку містить оригінал, з тією, яку виявлятиме перекладений твір.

Ключові слова: культурно-концептуальний аспект, лінгвокультурема, концепт, культурна модель.

В статье рассмотрен культурно-концептуальный подход к художественному переводу, его основные принципы, позволяющие сохранить в целевом тексте базовые концепты – важные составляющие семантико-стилистической системы оригинала – с целью обеспечения соответствующих реакций читателями перевода. Важной предпосылкой достижения адекватности перевода является обязательное сопоставление концептуальной информации, содержащейся в оригинале, с той, которая проявится в переведенном произведении.

Ключевые слова: культурно-концептуальный аспект, лингвокультурема концепт, культурная модель.

Kuzenko H.M. CULTURAL-CONCEPTUAL ASPECT OF LITERARY TRANSLATION

The article deals with the cultural-conceptual approach to literary translation, its main principles, which allow to preserve in the target text the basic concepts – important components of the semantic-stylistic system of the original in order to ensure the corresponding reactions of readers of translation. An important prerequisite for achieving the adequate translation is the compulsory comparison of the conceptual information contained in the original with the one that will be conveyed in the translated work.

Key words: cultural-conceptual aspect, lingvoculture, concept, cultural model.

Постановка проблеми. Кожний художній твір, кожний художній напрям, література кожної історичної доби породжують специфічні проблеми для перекладача. Вирішувати ці проблеми можливо лише за умови засвоєння перекладачем здобутків багатьох дисциплін у комплексі. Художній переклад, як будь-яке мистецтво, потребує глибокого занурення в культурно-концептуальний контекст, урахування лінгвопрагматичного фактору та фонових знань цільової аудиторії. Опис історичних подій, уживання назв національних страв, традицій, а також інші елементи культурно-історичного контексту здебільшого використовуються саме в художніх текстах. Художній текст поряд з іншими формами творчої діяльності є інструментом культурного освоєння світу й розширення колективної пам'яті людства, фактором самої культури [12, с. 58]. Духовно-культурні пріоритети соціуму знаходять безпосереднє відображення в лексичній системі мови, у якій іманентно закладені відмінності у відображенні мовної картини світу [2; 10; 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження етнокультурної специфіки світобачення, що відображається в мовній свідомості представників

різних мовних соціумів, зробили такі вітчизняні лінгвісти, як І. Голубовська, М. Кочерган, О. Селіванова, О. Тараненко, а також зарубіжні дослідники: А. Вежицька, В. Гак, Ю. Караулов, В. Костомаров, Дж.М. Ірібарен, А. Цулуага та інші.

Сучасна лінгвoseміотика демонструє тенденцію до тісної взаємодії з порівняльною лінгвокультурологією, крізь призму якої розкриваються національно-мотивовані специфіки мовних знаків однієї культури на тлі іншої [9].

Постановка завдання. Стаття має на меті познайомити читача з культурно-концептуальним підходом до перекладу художньої літератури. У різних соціумах створюються так звані стереотипи щодо своєї поведінки й традицій відносно інших культурних просторів. В основу стереотипних уявлень покладено взаємодію між когнітивним механізмом сприйняття світу та його мовною фіксацією, яка забезпечує виконання трьох функцій: 1) орієнтаційної (пов'язаної з когнітивним відображенням світу), 2) інформативної (що передає відносно достовірну генералізовану інформацію), 3) функції впливу на створення реальності (що сприяє розмежуванню своєї/чужої груп задля захисту інтересів своєї групи) [21, с. 19].

Виклад основного матеріалу дослідження. Запропонований В.І. Хайруліним культурно-концептуальний підхід до перекладу дає змогу виявляти культурні та когнітивні закономірності в мовному структуруванні дійсності. Згідно з теорією В. Хайруліна, специфіка культури має двоплановий прояв у текстах, що перекладаються [18, с. 39].

Перший план визначається як «культура в мові». Мається на увазі особлива мовна картина світу, тобто своєрідне уявлення дійсності. У цей план входять опосередковані культуральні факти, а саме специфічні когнітивно-семантичні структури, що становлять своєрідність структур мислення представників різних культур.

Другий план називається «культура, що описується мовою». Це поняття й термін мають на увазі те, яким чином артефакти культури чи культурні ознаки, маркери знаходять відображення в змісті текстів. У зв'язку з цим важливе розуміння культури як сукупності матеріальних і духовних особливостей народу, які визначають специфіку організації його мислення в суспільному й повсякденному житті. Відповідно до цієї концепції, переклад – культурологічне явище, що об'єднує в собі два плани: когнітивно-семантичний (перехід від мови оригіналу до мови перекладу) та реально-культурний (перехід від вихідної культури до цільової культури).

Застосування культурно-концептуального підходу до художнього перекладу сприяє розширенню можливостей у зіставних дослідженнях текстів оригіналу та перекладу. Цей підхід допомагає проникнути в глибинну семантику твору задля виявлення й розпізнання тих завуальованих смислів (концептів), які автор привніс у свій твір, та адекватного їх відтворення в перекладі. На основі методу культурно-концептуального аналізу тексту вибудовується концептуальний підхід до перекладу, який полягає у визначенні текстових концептів та осягненні мегаконцепту (основного, глобального концепту) твору як головної передумови перекладу. Метою такого підходу до художнього перекладу є збереження не лише авторської концепції, а й базових (мегатекстових) концептів оригіналу. За допомогою різноманітних трансформацій ураховуються розбіжності в соціокультурних нормах і стилістичних конвенціях двох лінгвокультурних спільнот. Уживання таких стратегій призводить до одомашнювання перекладу, що по-різному сприймається критиками перекладу.

У працях провідних лінгвістів А. Бабушкіна, А. Белової, А. Вежбицької, С. Воркачева, О. Кубрякової, В. Красних, М. Полюжина, Ю. Степанова та ін. вирішуються проблеми визначення поняття «концепт», його онтології та шляхів лінгвальної репрезентації. За спостереженнями вчених, існують типові концепти, виразно представлені в усіх мовах і культурах; поряд із ними в кожній культурно-мовній традиції наявні специфічні концепти або концепти зі специфічними складниками, зокрема «душа» (А. Вежбицька, Ю. Степанов), «совість» (Ю. Апресян), «воля» (О. Шмельов) тощо.

Концепт як одиниця мислення або пам'яті має відносно впорядковану внутрішню структуру, являє собою результат пізнавальної діяльності особистості й суспільства та несе комплексну, енциклопедичну інформацію про відображений предмет або явище, про інтерпретацію цієї інформації громадською свідомістю і про ставлення громадської свідомості до цього явища чи предмета. Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини становить її концептуальну систему. Концепт відображає культуру народу. Кожна мова специфічна, в ній відображений своєрідний національний характер. Оскільки різні мови концептуалізують світ неоднаково, то через зіставлення мов виявляються відмінні концептуальні структури світу.

Основною одиницею мовної й концептуальної картини світу є **лінгвокультурема**, яка визначається як «діалектична єдність лінгвістичного й екстралінгвістичного (понятійного і предметного) змісту» [15, с. 52]. Лінгвокультурема, на відміну від слова, має складнішу структуру: план змісту розкладається на мовне значення й культурний смисл, володіє конотативним смислом і «живе стільки, скільки живе ідеологічний контекст, що її породив» [15, с. 54]. В. Красних пропонує поєднати лінгвокультурний підхід із лінгвокогнітивним підходом, що дасть змогу аналізувати як загальнолінгвістичні, так і національно-детерміновані компоненти художнього тексту. В. Телія пропонує використовувати в перекладі макрокомпонентну модель значення, яка включає такі блоки інформації: відомості про пресупозиції, денотації, раціональну оцінку, мотиваційну основу знака, емоційну й емотивну оцінку [10, с. 35].

Сучасна концепція культури як структурованої системи модельованої поведінки включає «всі історично створенні плани (шаблони) життєдіяльності, експліцитні та

імпліцитні, раціональні, ірраціональні й нераціональні, що існують у певний період часу як потенційні орієнтири людської поведінки» [8]. Культурна модель представлена різноманітними одиницями, наприклад, **статичними сутностями**: чоловік, жінка, дитина, лікар, тварина, підприємство, школа тощо; **процесами**: відпочивати, думати, вчитися, помирати тощо; **якостями**: сонний, швидкий, холодний, конструктивно, грубо тощо. Культурні моделі поведінки включають тілесні, особистісні, духовні та інструментальні види діяльності [13].

Модель поведінки включає такі змінні елементи: *виконавець, акт, об'єкт, ситуація, час, спосіб, мета* тощо. Одиниці модельованої поведінки, що утворюють схему, властиву кожній культурі, мають **форму, значення й дистрибуцію**. Форму можна спостерігати як безпосередньо, так й опосередковано, через фотографії, кінофільми, телебачення, мовне повідомлення. Форма, значення та дистрибуція не існують у культурі незалежно одна від одної. Форми культурних моделей функціонально ідентифікуються носіями певної культури, характеризуються комплексом значень. Значення детермінується та модифікується культурою. Дистрибутивні культурні моделі становлять комплекс, що включає різні часові цикли, просторову локалізацію, положення відносно інших одиниць.

Ідентифікація моделі культури «англійський сніданок» описує ранкове приймання їжі, в раціон якої входять здебільшого вівсяна каша, омлет з беконом, чай чи кава. Первинне значення цієї моделі – фізичне підкріплення тіла їжею й напоєм. Вторинне значення передбачає соціальний, благодійний, релігійний сніданок тощо. Часова дистрибуція сніданку – ранок.

Інколи культурні моделі в міжкультурній комунікації викликають непорозуміння. Це трапляється доволі часто, коли носій однієї культури засвоює іншу культуру й, зустрічаючи певну форму цієї культури в конкретному локусі дистрибуції, сприймає її як комплекс значень, характерний власній культурі.

Проблема взаєморозуміння чужих культур потребує вирішення низки питань: яким чином природна мова може втілювати й передавати зміст тієї чи іншої культури, зберегти основні її цінності, стати перешкодою/мостом у порозумінні культур. Нам імпонує філософська позиція австрійського вченого щодо позиції мови як діяльності. Науковець стверджував, що природна мова є втіленням

«форми життя» як основи будь-якої культури [3, с. 99]. У понятті «форма життя» відображено систему лінгвістичних і нелінгвістичних дій, що становлять єдність і підпорядковуються внутрішнім конвенційно прийнятим правилам суспільства. Своєрідність позиції Вітгенштейна щодо пізнання «чужих культур» полягає саме у виділенні концептуальної сторони цього процесу, а також у висвітленні всіляких оман, що виникають у результаті нерозуміння тієї ролі, яку відіграє природна мова. Концептуальна сторона включає не тільки детальний опис конкретних випадків використання слова та виразу, а й різноманітні контекстуально допустимі способи їх використання, що становлять рухливу «концептуальну схему» мови й пізнання. В її основі закладені певні лінгвістичні конвенції, для опису механізму дій яких не завжди підходять традиційні логічні засоби (дедуктивна й індуктивна логіка).

Концептуальні структури «форми життя» – це глибший шар, ніж той, на якому розрізняють суб'єктивне й об'єктивне. На рівні цих структур визначається смисл людського досвіду, причому лінгвістичні й нелінгвістичні відмінності втрачають принципіальне значення. Рамки окремих «форм життя» залежать від концептуальних відносин, що зв'язують людей, ситуації, дії. Виокремлюють загально обумовлені «форми життя», властиві кожній культурі з унікальними характеристиками, наприклад: *народження, сон, освіта, віросповідання, кохання, шлюб, сім'я, смерть* тощо.

О. Потебня в праці «Мислення і мова» (1862) стверджував, що природа слова характеризується в єдності трьох сторін: форми, значення та внутрішньої форми. Саме через «внутрішню форму» відбувається «суб'єктивізація об'єктивного світу» або, за концепцією Д. Ділі, «об'єктивізація» дійсності, конституювання порядку об'єктивності.

Слово як знак для О. Потебні є носієм не лише позначення та значення позначуваного, а й попереднього досвіду людини та народу. Тобто слово як знак пов'язане з мисленням і розумом людини або є інтерпретантом. Звідси «внутрішня форма» слова пов'язана з багатством та особливостями мови, фольклору, культури народу, для неї притаманні символічні елементи або коди. Оскільки розуміння «внутрішньої форми» слова (знака) може затиратися, то актуальною є потреба його перманентного поновлення й реінтерпретації. У світлі підходу О. Потебні особливого

значення набуває національна література, яка, на його переконання, у своїх найпростіших жанрах (приказках, байках, гуморі) безпосередньо спрямована на пригадування або поновлення «внутрішньої форми» слова (знака) [14, с 75].

Наприклад, використання семіотичного підходу в декодуванні смислу словосполучення «хлібний вовк» дає змогу прослідкувати, як здійснювалося перенесення значення з одного об'єкта на інший. Ця фраза використовувалася селянами Північної Європи для позначення чогось таємничого, що приховувалось в останньому зжатому снопі пшениці, пізніше так стали називати сам сніп, потім віз, на якому сніп доставляли в село, і, нарешті, людину, яка в'язала останній сніп [13].

Зіставляючи лексичні системи різних мов, варто звертати увагу на три важливі аспекти: форму, значення й дистрибуцію. У більшості мов форма складається зі звукових сегментів, наголосу, а в тонових мовах (наприклад, китайській) – ще й висоти тону. Форма англійського слова *jig* «гличик» складається з трьох звукових сегментів (фонем), якщо замінити першу літеру *j* на *b*, то отримаємо нове слово: *big* «жук». Зміна наголосу чи тону теж призводить до зміни значення лексичної одиниці.

Існує хибна думка, начебто значення лексичних одиниць однакові в усіх мовах і мови різняться тільки за формою вираження цих значень. По суті, значення культурно детерміноване чи модифіковане, так що воно істотно різниться від культури до культури. Деякі значення, що знаходимо в одній культурі, можуть бути відсутніми в іншій. Значення «кінь» не існувало в мовах американських індіанців до іспанського завоювання й колонізації. Варто пам'ятати, що те, що зазвичай є лексичним значенням в одній мові, може бути морфологічним чи синтаксичним в іншій.

Дистрибуція слова також важлива, оскільки в конкретний момент історії мови мовцям властива певна звичка до обмеження в дистрибуції. Обмеження можуть бути граматичними, стильовими, географічними, соціально-груповими. Наприклад, загальновідома назва комахи *dragon fly* «бабка» в північних і центральних районах Америки відома під назвами *snake feeder* чи *darning needle*, лексична одиниця обмежена певними географічними районами.

Схожість і відмінність у формі, значенні та дистрибуції лексичних одиниць різних мов дає змогу дійти таких висновків: 1) слова

подібні за формою і значенням; 2) подібні за формою, але різні за значенням; 3) подібні за значенням, але різні за формою; 4) різні за формою та за значенням; 5) різні за типом конструкції; 6) подібні за основними значеннями, але різняться в конотаціях; 7) подібні за значенням, але обмежені географічним використанням [7, с. 41–43]. Перекладаючи такі лексичні одиниці, перекладачу варто звертати увагу на три важливі аспекти слів – форму, значення, дистрибуцію, розглядати різноманітні види й класи слів конкретних мов.

Застосування методу культурно-концептуального аналізу дає можливість зрозуміти авторську концепцію, що прихована в смислах – імпліцитах (Л. Федорова), символах (М. Новикова), концептах, які можна виявити під час вдумливого прочитання та аналізу першотвору [22].

Залучення такого підходу до розгляду традиційної перекладознавчої проблематики допомагає по-новому проаналізувати найважливіші питання теорії і практики художнього перекладу, а саме питання про співвідношення творчої індивідуальності автора оригіналу та перекладача, проблему перекладності художнього тексту й адекватності перекладу, а також проблему одиниці художнього перекладу [22, с. 45].

Основні принципи культурно-концептуального підходу до перекладу полягають у виявленні та збереженні в цільовому тексті базових концептів – важливих складових семантико-стилістичної системи оригіналу – з метою забезпечення відповідних реакцій читачів перекладу. У перекладі враховується авторська концепція першотвору, яка визначає його зміст і стиль, сприймається концептуальний зміст художнього твору в діалектичній єдності з його художньою формою.

Використання зазначеного підходу дає змогу відтворити в перекладі лінгвостилістичні особливості оригіналу, що пов'язані з певними втратами та різними трансформаціями, спричиненими відмінностями між мовними й концептуальними картиними світу, максимально точно відтворити в перекладі екстралінгвальні явища з урахуванням мовної та концептуальної картин одержувача перекладу та його культурної традиції. Важливою передумовою досягнення адекватності перекладу є обов'язкове зіставлення концептуальної інформації, яку містить оригінал, з тією, яку виявлятиме перекладений твір.

Висновки з проведеного дослідження. Культурно-концептуальний підхід звертає

увагу на виявлення спільного й відмінного в структурі та функціонуванні маркованої лексики, фразеології, пареміології, засобах мовного етикету, що входять до складу того чи іншого культурологічного поля, допомагає уникнути як фонетичної, лексичної, граматичної, так і культурологічної інтерференції. Крім того, він допомагає позбавитися від неправильних уявлень про культуру, що зумовлені діями національних стереотипів, розширити сферу комунікації, розвивати взаєморозуміння між носіями двох культур, так як кожна система мови представляє певний культурний код. Такий підхід допускає коментарі, що включають лаконічні порівняльні відомості з історії, мистецтва, етики, естетики, релігії, звичаїв і традицій, так й інші коментарі, що роз'яснюють відсутні незрозумілі моменти тексту. Коли культурологічна інформація представлена на поверхні тексту й може бути виявлена на рівні національно-культурних одиниць, підключають аналіз граматичних, синтаксичних або лексичних невідповідностей двох мов, що допомагає уникнути інтерференції відповідного типу.

Якщо проблеми подолання в перекладі власне лінгвістичних розбіжностей між мовами доволі успішно описуються лінгвістичними теоріями перекладу, то вирішення проблем, що виникають у перекладі внаслідок розбіжностей культурного фону адресанта й адресата висловлювання, неможливе без урахування екстралінгвістичних умов, у яких розгортається перекладне спілкування, і розширеного розуміння функцій перекладача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аликина Е.В. Введение в теорию и практику устного последовательного перевода. Москва: Восточная книга, 2009. 192 с.
2. Бабенко Л.Г. Концепт и концептосфера в аспекте моделирования. Международный конгресс по когнитивной лингвистике: сб. мат-лов, 26–28 сентября 2006 г. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006.
3. Грязнов А.Ф. Язык и деятельность. Критический анализ витгенштейнианства. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1991. 142 с.
4. Заботкина В.И. Картина мира и лексикон: культурологический аспект. Картина мира: лексикон и текст (на материале английского языка): сб. науч. тр. МГЛУ. Москва, 1991. Вып. 375. С. 17–24.
5. Комиссаров В.Н. Культурно-этнографическая концепция перевода. Картина мира: лексикон и текст (на материале английского языка): сб. науч. тр. МГЛУ. Москва, 1991. Вып. 376. С. 126–131.
6. Литвин Ф.А. Русская культура в зеркале англоязычной. Русская культура и мир: II Междунар. науч. конф., 1994 г.: тезисы докл. Нижний Новгород, 1994. Ч. II. С. 129–132.
7. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Москва: Прогресс, 1989. С. 32–62.
8. Лихачев Д.С. Культура как целостная система. Новый мир. 1994. № 8. С. 3–8.
9. Лотман Ю.М. Культура как коллективный интеллект и проблемы искусственного разума / АН СССР, научный совет по комплексной программе «Кибернетика». Москва, 1977. 18 с.
10. Маркарян Э.С. Исходные посылки понимания культуры как специфического способа человеческой деятельности. Философские проблемы культуры. Тбилиси, 1980. С. 16–44.
11. Марковина И.Ю., Сорокин Ю.А. Культура и ее психолингвистическая ценность. Этнопсихолингвистика. Москва: Наука, 1988. С. 5–18.
12. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
13. Мелконян Э.Л. Некоторые аспекты изучения этнических культур. Философские проблемы культуры. Тбилиси, 1980. С. 114–123.
14. Потебня О.О. Эстетика и поэтика слова. Пам'ятки естетичної думки. Київ: Мистецтво, 1985. 303 с.
15. Рамишвили Г.В. Об отношении языка к культуре. Философские проблемы культуры. Тбилиси, 1980. С. 136–140.
16. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. Москва: Наука, 1988. 212 с.
17. Топоров В.Н. Вещь в антропоцентрической перспективе: Апология Плюшкина. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. М.: Изд. группа «Прогресс» – «Культура», 1995. С. 7–111.
18. Хайруллин В.И. Перевод и фреймы. Москва: Издательство Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 144 с.
19. Holmes J.S. The Name and Nature of Translation Studies. Papers on Literary Translation and Translation Studies. Amsterdam: Rodopi, 1972. P. 67–80.
20. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. N. Y.: Routledge, 2001, 2008. 240 p.
21. Nida E.A. Theories of Translation. Traduction, Terminologie, Redaction: Languages and Cultures In Translation Theories: Studies in the Text and its Transformations. Montreal: University of Concordia, 1991. Vol. 4. № 1. P. 19–32.
22. Nord Ch. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis. Amsterdam: Rodopi, 1991. 250 p.
23. Snell-Hornby M. The Professional Translator: Language Specialist or All-Round Expert? Teaching Translation and Interpreting: The First Language International Conference. Elsinore, 1991. P. 12–13.

УДК 81'25:81'255.4

ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДЕТЕРМІНАНТИ ПИТАЛЬНИХ ЗА СТРУКТУРОЮ РЕЧЕНЬ ІЗ НЕІНТЕРОГАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОФІЦІЙНО-АКАДЕМІЧНОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ МОВ)

Попова О.В., д. пед. н., доцент,
декан факультету іноземних мов

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського*

Стаття присвячена проблемі відтворення неінтерогативної комунікативної імплементації питальних за структурою речень граматичними засобами у контексті перекладу українськомовної офіційно-академічної кореспонденції англійською та китайською мовами. У дослідженні визначено поняття «неінтерогативна семантика», «неінтерогативна конструкція», «комунікативна неінтерогативна семантика»; здійснено класифікацію питальних речень за критерієм «комунікативна неінтерогативна семантика».

Ключові слова: комунікативна семантика, питальні (інтерогативні) речення, неінтерогативна конструкція, українська мова, англійська мова, китайська мова.

Статья посвящена проблеме воссоздания неинтерогативной коммуникативной имплементации вопросительных по структуре предложений грамматическими способами в контексте перевода украинской официально-деловой корреспонденции на английский и китайский языки. В исследовании даны определения понятий «неинтерогативная семантика», «коммуникативная неинтерогативная семантика», «неинтерогативная конструкция», «вопросительное предложение»; подана классификация вопросительных предложений по критерию «коммуникативная неинтерогативная семантика».

Ключевые слова: коммуникативная семантика, вопросительные (интерогативные) предложения, неинтерогативная конструкция, украинский язык, английский язык, китайский язык.

Popova O.V. REPRODUCTION MEANS OF COMMUNICATIVE SEMANTICS WHILE TRANSLATING GRAMMATICALLY INTERROGATIVE SENTENCES WITH A NON-INTERROGATIVE DETERMINANT WITHIN THE CONTEXT OF OFFICIAL ACADEMIC CORRESPONDENCE (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND CHINESE LANGUAGES)

The article is devoted to the problem of reproducing non-interrogative communicative implementation while translating grammatically interrogative sentences (questions) from Ukrainian into English and Chinese within the context of official academic correspondence. The notions "non-interrogative semantics", "non-interrogative construction", "communicative non-interrogative semantics" are defined in the research; the classification of interrogative sentences according to the criteria "communicative non-interrogative semantics" is specified.

Key words: communicative semantics, interrogative sentences, non-interrogative construction, Ukrainian, English, Chinese.

Постановка проблеми. Сутність перекладацької діяльності, незалежно від мовної пари, у межах якої здійснюється переклад, полягає у врахуванні багатьох чинників лінгвістичного й екстралінгвістичного планів, зокрема: рівня термінологічного «навантаження» тексту оригіналу за галузевим спрямуванням, композиційних особливостей репрезентації текстової інформації, граматичних аспектів маніфестації змісту, наявності / відсутності необхідності використання технічних засобів під час здійснення перекладу, вмінь і навичок перекладача розкривати авторський намір через адекватне декодування семантики стилістичних прийомів і виражальних засобів тощо. Серед найважливіших стратегічних детермінантів реалізації перекладу виокрем-

люємо такі: дискурсивна маркованість тексту і роль граматичних засобів в оформленні лексичної компоненти тексту/дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності та структури феноменів «дискурс» і «текст» було присвячено чимало праць вітчизняних (Ф. Бацевич, І. Бехта, І. Дерік, Н. Жмаєва, Т. Корольова, О. Селіванова та ін.) та зарубіжних (А.-Ж. Греймас, Т. ван Дейк, О. Кубрякова, Ж. Курте, П. Серію, Г. Слишкін, М. Фуко, Ю. Хабермас та ін.) учених. Проте, трактування науковцями окремих споріднених аспектів дискурсу і тексту є дискусійними, наприклад думка стосовно наявності / відсутності адресата й адресанта в контексті репрезентованої інформації, форми-фрейму її подання тощо.

Контентний спектр дискурсу широкий, що зумовлює розробку більш детальної класифікації дискурсу залежно від сфери його реалізації.

Постановка завдання. Граматичні аспекти у традиційній лінгвістиці скорельовано з морфологією й синтаксисом, що маніфестується на рівнях словосполучення та речення. Лінгвісти (О. Карпенко, О. Кабиш, І. Клименко, С. Шевчук та ін.) класифікують речення за метою висловлювання думки, емоційним забарвленням, структурою. За метою висловлювання (функцією) речення поділяються на розповідні, питальні та спонукальні [11]. Зауважимо, що питання співвідношення структури речення із комунікативною семантикою в контексті різних дискурсів залишилося поза увагою науковців. Нагальна потреба в комплексному опрацюванні означених аспектів сформувала передумови для різнопланового вивчення граматико-комунікативного формату функціонування офіційного академічного дискурсу в межах неспоріднених мов.

Водночас лінгвістичні аспекти передання питальних за структурою речень з неінтерогативною семантикою в контексті перекладу офіційно-академічної кореспонденції (на матеріалі української, англійської та китайської мов) не були предметом дослідження вітчизняних науковців.

Актуальність дослідження зумовлена семантико-граматичним вектором реалізації перекладу офіційної академічної кореспонденції з української мови англійською / китайською, зокрема інтерогативних конструкцій / речень. **Метою** статті є виявлення засобів відтворення неінтерогативної комунікативної імплементації питальних за структурою речень граматичними засобами у контексті перекладу українськомовної офіційно-академічної кореспонденції англійською / китайською мовою, що передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити поняття «неінтерогативна семантика», «комунікативна неінтерогативна семантика», «неінтерогативна конструкція»;
- 2) класифікувати питальні речення.

Отже, матеріалом дослідження виступили українськомовні взірці академічно-офіційної кореспонденції (службові листи) в межах міжнародної діяльності закладів освіти та їх варіанти перекладу англійською / китайською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лексикографічних та енцикло-

педичних джерелах феномен «семантика» (від грецького слова $\sigma\eta\mu\alpha\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ (семантікос), «значимий») переважно асоційовано з лексикологією ($\sigma\eta\mu\alpha\acute{\iota}\nu\omega$ (семаіно), «значити, вказувати»): значенням слів і їх складових частин, словосполучень і фразеологізмів; із символом знаків ($\sigma\eta\mu\alpha$ (сема) «знак, позначка, символ»): символами, зображеннями, ієрогліфами, клинописними знаками, кодовими знаками та символічними зображеннями в астрономії, правилами дорожнього руху, значками в інтернеті тощо [7].

І.О. Бодуен де Куртене визначає семантику як науку «про значення слів, тобто про поєднання мовних і немовних уявлень» [2], визнає семантичний зміст основоположним у мові, у межах якої немовні уявлення актуалізуються мовними засобами.

Питання семантики висвітлювалися в працях нормативно-стилістичного плану і в працях про мову окремих письменників або жанрів (І. Білодід, В. Ващенко, А. Коваль, М. Левицький, М. Сулима, Б. Ткаченко, І. Троян, І. Чердиченко та ін.), а саме діалектології, синтаксису авторів художнього твору, історичним та культурологічним аспектам літературної української мови.

Поряд із традиційною лексичною семантикою, що займається вивченням значень окремих слів чи груп слів у процесі їхнього функціонування та історичного розвитку, Л. Васильєв виокремлює її нові напрямки: структурна семантика, інтерпретуюча семантика, породжувальна семантика, концептуальна семантика, комунікативна семантика, психолінгвістична семантика тощо [3].

Прикладне поле маніфестації семантики охопило такі сфери: структурна семантика (Т. Булигіна, І. Гальперін, П. Гіро А. Греймас, Н. Жинкін, О. Мельничук, Т. Ніколаєва, А. Новиков та ін.); різнорівнева лінгвістична семантика, тобто фонетико-фонологічна, лексична, граматична, стилістична (Л. Близнюк, Т. Бровченко, Л. Васильєв, М. Даскал, А. Калита, Т. Корольова, А. Маргаліт, Л. Тараненко, М. Фабіан, та ін.).

Лінгвісти (І. Гальперін, Н. Жинкін, А. Новиков) асоціюють текст із цілісною комунікативною одиницею, що відрізняється від висловлювання більш складною семантичною та формально-граматичною організацією [5, 8, 9]. Погоджуючись із поглядами вищенаведених науковців стосовно денотативного каркасу тексту як первинного чинника формування тексту, його логічної та граматичної зв'язності, завдяки якій окремі

комунікативні одиниці об'єднуються в комунікативно-змістову цілісність, відзначимо, що сигніфікативний аспект семантики тексту спричиняє певні труднощі під час його репрезентації у функціональному стилі. Автори дотримуються інформаційних підходів щодо вивчення тексту, орієнтованих на змістовний аналіз цілого тексту, внутрішню побудову та ієрархію його одиниць, що відрізняє їх від лінгвістичних, направлених на вивчення семантики мовних одиниць тексту. Ці підходи дозволяють дослідити лінгвістичні особливості тексту, зумовлені його цілісною структурою, та декодувати позамовні предметні зв'язки в контексті загального змісту тексту-оригіналу.

За концепцією М. Халлідея, текст є основною одиницею семантики, яку не можна визначити як певне надречення, адже він (текст) презентує актуалізацію потенційного. П. Гіро вважає, що складові одиниці тексту в системних зв'язках набувають якісно нового стилістично-прагматичного ефекту. А. Греймас зазначає, що текст складається з висловлювань, однак він не є їх сумою [10]. За теоріями авторів, акцент у структуризації тексту полягає у дотриманні його композиційних маркерів та актуальному членуванні речень. Імплицитному змісту конкретних синтаксичних структур у межах тексту конкретної жанрово-стильової спрямованості, на наш погляд, не приділено достатньої уваги.

У контексті досліджуваної проблеми підтримуємо позицію лінгвістів (А. Баранов, О. Кубрякова, О. Мельничук, Г. Молчанова, М. Шахнарович, Т. Ван Дейк, В. Кінч) щодо значущості застосування низки методик когнітивного аналізу тексту, що передбачають оперування поняттями «макроструктура», «макропропозиція», «моделі ситуації, концепту, фрейму» та співвідношення інформаційної фрейма-структури із системами різнопланових знань (знань про світ, про попередні ситуації, про мову), уявлень, думок, спостережень, упереджень тощо, що можуть формуватися і накопичуватися з різних джерел та передаватися через різні канали [6].

Отже, структурну семантику розглядаємо як певний етап під час реалізації перекладацької діяльності, що сприяє у виборі адекватних перекладацьких засобів у межах конкретного тексту.

Фундаментом сучасної лінгвістичної семантики, окрім вивчення окремих мов у їх синхронному стані, є порівняльно-історична, зіставна (контрактивна) і типологічна семан-

тика (Р. Будагов, В. Гак, Б. Серебренников, С. Кацнельсон, М. Маковський, В. Ярцева та ін.). Лінгвістична семантика надає змогу ідентифікувати денотативний і конотативний зміст висловлювань на рівнях фонетики, лексикології, граматики, стилістики.

Вітчизняні та зарубіжні фонетисти дослідили фонетичні засоби актуалізації семантики англійського емоційного мовлення (А. Калита, Л. Тараненко та ін.); модальний спектр фонетичного оформлення українського, російського й англійського мовлення (Т. Бровченко, Т. Корольова та ін.); семантичне співвідношення тону й голосної фонемі тональної мови (О. Алексахін, К. Долотін, М. Шпешнев та ін.); гендерну семантику фонетичного оформлення фемінного / маскулітного мовлення (Є. Земська, О. Кривнова, Р. Лакофф, О. Попова, В. Потапов, М. Путрова; Т. Шевченко, Н. Яшина та ін.). Зауважимо, що дискурсивний формат реалізації фонетико-фонологічної компоненти в умовах академічної співпраці України з європейськими країнами, США і КНР залишився поза колом сучасних наукових пошуків.

Наразі у центрі уваги науковців перебувають закономірності семантичних змін; універсальне і специфічне в семантичному змісті споріднених і неспоріднених мов світу, особливості структури їх лексико-семантичних полів і категорій; синтаксична і контекстна семантика (Л. Теньєр), складовими частинами якої є теорія валентності (комбінаторна семантика); теорії глибинних (семантичних) відмінків (Ч. Філлмор) і мовного акту [3]. Проте контрастивна лексична семантика на рівні китайської й української мов в контексті офіційно-академічного дискурсу не розглянута вітчизняними і зарубіжними науковцями.

Отже, маніфестаційні маркери офіційно-академічного дискурсу розглядаємо в площині тактико-стратегічних корелятивів комунікації на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях за вітчизняними вченими (Т. Корольова, І. Дерік, Н. Жмаєва, О. Попова, С. Юхимець та ін.) з урахуванням лінгвістичних й екстралінгвістичних детермінантів офіційно-ділового дискурсу [1].

Розподіл речень на питальні та непитальні в межах досліджуваного дискурсу корелює із структурно-прагматичною та комунікативною функціями реалізації дії / інтенцій стосовно адресата.

Вищенаведений аналіз проблем започаткованого дослідження дає підстави для визначення ключових понять: «неінтерогативна

семантика», «комунікативна неінтерогативна семантика», «неінтерогативна конструкція».

Поняття «неінтерогативна семантика» корелюємо зі значенням «відсутність необхідності запиту потрібної інформації».

«Комунікативну неінтерогативну семантику» інтерпретуємо в дискурсивному аспекті: імпліцитно-сигніфікативне значення незапитального характеру, вираженого через питальні речення, з урахуванням дієво-специфічних авторських інтенцій, що реалізуються в різних інтерактивних модусах з метою налагодження механізмів функціонування особистості у академічній «соціумосфері» за встановленими зразками.

Під «неінтерогативною конструкцією» розуміємо частину складного речення, часто складнопідрядне речення з підрядним додатка: а) підрядне речення – загальне питання; б) підрядне з питальним словом; в) підрядне із зазначенням альтернативи.

Ураховуючи різновиди семантики, специфікуємо класифікацію питальних за структурою речень з неінтерогативною семантикою. Зазначений тип репрезентовано такими значеннями:

1. Загальні питання – 1) прохання; 2) пропозиція.

2. Спеціальні питальні речення – інтенція до специфікації / виконання подальших завдань.

3. Змішаний тип питального речення – ввічливе ставлення до адресата.

4. Альтернативні питання – 1) наявність альтернативи вибору; 2) протиставлення об'єктів вибору один одному.

Дані про засоби відтворення комунікативної семантики питальних за структурою речень з інтерогативною семантикою в кон-

тексті перекладу україномовної академічно-офіційної кореспонденції китайською й англійською мовами відображено в табл. 1.

За інтегральними показниками до найчастіше вживаних граматичних прийомів перекладу інтерогативних речень із неінтерогативною семантикою у межах текстів офіційної академічної кореспонденції з питань реалізації міжнародної співпраці закладів освіти належать *перестановка компонентів* (загальні питання – 34,0%; спеціальні питання – 26,1%; змішаний тип – 30,8%; альтернативні питання – 33,8%) і *функціональна заміна* (загальні питання – 19,4%; спеціальні питання – 22,5%; змішаний тип – 21,6%; альтернативні питання – 20,2%).

Третє місце посіло *згортання* через перетворення україномовних граматичних конструкцій у дієслівні форми і звороти (Complex Object, Complex Subject, Gerund, Participle, Nominative Absolute Construction with Participle I and Participle II) англійською мовою (загальні питання – 12,5%; спеціальні питання – 19,8%; змішаний тип – 15,1%; альтернативні питання – 12,7%), що спричинило зміну морфологічного і / або синтаксичного статусу вихідної граматичної одиниці. Відзначимо, що стягнення типове для українсько-англійської мовної пари. У китайській мові зберігається складнопідрядне речення.

Додавання і розгортання синтаксичних конструкцій набули менших показників: загальні питання – 11,8%; спеціальні питання – 11,0%; змішаний тип – 9,8%; альтернативні питання – 11,2% (додавання), загальні питання – 9,0%; спеціальні питання – 8,4%; змішаний тип – 8,0%; альтернативні питання – 7,8% (розгортання). Проте зазначені трансформації посіли перші позиції за частотою використання

Таблиця 1

Засоби відтворення комунікативної семантики питальних за структурою речень із неінтерогативною семантикою в контексті перекладу українськомовної академічно-офіційної кореспонденції китайською й англійською мовами, узагальнені дані у %

Тип речення \ Засоби перетворення	Функціональна заміна	Перестановка компонентів	Розгортання	Згортання	Антонімічний переклад	Додавання	Опущення
Загальні питання	19,4	34,0	9,0	2,5	5,6	11,8	8,1
Спеціальні питання	22,5	26,1	8,4	9,8	5,0	1,0	7,2
Змішаний тип	21,6	30,8	8,0	5,1	5,5	9,8	9,2
Альтернативні питання	20,2	33,8	7,8	2,7	5,4	1,2	8,9

Таблиця 2

Приклади відтворення комунікативної семантики питальних за структурою речень з неінтерогативною семантикою в контексті перекладу українськомовної академічно-офіційної кореспонденції китайською й англійською мовами

Синтаксичні перетворення	Українська мова – оригінал	Китайська мова – переклад	Англійська мова – переклад
Функціональна заміна	<p>Чи Ви не повідомите нам про термін пролонгації угоди між Королівським технологічним інститутом (м. Стокгольм, Швеція) та ПНПУ імені К. Д. Ушинського (м. Одеса, Україна)? (<i>прохання</i>)</p> <p>Чи Ви не погодитеся стати нашим партнером у консорціумі Темпуса? (<i>пропозиція</i>)</p>	<p>Порівняйте китайську версію з англійською:</p> <p>可否请您告知瑞典斯德哥尔摩皇家理工学院与乌克兰敖德萨南方师范大学之间协议的有效期。</p>	<p>Will one notify us about the term of prolongation of the Agreement between Royal Institute of Technology (Stockholm, Sweden) and SUNPU named after K. D. Ushynsky (Odessa, Ukraine)?</p> <p>or</p> <p>May I ask you to notify us about the term of prolongation of the Agreement between Royal Institute of Technology (Stockholm, Sweden) and SUNPU named after K. D. Ushynsky (Odessa, Ukraine)?</p> <p>Would you like to become our partner university in the Consortium in Tempus?</p> <p>or</p> <p>We propose that you should become our partner university in the Consortium in Tempus?</p>
Перестановка компонентів	<p>Як ми плануємо у кінці академічного року отримати ліцензію на спеціальність? (<i>інтенція до специфікації / виконання запланованих завдань</i>)</p>	<p>我们计划如何在学年结束前拿到新专业的授权？（意向特异性 / 计划任务完成）</p>	<p>How are we planning to license the speciality at the end of the academic year?</p>
Розгортання синтаксичної конструкції	<p>Де можна потребувати пояснення подальших дій стосовно відновлення статусу учасника грантової програми? (<i>інтенція до специфікації запланованих завдань</i>)</p>	<p>请问在什么地方可以获取有关恢复奖学金生身份的相关信息？（意向特异性 / 计划任务完成）</p>	<p>Where can one demand that they should explain the further steps to restore the status of the Grant Program participant?</p>
Згорання / компресія	<p>Чи було анонсовано, коли розпочинається подання заяв на стипендіальну програму? (<i>ввічливе ставлення до адресата</i>)</p>	<p>Порівняйте китайську версію з англійською: 请问, 奖学金项目开始接受申请前, 是否会提前下发通知? (有礼貌的询问) (<i>розгортання синтаксичної конструкції</i>)</p>	<p>Has the starting point for applying for the scholarship program been announced yet?</p>
Антонімічний переклад	<p>Чи не відмовите Ви нам у наданні дозволу на тимчасове перебування в Україні? (<i>прохання</i>)</p>	<p>您否是可以给我们提供在乌克兰境内短期逗留的许可。（请求）</p>	<p>Will you give us the allowance for temporary stay in Ukraine?</p>
Опущення	<p>Чи ви упевнені, що підписання угоди про практичну підготовку студентів може полегшити процес отримання візи? (<i>ввічливе толерантне ставлення до адресата</i>)</p>	<p>Порівняйте китайську версію з англійською: 您确认, 学生实习项目协议的签署将有助于获取签证? (有礼貌的询问) (<i>функціональна заміна</i>)</p>	<p>Are you sure that the agreement on practical training will facilitate the process of visa obtaining?</p>
Додавання	<p>Що ми знаємо про умови протоколу намірів? (<i>інтенція до виконання запланованих завдань</i>)</p>	<p>Порівняйте китайську версію з англійською: 对合作意向我们有哪些信息? (意向特异性/计划任务完成)</p>	<p>What do we know about the terms and conditions of the protocol of intentions?</p>

в межах мовної пари «українська» → «китайська» в контексті дослідження.

Приклади використання *опущення* й *антонімічного перекладу* склали найменшу кількісну базу: загальні питання – 8,1%; спеціальні питання – 7,2%; змішаний тип – 9,2%; альтернативні питання – 8,9% (опущення) і загальні питання – 5,6%; спеціальні питання – 5,0%; змішаний тип – 5,5%; альтернативні питання – 5,4% (антонімічний переклад).

Отже, розбіжності у кількісних показниках із використання перекладацьких прийомів і трансформацій у відтворенні неінтерогативної семантики питальних речень незначні, проте спектр перетворень відрізняється – прохання і пропозиції у формі загальних питань трансформувалися в стверджувальні речення, спеціальні й альтернативні питання супроводжувалися наданням відповідей. Припускаємо, що перекладачі намагалися відтворити імпліцитне навантаження інтерогативних за структурою речень.

Під час аналізу інтерогативних конструкцій / речень не було виявлено жодної негативно-маркованої семантики чи риторичного питання із семантикою негативного суб'єктивного ставлення адресатів один до одного. Одержані результати можна пояснити загальним стратегічним спрямуванням академічного офіційного дискурсу, яке підпорядковується правилам безконфліктної дипломатично спрямованої інтеракції та бажанням її продовження.

Продемонструємо приклади відтворення комунікативної семантики питальних за структурою речень з неінтерогативною семантикою в контексті перекладу українськомовної академічно-офіційної кореспонденції китайською й англійською мовами (див. табл. 2).

Результати дослідження свідчать про основні тенденції використання перекладацького інструментарію під час опрацювання корпусу питальних структур із неінтерогативною семантикою.

Загальні показники:

1) Об'єм матеріалу з неінтерогативною семантикою є меншим за кількістю, ніж інтерогативно-навантажені конструкції / речення в українській, англійській та китайській мовах.

2) Не було зафіксовано використання перекладацького прийому «нульовий переклад».

3) Не було виявлено жодної негативно-маркованої семантики (у межах синтаксем), що специфікує негативне суб'єктивне ставленням

адресатів один до одного чи об'єктивну реальність.

4) Риторичні питання не є притаманними досліджуваному матеріалу.

Відмінними вважаємо такі аспекти в контексті перекладу офіційної академічної кореспонденції з питань реалізації міжнародної діяльності з української мови китайською / англійською:

1) Різні семантичне навантаження інтерогативних конструкцій.

2) Можливість зміни комунікативного типу речення (питальне → стверджувальне) під час відтворення неінтерогативної семантики означених україномовних конструкцій англійською мовою.

3) Перекладацькі трансформації за типом «додавання» і «розгортання» посіли перші позиції за частотою використання в межах мовної пари «українська» → «китайська».

Висновки з проведеного дослідження. Вищенаведені дані дозволяють дослідити порушену пролему з урахуванням аналізу граматичних засобів відтворення неінтерогативної комунікативної семантики питальних за структурою речень у контексті перекладу українськомовної академічно-офіційної кореспонденції англійською / китайською мовою. У подальшій роботі доцільним здається вивчення граматичних засобів відтворення комунікативної семантики непитальних за структурою речень із інтерогативною семантикою у контексті перекладу українськомовної академічно-офіційної кореспонденції англійською та китайською мовами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корольова Т.М., Дерік І.М., Жмаєва Н.С., Попова О.В., Юхимець С.Ю. Актуальні проблеми дискурсології: навч. посіб. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2015. 400 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. Т. 2. 391 с.
3. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. М.: Высшая школа, 1990. 176 с.
4. Волощук Р.М. Актуалізаційна сфера речень питальної модальності. Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: ЧНУ, 2012. Вип. 598. С. 12–16.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 138 с.
6. Дейк Т.А., ван. Язык, понимание, коммуникация. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
7. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / гол. ред. В. Кубійович. Париж–Нью-Йорк: Молоде життя; Львів–Київ: Глобус, 1955–2003.

8. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 157 с.
9. Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. М.: Наука, 1983. 215 с.
10. Фабіан М.П. Семантика мовного етикету: новий підхід до її вивчення. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2014. Вип. 12. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк». С. 7–13.
11. Шевчук С.В., Кабиш О.О., Клименко І.В. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник. Київ: Алерта, 2011. 544 с.

УДК 811.133.1'373.612.2

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МЕТАФОРА ВО ФРАНЦУЗСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Пустовойт Н.И., к. филол. н., доцент,
доцент кафедры филологии и перевода

*Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта
имени академика Всеволода Лазаряна*

В статье рассматриваются вопросы, связанные с концептуальной метафорой: определение ее понятия, структурно-семантический анализ метафорических конструкций, систематизация видов концептуальной метафоры во французском дискурсе. Учитывается, что концептуальная метафора включает денотат, который идентифицируется с помощью метафоры, и концепт, который привлекается для сравнения. Выяснилось, что концептуальная метафора является сочетанием лингвистических и психологических факторов. Наш анализ опирается на семантическую структуру метафорических выражений, с учетом денотатов, которые участвовали в их создании.

Ключевые слова: концепт, денотат, концептуальная метафора, дискурс, семантическая структура.

У статті розглядаються питання, пов'язані з концептуальною метафорою: визначення її поняття, структурно-семантичний аналіз метафоричних конструкцій, систематизація видів концептуальної метафори у французькому дискурсі. Враховується, що концептуальна метафора включає денотат, який ідентифікується за допомогою метафори, і концепт, який притягується для порівняння. З'ясувалося, що концептуальна метафора – це поєднання лінгвістичних і психологічних чинників. Наш аналіз спирається на семантичну структуру метафоричних виразів, з урахуванням денотатів, які брали участь у їх створенні.

Ключові слова: концепт, денотат, концептуальна метафора, дискурс, семантична структура.

Pustovoit N.I. CONCEPTUAL METAPHORS IN FRENCH LITERARY DISCOURSE

The article deals with issues of the conceptual metaphor: the definition, structural and semantic analysis of metaphorical constructions, and systematization of the types of the conceptual metaphor in French literary discourse. It is taken into account that the conceptual metaphor includes the connotation which is identified by the metaphor, and the concept that is involved for the comparison. It became clear that the conceptual metaphor is a combination of linguistic and psychological factors. The analysis is based on the semantic structure of the metaphorical expressions, taking into account the referents that participated for their creation.

Key words: concept, referent, conceptual metaphor, discourse, semantic structure.

Постановка проблемы. Современный подход к исследованию разного рода тропов, помимо традиционных приемов анализа, использует принципы когнитивной лингвистики. Метафора, представляющая один из наиболее распространенных тропов, может рассматриваться не только как образное художественное лингвистическое выражение, но и как предмет изучения взаимодействия языка, мышления и культуры.

Целью данной статьи является изучение особенностей проявления и функционирования концептуальной метафоры во французском художественном дискурсе. Для решения этого вопроса предполагается осуществить следующие *задачи*:

- определить понятие метафорического концепта;
- провести структурно-семантический анализ метафорических структур;
- систематизировать концептуальные метафоры во французском художественном дискурсе.

Актуальность данного исследования заключается в новом подходе к метафорическому переносу как концепту, что позволяет открыть новые горизонты в определении этого явления и расширить рамки анализа изучаемого феномена.

Предметом изучения является семантическая и концептуальная структура метафорических конструкций французского художественного дискурса.

Объектом исследования выступает концептуальная метафора и метафора, традиционно воспринимаемая как троп, на материале новелл Проспера Мериме.

Анализ последних исследований и публикаций. Учитывая тот факт, что метафора как способ мышления и образного выражения отображает закономерности процесса человеческой психики, важные исторические и культурные вехи конкретного народа, она является объектом большого интереса лингвистов. Одними из основателей когнитивной лингвистики являются Дж. Лакофф

и М. Джонсон [3]. Они отмечают, что язык невозможно отделять от мыслительного процесса. Когнитивная теория метафоры стала также одним из направлений исследований многих ученых-языковедов, таких как Е.С. Кубрякова [2, с. 14], П.Б. Паршин [4, с. 9], В.З. Демянков [1, с. 13].

Научная новизна этого исследования заключается в рассмотрении вопросов концептуальной метафоры в художественных произведениях французской прозы, структурно-семантическом анализе метафорических структур, их систематизации и особенности перевода, что до настоящего времени изучалось недостаточно, но может иметь **теоретическое значение**, а также использоваться при проведении семинаров по теории и практике перевода.

Изложение основного материала. Изучение метафоры является одним из главных направлений когнитивной лингвистики. Если в традиционном подходе метафора рассматривалась как необычное сочетание слов, как скрытое сравнение, или изучалась ее семантическая структура, то при когнитивном подходе лингвистов интересует причины ее возникновения, сама ее сущность, механизм ее возникновения и роль в процессе познания. По словам ученых О.В. Ткачик и Н.В. Булды, «с точки зрения лингвокогнитивного подхода, метафора – это комплексный феномен, результат умственно-языковой деятельности человека, которая в процессе создания метафоры опирается на культурно-исторический, познавательный-эмпирический опыт своего народа, сохраненный в языковой сокровищнице» (перевод с украинского – П. Н.) [7, с. 52]. О.А. Радченко отмечает, что метафора является не только языковым феноменом, но и одним из способов мышления [5, с. 143]. В.Н. Телия считает, что в метафоре прослеживается зарождение мысли и ее реализация в языке [6, с. 184].

Концептуальная метафора состоит из денотата, который идентифицируется с помощью метафоры, концепта, который привлекается для сравнения. При этом контекст выступает решающим фактором для выбора аспекта подобности.

Анализ концептуальной метафоры может проводиться по-разному, в зависимости от задач, которые рассматриваются исследователем. Известно множество классификаций концептуальной метафоры. Например, стертые метафоры; фразеологические метафоры; вошедшие в словари; новообразо-

вания, появившиеся в конкретном контексте. Некоторые ученые разделяют метафоры на простые, основанные на одном или нескольких признаках, и развернутые, содержащие в своем составе несколько метафорических выражений.

Наш анализ опирается на семантическую структуру метафорических выражений, с изучением денотатов, которые участвовали в их создании.

Первый из примеров, взятых из новеллы «Mateo Falcone», свидетельствует, что автор использует метафорические конструкции, которые ему позволяют нарисовать выразительный образ своего героя: *Figurez-vous un homme petit mais robuste, avec des cheveux crépus, noirs comme le jais, un nez aquilin, les lèvres minces, les yeux grands et vifs, et un teint couleur de revers de botte* – Представьте маленького, но крепкого мужчину, с вьющимися волосами, черными как смоль, с орлиным носом, тонкими губами, большими и сияющими глазами и с цветом лица, напоминающим изнанку сапога. В этом примере присутствует несколько метафорических оборотов, среди которых есть стертые метафоры *noirs comme le jais, un nez aquilin* и простая метафора *couleur de revers de botte*. Писатель использует для выразительности фразеологические метафоры *черные как смоль* и *орлиный нос*. А метафора *с цветом лица, напоминающим изнанку сапога* является новообразованным оборотом, с помощью которого автор подчеркивает внешность героя, по-видимому, загорелого до черноты. Все эти метафоры создают образ человека, в котором через внешность можно увидеть черты его характера: сильного, смелого и непримиримого. В примере: *Les joues brunes de Giuseppa devinrent d'un rouge debriqué* – Загорелые щеки Джузеппы стали красными как кирпич, – сравнение с красным как кирпич цветом показывает высшую степень волнения персонажа, так как при нервном напряжении кровь приливает к голове и человек становится красным. Для создания такого эффекта писатель сравнивает человека и предметы для выражения цветовой гаммы. *Insensiblement mes pensées prenaient une teinte lugubre*. – Незаметно мои мысли приобрели мрачный оттенок. В этом примере два абстрактных понятия (мысли и оттенок) создают когнитивную метафору за счет необычного соединения: мысли не могут иметь какой-либо оттенок, тем более мрачный. Однако подобные обороты упо-

требляются довольно часто и представляют собой стертую метафору.

Следующий пример включает метафорическое выражение, основанное на сравнении: *A quatre-vingts pason plaçait une chandelle allumée derrière un transparent de papier, large comme une assiette.* – На расстоянии 80-ти шагов размещалась за бумажным транспарантом, широким как тарелка, зажженная свеча. Транспарант сравнивается с тарелкой, т. е. предмет с предметом, когнитивная метафора использована (сравнение с тарелкой) для определения величины транспаранта.

В примере: *Je suis poursuivi par les collets jaunes.* – Меня преследуют желтые воротнички, используется метафора *желтые воротнички*, так как стрелки носили униформу коричневого цвета с желтыми воротниками. Здесь сравниваются человек и предмет (униформа). Это сравнение, основанное на подобии, скорее относится к метонимии. Хотя существуют разные точки зрения, касающиеся соотношения метафоры и метонимии, считаем, что метонимия является разновидностью метафоры, которая в данном случае показывает отношение простых людей к стрелкам.

Следующий пример касается сравнения качества человека и животного: *Ils eleva avec l'agilité d'un daim ets'éloigna de dix pas du tas de foin que les voltigeurs semirent aussi tôt à culbiter.* – Он поднялся с проворностью лани и сделал 10 шагов куче сена, которую стрелки принялись тотчас же опрокидывать. Оборот *проворность лани* позволяет нам судить о стремительности человека, так как известно, что лань очень быстро бежит. Следует отметить, что в художественной литературе использование качеств животных для описания людей встречается довольно часто. Например, *Tu courais tout à l'heure plus vite qu'un chevreuil, repartit le cruel vainqueur; mais sois tranquille; je suis si content de te tenir que je te porterais une lieue sur mon dos sans être fatigué* – Ты бежал сейчас быстрее косули, – заявил жестокий победитель, – но будь уверен, я так рад, что тебя схватил, что готов был бы нести тебя без усталости целую милю на своей спине. В этом случае автор снова обращается к качествам животных, чтобы подчеркнуть скорость движения. *Les sanglots et les hoquets de Fortunato redoublèrent et Falcone tenait les yeux de lynx toujours sattachésurlui.* – Рыдания и икота Фортунато удвоились, а Фальконе смотрел на него неотрывно суровым взглядом. И снова

автор обращается к метафорическому сравнению, основанному на схожести с животным: *les yeux de lynx* – острый взгляд, взгляд рыси. Денотаты «человек – животное» указывают на то, что Фальконе был в этот момент очень злым и его взгляд напоминал взгляд опасного, хищного животного.

Gianetto, couché parterreet lié comme fagot, tourna la tête vers Fortunato, quis'étaitr approché. – Джанетто, лежащий на земле и связанный как охапка хвороста, повернул голову к подошедшему Фортунато. В этой когнитивной метафоре выделяются два денотата: человек и предмет. Сравнение с *охапкой сена* позволяет автору выразить образно картину, которая предстала перед глазами участников сцены связывания человека, показывает пренебрежительное отношение стрелков к пленнику. В этом случае используется стертая метафора.

Выводы из проведенного исследования. Подводя итог нашего исследования, можно сделать следующие выводы:

1. Концептуальная метафора представляет собой сложное явление и является результатом сочетания лингвистических и психологических факторов.

2. Анализ концептуальной метафоры, проведенный на материале новелл Проспера Мериме, выявил следующие закономерности:

а) в новеллах часто используются метафоры с денотатами: «человек – животное» для сравнения их характерных качеств. Среди анализируемых примеров было множество простых, стертых и фразеологических метафор;

б) следующий разряд метафор включал денотаты: «человек – предмет» для выражения цветовой гаммы. Помимо стертых и фразеологических метафор, которые часто используются в языке, встречаются простые новообразования, которые необходимы для создания определенного образа;

в) третьим разрядом концептуальных метафор можно считать сравнения, основанные на денотатах «предмет – предмет». В этом случае использовались метафоры, образованные для конкретного контекста, а также метонимические сравнения;

г) в тексте использовались метафоры, которые выражали абстрактные понятия и входили в сравнение с концептом, выражающим также абстрактное понятие. Здесь использовались простые метафоры.

Исследование показало, что концептуальная метафора – явление, которое можно

бесконечно рассматривать с разных точек зрения, так как культура народа и его язык находятся в постоянном развитии, что дает лингвистам почву для новых изысканий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Демянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретационного подхода. *Вопросы языкознания*. 1994. № 2. 56 с.
2. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. 76 с.
3. Лакофф Д., Джонсон М. Метафори, якими ми живемо. Теорія метафори. М., 1990. 396 с.
4. Паршин П.Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. 348 с.
5. Радченко О.А. Понятие языковой картины мира в немецкой философии языка XX века. *Вопросы языкознания*. 2002. С. 140–161.
6. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в языковой картине мира. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. М.: Наука, 1988. С. 173–204.
7. Ткачик О.В., Булда Н.В. Структурно-семантичний аналіз когнітивних метафоричних конструкцій в романі Сюзан Коллінз «Голодні ігри». Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Бердянськ: БДПУ, 2014. Вип. III. 156 с.

УДК 811.111"373.7:=161.2"25:801.82-93

КОНТЕКСТУАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПЕРЕКЛАДІ

Тарасова А.В., к. філол. н.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
асистент

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ

У статті досліджується специфіка контекстуальних перетворень, збереження / втрати образності, передачі асоціативних зв'язків у відтворенні англійських узуальних та okazіональних компаративних фразеологізмів мовою перекладу.

Ключові слова: переклад, дитяча література, компаративні фразеологізми, контекстуальні перетворення / трансформації.

В статье анализируются особенности контекстуальных изменений, сохранения / потери образности, передачи ассоциативных связей в воспроизведении компаративных фразеологизмов в языке перевода.

Ключевые слова: перевод, детская литература, компаративные фразеологизмы, контекстуальные изменения / трансформации.

Tarasova A.V. CONTEXT TRANSFORMATIONS OF COMPARATIVE PHRASEOLOGISMS IN PROCESS OF TRANSLATION

Issues of context transformations, preserving / loss of imagery, render of associative connections in translation of comparative phraseologisms in target text are under analysis.

Key words: translation, children's literature, comparative phraseologisms, context transformations.

Постановка проблеми. Компаративні фразеологізми (далі – КФО) належать до потужних культурно маркованих елементів тієї чи іншої лінгвокультури, особливих для кожного етносу. Розуміння та врахування відмінностей у національних фольклорних системах матиме важливе значення у відтворенні національно-культурної своєрідності КФО у перекладі.

У площині українсько-англійського напрямку перекладу вагомий внесок у дослідження фразеології належить Р.П. Зорівчак, яка зупиняється на проблемі відтворення КФО. В українсько-англійському зіставленні виконане дослідження О.О. Молчко, присвячене перекладу художнього порівняння в лінгвокультурному аспекті, натомість у напрацюваннях Я.І. Рецкера висвітлюється питання відтворення англійських КФО російською мовою. Дисертаційне дослідження Н.С. Хижняк присвячене перекладу асоціативного поля порівняння в іспансько-українському перекладі. У роботі Т.О. Цепенюк КФО досліджуються у контексті особливостей відтворення англійських інтенсифікаторів в українських перекладах сучасної англійської художньої прози. Проте невірним залишається питання специфіки відтворення англійських КФО українською мовою в текстах дитячої літератури.

Постановка завдання. Актуальність розвідки визначається загальною спрямованістю сучасної перекладознавчої науки до багатоаспектного аналізу фразеологізмів у художньому творі, зокрема компаративних фразеологізмів, та особливостей їх відтворення не тільки з вихідної мови (далі – ВМ) у мову перекладу (далі – ПМ), але також із однієї лінгвокультури в іншу.

Мета статті полягає у виявленні специфіки контекстуальних перетворень під час відтворення англійських узуальних та okazіональних КФО в українському перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки у статті вивчаються проблеми відтворення фразеологізмів на матеріалі текстів англійської дитячої літератури, дослідження спирається на науково-практичні розвідки, присвячені базисним засадам транскодування текстів для дітей (О.В. Дзера, Р.П. Зорівчак, К. Норд, Р. Ойттінен, Е. О'Салліван, А.Є. Потапова, Т. Пууртінен, О.В. Ребрій, Р. Табберт, Л. Фернандез, З. Шавіт та ін.); проблемам відтворення у тексті перекладу (далі – ПТ) жанрово-стилістичних властивостей оригіналу (далі – ВТ) (В.В. Демецька, В.В. Коптілов, О.І. Макаренко, М.О. Новикова, О.Г. Хан, О.І. Чередниченко, І.М. Шама, О.М. Шапошник, О.Д. Швейцер та ін.) і питанням передачі у ПТ особливостей авторо-

вого ідіостилію (В.С. Виноградов, Л.В. Коломієць, В.Р. Савчин, К.І. Чуковський та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки своїй фольклорній основі, набутій із міфів, легенд, чарівних казок тощо, дитяча література потребує збереження національно-культурної інформації під час перекладу, адже однією з її головних функцій є навчання та розширення багажу іншочультурних знань. Для перекладача це означає врахування міфопоетичних очікувань цільової аудиторії.

У XIX ст. народжується вислів *like a jack-in-the box*. Теорія походження вислову сягає XIII ст., коли жив прелат Сер Джон Шорн. Його часто зображують із дияволом у черевіку. Народні оповідання стверджують, що сер Джон запроторив у черевик диявола, аби захистити поселення у графстві Бекінгемшир. Сьогодні вираз «вискочив, наче чортик із табакерки» часто вживають у сучасній живій мові, особливо, коли на політичній арені з'являється новий невідомий персонаж. У Л. Керролла цей вислів зустрічається у IV розділі, коли Білль вилітає у трубу, ніби чортик із табакерки.

...All I know is, something comes at me *like a Jack-in-the-box*, and up I goes *like a sky-rocket!* [8]. – Єдине, що я знаю, – щось налетіло на мене, як ураган, і я вилетів геть, мов ракета! [5]. – Знаю тільки, що мене хтось буцнув, і я шугонув угору, як повітряний змії [4].

Г. Бушина змінює образ чортика із табакерки на образ урагана і зберігає образ ракети. В. Корнієнко перекладає порівняльний зворот *something comes at me like a Jack-in-the-box* одним словом *буцнув*, а замість порівняння *goes like a sky-rocket* – з'являється образ повітряного змія. Г. Бушина використовує нейтральне стилістичне забарвлення дієслова *to go* – вилетіти, В. Корнієнко – стилістично забарвлене *шугонувти*.

В. Наріжна [3] вдається до калькування КФО і наводить посилання: *Сам не знаю... Досить, досить, дякую... Вже ліше... Але я такий схвильований – слова сказати не можу... Я тільки відчув, як щось вистрілило назустріч мені, мов «Джек-із-коробочки», і я полетів, як та ракета! «Джек-із-коробочки» (Jack-in-the-box) – популярна іграшка; фігурка на пружині, що вистрибує з коробочки, коли відкривається кришка.*

Посилання можуть використовуватися у комплексі з іншими засобами перекладу: *“I wonder, now, what the Rules of Battle are”, she said to herself, as she watched the fight, timidly peeping out from her hiding-place: “one*

Rule seems to be, that if one Knight hits the other, he knocks him off his horse, and if he misses, he tumbles off himself – and another Rule seems to be that they hold their clubs with their arms, as if they were Punch and Judy – What a noise they make when they tumble! Just like a whole set of fire irons falling into the fender! And how quiet the horses are! They let them get on and off them just as if they were tables!” [9, с. 101–102]. – Цікаво, які в них правила бою, – говорила вона про себе. Вона стежила за боєм, крадькома визируючи з своєї схованки. – Перше правило, здається, полягає в тому, що коли один Вершник влучає в іншого, він вибиває його з сідла, а якщо він промахнеться, то падає сам. Друге правило, мабуть, полягає в тому, що вони тримають кийки в руках, як Панч та Джуді. З яким гуркотом вони падають! Наче ціла купа камінних щипців падає на решітку. А які спокійні коні! [5, с. 213]. – Цікаво, що то за Турнірні правила? – думала вона, боязко визируючи зі схованки. – Перше, бачиться, таке: якщо Лицар уражає суперника – той злітає з коня, а якщо хибить, то брязкає додолу сам... А друге, мабуть, чи не таке: булаву тримають обіруч, як тримають її в ляльковому театрі... А падають вони з таким гуркотом, мовби всі, які є, причандалля для каміна жбурляють об камінові гратки! А які сумирні їхні коні! Хочеш – злязь, хочеш – вилязь... а вони стоять собі, наче кобильниці! [4, с. 101–102]. – Цікаво, що ж то за Правила Бою, – сказала вона сама до себе, обережно визируючи на бійку зі своєї схованки. – Схоже, одне правило передбачає, що коли Лицар ударяє іншого, той має випасти з сідла, а якщо не влучає, то мусить вивалитися сам... А інше правило приписує тримати палиці так, ніби вони Панч і Джуді... О, що за гуркіт від цього їхнього стукання! Ніби все камінове начиння заразом валиться на гратки! А які спокійні в них коні! Так терпляче зносять усе це падання та залізання, ніби вони не коні, а столи! [3, с. 111]. У перекладі Г. Бушиної вилучено переклад *as if they were tables*. В. Наріжна у калькуванні КФО *as if they were Punch and Judy* наводить коментар до цього виразу, В. Корнієнко пояснює у посиланні значення поняття «кобильниця».

And on the sledge sat a person whom everyone knew the moment they set eyes on him. He was a huge man in a bright red robe (bright as holly berries) with a hood that had fur inside it and a great white beard, that fell like a foamy waterfall over his chest [11]. – А в санях сидів той, кого всі впізнали із першого погляду. Це був високий

і кремезний дідусь у червоному козушці, яскравому як горобина, і в такому ж каптурі, отороченому хутром. Рожевощоче обличчя дідуся потопало у хвилях буйної білої бороди, що спадала йому на міцні кремезні груди [6]. – А на санчатах сиділа особа, яку всі впізнали з першого погляду. Це був справжній богатир у червоній мантії з каптуром, яскравий, мов ягоди гостролисту, та підбитий хутром, і його розкішна борода збігала по грудях, мов пінявий водоспад [7, с. 124]. О. Манько перекладає *holly berries* як горобина; В. Наріжна наводить посилання і зберігає символіку рослини Різдва: «Гостролист – вічнозелена рослина із яскраво-червоними ягодами, з якої в Англії на Різдво роблять традиційні прикраси».

The fireplace was an old one, built by some Dutch merchant long ago, and paved all round with quaint Dutch tiles, designed to illustrate the Scriptures. There were Cains and Abels, Pharaohs' daughters; Queens of Sheba, Angelic messengers descending through the air on clouds like feather-beds, Abrahams, Belshazzars, Apostles putting off to sea in butter-boats, hundreds of figures to attract his thoughts – and yet that face of Marley, seven years dead, came like the ancient Prophet's rod, and swallowed up the whole [10]. – Камін був старий-престарий, складений іще бозна коли якимось голландським купцем і облицьований дивовижними голландськими кахлями, що зображали сцени зі Святого Письма. Тут були Каїни й Авелі, дочки фараона й цариці Савські, Авраами та Валтасари, янголи, що сходять на землю на хмарах, схожих на перини, й апостоли, що виходять у море в схожих на соусниці човнах, – словом, сотні фігур, які могли б зайняти думки Скруджда. Але ні – обличчя Марлі, який помер сім років тому, виникло раптом перед ним, ожило знову, як колись жезл пророка, і затулило все інше [1]. Йдеться про пророка Аарона, жезл якого, за біблійною оповіддю, розцвів і на ньому навіть виростили плоди мигдалю.

У процесі контекстуальної реалізації, відповідно до поставленої автором мети, КФО можуть набувати додаткових емоційно-експресивних відтінків. Залишаючись незмінними за формою, компонентним складом, сполучуваністю, конотаціями, закріплені узусом, вони вирізняються специфікою прийомів уведення їх у мовну тканину художніх творів.

КФО часто задіяні у створенні каламбурів. *Alice couldn't see who was sitting beyond the*

Beetle, but a hoarse voice spoke next. "Change engines" – it said, and was obliged to leave off. "It sounds like a horse," Alice thought to herself. And an extremely small voice, close to her ear, said, "You might make a joke on that – something about "horse" and "hoarse," you know" [9]. – Алісі не видно було, хто сидів за Жуком, але звідти почувся хриплий голос: – Пересядь на інший... – сказав він і замовк, наче вдавився. «Який голос хрипкий, наче хрипкень» – подумала Аліса. Тонюсінський голосок над самим її вухом пропищав: – Ти можеш на цьому побудувати каламбур – «хрипкий» і «хрипкень», розумієш [5, с. 151]. – Алісі не було видно, хто сидів за Жуком, вона тільки почула хриплий голос: Нехай пересяде на інший... Тут голос закашлявся й замовк. «З голосу ніби охриплий кін» – подумала Аліса. І враз тонюсінський-претонюсінський голосочок пропищав у неї над самим вухом: – Маєш слухину нагоду скаламбурити, скажімо: «Де хрип – там грин...» [4]. – Аліса не бачила, хто сидів за Жуком, але наступним хтось застуджено просичав: – Поміняти локомотиви... – І був змушений замовкнути. «Трохи скидалося на сича» – подумала Аліса. І дуже тихенький голосочок сказав їй просто у вуха: – Ти могла б зробити з цього жарт... знаєш, щось таке про «сича» і «просичав» [3]. Г. Бушина і В. Корнієнко відтворюють гру слів, зберігаючи образність оригіналу, а В. Наріжна вводить образ сиплого сича.

Відтворюючи каламбур у ПТ, замало відтворити лише зміст каламбуру ВТ у новій мовній формі, перевираженню підлягає й сама форма оригіналу – фонетична й / або графічна.

"Have you invented a plan for keeping the hair from being blown off?" Alice enquired. "Not yet," said the Knight. "But I've got a plan for keeping it from falling off." "I should like to hear it, very much." "First you take an upright stick," said the Knight. "Then you make your hair creep up it, like a fruit-tree" [9, с. 104]. – А ви винайшли засіб уберегти волосся від здування вітром? – запитала Аліса. – Ще ні, – відповів Вершник. – Але я знаю засіб уберегти його від випадання. – Я дуже хочу знати його, дуже. – Треба взяти рівну тростинку, – пояснив Вершник, – і хай волосся плететься по ній вгору, як повзучі рослини [5, с. 216]. – А ви ще не винайшли засобу від виривання волосся? – запитала Аліса. Від виривання ще ні, – сказав Лицар. – А ось від випадання – придумав. – Ой, як цікаво! Розкажіть! – Найперше ставши сторчма на голову кілочок, – сказав

Лицар, – і обвиваєш його волоссям, як дерево плющем, – хай собі пнеться [4, с. 105]. – Ви винайшли спосіб *уберегтися від здування волосся з голови?* – спитала Аліса. – Ще ні, – відповів лицар. – Але я винайшов спосіб утримати його від **ВИПАДАННЯ** звітти. – Мені дуже цікаво послухати. – Спершу береш рівний дрючок, – сказав Лицар. – *Потім змушуєш волосся повзти по ньому взору – так, як роблять із плодовими деревами* [3, с. 112]. Образність оригіналу чітко до тексту відтворює В. Наріжна; у перекладі Г. Бушиної – *повзучі рослини*, у В. Корнієнко – *плющ*.

Більше того, нерідко доводиться навіть змінювати зміст каламбуру ВТ на новий, якщо неможливо зберегти оригінальний. Адекватне відтворення цього стилістичного прийому слугує пожвавленню мови ПТ дитячої літератури, а тексти, у свою чергу, виявляються цікавішими для читачів. “*I hope you’ve got your hair well fastened on?*” he continued, as they set off. “*Only in the usual way,*” Alice said, smiling. “*That’s hardly enough,*” he said, anxiously. “*You see the wind is so very strong here. It’s as strong as soup*” [9, с. 104]. – *Сподіваюсь, волосся в тебе міцно держиться на голові? – продовжував він, коли вони вирушили. – Як і у всіх, – посміхнулася Аліса. – Навряд чи цього досить, – сказав він занепокоєно. – Тут надзвичайно кріпкий вітер. Кріпкий, як бульйон* [5, с. 216] – *Сподіваюся, волосся в тебе сьогодні тримається міцно? – запитав Лицар, коли вони рушили. – Як звичайно, – усміхнулася Аліса. – Цього не досить, – стривожився він. – Бачиш, тут у лісі страшенно дужий вітер! Він вириває волосся просто з корінням!* [4]. – *Сподіваюся, твоє волосся міцно прикріплене до голови? – спитав Лицар, коли вони вирушили. – Так, як і завжди, – не стримала посмішки Аліса. – Боюся, цього недостатньо, – стривожився Лицар. – Бачиш, вітер тут міцненький. Міцний, як бульйон*» [3, с. 112].

Каламбур обіграє багатозначність прикметника *strong* (про вітер і волосся). У перекладах Г. Бушиної і В. Наріжної замість супу – бульйон (адже суп не прийнято називати міцним / кріпким). Творчо підійшовши до відтворення каламбурного КФО, В. Корнієнко змінює зміст каламбуру і, послуговуючись тим же принципом обігрування багатозначності слів, застосовує вираз «виривання (дерев) із корінням стосовно волосся».

Використання алітерації є переконливим підтвердженням того, що різні функції стилістичного прийому в різних мовах не завжди

збігаються як у використанні, так і в поширеності.

Old Marley was as dead as a door-nail. Mind! I don’t mean to say that I know, of my own knowledge, what there is particularly dead about a door-nail. I might have been inclined, myself, to regard a coffin-nail as the deadest piece of ironmongery in the trade. But the wisdom of our ancestors is in the simile; and my unhallowed hands shall not disturb it, or the Country’s done for [9]. – *Старий Марлі був мертвий, як цвях в одвірку. Завважте! Я зовсім не стверджую, начебто на власному досвіді переконався, що цвях, забитий в одвірок, мертвіший од будь-якого іншого цвяха. Як на мене, наймертвіший усе-таки цвях, що вбитий у віко труни. Але в цій приказці чується мудрість предків, і якби мій нечестивий язик посмів її переінакшити, ви мали б усі підстави сказати, що наша країна котиться в прірву* [1]. – *Старий Мерглей був мертвий, неначе цвях в одвірку. Але ж згайте! Я аж ніяк не хочу сказати, ніби знаю, чим цвях, забитий в одвірок, мертвіший за всі інші на світі цвяхи. Особисто я більше схилиюся до думки, що з усіх залізних виробів наймертвішим може бути хіба що такий цвях, якого забивили у труну. Але в цій англійській примовці заховано споконвічну мудрість наших предків, тож я й не споганю її оцим грішним моїм пером невігласа, а то коли б таке нечестя не поклато краю Рідному Краєві. Тому дозвольте мені повторити, ще й наголосити, що Мерглей таки ліг у глей, тобто був мертвий, наче цвях в одвірку* [2].

Під час відтворення КФО, побудованих за принципом алітерації, перед перекладачем постає завдання відтворити в перекладі аналогічний ефект оригіналу, тобто викликати у читача таку ж саму реакцію. Відповідно, потрібно задіяти інші мовні засоби. Перекладач може і не зберегти стилістичний прийом, але обов’язково має відтворити його функцію в контексті, або, як це зробив у перекладі О. Мокровольський, творчо підійти до проблеми вирішення проблеми і задіяти, наприклад, прийом компенсації.

Творче єство художнього перекладу виявляється у неочікуваності перекладацького рішення у відтворенні елементів оригінального тексту.

“*Why do you doubt your senses?*” “*Because,*” said Scrooge, “*a little thing affects them. As light disorder of the stomach makes them cheats. You may be an undigested bit of beef, a blot of mustard, a crumb of cheese, a fragment of an under-*

done potato. There's more of gravy than of grave about you, whatever you are!"[9].

Ти не віриш у мене, – мовив привид. – Ні, не вірю, – сказав Скрудж. – Що ж, крім твоїх власних відчуттів, могло би переконати тебе в тому, що я існую? – Не знаю. – Чому ж ти не хочеш вірити своїм очам і вухам? – Бо на них впливає кожна дрібниця, – сказав Скрудж. – Найменші негаразди з травленням, і їм уже не можна довіряти. Може, ви зовсім не ви, а неперетравлений шматок яловичини, або зайва крапля гірчиці, або скибочка сиру чи непросмажена картоплина. Може, ви з'явилися не з царства духів, а з духовки, звідки я знаю![1].

Ти в мене не віриш, – виснував Дух. – Таки не вірю, – підтвердив Скряз. – Яких іще тобі треба доказів моєї справжності, крім свідчень твоїх чуттів? – Не знаю, – признався Скряз. – Чому ти не віриш своїм очам і вухам? – А тому, – відказав Скряз, – що на них і найменша дрібниця впливає. Невеличкий розлад шлунку – і вже очі бачать не те, а вуха не те чують. Отже, ти можеш виявитися неперетравленим шматочком яловичини, ляпкою гірчиці, крихтою сиру, частиною недопеченої картоплини. Отже, хоч би чим ти був, а в тобі більше підливи, ніж могили![2].

У відтворенні авторських порівнянь перекладач, зважаючи на зміст та образ мови оригіналу, створює або власну фразеологічну одиницю, або підшукує аналог, що найповніше передає цей образ.

In came a fiddler with a music-book, and went up to the lofty desk, and made an orchestra of it, and tuned like fifty stomach-aches [9]. – *Прийшов скрипаль із нотною папкою, став за височенну конторку, як за диригентський пультик, і видав такий звук, ніби забурчало в п'ятдесяти животах водночас* [1]. – *І ввійшов скрипаль із нотною текою та, попрямувавши до високого письмового стола, став за нього, мов за диригентський пультик, і ну настроювати скрипку – мов п'ятдесят кольок шлункових заграло!* [2].

Незалежно від того, який засіб перекладу застосований, можна виділити два принципово відмінних різновиди контекстуального перекладу: 1) конструкція у тексті перекладу відтворює значення, якого КФО набуває у заданому контексті оригіналу; 2) КФО відтворюється у тексті перекладу з урахуванням її семантичних зв'язків у тексті-оригіналі або

конструкція у тексті перекладу, яка відтворює КФО, набуває у перекладі нових контекстуальних значень.

Контекстуальні заміни використовувалися у тексті перекладу з найбільшою частотою, що можна пояснити значною взаємодією КФО з контекстуальним оточенням в оригінальному тексті, а також зближенням КФО з одиницями контексту під час перекладу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, під час перекладу відбувається зіткнення не тільки двох різних мов, але і двох лінгвокультур. У межах комунікативного підходу до перекладу, тобто в рамках міжмовної комунікації, переклад розглядається як процес і результат, враховується сукупність мовних та позамовних чинників, що визначають можливість і характер комунікації між людьми, що належать до різних лінгвокультур. До мовних факторів належить близькість фондів порівнювальних мов, наявність чи відсутність схожих КФО і ступінь збігу КФО у фразеологічних системах мов оригіналу і перекладу. Іншими словами, переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації характеризується певними мовними та культурними чинниками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діккенс Ч. Різдвяна пісня в прозі / пер. з англ. І. Андрусюка. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/dickens_a_christmas_carol_in_prose_ua.htm.
2. Діккенс Ч. Різдвяні повісті / пер. з англ. О. Мокровольського. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан; К.: Веселка, 2007. 464 с.
3. Керролл, Л. Аліса в Дивокраї / пер. з англ. В.Г. Наріжна. Х.: Фоліо, 2008. 139 с.
4. Керролл Л. Аліса в Країні Див; Аліса в Задзеркаллі / пер. з англ. В. Корнієнко. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. 264 с.
5. Керролл Л. Аліса в країні чудес / пер. з англ. Г. Бушиної. Радянський письменник, 1960. 245 с.
6. Льюїс К.С. Хроніки Нарнії / пер. О. Манько. URL: <http://mreadz.com/new/index.php?id=84318&pages=37>.
7. Льюїс К.С. Хроніки Нарнії / пер. В. Наріжна. Д.: Проспект, 2006. 208 с.
8. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland. London: MacMillan and Co., Limited, 1911. 130 p.
9. Carroll L. Through the Looking Glass (And What Alice Found There) URL: <http://literature.org/authors/carroll-lewis/through-the-looking-glass/>
10. Dickens Ch. A Christmas Carol. URL: http://www.ibiblio.org/ebooks/Dickens/Carol/Dickens_Carol.pdf
11. Lewis C.S. The Lion, The Witch and The Wardrobe. URL: <http://bracademy.wikispaces.com/file/view/The+Lion,+The+Witch+and+The+Wardrobe+by+C.S.+Lewis.pdf>.

УДК 81'255.4=161.2=111

АЛЕГОРИЧНІСТЬ ХРИСТА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ КРИЗЬ ПРИЗМУ КАТЕХИЗМУ СВ. ПЕТРА МОГИЛИ

Шмігер Т.В., к. філол. н., доцент,
докторант

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянемо алегоричність Христа як важливого поняття для аналізу відтворення терміносистеми на позначення боголюдськості в перекладі Катехизму св. Петра Могилы сучасними українською й англійською мовами.

Ключові слова: перекладознавчий аналіз, абстрактна лексика, алегорія, боголюдськість, середньоукраїнська мова.

В статье рассмотрена аллегоричность Христа как важное понятие для анализа воспроизведения терминосистемы для обозначения богочеловечества в переводе Катехизиса св. Петра Могилы на современные украинский и английский языки.

Ключевые слова: переводоведческий анализ, абстрактная лексика, аллегория, богочеловечество, среднеукраинский язык.

Shmiher T.V. ALLEGORICAL PRESENTATION OF JESUS CHRIST AS A TRANSLATION OBJECT VIA THE PRISM ST. PETRO MOHYLA'S

The case study of St. Petro Mohyla's Catechism and its contemporary Ukrainian and English translations has revealed various theoretical attitudes and approaches to dealing with allegories in translation.

Key words: translation quality assessment, abstract lexis, allegory, theanthropism, Middle Ukrainian.

Постановка проблеми. Боголюдськість пов'язують насамперед з Ісусом Христом, який і є Богом, і був людиною, а отже, мав подвійну природу. Ця ідея стосується не тільки Бога-Сина, а й Бога-Отця. Таке складне існування можна пов'язати з намаганнями людства вийти за межі свого звичайного фізичного світу та розвивати можливості абстрактного пізнання того, що сприймається не органами чуття, а тільки розумом. Так витворилася система ознак, яка корелювала сприйняття людської та божественної природи Бога в нашому прадавньому антропоцентричному світогляді. Згодом розвився певний тип теоцентризму, проте від часів Відродження до Просвітництва відбувся зворотній перехід від нього до сучасного антропоцентризму, збагативши мислення людини про своє місце у світобудові.

Сутність боголюдськості описано в першій частині Катехизму св. Петра Могилы [7], яка має назву «Віра», проте ми можемо її тлумачити як «Знання», оскільки вона викладає основи уявлення-вчення про те, що існує над чи поза людиною. Як доводить Т.І. Біленко, культурні умови існування слова (або мови) творять багато онтологічно-функціональних різновидів номінації: 1) «слово як номінація реально існуючого чи уявного, об'єктивно наявного чи суб'єктивно вимріяного»; 2) «слово як ідеологічний агент, що реалізує

пропаганду та захист теоретичних концепцій прогресивного чи регресивного спрямування»; 3) «слово як вияв суб'єктивності, <...> коли трансцендентне та іманентне постають конкретним екзистенційним модусом»; 4) «слово як віщування, як зовнішня одежа для неземної сили, містичний зміст якої можуть збагнути лише одиниці обраних» [2, с. 19–20]. Так ми підходимо до розуміння того, що лише досвід читача дасть змогу ідентифікувати відповідний смисловий зв'язок із дійсністю та правильно інтерпретувати текст. Проте нація також має свій досвід читання (або сприйняття текстів), який міститься в історично-культурних межах сприйняття, а тому перекладачеві доводиться враховувати такий рівень асоціативності під час вибору лексичних одиниць, які гарантуватимуть рівень сприйняття перекладу, а не його віддаленість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурні аспекти інтерпретації тексту досліджували Н.І. Андрейчук, Т.І. Біленко, І.О. Голубовська, Є.М. Грицак, Р.П. Зорівчак, П.А. Ковалів, П.В. Мацьків, Н.М. Тома. Їх погляди й опрацювання лексичних проблем можна екстраполювати на релігійний переклад.

У релігійному дискурсі (на матеріалі польсько-мовних протестантських перекладів Нового Заповіту XVI ст.) І. Винярска-Горська визначила такі епістемічні та онтоло-

гічні цінності, які уможливають достовірність перекладів оригіналу: 1) пізнавальний оптимізм – переконання, що через переклади можна досягнути Боже Слово; 2) раціоналізм – логічне сприйняття світу, однак відмінне від наступного етапу такого сприйняття, яке сформувало Просвітництво; 3) об'єктивізм – переконання, що єдиновірний, автентичний переклад не існує, а перекладач має право порівняти рівні біблійні переклади; 4) історизм – звернення до античних взірців первинної церкви; 5) утилітаризм і дидактизм – переконання, що кожна людина повинна намагатись «відчитати» Боже Слово; звернення до народної мови; 6) ідеалізм – переконання про примат сакральної й духовної дійсності над земною та світською, а переклад має наблизити людину до цієї дійсності [24, с. 293–294]. Така мережа цінностей відображає узагальнену систему презентації культури – рівень дискурсу (тобто впорядкований канон текстів, об'єднаний тематикою та стилем).

Між системою цінностей на рівні мікро-системи термінів, яка допомагає тлумачити конкретні контексти, та системою цінностей на рівні дискурсу виникає серединна ніша, де міститься система цінностей на рівні головної ідеї твору, яка надає конкретному тексту самобутності серед інших текстів.

З позиції перекладу такі розмисли стимулюють необхідність переформулювати визначення еквівалентності крізь призму культури й культурознавства. Е.Р. Вендланд стверджує: «Культура – це вся система переконань і моделей поведінки нації, які опановують у суспільстві через навчання або просту імітацію та передають від покоління до покоління. <...> Ця культура організовує й керує всіма думками та діями – сприйняттям, тлумаченням і поведінкою – кожного індивіда, який належить до окремої суспільної групи – носія цієї культури» [23, с. 5]. А тому в релігійному дискурсі еквівалентність – це баланс між мовно-термінологічними символами та суспільно-релігійними моделями поведінки.

Постановка завдання. Під час перекладу терміносистеми боголюдськості культурна матриця цільової мовокультури дає змогу визначити, наскільки успішно переклад може сприйняти цільовий читач. Водночас необхідно з'ясувати, наскільки чинними є такі постулати в перекладі Катехизму св. Петра Могили сучасними українською й англійською мовами [7; 9; 19; 21] за певних обставин.

По-перше, за відмінності поняттєвих структур, закріплених у мовах, є можлива взаємоперекладність мов. Труднощі порозуміння виникають не стільки через відмінності в мовних системах, скільки через відмінності в досвіді та переконаннях мовців [18, с. 45–46].

По-друге, з огляду на те, що національну ідентичність можна трактувати як почуття свідомої приналежності до історично зумовленої аксіологічної спільноти [16, с. 50], кожна нація має своє бачення Бога та боголюдськості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У тексті Катехизму знаходимо дві християнські алегорії на позначення Ісуса Христа. Один суто біблійний, нематеріальний – Слово, а другий радше традиційний, матеріальний – Агнець.

Сприйняття Ісуса Христа як Слова випрацював св. апостол Іван (Івана 1:1, 1:14; 1 Івана 1:1-3, 5:7; Об'явлення 19:13). Людськість такого сприйняття дуже добре виражена в тексті самого Катехизму (частина 1, питання 44): «Слово постраждало за нас на хресті дійсно правдиво, і вмерло справді тією людською природою, яку Воно прийняло від Діви Марії». Слово при цьому має чітку людську поведінку. Однак за своєю суттю Слово означає значно більше, і можемо вважати, що Слово є буттєвим утіленням боголюдськості. Слово – не продукт діяльності людини, а її мета, надія, основа. Якби Слово було похідним від людини, воно не мало б такої натхненної та надихаючої сили, як воно має в нашому уявленні. Так, Слово існує поза нами та нам не належить. Якщо Воно не наш продукт, а існує для нас, то значить, що Його створив Вищий Розум. Такому погляду відповідають уживані епітети «**Слово предв'ічне**» [Катехизис, 1996:88], «Слово втілене» (частина 1, питання 13, 42).

У старогрецькій мовокультурі, що включає також час створення Нового Заповіту, «λόγος» – це дуже розгалужене розмаїття смислів: «розмисли», «розгляд», «міра», «сума», «відповідність», «пояснення», «заява», «причина, обґрунтування», «оповідь», «промова», «вислів», «переказ, традиція», «опис», «дискусія», «діалог», «пророцтво, оракул», «наказ, заповідь», «суть, про яку мовиться», «мовлення», «слова», «вираз», «речення, завершення твердження», «мова», «Боже Слово, Божа Мудрість» [17, с. 1057–1059]. У патристичній літературі зустрічаємо аналогічне смислове різноманіття [20, с. 807–811],

водночас розширено мережу тлумачень, пов'язану з біблійним контекстом, яка підкреслює «об'явлення», «причину», «волю, заповідь», «єдність Бога-Отця й Логосу», «джерело людської раціональності та спілки з Богом» тощо. Теологи виробили подвійну інтерпретацію Логосу, яку потрібно враховувати, щоб усвідомити природу Христа: а) роздум або розум (англ. reason or intelligence), який існує внутрішньо в мисленні; б) роздум або розум (англ. reason or intelligence), який виражений зовнішньо в мовленні [14, с. 774].

Із суто логічного розмислу нам потрібно також враховувати перехід від усного слова до письмового. Культура усного сприйняття надавала більше простору для інтерпретацій, а письмова культура все-таки моделює рамки інтерпретації межами графічного існування. Певною мірою цей історичний процес також є «втільненням»: нематеріальна істота слова прийняла тіло та змінила свою поведінку й потугу.

Використовуючи принцип матриці, можна застосувати найпростіші властивості для її характеристики – естетичні категорії, етичні моделі та ідеологічні настанови [22, с. 16], що дасть нам змогу з'ясувати ціннісні коди для аналізованої лексеми в ширшому просторі дискурсу цієї мови певного періоду або довшого часу. На основі лексикографічних корпусів старогрецької, української та англійської мов [17; 20; 10; 11; 15] можна проінтерпретувати систему значення лексем «λόγος» – «слово» – «word» у формі такої матриці (табл. 1).

З переліку властивостей Бога, зазначених у Катехизмі, можна вичленувати дві цінності для опису Бога – естетичну категорію **досконалості** (частина 1, питання 8, 14) та етичну категорію **правильності** (частина 1, питання 14: у Бога нема нічого злого, грішного, неправильного). Ці категорії плавно накладаються на грецькомовну матрицю,

проте не дуже суголосні українській та англійській матриці. Для перекладу це не має принципового значення, оскільки теологічні риси в оригінальному тексті, хоч і запозичені з грецької мовокультури, мали змінити та/або зафіксувати уявлення про Бога в українській культурі, відповідно, англійським перекладачам також не доводиться звертати увагу на наявні уявлення, проте допомагати творити нові.

Водночас варто звернути увагу на такий аспект, як досвід читача-інтерпретатора. У середовищі богословів можна простежити навіть подвійне сприйняття цієї алегорії. Так, Д. Коффі стверджує: «Коли ми твердимо, що Христос має дві природи, це правильно в тому сенсі, що божественний Логос має дві природи, проте явно не так, якщо ми вкладаємо в слово «Христос» таке значення, як ми зазвичай вкладаємо та як саме слово прямо вказує, тобто божественний Логос у *людській* природі, оскільки в такому твердженні обмеження, пов'язані з підметом, переходять також на предикат» (курсив наш – Т. Ш.) [13, с. 410]. Фактично це розділене сприйняття, яке не повинне змішуватись. Однак тоді, на нашу думку, таке читання, відповідно, віддаляє нас від пізнання Бога, адже в ньому немає пізнавального оптимізму.

Другою алегорією на позначення Ісуса Христа є Агнець. У тексті Острозької Біблії вжито вираз **«агнець в[о]жїи»** (Івана 1:29, 36) [1, с. 1666]. Імовірно, саме під впливом її авторитету такий номен перейшов у найпоширеніші українські переклади – митр. І.І. Огієнка та о. І.С. Хоменка – та закріпився в церковній традиції. У Малому катехизмі зустрічаємо лексему **«баранокъ»** [7, с. 108], і переклад цього терміна у відповідному фрагменті з Великого катехизму (частина 1, питання 45) виглядає так (табл. 2).

Така відмінність у вживанні в один час і в одному просторі двох ідентичних тер-

Таблиця 1

	Старогрецька мовокультура	Українська мовокультура	Англійська мовокультура
Естетичні категорії	Довершеність, поетична краса	Піднесеність, художня краса	Пісенна краса
Етичні моделі	Нормативність, законність	Честь	Моральність
Ідеологічні настанови	Мудрість, божественність, обіцянка	Свідectво, сила, наказ, порада	Співучасть, заповідь, наказ

Таблиця 2

св. Петро Могила	В.О. Шевчук	О. Є. Кумка	Ф. Лодвіл О. Р. Попівчак
баранокъ	агнець, ягня	агнець	lamb

мінів спрямовує нашу увагу до мовотворчих стратегій св. Петра Могили, а також до того, наскільки алегорія «**баранокъ**» може дійсно відображати етнохронотоп цього суспільного життя, що позначає закономірний зв'язок просторового, часового й етнічного складників [4, с. 82].

Ідея приносити жертву належить людині, яка в такий спосіб вибудовує свої зв'язки з Богом задля прохання чи покути. Вислів «Агнець Божий» позначає складний взаємний процес, оскільки означення «Божий» вказує насамперед на суб'єкт жертвоприношення, проте водночас цей суб'єкт є об'єктом, задля якого відбувається жертвоприношення: фактично Бог приносить жертву перед самим собою, адже досконалішого й могутнішого за нього немає, а отже, нікому іншому жертви приносити Він не може. У такий логічний спосіб статус людини піднімається, коли складається враження рівності в спілкуванні з Богом.

У давньоукраїнській мові різниця між лексемами «**агнець/агнець**» і «**баранъ**» полягає лише у віці – молода тварина та доросла тварина [10, т. 1, стовп. 6, 41–42]. До речі, словник не фіксує специфічний релігійний смисл у цих словах, хоча приклади взято з релігійного дискурсу. Словник середньоукраїнської мови зазначає розгалужену полісемію в лексемах «**агнець/агнець**» і «**баранокъ**»: «тварина; самець вівці», «виріб із тіста у вигляді баранчика», «паства» та, зокрема, «покірна, жертвна істота/ символ Ісуса Христа» [12, вип. 1, с. 72, вип. 2, с. 20]. Оскільки слово «агнець» – це запозичення з давньоболгарської мови [5, т. 1, с. 46], то використання лексеми «**баранокъ**» як релігійного терміна відображає відомі прагнення української церковної ієрархії виробити живу літературну мову. Академічний словник новоукраїнської мови фіксує смисл «покірлива, лагідна, сумирна людина» лише для лексеми «агнець» [11, т. 1, с. 17].

У Біблії алегорія агнця символізує безвинність [8, с. 74], жертву Ісуса Христа за гріхи світу, яка навіть увійшла в українські колядки [8, с. 127–128]. У народній традиції церковна цінність невинності, яка кодує образ Ісуса Христа, виявляється і в лексемі «агнець», і в лексемі «баран», хоча остання лексема має ширше символічне значення, включаючи чоловічий першопочаток, творчу енергію, родючість, оновлення, багатство, достойність тощо [6, с. 8, 26]. Використовуючи лексему «**баранокъ**», св. Петро Могила залучав цін-

ності з культурної матриці, яка формувалася задовго до християнства.

Із цієї нагоди варто згадати твердження Ф.І. Буслаєва, який ставив у велику заслугу перекладачам Остромирового Євангелія те, що вони не використовували народні поняття, які містили в собі пам'ять про давньослов'янський переказ, оскільки не хотіли порушити чистоту Євангельського Слова [3, с. 161]. Св. Петро Могила не мав упереджень і вільно використовував слова, які були зрозумілими для людей, хоча й мали певні культурні асоціації, зумовлені колективною пам'яттю. У такий спосіб він хотів розширити культурну матрицю, а може, із часом навіть замінити певні її компоненти.

Семантична структура англійської лексеми «**lamb**» значною мірою збігається із середньоукраїнською («тварина; самець вівці», «молодик, зокрема, у церковній пастві», «м'яка, погідна людина; слабка як ягня», «простак», «символ Ісуса Христа»), проте в контексті англійської історії розвинувся ще один смисл – «безжалісні та кровожерливі солдати», зокрема такі, які перешкоджають виборам [15, т. 1, с. 1561]. Зрозуміло, що останній смисл виник як іронія до основних смислів, проте його вживання в політичній дійсності ХІХ ст. створило прецедент для можливої зміни культурної матриці в майбутньому. З іншого боку, можна говорити також про опірність самої матриці явищам, які не корелюються з найголовнішими суспільними цінностями. Цінність невинності переважила вплив політичного життя, натомість супутні ціннісні коди, пов'язані зі слабкістю, продовжують існувати й далі.

Висновки з проведеного дослідження. Навіть добре усталена терміносистема не означає, що переклад стає механічним, без урахування етнохронотопів. Культурно-історичний контекст настільки сильно впливає на формування матриці, що вона так легко не змінюється, навіть коли виникають інші, протилежні, спроби інтерпретації.

Взаємоперекладність мов існує, однак опірна культурна матриця сприятиме або заважатиме подальшому формуванню певних цінностей відповідно до певних традиційних метафор. Аксиологічний перекладознавчий аналіз показує, що кожна нація бачить Бога по-своєму. Питання конфесії (православ'я, католицизм, протестантизм) – вторинні. Можна точно перекласти текст, який є представницьким для певної конфесії, проте він не обов'язково вплине на менталітет цільової нації-як-читача.

У релігійному дискурсі ціннісні коди важливі тим, що людиноцентричні цінності сприяють пізнанню Бога, а богоцентричні цінності мають змінити людство. Однак уникнути історично-культурної колективної пам'яті неможливо, а як показує творча практика св. Петра Могили – і не потрібно. Посилаючись на його церковний авторитет, стверджуємо, що на сутність Божественного повідомлення вживання дохристиянської лексики не впливає таким чином, що не можна висловити ціль повідомлення та досягти його мети (про умисні змістові спотворення не йдеться).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Библия, сръбч книги Ветхаго и Новаго Завѣта по языку словенскѣ / пер. укр. ером. архим. д-ра Рафаїла (Романа Турконяка). Львів: Благодійний фонд «Книга», 2006. 1957 с.
2. Біленко Т.І. Феномен слова в духовному житті українського суспільства: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... докт. філос. наук; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 44 с.
3. Буслаевъ Ѡ. О вліяніи христіанства на славянскій языкѣ. Опытъ исторіи языка по Остромировому Евангелію. М., 1848. 211 с.
4. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. Вінниця, 2013. 463 с.
5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол. О.С. Мельничук та ін. К.: Наукова думка, 1982–2012.
6. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
7. Катехизис Петра Могили / пер. В.О. Шевчука; упор. А.С. Жуковський. Київ; Париж: Воскресіння, 1996. 287 с.
8. Мацьків П.В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі. Дрогобич: Коло, 2007. 330 с.
9. Могила П. Православне сповідання віри Католицької і Апостольської Східної Церкви. URL: http://www.stmstguoc.thishouse.us/linked/catechism_part_1.pdf (дата звернення: 16.08.2017).
10. Срезневскій И.И. Матеріали для словаря древне-рускаго языка по письменнымъ памятникамъ: в 3 т. СПб., 1893–1912.
11. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / уклад. Д.Г. Гринчишин та ін. Львів, 1994–2005.
13. Coffey D. The Theandric Nature of Christ. *Theological Studies*. 1999. Vol. 60. № 3. P. 405–431.
14. A Commentary on the Holy Bible by various writers / ed. by J.R. Dummelow. New York: Macmillan Publishing Co., 1978. 1092 p.
15. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary: Complete Text Reproduced Micrographically: in 2 vols. Oxford; London; Glasgow et al.: Oxford University Press, 1971–1972.
16. Feliksiak E. *Antropologia literatury: Interpretacje i studia*. Kraków: Universitas, 2014. 435 s.
17. A Greek-English Lexicon / compiled by H.G. Liddell and R. Scott; revised and augmented throughout by Sir H.S. Jones with the assistance of R. McKenzie and with the cooperation of many scholars; with a revised supplement. Oxford: Clarendon Press, 1996. 320 p.
18. Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata. *Językowy obraz świata / por red. J. Bartmińskiego*. Lublin: Wyd-wo UMCS, 1999. S. 39–46.
19. Mogilas P. The Orthodox Confession of the Catholic and Apostolic Eastern-Church / faithfully translated from the originals by Ph. Lodvill. London, 1762. 206 p.
20. A Patristic Greek Lexicon / ed. by G.W.H. Lampe. Oxford: Clarendon Press, 1961. 1568 p.
21. Popivchak R.P. Rev. Peter Mohila, Metropolitan of Kiev (1633–47): Translation and Evaluation of His “Orthodox Confession of Faith” (1640). Washington, 1975. 489 p.
22. Ślósarz A. Ideologiczne matryce lektury a ich konteksty: postkomunistyczna Polska, postkolonialna Australia. Kraków: Universitas, 2013. 712 s.
23. Wendland E.R. The Cultural Factor in Bible Translation: A Study of Communicating the Word of God in a Central African Cultural Context. London, New York, Stuttgart, 1987. 221 p.
24. Winiarska-Górska I. Język, styl i kulturowa rola szesnastowiecznych protestanckich przekładów Nowego Testamentu na język polski: między nowatorstwem a tradycją. *Хрестоматія теолінгвистики = Chrestomatia teolingwistyki / ред.-сост. Ч. Лапич, А.К. Гадомский*. Симферополь: Универсум, 2008. С. 289–318.

УДК 811.112.2.:81'367.335"712"

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ (ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Якубенко І.В., старший викладач
кафедри романо-германської філології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Статтю присвячено розробленню методики дослідження прагматичної інтерпретації моделей актуального членування складнопідрядного речення в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: актуальне членування, тема, рема, модель, прагматика.

Статья посвящена разработке методики изучения прагматической интерпретации моделей актуального членения сложноподчиненного предложения в современном немецком языке.

Ключові слова: актуальное членение, тема, рема, модель, прагматика.

Yakubenko I.V. METHODOLOGY FOR STUDYING OF THE ACTUAL DIVISION OF A SENTENCE (PRAGMATICS ASPECT)

The article is devoted to the development of a methodology for studying the pragmatic interpretation of models of the actual division of a complex sentence in modern German.

Key words: actual division, subject, rem, model, pragmatics.

Постановка проблеми. Особливість синтаксису як об'єкта лінгвістичного дослідження полягає в тому, що він співвідноситься з процесом мислення та процесом комунікації: одиниці рівнів у системі мови беруть участь у формуванні думки та комунікативному її вираженні тільки через синтаксис [5].

Постановка завдання. Отже, дослідження прагматичної інтерпретації моделей актуального членування складнопідрядного речення зорієнтоване на врахування відносин між синтаксисом, семантикою та прагматикою синтаксичної одиниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Алгоритм дослідження об'єкта складається з п'яти етапів:

- 1) вибірка складнопідрядних речень;
- 2) їх інвентаризація, визначення засобів комунікативного членування;
- 3) встановлення структурного мінімуму речення, побудова та визначення моделей актуального членування;
- 4) інтерпретація змісту повідомлення, інтерпретація компонентів його прагматики;
- 5) визначення моделей для вираження конкретного іллокутивного акту із загальної кількості встановлених моделей.

Визначення моделей актуального членування складнопідрядного речення необхідне для подальшого їх дослідження щодо певного контексту залежно від наміру мовця. Це дало б змогу адресату та адресанту структуровано й логічно виражати свої думки, розподіляти інформацію свого повідомлення між темою

та ремою відповідно до мети висловлення, за допомогою окремої схеми (моделі) виражати певні типи смислових відносин.

О.І. Селіванова так пояснює комунікативну «метамодель»: абстрактна схема, що являє собою кореляцію складників інформаційного обміну й комунікативних дій, а також співвідношення здійснюваних ними супровідних операцій, результатом чого є передача інформації від адресанта до адресата та комунікативний вплив [7, с. 265]. Отже, комунікативна модель є схемою здійснення комунікації, передачі інформації від адресанта до адресата. Комунікативно-прагматична модель речення є знаковим образом, стандартом, взірцем розподілу в реченні інформації, способом реалізації певного наміру мовця, способом впливу на реципієнта (адресата). Речення, належні до певних типів іллокутивних актів, використовуються в різних комунікативних моделях.

У лінгвістичній літературі останніх десятиліть ХХ – ХХІ ст. зафіксовано шляхи визначення в мові на рівні синтаксису моделей речень-зразків, за якими в цій конкретній мові будуються конкретні речення, наповнені різноманітним лексичним матеріалом [3; 6; 8; 11].

Відмінним для традиційної граматики є атомістичний опис підрядного речення: зіставляються різні аспекти характеристик підрядного речення, найчастіше як окремі класифікації, тоді як моделювання складного речення передбачає синтез окремих характеристик частин речення. Існує структурний підхід до синтаксичного моделювання речень,

запропонований О.І. Москальською. Комплексний підхід до моделювання речень представлений класифікацією О.В. Гулиги, у якій увагу зосереджено на принципах автосемантиї та синсемантиї. Оскільки підрядне речення виконує комунікативну функцію та позиціонується як член речення, то актуальним для нього залишається й смислове членування.

Будь-яке речення як комунікативну одиницю можна віднести до певного іллокутивного акту. Між структурними параметрами речення та набором його потенційних іллокутивних сил є певні закономірності. Якщо ж співвіднести іллокутивні акти з певним типом речень, а надалі з моделлю, то коло цих актів отримує певні обриси [6, с. 234]. Залежно від мети висловлення (подяка, погроза, вказівка) мовець застосовує у своєму мовленні, письмовому чи усному, відповідну модель речення.

Для того щоб виділити певну модель актуального членування речення, необхідно визначити, що саме в інформаційній структурі речення є темою, уже відомою інформацією, а що – ремою, тим новим, важливим, про що повідомляється. Застосовуючи метод *аналізу за членами речення*, визначаємо ці показники в складнопідрядних реченнях. Граматичне членування та актуальне членування речення пов'язані між собою, хоча їх межі можуть не збігатися: на формальний каркас речення накладається інформаційний, певний член речення використовується для вираження теми або реми.

Метод *контекстуального аналізу* доцільно використовувати для визначення в реченні даного й нового. Одним з аспектів контекстуальної зумовленості актуального членування речення варто вважати той факт, що рема одного речення стає темою наступного. Наприклад:

Sie müssen verstehen, was es mit unserer Firma auf sich hat. Wir sind anders und wir sind stolz darauf. Wir haben einundvierzig Anwälte, sind also klein im Vergleich zu anderen Firmen. Wir stellen nicht sonderlich viele Mitarbeiter ein, ungefähr einen pro Jahr. Wir offerieren die höchsten Gehälter und Zulagen im ganzen Land und das ist keine Übertreibung. Deshalb sind wir sehr wählerisch. Wir haben Sie ausgewählt, nachdem wir mehr als zweitausend Jurastudenten an den besten Universitäten überprüft hatten. Es wurde nur ein Brief versandt [13, с. 8].

Розглянемо складнопідрядне речення *Wir habe Sie ausgewählt, nachdem wir mehr als zweitausend Jurastudenten an den besten Universitäten überprüft hatten*. Застосовуючи

структурний метод (під час аналізу безпосередніх складників), записуємо структурну схему всього складнопідрядного речення. Отже, у головній препозитивній частині підметом S є особовий займенник *wir*, допоміжне дієслово HV представлено формою дієслова *haben* у першій особі множини та третя форма дієслова *auswählen* – *ausgewählt* (Partizip II) виконують функцію присудка, другорядні члени речення – додатки, виражений формою особового займенника третьої особи множини *Sie*. У підрядному реченні часу підмет S – це особовий займенник у першій особі множини *wir*, другорядні члени речення представлені іменниками *Jurastudenten*, *Universitäten*, числівником *zweitausend*, найвищим ступенем порівняння прикметників Superlativ *an den besten*, порівнянням *mehr als*. Структурну схему записуємо так: [S + HV + другорядні члени речення + P], (*nachdem* + S + другорядні члени речення P + HV), де S – підмет, HV – допоміжне слово, P – друга частина присудка, Partizip II.

Наступним кроком аналізу є визначення складу теми й реми, який визначаємо за допомогою *аналізу безпосередніх складників*. На цьому етапі дослідження необхідно застосовувати *метод контекстуального аналізу* для того, щоб правильно визначити приналежність членів речення до складу теми чи реми. До складу теми T входять підмет *Wir* та додаток *Sie*, які вже відомі з попередніх речень, про що свідчить контекст. Ремою R у головному реченні є присудок *habe ... ausgewählt*, підрядне речення повністю рематичне R, оскільки повідомляється абсолютно нова інформація, раніше не згадувана, і вона нова для головного героя: *mehr als zweitausend Jurastudenten an den besten Universitäten überprüft hatten*. На рематичне спрямування підрядної предикативної частини вказує її розташування в постпозиції, контекст, до складу реми належать присудок і група присудка, що зазвичай експлікують рему, а також другорядні члени речення, які несуть основне комунікативне навантаження. Модель актуального членування записуємо так: [T-R], (R).

Правильна інтерпретація компонентів повинна сприяти виявленню зв'язності тексту, що, власне, забезпечує цілісність змісту сказаного [6, с. 208]. Отже, прагматична інтерпретація включає виявлення стратегії мовця, встановлення та опис видів мовленнєвої діяльності (іллокутивних актів, їх складників), ідентифікацію мовних засобів,

опис їх взаємодії в процесі вираження прагматичного змісту, з'ясування ролі суб'єктів (мовця, слухача) у розгортанні змісту комунікативного акту.

Наступним кроком є встановлення моделей актуального членування складнопідрядного речення. На цьому етапі необхідно встановити структурний мінімум, семантичну основу речення-моделі за допомогою таких методів, як *логіко-семантичне* та *структурно-семантичне моделювання*.

Метод елімінації підрядного речення необхідний для визначення його структурної, семантичної або іллокутивної обов'язковості. А.П. Загнітко пояснює елімінацію як виключення (усунення) відомого та/або невідомого з граматично та/або стилістично значущою метою, унаслідок чого витворюється функціонально відмінна синтаксична одиниця, маркована внутрішньотекстовою висхідною або спадною валентністю [4, с. 105–110]. Під елімінацією предикативних частин О.Я. Лавринець розуміє їх пропуск, спрощення, виключення. Однак це не означає відмову від урахування семантики речення та лексичного значення його компонентів [8, с. 28].

Основним прийомом скорочення складу речення до структурного мінімуму залишається *метод «викреслення»*. Його суть можна описати за допомогою дефініції поняття «модель», наданої Л.Т. Ломтевим: модель речення є залишком після видалення з речення його непостійних складників або індивідуальних елементів як із позиції звучання, так і з позиції конкретності значення [3, с. 71]. Метод «викреслення» Г. Хельбіг ще називав *трансформацією елімінації*. Щоб правильно окреслити основні елементи структурної моделі, варто використовувати класифікацію О.В. Гулиги [3, с. 73].

Прагматична ж інтерпретація орієнтує на дотримання певних правил. На початковому етапі відразу використовуються *структурний метод (аналіз безпосередніх складників)* та *функціональний метод (контекстуально-інтерпретаційний аналіз)*. За його допомогою підкреслюється взаємодія структури й семантики речення для вираження тієї частини прагматичної інформації, яка є результатом цієї взаємодії. Взаємодія семантичного та прагматичного рівнів аналізу складнопідрядного речення дає можливість побачити, що модель складнопідрядного речення має потенційну іллокутивну спрямованість, яка за умови лексичного наповнення стає інформативною [9; 10; 12].

Отже, дослідження мовленнєвої комунікації формує комплексний підхід до опису лінгвістичного об'єкта, що полягає в аналізі його формальної, інформаційної організації та комунікативного застосування.

Між структурою й семантикою речення, а також змістом його прагматичних компонентів існують відповідні зв'язки, що свідчить про можливість моделювання мовленнєвих ситуацій. Для прочитання контексту та врахування дейктичної (вказівної) інформації застосовується *функціональний метод*, а саме *методика контекстуально-інтерпретаційного аналізу*. Прагматичний зміст висловлення акумулюється переважно в інтенції мовця та іллокутивному акті. Думка мовця отримує певну знакову форму (речення) із синтактико-семантичними й прагматичними відношеннями [1; 2]. Визначаючи складники прагматичної інформації (змісту), першим кроком наведемо визначення інтенції мовця. Наступним етапом є використання *функціонального методу*. Іntenція зазвичай складається з двох етапів: перший включає в себе цільову спрямованість мовленнєвого акту та визначається як актомовленнєва інтенція, а другий розглядається як постактомовленнєва інтенція, що передбачає досягнення основної мети. Наприклад:

Ich gebe ja zu, dass ich die Unwahrheit gesagt habe, und auch wenn Kore deswegen enttäuscht ist, hielt ich es doch für richtig, damit an die Öffentlichkeit zu gehen. Ich spüre, dass hier etwas von enormer kultureller Bedeutung verborgen liegt und habe mir diese Entscheidung wirklich nicht leicht gemacht. Aber manchmal muss man Prioritäten setzen. Damit war das Team für sie beendet [15, с. 26].

Наведене речення має інтенційну спрямованість *виправдання*. Модель – [T1-R1], (T-R). І головне, і підрядне речення мають свої яруси актуального членування, складнопідрядне речення загалом виявляє двовершинний склад теми та реми. У головному реченні фіксуємо додаткову тему *ich*, представлену підметом у формі особового займенника, що повторюється з попереднього речення надфразної єдності. У препозиційній головній частині міститься також додаткова рема у формі дієслова теперішнього часу для першої особи однини *spüre*. Це дієслово характеризується обов'язковою й факультативною валентністю. Обов'язковий актант входить до складу теми (*ich*), а факультативний відсутній. Саме тому в читача відразу ж може виникнути питання: *що відчуває головна героїня?* Факультативний

актант есплікується в підрядному реченні *dass hier etwas von enormer kultureller Bedeutung verborgen liegt und habe mir diese Entscheidung wirklich nicht leicht gemacht*.

Ідентифікації інтенційної спрямованості такого іллокутивного акту, як *виправдання*, сприяє метод *контекстуального аналізу*. Головна героїня роману Ханна (керівник дослідницької групи) знайшла в пустелі ущелину з багатьма старовинними наскельними малюнками та смертоносною кам'яною скульптуру Медузи. Зробивши приголомшливе відкриття, вона мучиться докорами сумління щодо того, чи варто надавати цьому розголос. У наведеному прикладі Ханна має намір пояснити своє рішення про розголошення таємниці (актомовленнєва інтенція), щоб співробітники з команди не засуджували її (постактомовленнєва інтенція).

Інший компонент прагматичного змісту речення – іллокуція. Вона надає певного спрямування й дієвості висловленню. Під час мовлення цей компонент віддзеркалює дію мовця. Процес визначення типу іллокутивного акту здійснюється за допомогою *функціонального методу*, а саме *прагматичного аналізу, прийому врахування семантичних (сміслових) показників речень-моделей і конкретної ситуації спілкування*. До уваги береться семантика речення та загальний (мовний) та/або мовленнєвий контекст. Наприклад, в одному потягу, в одному купе їдуть до Берліна два молоді хлопці. Пауль, супутник автора, від імені якого ведеться оповідь, закоханий у Христину. Проте їх спільний друг вчинив на неї напад через ревності. Дізнавшись про інцидент, Пауль ледве дістався квартири Христини, утікаючи від нападника. На жаль, вона не відчиняла дверей.

Mach auf! Schrie ich. Ich begann zu heulen. Tränen liefen über mein Gesicht. Meine Sicht wurde ganz verschwommen. Ich sah die Tür nur noch als etwas Weißes, Schimmerndes vor mir. Ich schlug mit beiden Fausten dagegen, bis meine Knochen laut knackten und es entsetzlich weh tat. Lass mich rein – brüllte ich. Lass uns zusammen einen Ort finden, an dem wir nicht allein sein könnten. Es muss einen solchen Ort geben. Wir werden ihn finden. Gemeinsam. Mach verdammt nochmal auf! – Geh nach Hause, Junge! Das ist besser für dich. Du kannst hier nichts machen. Und Christine geht es jetzt gut. Es ist vorbei! <...> Schließlich lief ich ganz nach unten. Was hättest du getan? [14, с. 102].

Зміст речення *Lass uns zusammen einen Ort finden, an dem wir nicht allein sein könnten*

(ірреальність, прохання, припущення) разом із даними контексту визначає побудову таких логіко-семантичних зв'язків: необхідно обов'язково зайти до Христини, показати, що йому також важко в цій ситуації, переконати її поговорити з ним, бути разом. Швидко відшукати в процесі мовленнєвого спілкування необхідні мовні одиниці з певними структурними елементами, які допоможуть донести до слухача думку та досягти певної мети, що стає можливим завдяки знанням про чинники співвіднесення моделі актуального членування з тим чи іншим типом іллокутивного акту. В одних комунікативних ситуаціях таких моделей буде декілька, а в інших їх кількість буде більш обмеженою.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, функціональний і структурний методи дослідження виявились основними в методиці побудови структурних моделей актуального членування складнопідрядного речення та їх подальшого дослідження в комунікативно-прагматичному аспекті. Передумовою дослідження речення в різних аспектах стала його поліфункціональність. За допомогою аналізу за членами речення та аналізу безпосередніх складників встановлено найважливіші показники теми й реми. Аналіз безпосередніх складників дав змогу на кожному з етапів дослідження отримати достовірні результати – за його допомогою підтвердилась взаємодія структури та семантики речення. Встановлення структурного мінімуму моделі стало можливим за допомогою логіко-семантичного й структурно-семантичного моделювання. Для побудови як структурного мінімуму, так і моделей розподілу інформації використаний метод «викреслення», що уможливив виокремлення тих компонентів речення, які є моделетворчими. Метод елімінації застосований для визначення структурної та іллокутивної обов'язковості підрядного речення. Методика контекстуального аналізу виявилась однією з доміантних, оскільки за її допомогою встановлювались складники вже відомої та нової інформації, а також ідентифікувалась інтенційна спрямованість певного іллокутивного акту. Мовець у своєму мовленні використовує конкретні моделі складнопідрядного речення. Знаючи способи звернути увагу у висловленні на найважливішу інформацію, методи й прийоми дослідження синтаксичних структур у різних аспектах, можна зробити своє спілкування більш успішним, досягати мети спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. М.: Наука, 1976. 382 с.
2. Баева Г.В. Семантико-прагматические особенности вербальных и невербальных знаков в рекламном дискурсе: на материале немецкой пресскреамы: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Тамбов, 2000. 24 с.
3. Гулыга Е.В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. М.: Высшая школа, 1971. 206 с.
4. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2006. 378 с.
5. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М.: Лингвистическое наследие XX века, 2010. 368 с.
6. Козловский В.В. Структурно-семантическая организация и коммуникативно-прагматическая направленность предложений с конъюнктивом в современном немецком языке: дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.04. Черновцы, 1997. 394 с.
7. Комлев Н.Г. Словарь иностранных языков. М.: Эксмо, 2006. 669 с.
8. Москальская О.И. Грамматика текста. М.: Высшая школа, 1981. 183 с.
9. Слюсарь Н.А. Грамматика и актуальное членение предложения: исследование на материале русского и ряда других языков: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. СПб., 2008. 334 с.
10. Соловьева Е.В. Функционально-прагматический потенциал речевого акта возмущения в современном немецком политическом дискурсе: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Нижний Новгород, 2013. 22 с.
11. Филиппова И.Н. Формально-грамматическое и актуальное членение пословиц: на материале немецкого языка: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. М., 2001. 215 с.
12. Жарёнова Н.В. Функционально-прагматическая модель современного немецкого языка Швейцарии. *Грамота: альманах современной науки и образования*. 2009. № 2. Ч. 3. С. 55–58.
13. Grisham J. Die Firma. München: Wilhelm Heine Verl., 1990. 560 S.
14. Lebert B. Der Vogel ist ein Rabe. Köln: Kiepenhuer & Witsch Verl., 2003. 127 S.
15. Thiemeyer Th. Medusa. München: Knauer Taschenbuch Verl., 2005. 363 S.

СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 82-2; 821.581

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ДРАМАТУРГІЇ

Акімова А.О., к. філол. н.,
старший викладач кафедри іноземних мов, теорії та практики перекладу
Міжрегіональна академія управління персоналом

Акімова А.О., студентка
кафедри мов і літератур Далекого сходу та Південно-східної Азії
Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються історичні аспекти розвитку і становлення китайської культури в драматургії, її взаємозв'язок з народною творчістю. Вивчається класичний період розвитку китайської драматургії до становлення прозових жанрів. Аналізується шлях оповідної прози в Китаї та динаміка змісту й форм творів китайських драматургів.

Ключові слова: драма, китайська культурна драматургія, юаньська драма, п'єса, розмовна драма, почуття, обов'язок.

В статье исследуются исторические аспекты развития и становления китайской культуры в драматургии, ее взаимосвязь с народным творчеством. Изучается классический период развития китайской драматургии до становления прозаических жанров. Анализируется путь повествовательной прозы в Китае, динамика содержания и форм произведений китайских драматургов.

Ключевые слова: драма, китайская культурная драматургия, юаньская драма, пьеса, разговорная драма, чувства, долг.

Akimova A.A., Akimova A.A. HISTORICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT CHINESE CULTURE IN THE DRAMATICS

The article explores the historical aspects of the development and development of Chinese culture in drama, its relationship with folk art. To explore the classical period of the development of Chinese drama to the formation of prosaic genres. Analyze the path of narrative prose in China, the dynamics of the content and forms of works of Chinese playwrights.

Key words: drama, Chinese cultural drama, Yuan drama, play, conversation drama, feelings, duty.

Постановка проблеми. Аналізуючи теоретичні засади культури китайських драматургів, слід відмітити характерну особливість у китайській літературі, зокрема протягом свого розвитку література Китаю не могла бути обмежена лише національним обрієм і залишатися індиферентною до інших культур. В епоху середньовіччя Китай стає місцем поєднання багатьох східних культур, вступаючи в економічні та культурні контакти з іншими народами. Унаслідок цього на ґрунті давніх власних традицій і виникає китайська середньовічна культура. Китайська література в процесі історичного розвитку зазнавала зовнішнього впливу. Таким чином, ми маємо розглядати розвиток китайської літератури й, зокрема, драми в контексті взаємовпливу з літературним надбанням інших країн. Адже без урахування зовнішніх культурних впливів

як на китайську літературу, так і китайської літератури на розвиток світової культури та літератури втрачається фактор об'єктивності, що завдає серйозної шкоди науковому сприйняттю проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному європейському просторі дослідженням класичної та новітньої китайської драматургії присвячені зокрема ґрунтовні наукові праці й розвідки В. Аджимамудової, В. Алексеєва, І. Гайди, О. Желоховцева, Л. Эйдлин, О. Кобзева, М. Кравцова, Ю. Лемешка, Л. Меншиков, Л. Нікольської, А. Радіонова, С. Серової, В. Сорокіна, М. Спешнева, М. Федоренка, Є. Шалунової та інших.

Дослідження новітньої китайської драматургії представлена як частина праць (В. Кік-тенко), статей (Г. Семенюк, Н. Ісаєва), дис-

ертаційних робіт (О. Воробей, М. Война) науковців і літераторів на території материкової України. У контексті літературного процесу в Китаї видані праці Гуань Хань-цин, Ван Ши-фу, Ма Чжи-юань, Бай Пу.

Постановка завдання. Мета і завдання статті – проаналізувати й поглибити знання про китайську драматургію, розкрити історичні аспекти розвитку китайської культури в драматургії в епоху середньовіччя та сучасних китайських драмах, дослідити особливості модерної й постмодерної китайської драми, тексти і твори, визначити проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії китайської культури драматургії належить особливе місце. Драма як самостійний рід літератури з'явилася у XII столітті, але їй передували розвиток літературних, пісенно-музичних форм і різного роду уявлень, висхідних ще до III століття до н.е. До XII століття ще існувало два види театральних драматичних вистав: Нансі, які виникли на півдні Китаю і ґрунтувалися на народних мелодіях півдня, і юаньбень, що з'явилися на півночі, включали уявлення про його суворі наспіви. У п'єсах північних жанрів була певна спільність тематики: сіверяни любили героїчні військові п'єси, що включали в себе пантоміму. У п'єсах ж півдня переважали побутові та ліричні мотиви.

У столиці Сунської держави в цей період налічувалося вже близько п'ятдесяти театрів. Однак найбільше значення драма й театр знайшли в епоху Юань (1271–1368 рр.). Саме в цей час драматургія стала основним провідником літератури й визначила його як «золоте століття» китайської драми. Зростання міст у період Юань сприяв розвитку театру, що призвело до розквіту китайської драматургії. З'явилися літератори, що спеціально писали для театру. Драматургія стала самостійним видом літературної творчості, висунувши таких талановитих драматургів і поетів як Гуань Хань-цин, Ван Ши-фу, Ма Чжи-юань, Бай Пу. Поява яскравих обдарувань пояснювалося і ще однією причиною. Установлення монгольського панування істотно змінило становище вчених у Китаї, більшість із яких були конфуціанцями. Принизливе становище освічених і талановитих людей призвело до зближення колись привілейованого стану з міськими жителями. Для багатьох із них драматургічна творчість стало професією. Зближення літераторів із життям простих людей демократизувало вигляд самої китайської драматургії: драма висловлювала

ідеї й настрої широких мас міського населення. Драматурги об'єднувалися в «союзи пишучих» (шіхуей), що теж відіграло свою роль у розвитку жанру.

До теперішнього часу повністю дійшло близько 170 п'єс юаньських драматургів, хоча джерела дають змогу вважати, що за ці сто з гаком років створено понад 600 різних творів стилю «Цза-цзю» («змішані уявлення»). Адже Юанська драма будується на розгортанні драматичного зіткнення, на боротьбі протилежних сил – нового зі старим, передового з відсталим. Характер конфлікту зумовлює її структуру й композицію. Як правило, в пєсах має бути чотири дії, в драмі поєднувалися три головні елементи – діалог, арія й пантоміма. Юанська драма була драмою музично-ліричною, вимагала від її автора блискучого володіння віршем, тонкого знання музики і здатності цікаво побудувати сюжет.

У драмі періоду Юань знайшло відображення життя всіх соціальних шарів феодального Китаю. Героями п'єси були імператори, міністри, військові, чиновники, придворні красуні, а також селяни, дрібні торговці, слуги, мешканки «веселих кварталів». Критика соціального укладу приймала часом дуже гострі форми, особливо в так званих «судових п'єсах». Однак юаньські драматурги уникали прямо говорити про сучасність, бо найменший прояв невдоволення монгольським правлінням призводив до жорстоких покарань. Тому драматурги переносили дію п'єс у далеке минуле або брали сюжети з Танських і сунських новел. Умовне перенесення дії не зменшувало їх ідейно-художнього впливу на сучасників.

Ослаблення конфуціанського впливу знайшло відображення в жанрі драми, що виразилося в применшенні ханжинської моралі й оспівуванні почуття любові, її краси та сили. Невипадково на перший план у п'єсах виходять жіночі образи, що володіють високими людськими якостями, готові до самопожертви, вірні й люблячі. Яскравий образ такої жінки створив Бай Пу в драмі «Біля огорожі». Героїня його п'єси Лі Цянь-цин заради своєї любові переступає ханжинські закони суспільства, йде проти сім'ї, силою свого почуття долає всі перепони. Зраджена й самовіддана любов оспівана Чжен Гуан-Цзун у драмі «Душа Цянь-Нюй розлучається з тілом». Зокрема, автор використав сюжет танської новели, написаної Чень Сюань-ю, однак драматург, використавши фантастичний сюжет танського автора, направив

весь пафос своєї драми на звеличення найвищого почуття любові двох героїв.

Іншим сюжетним джерелом юаньської драми були міфи та народні легенди. Одна з кращих п'єс Лі Хао-чу написана за мотивами популярного в Китаї міфу. Закоханий в улюблену доньку Дракона Чжан Юй долає всі перешкоди, що виникли на шляху до коханої, і сам Безсмертний допомагає їм стати щасливими. Фантастичний елемент у цих п'єсах дає змогу їх авторам оспівати сильні людські характери героїв, які долають усе в ім'я любові.

Відсутність прикмет часу не позбавляло п'єс юаньських авторів актуальності. Соціальне звучання мали драми одного з найвидатніших драматургів цього періоду Юань – Гуань Хань-цина. У відомій його п'єсі «Образа Доу Е» він не тільки викриває такі пороки, як наклеп, хабарництво, підлість, а й відкидає той порядок, при якому «хто чесний і правдивий – у нещастя животіє ... Злочинець же в багатстві потопає». Героїня п'єси Доу Е зі співчуття бере на себе чужу провину й у передсмертній арії не тільки викриває владу, яка забула про закони, а й піднімає свій голос проти Неба: «Невже навіть Небо перед нахабою тріпоче, тріумфуючи лише над слабкими?» Як і багато драм юаньського періоду, п'єса закінчується покаранням злочинців, але, незважаючи на благополучні фінали, багато юаньських драм, як зазначає дослідник китайської драматургії В.Ф. Сорокін, можуть бути названі трагедіями за напруженням, накалом пристрастей і драматичності долі її героїв.

У репертуар класичної драматургії Китаю також увійшла п'єса Ван Ши-фу, автора знаменитої драми «Західний флігель». У її основі лежить історія кохання бідного студента Чжан Гуна до дочки першого міністра Цуй Ін-ін.

Ван Ши-фу запозичив сюжет із п'єси драматурга XII століття Дун Цзе-юаня, який використав, у свою чергу, історію танської новели, але зумів надати розповіді більш гострий і цікавий характер. Головна новизна і привабливість п'єси полягали в зображенні характерів головних героїв. До нього драматурги малювали своїх героїв незмінними, застиглими постатями. Особливо вразив глядача характер головної героїні Ін-ін. Автор показує, як поступово розвиваються почуття Ін-ін – від шанобливої доньки до палкої коханої й героїчної жінки. «Безмежно любляча й самовіддана, ревнує і страждає, шаноблива та непокірна – воістину, такого багатогранного образу не створював жоден юаньський

драматург, навіть великий знавець жіночого серця Гуань-Хань-цин» [3].

Також варто відзначити, що демократизм автора проявився в тій симпатії, з якої змальований образ служниці Хун-Нян, головної упорядниці щастя закоханих. Їй притаманні народний здоровий глузд, життєрадісність і вміння знаходити вихід із будь-якої ситуації. Образ Хун-Нян рухає сюжет п'єси й надає їй життєву достовірність.

З ім'ям Ван Ши-фу пов'язано подальший розвиток юаньської драми. П'єса відображала формування в драматургії певної тенденції – уваги до внутрішнього світу людини. Були порушені й деякі закони форми. Раніше всі арії повинні були виконуватися одним головним персонажем, однак у п'єсі «Західний флігель» співають усі три головні герої, причому деякі арії становлять своєрідні діалоги героїв. Тож можемо стверджувати, що п'єса справила величезний вплив на розвиток китайської драматургії. Ось тому вже 600 років вона не сходить зі сцени китайського театру, будучи прикладом сценічного довголіття.

П'єси юаньського періоду надзвичайно різноманітні за своїми жанровими ознаками. На той час у Китаї процвітали інші побутові п'єси, в яких переважали моральні та повчальні сцени. Значне місце посідали драми, написані на історичні сюжети. Гуань Хань-цин переклав на мову драми два яскравих епізоди з народних оповідей про епоху Троєцарствія – «Один із мечем на бенкеті» і «Подорож у Західне Шу». П'єса звучала як спогад і нагадування про уславленого в народі героя. Було чимало творів, написаних на буддійські й даоські сюжети, героями яких були праведники, ченці, безсмертні, добрі та злі духи. Особливо багато таких п'єс виникло в період занепаду юаньської держави, коли посилювалось бажання піти від мирських негараздів і хвилювань.

Загалом драматургія епохи Юань залишила помітний слід в історії китайського мистецтва і сприяла розквіту оповідної прози в Китаї. Але з часом форма Цза-Цзюй стала витіснятися іншим різновидом драми – чуаньці (розповідь про незвичайне), який був ближчим до фольклору й не обмежував кількості актів і співаків. Для цих п'єс було характерним зближення мови прозового тексту із живою мовою. У той час найбільша популярність припала на п'єси Цзин Чай-цзи «Тернова шпилька», Бай Ту-цзи «Білий заєць», Бай Юе-тин «Альтанка поклоніння місяцю», в яких поетичність тексту поєднувалась

з увагою до побутової частини життя й долі окремих людей. Найбільший успіх випав на долю п'єси Гао Міна «Лютня». Її герої Чжан Се, залишивши дружину, вирушив до столиці складати чиновницькі іспити. Він блискуче склав іспити й одружився в столиці на дочці міністра. Розкіш і неробство столичної знаті різко контрастують із життям, яку ведуть його перша дружина Чжао У-Нян і її батьки.

Поховавши померлих від голоду батьків, Чжао У-Нян приїжджає до столиці, де заробляє собі на життя грою на лютні. Вірна, працьовита і стійка, вона все ж знаходить своє щастя: присоромлений чоловік приймає її у свій будинок, а друга його дружина поступається їй першістю в будинку.

П'ятнадцяте століття – період воцаріння Минов (1368–1644) – виявилось одним із неплідних періодів у розвитку китайської драми. У цей період був прийнятий закон, що забороняє зображати в п'єсах государів, сановників, святих і мудреців. Соціальний пафос юаньських Цза-Цзюй був майже втрачений, об'єктом зображення стали розважальні події та сентиментальні любовні історії.

Найбільш значна фігура епохи Мін – драматург Тан Сянь-цзу. Краща з п'яти його п'єс – «Піонова альтанка», в якій загострена проблема особистості й визначальна роль почуттів у житті людини. Дочка великого чиновника Ду Лі-Нян мріє про хлопця, з яким зустрілася в сновидінні. Батьки й усі навколишні активно протидіють бажанням дівчини знайти коханого, і вона вважає за краще прийняти смерть, ніж не мати можливості бути коханою і щасливою. Ставши безтілесним духом, Ду Лі-Нян усе-таки знаходить свого обранця, який настільки ж палко й гаряче відповідає їй своєю взаємністю. Чудова сила любові оживляє дівчину, тим самим стверджуючи віру в усемогутність людського серця.

У кінці мінської династії драматургія почала занепадати. Вона поступово втрачала свій демократичний характер, ставала прикрасою й розвагою знаті. Боротьба з маньчжурським вторгненням у середині XVII століття викличе певний підйом драматургії в історичній трагедії Хун Шена «Палац безсмертя» і п'єсі Кун Шан-женя «Опахало з персиковими квітами». У них при всій відмінності сюжетів і стилю багато спільного: показано занепад держави, біль за долю підкореної країни.

На початку XIX століття на півночі Китаю особливої популярності набуває жанр «пі

хуанцзюй», відомий за межами Китаю під назвою «пекінська опера». Ця музична драма відкриє нову епоху в історії китайського театру.

Варто відзначити, що китайська література, як найбільш древня, вплинула на японську, корейську та в'єтнамську літератури. Вони сприйняли від неї спільне бачення світу, відчуття часу, усвідомлення поетичної творчості як гранично значимого явища й ідею морального життя. Вершина та колір однієї далекосхідної культури породили іншу та знайшли в ній нове життя. Н.І. Конрад писав про час розквіту поезії в Японії епохи Хейан: «Китайська цивілізація – ось що стоїть яскраво освітленим на арені Хейан, що пронизує собою більшість із того, що насамперед упадає в очі з характерного в цьому періоді» [4].

Не можна уявити собі світову філософську думку без книг Конфуція й Лао-Цзи, філософії, втіленої в літературну форму. А. Геніс, який звернувся на рубежі XXI століття до перекладів Лао-Цзи, відгукувався про його книгу словами, які можна віднести до всієї стародавньої китайської філософії: «Ця література геніальних есе, що перевершила відмінності між віршами і прозою, між суб'єктивним досвідом і безособовою природою, між своїм і нашим. Їх тексти підходять будь-якій епосі, але передусім нашій, яка так гірко розчарована у виключно раціональному підході до світу» [5].

Початок XX століття окреслюється чи не найбільшим піднесенням і тяглістю до експериментаторства, що подекуди стає синонімом бунтарства. Саме в ті роки світовий літературний процес характеризується запереченням, відмовою від класичної спадщини. Соціальні й політичні зміни вказаного періоду спричинили появу безлічі літературних течій та угруповань. Частина з них, обравши за мету епатаж, не витримавши конкуренції з часом, не залишили по собі жодного сліду. Натомість ті літературні угруповання, що мали на меті не лише на короткий час здивувати публіку, а дійсно прагнули оновлення літературних родів, змушують і сьогодні прискіпливо ставитися до їх творчих надбань [1].

У контексті розвитку культури Китаю відбувається і становлення драматургії. «Драма й театральне мистецтво затвердили той синтез музики, танцю, співу та поезії, який, у кінцевому підсумку, дав життя китайській художній словесності й супроводжував її незмінно» [6].

Естетичне бачення китайськими драматургами соціуму спершу XX, а далі XXI сто-

літь, відтворення темпоритму, швидкоплинності, симптоматична відмова від класики з раптовою показовістю повернення до неї, намагання стати вище за усталені моральні норми виокремили потребу кардинально як нової драми, так і її втілення, що відповідало б новим вимогам. Сталий репертуар, перероблені сюжети вже не могли задовольнити глядача, який, попри традиційну тяглість, ставав усе більш вимогливим. Окрім того, постійне звертання до минулого, експлуатація історичних тем в звичних амплуа ставали передумовами, що спричинили кризу жанру [2].

Китайська література відбила історію китайського народу, його філософію, етику, побут і звичаї, ідеали і мрії. Її поезія полонить не тільки своєю витонченістю, а й відкритістю в натуральному вираженні почуттів і думок, говорить людині XXI століття про красу землі і природи, про вірність дружби й силу кохання, про печаль зустрічей і розлучень, про неминучість смерті й пам'яті серця. «Далекі люди в далекій країні наблизили до нас силою не для нас призначені слова, що підтверджують єдність людства, нерозривність вічного зв'язку народів і поколінь на землі» [7].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на нашу думку, класичний період означав становлення прозових жанрів. Шлях оповідної прози в Китаї був складним: вона вийшла з усного оповідання, оформилася в самостійне мистецтво в збірниках «сяошо», трансформувалася в «записи пензлем» –

біцзі, набула особливої популярності як танська новела й доповнилася міської повістю хуабень. Усі ці жанрові форми стояли біля витоків народження китайського роману, який припадає на XIV століття і тривав протягом кількох століть. Серед безлічі написаних китайських романів підносяться «Річкові заплави», «Троєцарствие», «Подорож на Захід» і «Сон у червоному теремі», що користуються величезною популярністю в сучасному Китаї. А особливостями модерної та постмодерної китайської драми, попри експериментаторство, звернення до життя сучасників, усе одно залишається вплив зразків класичних творів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акімова А.О. Вплив нового літературного процесу на китайську драму XX століття. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія «Філологічні науки (літературознавство)»: збірник наукових праць. 2016. № 2. С. 9–12.
2. Акімова А.О. Концепція нової форми драми театру хуацзюй. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2017. № 1 (13). С. 81–90.
3. Меньшиков Л. «Западный флигель» и его место в истории китайской драмы. Китайская классическая драма. Санкт-Петербург, 2003.
4. Конрад Н.И. Японская литература в образцах и очерках. Москва, 1991. С. 197.
5. Генис А. Билет в Китай. Санкт-Петербург, 2001. С. 309.
6. Кравцова М.Е. Хрестоматия по литературе Китая. Санкт-Петербург, 2004. С. 44.
7. Эйдлин Л.Е. Танская поэзия. С. 24.

УДК 811:111'42:81'255.4:82-34

**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДІАЛОГ КУЛЬТУР:
ТРИ ЕТАПИ ВІДТВОРЕННЯ НЕПРЯМОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНАЛІЗУ
ТЕКСТУ ОРИГІНАЛУ Й ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ БАЙКИ БЕРНАРДА
МАНДЕВІЛЯ “THE GRUMBLING HIVE: OR, KNAVES TURN'D HONEST”)**

**Главацька Ю.Л., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет**

У статті пропонується опис трьох етапів відтворення непрямой комунікації як діалогу між різними культурами, між автором оригінального тексту й автором тексту перекладу англійської байки XVIII століття. Робиться спроба аналізу мовних засобів актуалізації парадоксальності думок автора, підґрунтя яких становлять параболічний та есеїстичний типи мислення.

Ключові слова: переклад, міжкультурна комунікація, мовна комунікація, непрямий діалог, діалог культур, параболічний та есеїстичний типи мислення.

В статье предлагается описание трех этапов отображения непрямой коммуникации как диалога между различными культурами, между автором оригинального текста и автором текста перевода английской басни XVIII столетия. Делается попытка анализа языковых средств актуализации парадоксальности мыслей автора, в основе которых лежат параболический и эссеистический типы мышления.

Ключевые слова: перевод, межкультурная коммуникация, языковая коммуникация, непрямой диалог, диалог культур, параболический и эссеистический типы мышления.

Ilavatska Y.L. INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A DIALOGUE OF CULTURES: THREE STAGES OF REFLECTING INDIRECT COMMUNICATION (THE CASE STUDY OF THE TEXT-ORIGINAL AND TEXT-TRANSLATION OF ENGLISH FABLE “THE GRUMBLING HIVE: OR, KNAVES TURN'D HONEST” BY BERNARD MANDEVILLE)

The article presents the description of three stages of reflecting indirect communication as the dialogue between different cultures, the author of original text and the author of text-translation of the English fable of the XVIII century. The attempt of the analysis of verbal means actualization of the author's paradoxical thoughts based on parabolic and essayistic types of thinking is made in the article.

Key words: translation, intercultural communication, language communication, indirect dialogue, dialogue between cultures, parabolic and essayistic types of thinking.

Постановка проблеми. Переклад – це, безсумнівно, дуже давній і важливий різновид людської діяльності, без якої важко було б уявити такі важливі історичні події, як створення великих імперій, населених численними та багатомовними народами, утвердження культури правлячої нації, розповсюдження релігійних і соціальних учень [1, с. 4]. А міжкультурна комунікація, у свою чергу, являє собою атрибут соціокультурного життя суспільства, у соціальному просторі якого відбувається взаємодія з підсистемами культури (всередині окремої культури), між різними культурами, в просторовому й часовому вимірах, а також між суб'єктами-носіями на рівні окремої культури та міжкультурного спілкування. Міжкультурна комунікація розвивається на основі діалогу культур [2].

До суспільно значущого жанру, що містить у собі ємні моделі соціальної поведінки людини, належить байка – «присудок до багатьох підметів» (О. Потебня). Байка ста-

вить питання, порушує глобальні проблеми суспільства, стає об'єктом культури та інструментом вивчення соціуму. Байка є засобом презентації повсякденного життя індивідуума [3, с. 422].

Уже неодноразово в публікаціях ми зазначали про дві загальні протилежні тенденції в розвитку англійської байки – тенденція до уподібнення до тексту-прототипу й тенденція до руйнації класичного жанру байки, які зумовлюють основні віхи історичного розвитку в аспекті її онтологічних і гносеологічних властивостей. Англійська байка є відкритим текстом, оскільки, по-перше, реінтерпретація сюжету прототексту уможливує обмін інформацією між першоджерелом і навколишнім світом; по-друге, текст англійської байки синтезує елементи інших жанрів, зокрема жанру короткого оповідання [4, с. 9].

У теорії та практиці перекладу існують неоднакові ступені наближення до оригі-

налу, різні типи «присвоєння» іншомовних текстів: власне переклад, переспів, адаптація, переробка. Адаптація як суто ужиткове пристосування стилістики, композиції та змісту оригіналу до культурно-історичних, вікових, професійних особливостей і естетичних уподобань читацької аудиторії поширена в жанрі байки. Прикладами, які ілюструють наведену думку, можуть слугувати переклади сюжетів архаїчних байок Езопа в переробках відомих байкарів різних культурно-історичних епох: Ж. Лафонтена (Франція, епоха Відродження), Г. Лессінга (Німеччина, доба Просвітництва), І. Красіцького (Польща, епоха Просвітництва), І. Крилова (Росія, доба Просвітництва), Л. Глібова (Україна, епоха Просвітництва) тощо.

Жанрові ознаки байки, яка аналізується, вже нами виявлені за допомогою семантичного аналізу тексту [5, с. 336], встановлено, що вони відрізняються від прототипових ознак традиційної байки. Ми також намагалися описати процес *мовної комунікації*, застосовуючи семантико-когнітивний підхід, який об'єднує лінгвістичні знання зі знаннями про світ як результат взаємодії ієрархічних структур знань – фреймів [5, с. 332–334].

Постановка завдання. Мета наукового пошуку полягає в тому, щоб показати, як саме діалог культур як умова самозбереження людства реалізується в тексті оригіналу й тексті перекладу англomовної байки Б. Мандевіля “The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest”; який вплив здійснює байка на адресата шляхом *непрямого діалогу, непрямой комунікації*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перший етап. *Запозичення сюжету як обмін інформацією між першоджерелом, текстом оригіналу й текстом перекладу.*

Прототиповим текстом для байки, яка аналізується, є байка Езопа «Бджоли та Зевс». У цій класичній байці йдеться про бджіл, що звернулися до Зевса з проханням надати їм силу жалити кожного, хто підійде до їхніх сот. Зевс розлютився щодо злого норув бджіл і зробив так, щоб, ужаливши кого-небудь, вони втрачали жало, а разом із цим і життя. Тема бджіл, які не задоволені та жаліються, їхнє звернення до Зевса й покарання, яке він надсилає їм, задовольняючи їхнє прохання, є загальною й для Езопа, й для Б. Мандевіля: *The last Thing was not done amiss, / Or cross'd the Publick Business; / But all the Rogues cry'd brazenly, / Good Gods, had we but Honesty! / Merc'ry smiled at th'Impudence; / And Others*

call'd it want of Sence, / Always to rail at what they loved: / But Jove, with Indignation moved, / At last in Anger swore, he'd rid / The bawling Hive of Fraud, and did. / The very Moment it departs, And Honsty fills all their Hearts; / There shews 'em, like the Instructive Tree, / Those Crimes, which they're ashamed to see? [6] – Прекрасно шли у пчел дела, / И польза всем от них была, / И все же все кричали: «Боги, / Хотим жить честно! Будьте строги!» / Услышав их мольбы, Гермес / Лишь усмехнулся; но Зевес / Сказал, сверкнувши гневным оком: / «Что ж, это будет им уроком». / И вот – о чудо из чудес! – / Из жизни пчел обман исчез; / Забыты хитрости и плутни, / Все стали честны, даже трутни; / И вызывает только стыд / У трезвых пчел их прежний вид [7, с. 16].

Однак дуже різняться, навіть полярні, рішення цієї теми. Мораль Езопа прозора: злісні люди самі собі заподіюють шкоду. Мораль байки Б. Мандевіля складна та парадоксальна: те, що вважається злом у кожного окремого індивіда, є благом для суспільства загалом. Ускладнення змісту й парадоксальність смислу англomовної байки стало результатом модифікації її форми, що й віддзеркалилося в її жанрово-стилістичному забарвленні та композиційно-смісловій структурі [5].

Другий етап. *Віддзеркалення ідей панівної доби як діалог між фундаторами ідей, автором тексту оригіналу й автором тексту перекладу.* В основі такої комунікації лежить парадоксальність думок, «завуальована» інакомовністю та вербалізована контрастивними стилістичними засобами, які сприяють утворенню парадоксального образу людини.

У добу Просвітництва в центрі уваги байкаря знаходиться зображення недосконалості світу й людської природи [8, с. 97]. Людина концентрує в собі «протилежні добродійності», тобто є персоніфікацією певного пороку. Водночас соціалізація та розвиток економічних відносин у XVIII столітті, що корелює з однією з характеристик цієї культурно-історичної епохи – проблемою найкращої побудови суспільства, стали сприятливим ґрунтом для визначення особистості як продукту соціальних та економічних сил.

Застосування концептуального аналізу тексту байки Б. Мандевіля дало можливість реконструкції двох концептуальних полів. Перше з них – це «людина як продукт соціальних та економічних сил», що складається з двох підкласів: «соціальні відносини» (12 концептів у 35 вживаннях) та «економічні відносини» (3 концепти в 15 вживаннях).

Найчисленнішими за кількістю актуалізацій у цьому концептуальному полі є БАГАТСТВО/БІДНІСТЬ (7 уживань), ТОРГІВЛЯ/БІЗНЕС (9 уживань), ПРИВАТНІ ДОХОДИ/СУСПІЛЬНІ ДОХОДИ (6 уживань).

Другим концептуальним полем постає поле «людина як персоніфікація певного пороку»; воно є більш насиченим, ніж концептуальне поле «людина як продукт соціальних та економічних сил», тому що охоплює 22 концепти, реалізовані в 71 контекстуальному вживанні. Концептуальне поле «людина як персоніфікація певного пороку» містить три підкласи – «професії», «шахраї», «негативні дії/людські пороки».

Підклас «професії» об'єднує 5 художніх концептів, які реалізовано в 10 вживаннях. Підклас «шахраї» нараховує 10 контекстів, які передають значення 6 художніх концептів комічного. Підклас «негативні дії/пороки» складається з 11 концептів (51 вживання). Домінуючими концептами є ШАХРАЙСТВО (15 уживань), ОБМАН/НЕЧЕСНІСТЬ (14 уживань).

Підкласи «професії» та «шахраї» доповнюють один одного (тотожна кількість уживань – 10), оскільки в тексті байки “The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest” представники всіх перелічених професій асоціюються з шахраями. Адвокат, наприклад, є персоніфікацією нечесності: *The Lawyers, of whose Art the Basis / Was raising Feuds and splitting Cases, / Opposed all Registers, that Cheats / Might make more Work with dipt Estates; / As were't unlawful, that one's own, / Without a Law-Suit, should be known. / They kept off Hearings willfully, / To finger the retaining Fee; / And to defend a wicked Cause, / Examin'd and survey'd the Laws / As Burglars Shops and Houses do; To find out where they'd best break through* [6] – *Здесь каждый адвокат владел / Искусством раздувань дел / И, ловко разжигая споры, / Клиентов грабил хуже вора. / Суды веденья тяжб всегда / Растягивали на года, / Однако было все в порядке, / Когда судье давали взятки; / За эти воздаянья он / Так рьяно изучал закон, / Как взломщик изучает лавки, / Чтоб лучше обобрать прилавки* [7, с. 12].

Вулик, якого описує байкар, не є суспільством загалом, а представляє Англію XVIII століття – монархічне, багате, індустріальне, загарбницьке суспільство, яке складається з торгівців, ледарів, шахраїв, крадіїв, промисловців. Загальне суспільне благо вилучається з протилежності інтересів членів

суспільства: дехто володіє багатством, нічого не роблячи, інші ледве можуть харчуватися через виснажливу працю (концептуальний оксиморон БАГАТСТВО vs. БІДНІСТЬ). Суспільство розглядається байкарем як процес обміну, де все змінюється, тече та продається. До цього процесу залучено й отримання хабару, й одержання прибутку, і шахрайство, тобто в державі формується певна система правил, яка виникає з різноманітних можливостей використовувати гроші.

Підгрунтям парадоксального образу людини, за результатами семантико-концептуального аналізу, є лінгвокогнітивна процедура контрастивного мапування, що виявляється через використання автором сатиричної іронії як форми парадоксальності, особливості якої зумовлені вживанням значної кількості контрастивних стилістичних засобів у макроконтексті: *As Sharpers, Parasites, Pimps, Players, / Pick-Pockets, Coiners, Quacks, Sooth-Sayers, / And all those, that, in Enmity / With down-right Working, cunningly / Convert to their own Use the Labour / Of their good-natur'd heedless Neighbour: / These were called Knaves* [6] – *Плуты, хапуги, сутенеры, / Гадалки, шарлатаны, вору – / Все шли на хитрость и обман, / Дабы набить себе карман. / А впрочем остальные тоже / С мошенниками были схожи* [7, с. 11]; *And whilst these holy Drudges starv'd, / Some lazy Ones, for which they serv'd, / Indulg'd their Ease, with all the Graces / of Health and Plenty in their Faces* [6] – *Пока жрецы вовсю радели, / Те, кто их нанял, богатели, / Благополучием своим / Весьма обязанные им* [7, с. 12].

Антитеза в наведених прикладах сформована на основі зштовхування номінативних одиниць, у семантиці яких актуалізовано контрастивні ознаки. Так, одиниці *Knaves* і *down-right Working*, *Drudges* і *lazy Ones* контрастують за ознакою, яка міститься в їх семантиці, а саме спостерігаємо опозицію концептів БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ vs. ПРАЦЯ, ШАХРАЙСТВО vs. ЧЕСНІСТЬ, БАГАТИЙ vs. БІДНИЙ. Деталізовані концептуальні схеми з'єднуються в концептуальний оксиморон ЗЛО vs. ДОБРО, концептуальна опозиція якого реалізується в вищенаведених прикладах шляхом протиставлення мовленевих одиниць – антонімів.

Актуалізацію концептуального оксиморона ЗЛО vs. ДОБРО спостерігаємо в словесному поетичному образі *Thus every Part was full of Vice, / Yet the Whole Mass a Paradise* [6] і його перекладі *Пороком улей был снедаем, / Но*

в целом он являлся раем [7, с. 14], де концепт ЗЛО зштовхується з концептом ДОБРО, тому що в семантиці слова *vice* міститься ознака негативного, а в семантиці номінативної одиниці *paradise* – ознака позитивного. Через контрастивне аналогове мапування порок осмислюється як двигун торгівлі й промисловості та є причиною розквіту країни: “*Thus Vice nursed Ingenuity, / Which join'd with Time; and Industry / Had carry'd Life's Conveniences, / It's real Pleasures, Comfort, Ease*” [6] – *Плоды пороков пожиная, / Цвета держава восковая. / Изобретательность и труд / Впрямь чудеса творили тут. / Покой, комфорт и наслаждение / Сполна вкушало население* [7, с. 15].

У суспільстві, яке зображене автором, підприємець і робітник взаємно надають один одному роботу, проте не взаємно збільшують добробут один одного (МЕТА vs. ЗАСІБ). На нашу думку, парадоксальною є концептуальна схема ПРИВАТНІ ДОХОДИ Є СУСПІЛЬНІ ДОХОДИ. Досягнення приватних доходів здійснюється людиною через обман, розкіш і гордівливність – така «трилогія пороків», що стають причиною добробуту й величі ледащої, нечесної людини зокрема та всього суспільства загалом.

Отже, основа суспільства, за Б. Манделівем, – це зло як головний принцип, котрий надає міцну базу життя та підтримку будь-якій торгівлі й професіям без винятку. Зло фундаментально не лише для соціального добробуту, а й для існування суспільства, в якому обман – це основа торгівлі, а суд – захист обману: *All Trades and Places knew some Cheat, / No Calling was without Deceit* [6] – *И были в улье том едва ли / Занятья, где б не плутовали* [7, с. 11].

Добродійність суперечить розквіту суспільства, тобто веде до його занепаду, а порок, у свою чергу, суперечить занепаду, тобто веде до розквіту держави: добродійність знаходиться в такому самому відношенні до занепаду, як і порок – до розквіту.

Математичний дріб

$$\frac{\text{добродійність}}{\text{занепад}} = \frac{\text{порок}}{\text{розквіт}}$$

не має спільного знаменника. Виходячи з того, що жодне суспільство не може стабільно розвиватися, не долаючи кризи, спільним знаменником має бути сума «занепад» + «розквіт», що й призводить до суположення чисельників – «добродійність» і «порок». Б. Манделівель індуктивно вводить «економічну» гармонію. Ілюстрацією цієї думки слугують наведені приклади, котрі є вербалі-

зованими як у розповідній частині (*And Virtue, who from Politics / Had learn'd a Thousand cunning Tricks, / Was, by their happy influence, / Made Friends with Vice: And ever since / The worst of all the Multitude / Did something for the common Good* [6] – *И, вняв политики урокам, / Дружила нравственность с пороком; / Тут и преступница-пчела / Для пользы общества жила* [7, с. 14]), так і в останніх рядках, містять думку, прямо протилежну щодо окремого існування пороку: *Bare Virtue can't make Nations live / In Splendour* [6] – *Чтоб стать народ великим мог, / В нем должен свить гнездо порок; / Достатка – все тому свидетель – / Не даст ему лишь добродетель* [7, с. 21]. Отже, спостерігаємо зіткнення парадоксальних ситуацій, що становить підґрунтя комічного потенціалу сатиричної іронії.

Розвиток держави розглядається як фізична експансія, захоплення нових володінь, функціонування власності, що суперечить тезі права на власність, яке, згідно із Дж. Локком, тісно корелює з високим ступенем оцінки труда людини: «власність кожного індивіда є результат його праці» [9, с. 385], «труд є правовий титул власності» [9, с. 385]. Істинна форма існування людини – приватна форма корисної праці, економічна діяльність, промисли й торгівля [10, с. 66], а людина є продуктом дії соціальних і економічних сил, це індивід, який створює матеріальні блага [9, с. 385].

Природний баланс, гармонізація двох антиномій (добродійності й пороку) є підґрунтям закону єдності й боротьби протилежностей (Гегель). Саме боротьба спонукає до руху, надає імпульс до певних діянь, які стають двигунами держави. Добродійність не можна набути Божою милістю; це людська діяльність, активна праця, боротьба з особистими пристрастями заради вигоди інших людей у суспільстві з метою створення матеріальних благ, а не постійні скарги та бездіяльність.

З погляду раціоналізму, а саме теорії Т. Гоббса, «зусилля» можна визначити як невеличкий початок руху. Щастя полягає в процвітанні, тобто такої речі, як статичне щастя, немає, крім, звичайно, небесних радощів, що виходять за межі людського розуміння [11, с. 460]. З метою підкреслити незначність праці в житті бджіл, котрі є персоніфікацією образу людини, їхню пасивність Б. Манделівель уживає оксюморон “*empty Glory*” – «пуста слава» та мейозіс “*little Pains*” – «незначні зусилля».

Підґрунтям формування парадоксального образу людини, який впливає на рекон-

струкцію композиційної моделі створення комічного смислу в тексті байки “The Grumbling Hive: or, Knaves Turn’d Honest”, є бажання автора ухопити різнопланові, суперечливі ознаки й властивості предметів і явищ, які описуються словесними поетичними образами. Тобто йдеться про есеїстичний тип мислення [12 с. 53]: суположення реального природного світу бджіл як працелюбних, діяльних комах і можливого світу, змалюваного в байці за допомогою алегоричного відображення усталеної метафори “Kingdom of Bees”, основою якої є архетипні образи-символи ВУЛИК Є СУСПІЛЬСТВО і БДЖОЛА Є ПРАЦЕЛЮБНІСТЬ.

Ураховуючи здобутки Л. Белехової щодо виявлення есеми, яка є ядром образу [12, с. 274], ми вважаємо доцільним записати дві концептуальні схеми (першу, що відображає природний стан бджоли-комахи, і другу, яка є комбінацією авторської точки зору, вилученої із семантичного простору тексту, та думки, що оформилася в результаті інтерпретації тексту) у вигляді чисельника й знаменника та скоротити однорідні члени рівняння.

$$\frac{\text{БДЖОЛА}}{\text{ПРАЦЕЛЮБНІСТЬ}} \times \frac{\text{—ПРАЦЕЛЮБНІСТЬ—}}{\text{ДОБРОДІЙНІСТЬ}} \times \frac{\text{—ВУЛИК—}}{\text{ВМІСТ ЗГУРТОВАНОСТІ}} \times \frac{\text{СУСПІЛЬСТВО}}{\text{—ВУЛИК—}}$$

У результаті отримуємо есему БДЖОЛА = ДОБРОДІЙНІСТЬ (ДОБРОДІЙНА КОМАХА), ЗГУРТОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО.

$$\frac{\text{—СУСПІЛЬСТВО—}}{\text{ВМІСТ ДОБРОДІЙНОСТІ І ПОРОКУ}} \times \frac{\text{ВУЛИК}}{\text{—СУСПІЛЬСТВО—}} \times \frac{\text{ЕГОЇЗМ}}{\text{—ПОРІВНЯ—}} \times \frac{\text{—РОЗКВІТ—}}{\text{ПРАЦЕЛЮБНІСТЬ}} \times \frac{\text{—ПРАЦЕЛЮБНІСТЬ—}}{\text{ДОБРОДІЙНІСТЬ}} \times \frac{\text{—ДОБРОДІЙНІСТЬ—}}{\text{—РОЗКВІТ—}} \times \frac{\text{—ПОРІВНЯ—}}{\text{ЗАНЕПАД}}$$

Есема другої концептуальної схеми полягає в такому: ВУЛИК=ВМІСТ ДОБРОДІЙНОСТІ Й ПОРОКУ, ЕГОЇЗМ=ЗАНЕПАД СУСПІЛЬСТВА.

Підкреслення реалізації домінантної ідеї байки (добродійність є наполеглива праця, егоїзм є пороком, що призводить до занепаду країни) здійснюється через аналіз архетипу ДЕРЕВО – стійкого міфологічного й культурного символу життя [13, с. 120] – і концептуальної метафори ДЕРЕВО Є ВЧИТЕЛЬ: “... he’d rid / The bawling Hive of Fraud, and did / The very Moment it departs, / And Honesty fills all their Hearts; / There shews ‘em, like the Instructive Tree, / Those Crimes, / which they’re

ashamed to see” [6]. Вербалізація наведеної концептуальної метафори не віддзеркалена під час перекладу цього уривку. Невідповідність використання часових форм дієслів – *did, departs, shews, are ashamed*, що вжиті в теперішньому часі, щодо дієслова в минулому часі, на нашу думку, набуває специфічної конотації, а саме вказує на небажання автора відверто підкреслити факт зміни у вулику та, на нашу думку, ілюструє факт двоїстості змісту байки й деталізує сутність парадоксального художнього мислення.

Третій етап. *Актуалізація основних функцій процесу комунікації.* На думку Г. Лассуела, комунікація за своєю сутністю – це управлінський процес [14, с. 97]. Виокремлення трьох основних функцій комунікації, за Г. Лассуелом, дає можливість опису їх застосування на прикладі тексту байки Б. Манделівля.

По-перше, це спостереження за навколишнім середовищем, виявлення загроз і можливих впливів на цінності суспільства та його складових. У тексті байки The Grumbling Hive: or, Knaves Turn’d Honest автор перераховує всі «добродійності» державного устрою Англії XVIII століття: голод голодних, ситість ситих, обман як основа торгівлі, суд як захист шахрайства, тобто здійснюється опис (сатиричний) світу, де панує кричуща несправедливість.

По-друге, це кореляція компонентів суспільства в реагуванні на навколишнє середовище. Б. Манделівль ілюструє взаємозв’язок двох величин – пороку та добродійності – як несумісних понять у свідомості людини, проте сумісних, хоча і парадоксальних у тексті байки.

По-третьє, це передача соціальної спадщини через покоління. У байці автор робить висновок, що за допомогою лише добродійності не можна зробити суспільство процвітаючим, а пиха, розкіш та обман загалом вигідні, корисні й необхідні для нього. Такий висновок залишається повністю придатним для будь-якого суспільства, де капітал закладається шахрайством і слугує через нестабільність громадської ситуації не виробництву, а розкоші, де ринок – це не система взаємовигідних угод, а система обманів.

Висновки з проведеного дослідження. Перспективним убачаємо аналіз текстів оригіналів і текстів перекладів англійських байок доби Реалізму з акцентом на відтворенні діалогу культур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. Москва: Международные отношения, 1973. 214 с.
2. Библер В.С. Культура. Диалог культур (опыт определения). Вопросы философии. 1989. № 6. С. 31–42.
3. Гегель Г.В.Ф. Басня. Лекции по эстетике. Санкт-Петербург: Наука, 1999. Т. 1. С. 420–427.
4. Главацька Ю.Л. Композиційно-сміслова структура англійської байки: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2008. 227 с.
5. Главацька Ю.Л. Фреймове моделювання байки Б. МанDEVІЛЯ "The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest". Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Вип. 2. Херсон: Вид-во ХДУ, 2005. С. 331–339.
6. Mandeville B. The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest. URL: <https://andromeda.rutgers.edu/~jlynch/Texts/hive.html>.
7. Мандевиль Б. Басня о пчелах, или Пороки частных лиц – блага для общества / пер. с англ. Е.С. Лагутина, А.Л. Субботина. Москва: Наука, 2000. 291 с.
8. Борев Ю.Б. Эстетика. Москва: Политиздат, 1981. 399 с.
9. Культурология: История мировой культуры: учеб. для студ. высш. учеб. завед. / ред. А.Н. Маркова. Москва: Культура и спорт, Издательское объединение «ЮНИТИ», 1998. 600 с.
10. Гриб В.Р. Избранные работы. Статьи и лекции по зарубежной литературе. Москва: Гос. изд-во художественной литературы, 1956. 415 с.
11. Рассел Б. История западной философии / пер. с англ. Ю. Лисняка, П. Таращука. Київ: Основи, 1995. 759 с.
12. Белёхова Л.И. Словесный образ в американской поэзии: лінгвокогнітивний аспект: монографія. Москва: ООО «Звездапад», 2004. 376 с.
13. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1996. 848 с.
14. Культурология: учебник для вузов. Стандарт / ред. Ю.Н. Солоник, Е.Э. Сулова. Санкт-Петербург: Питер, 2014. 448 с.

UDC 811.111'42:81.36/37

LINGUISTIC DEVIATIONS OF THE PROFESSIONAL LANGUAGE EUROLECT IN THE ENGLISH DISCOURSE

Yehorova O.I., Candidate of Science in Philology,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Sumy State University

Bila O.Y., Student
specialization "Philology"
Sumy State University

The article focuses on analysing Eurolect as a linguistic phenomenon of the EU legal discourse. Special attention is given to reasoning its scientific labelling given to the phenomenon. Considering Eurolect a separate language system in the process of formation, its lexico-semantic and morphological features are studied in terms of its comparative analysis with the donor-language (English).

Key words: eurolect, professional language, EU legal discourse, deviation, lexico-semantic shift, nominalization.

Статья посвящена анализу лингвистического явления правового дискурса ЕС – евролекта. Внимание концентрируется на проблеме обоснования научного титулования явления. Рассматривая евролект как отдельную языковую систему в процессе становления, авторы анализируют ее лексико-семантические и морфологические особенности путем компаративного сопоставления с языком-донором (английский).

Ключевые слова: евролект, профессиональный язык, правовой дискурс ЕС, девиация, лексико-семантический сдвиг, номинализация.

Єгорова О.І., Біла О.Ю. МОВНІ ДЕВІАЦІЇ ФАХОВОЇ МОВИ ЄВРОЛЕКТ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу мовного явища правового дискурсу ЄС – євролекту. Фокусується увага на проблемі обґрунтування наукового титулування явища. Розглядаючи євролект як окрему мовну систему в процесі становлення, автори аналізують її лексико-семантичні та морфологічні особливості шляхом компаративного зіставлення з мовою-донором (англійською).

Ключові слова: євролект, фахова мова, правничий дискурс ЄС, девіація, лексико-семантичний зсув, номіналізація.

Introduction. Nowadays, when the European integration is a key and stable foreign policy priority of Ukraine, the European Union is one of the main interests for the whole Ukrainian community whose attention is focused not only on the EU as a geopolitical phenomenon but also on the cultural and language matters concerning the member countries. Despite the linguacultural variety and heterogeneity of the member countries within the EU, the European Community has managed to find common language, both figuratively and literally. Eurolect has become such a kind of supranational language.

Considering the general character of the European integration tendencies in the economic and socio-cultural spaces of modern Ukraine, ever more attention should be given to the matters of systemic organization of the EU legal language continuum as long as integration and adjustment to this legal framework is one of the foreground long-term tasks of the Ukrainian national legal system.

Analysis of recent research and publications. As a linguistic phenomenon Eurolect has been put under consideration in a number of foreign and inland researches. The issue of the Eurolect's impact on other EU languages has been especially highlighted within such projects as L. Mori's *Eurolect Observatory* or Ł. Biel's *Polish Eurolect*. In their studies, A. Trosborg and P. Jesenska are severely critical of Eurolect as a linguistic phenomenon that hampers the understanding of the EU texts. On the contrary, I. Jedrzeowska approaches Eurolect as a *lingua franca* for the whole European community and the author of the term *Eurolect* himself, Rodger Goffin, emphasizes the professional character of its application on the terminological and conceptual levels.

Eurolect has long been primarily in the focus of terminological studies (S. Chirimbu, E. Radai-Kovacs, O. I. Cherednichenko, V. I. Romanchenko, A. L. Hidora etc.); however, the ways of lexical harmonization of the EU legal texts in the course of their translating into other lan-

guages have also drawn attention of both theorists and practitioners of translation. Thus, the Slovak researcher Klaudia Bedharova-Gibova in her studies provides reasoning for discriminating between translating common legal texts and EU legal texts, whereas Ł. Biel, R. Corre, A. L. Kjaer, M. Kajzer, D. Koźbiał, A. Tosi, E. Wagner, K. Wasilewska, D.S. Kasianenko etc. have been investigating into the Eurolect's influence on the language of national law and the issues of adequate rendering the EU law acts in other languages.

Despite a vast number of profound studies on different aspects of Eurolect, there is still no unanimity between the researchers as to discriminating the notions and the corresponding phenomena of *Eurolect*, *Eurojargon*, *Eurospeak*, *Eurobable*, *Eurofog*. In the focus of these studies, little attention so far has been given to describing lexical and lexico-grammatical deviations of English Eurolect from its prime donor-language.

Setting the objectives. This article aims at defining language deviations of Eurolect from the norms of the standardized British English. Thus, this research features both identification and analysis of lexico-semantic and lexico-grammatical deviations of Eurolect in the context of the English-speaking continuum.

Results and discussion of the research. Despite the EU multilingualism policy, i.e. the legal equality of all twenty-four official EU languages, the efficient and well-coordinated work of all EU institutions seems impossible providing the use of all official languages at once. An immediate response to the challenges of today requires reducing the numbers of the languages actively used in legal context. Over the decades, English, French and German have established themselves as such procedural languages in the discourse of the EU law-making. A particular role here plays English which is not only a tool of global and "intra-European" communication between the nations, but also a medium of information exchange among the EU institutions, and their communication with those of the non-member countries (EU applicants as well).

Such dominant position of English in the language continuum of the EU authorities has made this language the heart of the most noticeable linguistic phenomena studied within Eurolinguistics. We claim that the English used in the EU legal context should be considered a separate variant of the language marked by idiosyncrasies. Close collaboration of the officials, coming from different member states, gave rise to a kind of "interlingual assimila-

tion" [11, p. 106]. In the case of legal English used in the EU, it has become affected by other European languages. Such kind of linguistic behaviour is called linguistic shifts as they represent the language deviations from the norms of English on the various language levels. Accumulation of such differences has made for defining a kind of EU legal English language called in this study Eurolect but also termed in different sources as *Eurospeak*, *Eurojargon*, *Eurolanguage*, *Euro-rhetoric*, *Euro-legalese*, *Euromorphology*, *Union legalese*, *EUese*, *EU legal language*, *eurofog*, [2, p. 76], *eurobable*, *euro-waffel* etc.

The terms *Eurofog*, *Eurobable* and alike highlight the communicative value of the language in the EU legal discourse. Being derogatory in their semantics, they underline the lack of its clarity for both outsiders (specialists not from the Commission or other EU institutions) and the general public. In scientific works and media, such terms are frequently used for denoting the worst kind of bureaucratism to which the EU institutions have responded by the *Fight the Fog* campaign [5] aimed at making the drafting of EU legal texts clearer and more comprehensive to all their potential beneficiaries.

European researchers have still not reached unanimity as to how to treat the phenomenon. Many researchers tend to use the term *Eurojargon* for labelling the specific language of the EU legal discourse. In her studies, M. Kajzer refers to Eurojargon as a variety of language augmented by the terms used specifically in the EU context and terms that in the EU context acquire a new meaning; a variety, which is open to lexical and phraseological innovations and is strongly influenced by EU official languages [8, p. 468]. To some extent synonymous term *Eurospeak* also touches the lexical aspects of the Euro-English as such "coined to describe European Union inventions and concepts which have no exact parallel at national level" [5].

Many researchers hold the opinion that the term *Eurolect* defines the language of all EU legal documents but, considering the fact that the EU has twenty-four official languages and its legal acts are not published in one language, such definition cannot be considered accurate [1, p. 401]. The Slovak linguist P. Jesenska regards *Eurolect* as the accumulation of terms and official word-combinations that are used by the EU clerks [7, p. 401] and the Greek scientist V. Sosoni defines Eurolect as a specific language of the EU law with its own conceptual system [10, p. 213].

Taking into account R. Goffin's neutral approach to defining *eurolect* and M. Dobkiewicz's neat remark that "eurojargon has not shaped its own grammar, which is a definitional criterion of a language" [4, p. 297], in this paper we refer to Eurolect as to a geopolitical variant of the English language that has developed and is being used in the administrative environment of the EU and is marked by a specific vocabulary and morphology (though in the process of formation).

In its formation, functioning and development Eurolect primarily rests on English, especially its vocabulary. On appearing in a new conceptual and linguistic environment, these transplanted lexical units acquire new meanings due to the necessity to refer new unique objects and phenomena. Such change of semantics is called semantic shift.

To analyse the character of semantic shifts of the Eurolect units we organized a sample of the 88 most widespread lexical units found in eurotexts. The guide *Misused English Words and Expressions* by Jeremy Gardner [6] served as the main source of sampling.

Analysis of the sample proves metaphORIZATION to be the most typical form of semantic shift. The context of English Eurolect primarily features metaphorical shifts that are based on likeness of functions or actions (transplantation of meaning from some field of human activity into the field of EU activity): *actor* (a person whose profession is acting on the stage, in movies or on television → a person, that is generally involved into any activity within the definite field), *modulation* (a process of changing from one tonic or tonal center to another → increase or decrease), *dean* (the person with significant authority over a specific academic unit → the President of the Court of Auditors).

Metaphorical shifts are frequently the results of meaning transfers based on model "concrete" ↔ "abstract" and contrariwise. Examples of such metaphoric lexico-semantic transpositions are such linguistic units as *to elaborate* (to develop, to think smth. thoroughly → to make a plan, a draft etc.) and *to externalize* (to be expressed externally → to co-operate with an outsourcing company for providing some work).

Semantic shifts on the basis of absolute change of the denotatum form one more group of semantic changes. Thus, being transplanted English language units appear in a new conceptual environment where they start verbalizing the concepts different from the conceptual worldview peculiar to that of the donor-language. One of the reasons for this is seen in the influence

exerted on English by other European languages, primarily French and German. For example, under the influence of German and French languages (*Instanz, instance*) the noun *instance* has developed the meaning "executive body" along the general meaning "example, a particular situation, demand". Another example is the adjective *eventual* which under the influence of the semantic load of the German lexeme *eventuell* developed the meaning of "possible".

Two more types of semantic changes found in Eurolect are generalisation (expansion of meaning) and specialisation (narrowing of meaning). For instance, the noun *note* ("small office memo") features expansion of meaning in eurotexts where it refers to any official letter regardless of its volume.

Specialisation is a type of meaning change opposite to generalization. Examples of this kind of semantic shifts are such lexical units as *actual* (existing, real → present-day), *aid* (help → (pl) subsidies), *enterprise* (business activity → firm, company) etc.

The examples of semantic changes featuring horizontal shift are not frequent but still can be found in the system of Eurolect. A. Blank defines horizontal shift as a blurred conceptual motivation for the semantic change. Speakers make transfers without being aware of it, because their knowledge about the limits of these concepts and the respective categories is momentarily or permanently blurred [3, p. 77]. An example of such a type of horizontal shift in Eurolect is a language unit *contractual*, used in particular in the word-combination *contractual agents* with the meaning "[the workers who work] under the contract". In English the adjective *contractual* is used to denote objects bound by a type of agreement or contract but it never refers to people.

The professional sub-language of the EU is constantly developing as it is used for drafting the EU acts. It suggests the idea that the grammatical organization of the language is undergoing changes and development as well. As long as Eurolect is used in public speeches and official writing, certain grammatical means function for achieving textual cohesion. One of such means, according to eurolinguists, is the phenomenon of nominalisation.

In grammar, nominalisation is defined as a kind of word-building tool realising a change of lexico-grammatical class of the word (mainly verb) toward substantivisation. The supporters of transformational grammar also consider transforming of a verb into a noun group an instance of nominalisation [9, p. 69], e. g. *to use* → *to make use*.

For this research we took two legal texts in English: *Council conclusions on the role of early childhood education and primary education in fostering creativity, innovation and digital competence* as an example of the EU legal discourse and *Childcare Act 2016* as the case of Great Britain. Both texts were scanned for nominalisation cases. The analysis revealed 41 unique examples of nominalisation in the eurotext comparing to 28 examples in the British legal act. The comparative analysis also proved that the text performed in Eurolect accumulates more verbal noun groups (22 linguistic units in comparison with 15 ones). These are mainly introduced by the units *to promote*, *to provide*, *to contribute*: *to promote the use* ← *to use*, *to promote fulfillment* ← *to fulfill*, *to provide approach* ← *to approach*, *to contribute to improving* ← *to improve*, *to give consideration* ← *to consider*. Although nominalisation is criticized by the organizers and supporters of *Fight the Fog campaign*, this approach to text organisation is still extensively in drafting eurotexts. We believe that this situation is stipulated by several reasons.

From the point of view of syntactic organisation of the text, nominalisation is an efficient way to make the syntax more “compact” and avoid complex sentences. Stylistically, the use of nominalisation allots officialism and abstract character to the drafted text. Moreover, the use of nominalised structures is supposed to highlight the described phenomena rather than actors or actions connected with these phenomena. Hence, due to nominalisation, texts implement the concepts of speech economy and formalism.

Alongside nominalisation Eurolect features some other grammatical deviations both on the morphological and syntactic levels. They are noticeably less frequent, but still represent quite striking deviations from the standards of the English language. The most typical grammatical feature of Eurolect is the change of the category of number of nouns. The study of grammatical shifts in the system of eurolect exposes instances of pluralisation of non-count nouns – the case common in non-native-speaker Englishes: *competency* → *competencies*, *aid* → *aids*, *precision* → *precisions*, *verification* → *verifications* etc.

In our opinion, the main reason of such deviations in the category of number is the multicultural environment of the EU and the influence of other languages, primarily German and French. In this way, the language unit *aid* in the meaning of “help, support” is a non-count in English. Influenced by the French norms where it is a countable

noun (*aide* – *aides*), lexeme *aid* in eurolect also assumes the role of a countable noun. The same applies to the nouns *competences* (from French *competence* – *competences*), *verifications* (from German *Überprüfung* – *Überprüfungen*), *prefinancing* (from German *Vorfinanzierung* – *Vorfinanzierungen*). Thus, the intralingual changes of grammatical behaviour of Eurolect lexemes are greatly caused by the outer factors.

Conclusions. English, being the dominant procedural language of the EU, has also become the core donor-language for providing namings for the newly coined concepts of the EU reality. Taking into account the fact that the EU operates in different languages, English used in this context is under a constant influence of other European languages. This new form of the English language is considered a separate variety of English used in the EU legal context. This variety is stipulated by a number of lexico-semantic and lexico-grammatical deviations from the standardized variants of English found on different language levels.

Most obvious lexico-semantic changes are the results of meaning shifts (metaphorisation, change of denotatum, generalisation, specialisation etc.). Among grammatical deviations nominalisation seems to obtain the most potent features as to organising both syntax and style of the eurotexts. The EU language pluralism has affected the grammar norms of the English spoken in the legal context of the EU as one of the most striking features of it is the shift in the category of number of countable and uncountable nouns.

Thus, unique linguistic character of Eurolect stipulates importance of studying its deviations on all language levels to provide a faithful interpretation of eurotexts in other languages and to ensure alignment of EU law with the norms of national law systems of both member states and applicants to the EU.

REFERENCES:

1. Чередниченко О.І. Євролект і проблеми його перекладу. Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць. Вип. 41. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. С. 400–405.
2. Biel L. Lost in the Euro-Fog. The Textual Fit of the Translated Law. The Journal of Specialised Translation. Issue 25. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014. P. 275–277.
3. Blank A., Koch P. Why do new meanings occur? A cognitive typology of the motivations for lexical semantic change. Historical Semantic and Cognition. Berlin: De Gruyter Mouton, 1999. P. 61–91.

4. Dobkiewicz M. Eurożargon. Czy istnieje europejska nowomowa? Przegląd Zachodni. Numer 346. Poznań: Kolegium Europejskie w Gnieźnie, 2012. P. 297–309.
5. Fight the Fog. How to write clearly / ed. by Directorate-General for Translation European Commission. Brussels, 2003. 13 p.
6. Gardner J. Misused English words and expressions in EU publications. European Court of Auditors: Luxembourg, 2015. 59 p.
7. Jesenska P. Eurospeak and ELF. English as a global Lingua Franca. Slovakia: Matej Bel University, 2007. 21 p.
8. Kajzer M. Translation of Eurojargon as a Source of Neologisms in Polish. A Corpus-Based Study. Poznań: Adam Mickiewicz University, 2009. P. 467–479.
9. Leech G. A Glossary of English Grammar. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 144 p.
10. Sosoni V. Law and Language in the EU. Language and Nations: Crossroads and Connections. Münster: Waxmann Verlag, 2016. P. 213–241.
11. Wills W. Translation and Interpreting in the 20th Century: Focus on German. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1999. 256 p.

УДК 821.161.2

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА АСТАФ'ЄВА ПРО ТВОРЧИЙ ФЕНОМЕН НЬЮ-ЙОРКСЬКОЇ ГРУПИ

Карабович Т.Б., к. філол. н., доцент,
доцент Закладу української філології

Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Наукові дослідження професора Олександра Астаф'єва про творчий феномен Нью-Йоркської групи посідають важливе місце в українському літературознавстві. Учений, протягом тривалого часу цікавився творчістю української еміграції, створив неповторний науково-історичний образ про феномен Нью-Йоркської групи. Екзильна література, яка виникла в Нью-Йорку в другій половині ХХ ст., досліджується вченим у багатоплосковому аспекті. Найвагомим досягненням Олександра Астаф'єва було видання в доступній науковій формі антології «Поети Нью-Йоркської групи» (Харків, 2003, друге видання 2009). Ця важлива для української літератури антологія була безумовним вкладом ученого в популяризацію української еміграційної поезії. Антологія відкривала творчу комунікацію Нью-Йоркської групи з Україною і спричинила низку наукових публікацій інших українських учених на цю досі невивчену тему, адже була першою в Україні антологією про надбання екзильної літератури.

Ключові слова: Олександр Астаф'єв, антологія «Поети Нью-Йоркської групи», Нью-Йоркська група, українська еміграція, поезія.

Научные исследования профессора Александра Астафьева о творческом феномене Нью-Йоркской группы занимают важное место в украинском литературоведении. Ученый, в течение длительного времени интересуясь творчеством украинской эмиграции, создал неповторимый научно-исторический образ о феномене Нью-Йоркской группы. Экзильная литература, которая возникла в Нью-Йорке во второй половине ХХ в., исследуется ученым в многоплосковом аспекте. Самым весомым достижением Александра Астафьева было издание в доступной научной форме антологии «Поэты Нью-Йоркской группы» (Харьков, 2003, второе издание 2009). Это важная для украинской литературы антология была безусловным вкладом ученого в популяризацию украинской эмиграционной поэзии. Антология открывала творческую коммуникацию Нью-Йоркской группы по Украине и вызвала ряд научных публикаций других украинских ученых, на эту до сих пор неизученную тему, ведь была первой в Украине антологией о достижениях экзильной литературы.

Ключевые слова: Александр Астафьев, антология «Поэты Нью-Йоркской группы», Нью-Йоркская группа, украинская эмиграция, поэзия.

Karabovich T.B. SCIENTIFIC RESEARCH BY PROFESSOR ALEXANDER ASTAFIEV ABOUT THE CREATIVE PHENOMENON OF THE NEW YORK GROUP

Scientific research by Professor Alexander Astafiev about the creative phenomenon of the New York group occupy an important place in the Ukrainian literary criticism. The scientist for a long time was interested in the creativity of Ukrainian emigration, created a unique scientific and historical image of the phenomenon of the New York group. Exercise literature that arose in New York in the second half of the twentieth century was investigated by scientists in the multi-planetary aspect. The most important achievement of Alexander Astafiev was the publication in an accessible scientific form of the anthology "Poets of the New York Group" (Kharkiv, 2003, second edition: 2009). This anthology is important for Ukrainian literature, it was an unconditional contribution of the scientist to the popularization of Ukrainian emigration poetry. The anthology opened the creative communication of the New York group with Ukraine, and led to a number of scientific publications by other Ukrainian scholars on this unexplored topic. It was the first in Ukraine anthology of the possession of exile literature.

Key words: Alexander Astafiev, anthology "Poets of the New York group", New York group, Ukrainian emigration, poetry.

Постановка проблеми. У статті ставиться наукове питання, як збагнути всебічні дослідження відомого українського вченого, доктора філологічних наук, професора Олександра Григоровича Астаф'єва про творчий феномен Нью-Йоркської групи. Охоплюються важливі та різнопланові знання відомого вченого про українську екзильну літературу в контексті самоідентифікації та становлення української еміграції на Заході.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження Олександра Астаф'єва про творчий феномен Нью-Йоркської групи є новими в українському літературознавстві. Дослідження вченого про феномен Нью-Йоркської групи виникли в період незалежності України (1991–2016), створюючи нову літературознавчу категорію, яку можна назвати науковим дискурсом ученого про Нью-Йоркську групу. У статті обговорю-

ється найвагоміші дослідження О. Астаф'єва [1–20], наводиться низка вибраних праць інших. Це наукові дослідження І. Дзюби [21], І. Жодані [22], М. Жулинського [23], Н. Зборовської [24], М. Ільницького [25; 26], Т. Карбовича [27], І. Котика [28], М. Котик-Чубинської [29], В. Мацька [30], О. Смольницької [31], Л. Тарнашинської [32], О. Шаф [33].

Постановка завдання. Метою статті є визначити важливість питання про наукові дослідження О. Астаф'єва на тему творчого феномена Нью-Йоркської групи. Завдання статті полягає в тому, щоб дослідити й показати новизну наукового дискурсу вченого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості Київського національного університету імені Тараса Шевченка, провідний науковий співробітник Міжнародної школи україністики НАН України Олександр Григорович Астаф'єв (літературний псевдонім – Олесь Нічлава) народився 10 серпня 1952 року на мисі Лазарева в Хабаровському краї, де його батьки перебували на засланні. У непростій обстановці заслання, за трагічних обставин загинув його батько Григорій Астаф'єв. Після амністії мати Катерина Онищук (1928–2015) з дев'ятимісячним сином Олександром повернулася в Україну до села Вовківці Борщівського району на Тернопільському Поділлі, де жила до заслання й де проживали її батьки, переселені в 1944 році з села Дуброва Любачівського повіту (Польща).

Олександр Астаф'єв – майбутній професор Київського університету, у 1969 році закінчив Борщівську середню школу № 2, пішов служити до війська. У 1970 році після військової служби Олександр Астаф'єв вступив до Українського поліграфічного інституту імені Івана Федорова у Львові, де навчався на редакційно-видавничому факультеті. Тут він став учнем Мартена Феллера (1933–2004), відомого мовознавця й теоретика, який на засадах структуралізму обґрунтував теорію літературного редагування та виклав її в монографіях. Складний понятійний апарат учителя Олександр Астаф'єв засвоїв без труднощів, оскільки до цього часу цікавився та вивчав літературу, філософію й логіку Гегеля. У Львові О. Астаф'єв познайомився з працями Фердинанда де Соссюра, Лева Шерби, Клода Леві-Стросса та вивчав науковий дискурс представників Празької лінгвістичної школи.

Поглиблене вивчення різних літературознавчих тем припало на роки аспірантури О. Астаф'єва в Інституті літератури імені Тараса Шевченка НАН України (1982–1985). Тоді вчений написав низку статей про творчість Івана Франка, Олександра Довженка, Осипа Маковея та Мирослава Ірчана. Цікавився також творчістю польських письменників Юліушем Словацьким і Войцехом Жукровським, творчим дискурсом білоруського поета Алєся Рязанова. Саме тоді з'являються рецензії на поетичні книги, роздуми над Тлумачним словником української мови, огляди історичної й дитячої прози, памфлети та фейлетони. О. Астаф'єв бере участь у наукових конференціях різних університетських осередків України, виступає на Міжнародному з'їзді славистів у 1983 році. Після завершення аспірантури О. Астаф'єв за скеруванням Міністерства освіти України стає викладачем Ніжинського державного педагогічного інституту імені Миколи Гоголя, захищає кандидатську дисертацію з проблем української лірики, отримує звання доцента. Ніжинський період життя – це насичена сторінка наукової, літературної та громадської діяльності вченого. Він стає головою Ніжинського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, засновує і стає редактором видання «Просвіта», керівником інститутської літературної студії, директором Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою, який був відкритий у Ніжині в 1999 році за постановою Кабінету Міністрів України.

Про наукове зростання вченого, його авторитет дослідника й поета, про громадську активність пише професор Григорій Самойленко в книзі «Літературне життя Чернігівщини в XII–XX ст.» (Ніжин, 2003): «З 1986 р. О. Астаф'єв працював у Ніжині доцентом кафедри української літератури, захистив докторську дисертацію (1999) і став професором. У його творчості чітко визначились три основні напрямки: поетична, дослідницька і організаційно-видавнича. І в кожній із них він проявив себе оригінальним, самостійним і талановитим. Саме О. Астаф'єв постановив за мету відновити історичну справедливість щодо письменників діаспори, повернути їх твори до скарбниці національної культури, дати можливість нашим сучасникам побачити, яка велика культурна національна спадщина існує поза межами нашої країни» [с. 312–313].

У статті «Українського цвіту – по всьому світу» (Рідна школа. 2000. № 8) О. Астаф'єв

писав: «У 1993 р. товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка Ніжинського педінституту спільно з кафедрою української літератури розробило культурно-видавничу програму «Літературна діаспора», мета якої: відновлення історичної справедливості щодо письменників діаспори, силоміць вилучених з літературного процесу; повернення їхніх творів скарбниці національної культури; видання наукових і художніх творів українських письменників-емігрантів; наукова інтерпретація їхнього доробку і визначення його місця в історії української культури; вивчення архівних матеріалів; творчі контакти з письменниками і вченими зарубіжжя. Головними причинами появи цієї програми стали відповідна переоцінка цінностей на зламі ідеологічних систем, потреба подати об'єктивну картину літературного процесу» [с. 43].

Зароджені в Ніжинському державному педагогічному університеті (1986–2001) наукові настанови професора О. Астаф'єва почали здійснюватися багатоплановими дослідженнями вченого про українську екзильну літературу, зокрема про творчий феномен поетичного угруповання Нью-Йоркська група. Ці наукові настанови вчений розвивав і надавав їм нового наукового освітлення в Ніжині від 1986 по 2001 рік. У 2001 році свої наукові дослідження вчений переніс до Київського національного університету імені Тараса Шевченка, поглиблюючи їх як професор кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості. Загалом О. Астаф'єв є автором більше ніж 20 наукових праць на тему української літературної діаспори. У працях він виклав і обґрунтував найвагоміші практично-теоретичні знання, що стосуються існування екзильного літературного дискурсу. Велику частину досліджень ученого займає феномен Нью-Йоркської групи з її непростюю структурно-семіотичною перспективою художньої творчості. Тому в понятійному дискурсі про феномен Нью-Йоркської групи важливе місце в науковому фонді вченого посідають чотири наукові монографії: «Поети «Нью-Йоркської групи» (1995) [12, с. 30], «Лірика української еміграції: еволюція стильових систем» (1998) [6, с. 400], «Українська емігрантська поезія у структурно-семіотичній перспективі» (2000) [16, с. 268] і «Поетичні системи українського зарубіжжя» (2005) [13, с. 64]. У названих монографіях О. Астаф'єв звернув увагу на творчість української еміграції та літературу Нью-Йоркської групи в контексті їх повер-

нення до літератури над Дніпром. Учений показав історичну, літературну й семіотичну перспективи щодо вивчення творчості української еміграції. Різні еміграційні літературні угруповання та їхні видавництва він запропонував подати в хронологічному порядку, структуруючи їх та науково обґрунтовуючи. Такий науковий підхід давав ширше бачення творчого феномена екзильної літератури, зокрема письменників старшого покоління та Нью-Йоркської групи. Учений показував еміграцію на тлі вітчизняної літератури: шістдесятників, Київської школи й творчості українських дисидентів. Проте найбільше наукової уваги присвятив творчості Нью-Йоркської групи, яку вважав яскравою сторінкою української літературної еміграції. Адже група була дуже активна в літературному плані в місті Нью-Йорку, вона видавала престижний щорічник «Нові поезії» (1959–1971), мала власне видавництво, творила в дусі літературних напрямів сучасної світової літератури. Учений до українського літературознавства та історії української літератури повернув спадщину Нью-Йоркської групи й такі яскраві її імена, як Віра Вовк, Богдан Бойчук, Женья Васильківська, Емма Андієвська, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Патриція Килина, Роман Бабовал, Олег Коверко, Юрій Коломиєць, Марко Царинник і Марія Ревакович.

У цьому науковому контексті доречно буде покликатися на монографію О. Астаф'єва про творчість Нью-Йоркської групи «Лірика української еміграції: еволюція стильових систем» [6, с. 400]. У тій цінній монографії на основі структурно-семіотичного підходу вчений довів, що тексти поетів Нью-Йоркської групи належать до системи нереферентної (безадресно-некомунікативної) лірики, де поезія вибудовується за принципом «текст як текст», художній світ цілковито втрачає свою референтність і перетворюється в знак. Функція такої поезії – нереферентна або арбітральна. Такій ліриці притаманна симультанність і розмитість надзмістового вираження, яке найчастіше здійснюється на фонічному й графічному рівнях. Головними семіотичними класифікаторами тут є арбітральність, конвенція й символічний знак [6, с. 312–313].

У всіх наукових дослідженнях О. Астаф'єв запропонував когнітивні методи дослідження, бачені в аспекті міждисциплінарності. Науковець упорядкував термінологію стосовно української еміграційної лірики й надав їй доступного наукового консенсусу. Загалом у науковій роботі вченого відбулося широке

формулювання універсуму Нью-Йоркської групи та наукова інтерпретація моделі феномена групи. Учений бачив її через цілісну стратегію структуралізованих досліджень, але інтерпретував з університетських позицій, тобто через передачу знань студентам, аспірантам і майбутнім докторам філологічних наук. Ця стратегія О. Астаф'єва відкрила можливість пізніших наукових пошуків у монографіях і кандидатських дисертаціях, присвячених окремим поетам, членам Нью-Йоркської групи. Це були роботи Г. Сюті «Мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи» (1995); С. Водозлазкої, «Постмодерністські акценти у творчості Емми Андієвської» (2002); Т. Антонюк «Сюрреалізм як художній напрям в українській поезії ХХ століття (Е. Андієвська, Б.-І. Антонич, М. Воробйов, О. Зуєвський)» (2004); О. Смерек «Художньо-філософські шукання в романістиці Емми Андієвської» (2004); І. Зимомрі «Проза Емми Андієвської: психологічний дискурс» (2004); О. Шаф «Сонет Емми Андієвської в західноєвропейському контексті» (2007); В. Філінюк «Образне слово в системі поетичного тексту Емми Андієвської» (2006); І. Жодані «Інтерсеміотичність у творчості письменників Нью-Йоркської групи (Емма Андієвська і Віра Вовк)» (2007); Р. Галицької «Релігійно-духовний дискурс жіночої поезії 60-х років ХХ ст. (на матеріалі творів Емми Андієвської, Анни-Марії Голод, Ірини Жиленко, Зореслави Коваль, Ліни Костенко і Марти Мельничук-Оберраух)» (2008); І. Котика «Екзистенційний вимір людини в поезії Юрія Тарнавського» (2009) [4, с. 325–329]; М. Котик-Чубінської «Структура та образність поезії Юрія Тарнавського» (2011); Ю. Григорчук «Проза Віри Вовк: Виміри сакрального» (2016) тощо [27, с. 102]. У науковому погляді згаданих праць відбулася не лише синтез знань про окремих творців Нью-Йоркської групи, запропонованих ученим, а також практичне застосування різноаспектних модусів про багаторівневу структуру творчого феномена еміграційної літератури. У науковому модусі вивчався дискурс міфопоетики, переосмислювалися виміри сакрального й зіставилися концепти асиміляції архетипів. Це теми, яким у науковій роботі О. Астаф'єв присвятив багато уваги та надав напрями під їх вивчення своїм аспірантам чи просто науковим наступникам.

У 2003 році вийшла в харківському видавництві «Ранок» антологія української еміграційної поезії під назвою «Поети

Нью-Йоркської групи». Авторами антології були Олександр Астаф'єв та Анатолій Дністровий, перевидана у 2009 році. Це була перша в Україні антологія, присвячена творчості відомих українських поетів і письменників, які жили в еміграції – у США, Бразилії та Німеччині. В антологію ввійшли всі поети Нью-Йоркської групи, які творили незалежний канон української літератури другої половини ХХ століття в еміграції. Це були Е. Андієвська, Р. Бабовал, Б. Бойчук, Ж. Васильківська, В. Вовк, Патриція Килина, О. Коверко, Ю. Коломиєць, М. Ревакович, Б. Рубчак, Ю. Тарнавський і М. Царинник [7, с. 3–39].

Антологія «Поети Нью-Йоркської групи» (2003) відіграла важливу роль у поверненні українських еміграційних поетів і письменників, членів Нью-Йоркської групи до літературного дискурсу України. Це була багатотиражна, найповніша за змістом антологія, присвячена творчості українських еміграційних поетів і письменників другої половини ХХ століття. Феномен антології вченого залишається темою недослідженою з огляду на її недавню публікацію. Проте, як кожна авторська праця, антологія «Поети Нью-Йоркської групи» залишається для дослідників феномена Нью-Йоркської групи джерелом вартісних знань і літературних переоцінок. Це, можна сказати, візитівка творчості відомих українських еміграційних поетів і письменників. Наукова база пізніших досліджень про Нью-Йоркську групу визначена змістом харківської антології О. Астаф'єва. У контексті вибраних досліджень українських літературознавців, на неї покликувалися Ю. Григорчук, Т. Карабович, М. Ільницький, М. Ревакович, М. Ткачук, О. Смольницька та самі співтворці Нью-Йоркської групи, які займалися літературною критикою: В. Вовк, Б. Бойчук, Ю. Тарнавський і Б. Рубчак.

Антологія «Поети Нью-Йоркської групи» визначила в літературознавстві та історії української літератури культурологічну категорію про Нью-Йоркську групу як творчий феномен української літератури другої половини ХХ століття. Високий мериторичний рівень антології О. Астаф'єва наново відкрив індивідуальний літературний феномен українських емігрантів на тлі епохи. Антологія повертала українській літературі Нью-Йоркську групу в її яскравому творчому освітленні. На цьому етапі, з огляду на свіжість теми, в українському літературознавстві щойно визначається вартість антології «Поети Нью-Йоркської групи».

Головне наукове завдання скеровується в бік вивчення її змісту й безумовного повернення Нью-Йоркської групи до літературного дискурсу України. Тому відкритим залишається питання досліджень антології як помітного явища в українському літературознавстві та історії української літератури.

Антологія включала вступне слово О. Астаф'єва та широкий вибір творів Нью-Йоркської групи: Е. Андіївська, Р. Бабовал, Б. Бойчук, Ж. Васильківська, В. Вовк, Патриція Килина, О. Коверко, Ю. Коломисць, М. Ревакович, Б. Рубчак, Ю. Тарнавський і М. Царинник [7, с. 3–39]. Антологія видана як науковий підручник для університетів, вищих навчальних закладів України, філологів та істориків літератури, які вивчають українську мову й літературу. Вона мала інформаційно-методичний характер і літературознавчу семантику. У ній запропоновано широкий спектр творів Нью-Йоркської групи з друкованих в еміграції джерел, таких як індивідуальні збірки поезії, антологія «Координати» (1969), публікації в «Нових поезій» і журналі «Сучасність» [7, с. 3–39].

Оцінюючи феномен Нью-Йоркської групи, О. Астаф'єв запропонував у дослідженнях помістити поетів 60-х років і Нью-Йоркську групу в одній площині. Пишучи про Нью-Йоркську групу, О. Астаф'єв звернувся до її попередників, до пражан, поетів Євгена Маланюка, Олекси Стефановича, Оксани Латуринської, Наталії Лівницької-Холодної. З тими творцями зустрічалися члени групи після 1959 року в Нью-Йорку. Богдан Бойчук редагував збірки поезії Олекси Стефановича та Наталії Лівницької-Холодної, зав'язуючи з ними тісніші літературні взаємини. О. Астаф'єв зауважив, що «творча концепція неоромантизму празької школи була розкритикована Нью-Йоркською групою, незважаючи на близьку дружбу». Учений помітив, що члени Нью-Йоркської групи не оминули впливу неоромантизму, з якого вийшла старша літературна еміграція. Для групи була не чужа творчість поетів 60-х років, а особливо їх текстова безпосередність та образність. «Можна сказати, що поети Нью-Йоркської групи старалися бути модерністами, але кожен мав власний підхід до модернізму, експресіонізму чи екзистенціалізму. Варто підкреслити, що лірика членів групи тісно пов'язана з українською духовною традицією, оскільки в ній матеріалізувався архетип нашого народу» [7, с. 3–39].

Науковець ставить, отже, кілька істотних питань, які характеризують погляд на Нью-

Йоркську групу материкового літературознавства з перспективи часу та через літературну творчість і контекст взаємодії між собою. Незважаючи на авторську міфічність, яку плекала українська літературна еміграція, О. Астаф'єв указує на широкий спектр творчого процесу Нью-Йоркської групи [7, с. 3–39].

Дивлячись на антропологічне біополе антології «Поети Нью-Йоркської групи», треба сказати, що вона, безумовно, не вершить зацікавленість О. Астаф'єва екзильною українською літературою. Вона їх у науковому сенсі відкриває та надає їм нового освітлення. Свідчать про це інші багатоаспектні праці вченого: «Українська повоєнна еміграційна література: шляхи розвитку» [7, с. 60–82], «Переклади поетів Нью-Йоркської групи. Практика українського перекладу» (співавтор О. Лященко) [20, с. 18–19], «Поетичні системи українського зарубіжжя» [13, с. 64].

Висновки з проведеного дослідження. Метою статті було визначити важливість наукових досліджень Олександра Астаф'єва. Дослідження вченого зосереджені на феномені Нью-Йоркської групи, відкрили для українського наукового простору незнану творчу формацію модерної української екзильної літератури. Власне дослідження О. Астаф'єва закріпили в українській науці літературознавчу думку про феномен Нью-Йоркської групи. Хронологічний характер досліджень ученого показував, що літературна творчість Нью-Йоркської групи – це цілісний дискурс, карбований словом на тлі епохи і світової літератури. Крім того, О. Астаф'єв порівнював аспект творчості Нью-Йоркської групи з українськими поетами 1960-х років. Це була нова якість в українському літературознавстві після 1991 року, бо до того часу ніхто не порівнював творчі дороги материкової та еміграційної української літератури. Учений звернув також увагу на різні мистецькі впливи та вподобання Нью-Йоркської групи й шістдесятників. О. Астаф'єв не поминув також Київської школи – літературної формації з України, найближчої ідейно до Нью-Йоркської групи. Визначаючи спорідненість Київської школи й Нью-Йоркської групи, професор бачив її в таких аспектах, як непідкоримість і дисиденство (Київська школа) і модернізм і ностальгія (Нью-Йоркська група). Звідси, як він зазначав, виросла популяризація феномена обох літературних традицій [7, с. 3–39].

Безумовно, запропонована тема про визначення важливості наукових досліджень Олександра Астаф'єва буде мати в майбутньому

своє продовження. Нею будуть цікавитися майбутні літературознавці та історики літератури. До неї повернуться учні професора в різних університетських осередках України, і вони також визначать дискурс про рецепцію наукових праць ученого. Запропонують своє бачення аспекту самоідентифікації Нью-Йоркської групи як цілісного творчого феномена української літератури другої половини ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астаф'єв О. Гості з Мюнхена (І. Кошелівець, Е. Андіївська). Просвіта. 1993. № 3. С. 3.
2. Астаф'єв О. Європейський вимір української повоєнної літератури. Біблія і культура / ред. А. Нямцу (Чернівці). 2009. Вип. 11. С. 171–177.
3. Астаф'єв О. Засуджений до розстрілу (справа І. Кошелівця в архіві СБУ). Наш український дім (Ніжин). 2011. № 1. С. 4–9.
4. Астаф'єв О. З криниці ірраціонального: Рец. на книгу І. Котика «Екзистенційний вимір людини в поезії Юрія Тарнавського». Орнаменти слова: Розвідки, статті, рецензії / упор., післям. М. Зимомря. Київ – Дрогобич: Посвіт, 2001. С. 325–329.
5. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем. Київ: Смолоскип, 1998. 314 с.
6. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем: дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.01.01. Київ: Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 1999. 400 с.
7. Астаф'єв О. Міражний простір модернізму. Поети «Нью-Йоркської групи». Антологія / упор. О. Астаф'єв, А. Дністровий, післям. О. Астаф'єва. Харків: Ранок, 2003. С. 3–39.
8. Астаф'єв О. Міфопоетика Нью-Йоркської групи. Життя в світлі освіти. Науковий збірник на пошану Ярослава Грицьковяна / ред. І. Добрянський, М. Зимомря. Кіровоград – Кошалін – Торонто – Дрогобич: Посвіт, 2011. С. 98–124.
9. Астаф'єв О. Нью-Йоркська група. Українська література в школі (Чернігів). 1995. Вип. 1. С. 3–25.
10. Астаф'єв О. Нью-Йоркська група. Українська мова та література (Київ). 1998. Ч. 5. С. 8–12.
11. Астаф'єв О. Нью-Йоркська група: генеза назви. Слово і час. 1998. № 2. С. 14–18.
12. Астаф'єв О. Поети «Нью-Йоркської групи». Ніжин: НДПУ, 1995. 30 с.
13. Астаф'єв О. Поетичні системи українського зарубіжжя. Київ: Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2005. 64 с.
14. Астаф'єв О. Реляція «дійсність – сон» у поезії Емми Андіївської. Слово і час. 2002. № 9. С. 35–43.
15. Астаф'єв О. Секрети творчості: семантика марення. Українська емігрантська поезія у структурно-семіотичній перспективі. Київ: Наукова думка, 2000. С. 131–150.
16. Астаф'єв О. Українська емігрантська поезія у структурно-семіотичній перспективі. Київ: Наукова думка, 2000. 268 с.
17. Астаф'єв О. Українська повоєнна еміграційна література: шляхи розвитку. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze (Warszawa)*. 2008. Т. 25–26. С. 60–82.
18. Астаф'єв О. Художні координати Богдана Бойчука. Слово і час. 2002. № 12. С. 20–24.
19. Астаф'єв О., Дзюба І. Вовк Віра. Енциклопедія Сучасної України. Т. 4 – Київ: ЕСУ, 2005. С. 675–676.
20. Астаф'єв О., Лященко О. Переклади поетів Нью-Йоркської групи. Практика українського перекладу. Матеріали спецкурсу. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2007. С. 18–19.
21. Дзюба І. Бути собою – це на все життя: Передмова. Вовк В. Спогади. Київ: Родовід, 2003. С. 5–12.
22. Жодані І.М. Емма Андіївська і Віра Вовк: тексти в контексті інтерсеміотики. Київ: ВДК «Університет «Україна», 2007. 116 с.
23. Жулинський М. Художнє перевтілення реальності (про творчість Е.Андіївської). Літ. Україна. 1992. 19 берез. С. 2.
24. Зборовська Н. Час слізьми котився по зморщених обличчях каменів (Поетичне й непоетичне Ю. Тарнавського). Слово і час. 2000. Ч. 1. С. 88–91.
25. Ільницький М. Нью-Йоркська група. Ільницький М. Українська повоєнна еміграційна поезія. Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. С. 74–115.
26. Ільницький М. Нью-Йоркська група поетів і національна літературна традиція. Літературознавство: матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.) / відп. ред. О. Мишанич. Київ: АТ «Обереги», 1996. С. 449–457.
27. Карабович Т. Міфопоетика Нью-Йоркської групи: монографія / відп. ред. Р. Радишевський; наук. консультант О. Астаф'єв. Київ: Талком, 2017. 464 с.
28. Котик І. Екзистенційний вимір людини в поезії Юрія Тарнавського. Львів: Львівське відділення інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2009. 176 с.
29. Котик-Чубінська М.С. Структура та образність поезії Юрія Тарнавського / НАН України. Інститут Івана Франка; Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка; наук. ред. та автор передмови Є.К. Нахлік. Львів, 2011. 211 с.
30. Мацько В. «Конкуренція» альтернативних парадигм в жанрово-стильовій та поетикальній системі Віри Вовк. Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністські парадигми. Хмельницький: ФОП Заколотний М.І., 2016. С. 217–226.
31. Смольницька О. Проблема асиміляції архетипів (на матеріалі оповідань Віри Вовк «Родина» та «Ангел» зі збірки «Святий гай»). Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць. Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вип. 33. Ч. 2. Київ: Твім інтер, 2009. С. 680–692.
32. Тарнашинська Л. Емма Андіївська: «Все моє життя – це ходіння кризь стіни». Закон піраміди: діалоги про літературу та соціокульт. клімат довкола неї. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2001. С. 131–139.
33. Шаф О.В. Сонет Емми Андіївської в західноєвропейському контексті. Дніпропетровськ: Вид. «Овсяників Ю.С.», 2008. 171 с.

УДК 811. 111

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Кузнєцова Г.В., к. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і новітніх технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена проблемі мультимодального підходу до вивчення політичного дискурсу, зокрема його конститuentів. Подано стислий огляд залучення мультимодального підходу в лінгвістичних дослідженнях. Показано, що ознаки мультимодальності наявні в усіх конститuentах цього типу дискурсу. Досліджено прояв одного з інструментів політичної маніпуляції адресатом (так званих якорів) у лінгвістичному розумінні; доведено доцільність та актуальність обраного підходу до аналізу політичного дискурсу.

Ключові слова: мультимодальність, політичний дискурс, конститuent дискурсу, адресат, маніпулятивний вплив, модус мультимодальності.

Статья посвящена проблеме мультимодального подхода к изучению политического дискурса, в частности его конститuentов. Представлен сжатый обзор применения мультимодального подхода в лингвистических исследованиях. Показано, что черты мультимодальности присутствуют во всех конститuentах этого типа дискурса. Исследовано проявление одного из инструментов политической манипуляции адресатом (так называемых якорей) в лингвистическом понимании; доказаны целесообразность и актуальность избранного подхода к анализу политического дискурса.

Ключевые слова: мультимодальность, политический дискурс, конститuent дискурса, адресат, манипулятивное влияние, модус мультимодальности.

Kuznyetsova A.V. ON SOME ASPECTS OF STUDYING MULTIMODALITY IN A POLITICAL DISCOURSE

The article deals with multimodal approach to studying a political discourse, and namely to studying its constituents. A short review of multimodal approach application in linguistic research is presented. It is shown that multimodal traits are typical of all constituents of this type of discourse. The manifestation of one of the instruments of political manipulation the addressee (of the so-called anchors) is demonstrated in the angle of linguistics; the expediency and topicality of the chosen approach as to a political discourse analysis is proved.

Key words: multimodality, political discourse, discourse constituent, addressee, manipulative impact, multimodality mode.

Постановка проблеми. У сучасній науці мультимодальність потрактовується як здатність людини сполучати й сумішати в процесі пізнання та комунікації відразу декілька способів (що мають назву модусів) засвоєння світу й спілкування – вербальний, візуальний, кінетичний, або жестовий тощо. Основними типами мультимодальності є когнітивний і вербальний, і вони знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття мультимодальності стало мовознавчою цариною завдяки послідовникам М. Хелідея, які прагнули подолати постулат «мономодальності» в мовознавстві, традиційно займалася вербальними аспектами комунікації. Мультимодальний підхід зосереджений на взаємодії різних знакових систем. Зупиняючись на основних етапах генези цієї наукової царини, варто зазначити, що у вітчизняних лінгвістичних розвідках кінця ХХ – початку ХХІ ст. специфіку вербальних і невербальних засобів, які використовують і в усному, і в писемному мовленні, розгля-

дають, як правило, в межах паралінгвістики. Можна назвати також низку інших мовознавчих галузей, у межах яких вивчають засоби, що належать до різних семіотичних систем: графічну лінгвістику, лінгвістику тексту (зокрема креолізованого або полікодowego), невербальну комунікацію, візуальну лінгвістику або візуальну комунікацію [2].

Серед зарубіжних студій теперішнього століття найбільш вагоме значення належить роботам Гюнтера Кресса, Тео ван Леувена та Кері Джувіт, зокрема варто назвати такі розвідки, як “Multimodal Discourse” [16], “Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication” [18] і “Multimodality, “Reading”, and “Writing” for the 21st Century” [15], у яких обґрунтовано специфіку мультимодального тексту й дискурсу, окреслено їх диференційні ознаки. Незважаючи на ґрунтовність результатів, представлених в окремих дослідженнях, існує достатньо численна низка питань, що очікують на глибокий аналіз і детальне висвітлення. Зокрема, вивчення модусів мультимо-

дальності, типових для дискурсу загалом та для окремих видів і типів дискурсу залишається значною мірою завданням для дослідження. Адже, за Г. Крессом і Т. ван Леувенем, будь-який вид комунікації, відповідно, будь-який дискурс є мультимодальним [16].

Виникнення дослідницького інтересу до поняття мультимодальності детерміновано особливостями розвитку сучасного соціуму. У мовознавчих розвідках західних країн дослідження мультимодальності в дискурсі ґрунтується на залученні двох теоретичних парадигм: системно-функціональної граматики М. Хелідея й теорії когнітивної метафори Дж. Лейкоффа, які, у свою чергу, сприяли появі та генезі двох ключових напрямів аналізу: системно-функціональної візуальної граматики [17] і теорії мультимодальної метафори [13]. У студіях із цього питання відзначається, що розвитку мультимодальної комунікації активно сприяє інформаційна революція й постійне прагнення комунікантів шукати найоригінальніші способи самовираження задля привернення уваги та маніпуляції потенційною аудиторією [2; 14]. Тому звернення до феномена мультимодальності стосовно політичного дискурсу, яке не набуло дотепер достатньо серйозного висвітлення, видається доцільним та актуальним.

Постановка завдання. Метою розвідки є висвітлення залучення мультимодального підходу до вивчення конститuentів англomовного політичного дискурсу й показ актуальності такого підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень знаходиться у фокусі уваги протягом останніх двох десятиліть, що призводить до появи значної кількості мовознавчих робіт на матеріалі різних мов. Зазвичай термін 'політичний дискурс' розуміється у вузькому й широкому сенсах, в останньому випадку цей термін потрактовується так: політичний дискурс – це такий тип дискурсу, в якому як мінімум одна сфера – суб'єкт, адресат або зміст повідомлення – належить до політики як до сфери діяльності, включаючи також процес і результат генерації повідомлення/тексту й сприйняття позалінгвістичних чинників, що впливають на його генерацію й сприйняття [3]. Однак таке розуміння терміна доволі часто називають розширювальним, оскільки воно охоплює дуже багато політичних жанрів і піджанрів [9, с. 6], і, отже, сам предмет дослідження дає змогу залучення надзвичайно різноманітних

практик збирання матеріалу й власне технік дослідження.

Результатом значної кількості студій, присвячених рисам і властивостям політичного дискурсу та його конститuentів, були, зокрема, деякі спостереження про мультимодальність цього типу дискурсу, причому в аспекті мультимодальності вивчення набув в основному перший, стартовий, конститuent політичного дискурсу, а саме політик, який породжує цей дискурс, тобто політична особистість. Інтерес до цього стартового конститuentу виявився в лінгвістиці настільки високим [8], що деякі науковці зауважують, що політичний дискурс у мовознавчому аспекті фактично перетворився в лінгвістичне дослідження політичної особистості, яка розглядається як когнітивний і дискурсивний феномен [7, с. 1]. Такі чинники, як ораторські навички, вибір тем і мовленнєвих засобів, жести й міміка, спеціально створюваний імідж, що обов'язково включає елементи зовнішності, певні риси голосу політиків і залучення мовленнєвих тактик, становлять далеко не повний перелік чинників, пов'язаних із фактором мультимодальності під час вивчення політичної особистості [3; 10].

Наступний конститuent політичного дискурсу – повідомлення/текст, разом із процесом його генерації також має характеристики мультимодальності, й модуси мультимодальності повідомлення часто (якщо не завжди) взаємно накладаються на модуси мультимодальності стартового конститuentу політичного дискурсу (тобто політичної особистості), підсилюючи так маніпулятивний ефект обох дискурсивних конститuentів [1, с. 27–28]. Як приклад такого взаємного накладання модусів варто виділити використання ЗМІ, які становлять надзвичайно важливий модус як для стартового конститuentа політичного дискурсу (політичної особистості), так і для другого конститuentа (власне повідомлення); для обох конститuentів ЗМІ є широко вживаним засобом, що виявляється дуже ефективним для того, щоб, власне, дістатися до адресата (третього конститuentа) й учинити на нього необхідний вплив. Сьогодні роль ЗМІ в політичному дискурсі настільки значна, що науковці обґрунтовано говорять про медіазовану політику [22; 23], а також про те, що для більшості людей (тобто для адресата) ЗМІ є єдиним засобом, який дає їм змогу залучитися до політики загалом [11]. Наведені вище спостереження переконливо свідчать про те, що ЗМІ є таким фактором мультимодальності

(модусом), який актуалізує взаємне накладання й взаємопроникнення названих конститuentів політичного дискурсу. Іншими модусами мультимодальності, що також характерні й для стартового, й для другого конститuentу політичного дискурсу, є чинники, що лежать за межами власне мовознавства. Це різноманітні візуальні й мовленнєві характеристики політичної особистості, зокрема харизма (у випадку усної форми дискурсу), які іноді створюють більш помітний ефект на адресата (який є колективним адресатом), ніж сама промова політичної особистості [4, с. 205; 19, с. 105]. Так, за даними Г.Г. Почепцова, якщо дослідити ступінь впливу факторів, що впливають на формування точки зору про людину-оратора (в тому числі й політичну особистість) протягом перших 10–20 секунд промови, виявляється, що чинники змісту, які здавалося б мали відігравати найважливішу роль у цьому процесі, просто не встигають задіятися за цей короткий час. У результаті під час формування названої точки зору зміст повідомлення має 7% впливу, голос – 38% впливу і зовнішність – 55% впливу [5, с. 116; 21, с. 39]. Однак дискурсивні характеристики текстового конститuenta політичного дискурсу натепер ще всебічно й ґрунтовно не досліджені й тому становлять широке поле для наукового аналізу.

Взаємодію й взаємне перетинання модусів мультимодальності для двох конститuentів політичного дискурсу можна представити у вигляді схеми 1.

Мультимодальний аспект третього конститuentу політичного дискурсу – адресата разом із результатом сприймання ним повідомлення – сьогодні практично не вивчений. Саме в цій сфері виникає багато питань, що потребують дослідження й відповіді. Дослідники погоджуються в тому, що адресат політичного дискурсу – це колективний або множинний адресат [19, с. 211; 20], який зазнає маніпулятивного впливу переконання з боку першого й другого конститuentів політичного дискурсу. Саме через те, що адресат зазнає впливу переконання (дуже часто маніпулятивного впливу), можна припустити, що цей третій конститuent також поділяє модуси з першими двома конститuentами: сам зміст повідомлення (лінгвістичний модус), візуальні й звукові характеристики політичної особистості, такі як харизма, зовнішня привабливість/непривабливість, особливості голосу (нелінгвістичні модуси) й, можливо, ще низка інших. При цьому названі модуси становлять, на наш погляд, цікавий об'єкт дослідження.

Як ефективна зв'язна ланка між лінгвістичним і лінгво-культурологічним модусом мультимодальності можна назвати вивчення інтендованого вживання так званого змістового або когнітивного гачка, що базується на прийнятих і соціально поділених стереотипних поняттях, які використовує й експлуатує політична особистість у своїх промовах; у теорії комунікації це явище має назву **якоря** (термін Г.Г. Почепцова [5, с. 328]), вплив таких якорів має стосунок до сфери нейро-

Схема 1. Модуси мультимодальності

лінгвістичного програмування. Лінгвістичні й лінгво-культурологічні чинники таких якорів становлять практично невивчений об'єкт дослідження, тому становлять неабиякий інтерес в аспекті мовознавчого й не тільки мовознавчого пошуку.

Можна дослідити використання певних таких якорів, що мають потенційну маніпулятивну силу, у конкретних прикладах політичного дискурсу, зокрема на матеріалі передвиборних дебатів 2016 року між кандидатами на посаду президента США Гіларі Клінтон і Доналда Трампа. Ми виходимо з гіпотези про те, що вищеназвані якорі близько співвідносяться із соціально-культурними стереотипами, які мають національну специфіку й утілюються в політичному дискурсі в певним чином вербалізованих типових концептах. За даними Л.Л. Славової, на теперішній час для соціуму США такими концептами є AMERICAN(S), NATION, CHILDREN, TIME [6, с. 286], вербалізовані відповідними ключовими словами в промовах політичних особистостей.

Так, у третіх дебатах, коли темою розмови був Верховний суд США, спостерігаємо частотне вживання концептів AMERICAN(S) і NATION у мовленні Держсекретаря США Клінтон, що створює вищеназвані якорі, здатні впливати на аудиторію:

I have major disagreements with my opponent about these issues and others that will be before the Supreme Court. But I feel that at this point in our country's history, it is important that we not reverse marriage equality, that we not reverse Roe v. Wade, that we stand up against Citizens United, we stand up for the rights of people in the workplace, that we stand up and basically say: The Supreme Court should represent all of us.

That's how I see the court, and the kind of people that I would be looking to nominate to the court would be in the great tradition of standing up to the powerful, standing up on behalf of our rights as Americans.

У цьому невеликому фрагменті спостерігаємо вербалізацію концепту NATION шляхом уживання таких висловлень, як *our country, people in the workplace, all of us*, а також концепту AMERICAN(S), що актуалізується безпосереднім іменем цього концепту, а також висловом *our country*, який потенційно може актуалізувати й концепт AMERICAN(S), і концепт NATION.

Висловлюючи свою думку з того самого приводу, Доналд Трамп також удається до експлуатації названих концептів, однак частотність їх вербалізації є нижчою, наприклад:

Well, first of all, it's great to be with you, and thank you, everybody. The Supreme Court: It's what it's all about. Our country is so, so -- it's just so imperative that we have the right justices.

Something happened recently where Justice Ginsburg made some very, very inappropriate statements toward me and toward a tremendous number of people, many, many millions of people that I represent. And she was forced to apologize. And apologize she did. But these were statements that should never, ever have been made.

Тут виділені вислови можуть актуалізувати обидва концепти, і концепт NATION, і концепт AMERICAN(S), однак аналіз усього тексту скрипту третіх дебатів доводить, що частотність вищезазначених концептів, які реалізують суспільно-культурні стереотипи США, у мовленні Д. Трампа є майже удвічі нижчою, ніж у мовленні Г. Клінтон.

Нами наведено лише один невеликий приклад використання суспільно-культурологічного якоря в мовленні політичних особистостей, що становить повідомленнєвий/текстовий конституент політичного дискурсу. Такий якорі також виконує функцію модусу мультимодальності, реалізуючи зв'язок між повідомленнєвим/текстовим конституентом та адресатом політичного дискурсу. Видається, що представлений приклад свідчить про перспективність дослідження модусів мультимодальності окремих конституентів політичного дискурсу й цього типу дискурсу загалом, а також виявлення специфіки модусів мультимодальності стосовно окремих жанрів названого типу дискурсу.

Висновки з проведеного дослідження. Викладене вище дає змогу стверджувати, що політичний дискурс як лінгвокультурний феномен дає підстави відзначити специфічний характер його мультимодальності, яку можна уявити як багат шаровий набір характеристик-модусів, що взаємно перетинаються, взаємодіють й, очевидно, підсилюють одна одну, утворюючи таким чином складну соціально-когнітивну та лінгво-культурологічну єдність, яка покликана впливати, вражати, переконувати й маніпулювати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Егорченкова Н.Б. Стратегический потенциал мультимодальной интеракции в медиа-политическом дискурсе. Вестник Томского государственного университета. Серия «Филология». 2014. № 5 (31). С. 25–37.
2. Макарук Л. Специфіка сучасного англомовного мультимодального дискурсу. East European Journal of Psycholinguistics. 2014. Том 1. № 2.
3. Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? 2009. URL: <http://www.philology.ru/linguistics2/maslova-08.htm>.
4. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. Санкт-Петербург: Евразия, 432 с.
5. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: Рефл-бук, Киев: Ваклер, 2006. 656 с.
6. Славова Л.Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США – Україна: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
7. Славова Л.Л. Языковая личность в современном американском и украинском политическом дискурсе: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.17 «Сравнительно-историческое и типологическое языкознание». Киев, 2015. 36 с.
8. Слободенюк Е.А. Создание образа британского и немецкого политика в современном медиадискурсе Великобритании в аспекте оппозиции «свой – чужой»: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Нижний Новгород, 2016. 24 с.
9. Cap P. Legitimation in Political Discourse: A Cross-Disciplinary Perspective on the Modern US War Rhetoric. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2011. 170 p.
10. Chilton P. Analyzing Political Discourse: Theory and Practice. L.: Routledge, 2004. 226 p.
11. Fetzer A., Lauerbach G. Political Discourse in the Media. Amsterdam: Benjamins, 2007. 379 p.
12. Forceville C. (1994). Pictorial metaphor in advertisements. Metaphor and symbolic activity. 1994. № 9 (1). P. 1–29.
13. Forceville C. & Urios-Aparisi E. Multimodal Metaphor. Berlin: Mouton de Gruyter, 2009.
14. Forker D. Multimodality in Discourse Analysis. 2012. URL: <https://prezi.com/w8toaztdn2aj/multimodality-in-discourse-analysis/>.
15. Jewitt C. Multimodality, “Reading”, and “Writing” for the 21st Century. Discourse: studies in the cultural politics of education. 2005. Vol. 26. No. 3.
16. Kress, G. and Leeuwen T. Van. Multimodal Discourse. Bloomsbury: Academic, 2001.
17. Kress G. and Van Leeuwen, T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. London: Routledge, 2006.
18. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. London: Routledge, 2010.
19. Landert D. Personalization in Mass Media Communication. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014. – 294 p.
20. Nikishina E. Properties of the Addressee in the Speech Genre 'Reader's Letter to the Newspaper'. 2013. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2372025.
21. Sampson E. The image factor. L., 1994.
22. Tenscher J. Politik für das Fernsehen – Politik im Fernsehen – Theorien, Trends und Perspektiven. Politikvermittlung und Demokratie in der Mediengesellschaft. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1998. P. 184–208.
23. Triandafyllidou A. The European Public Sphere and the Media. Europe in Crisis. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2009. 210 p.

УДК 821

ДИЗАБІЛІТІ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ АНГЛІЇ

Маланій Н.І., к. філол. н.,
докторант кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Стаття присвячена питанню ненормативної тілесності у філософії, теології та культурі Середньовіччя. Розглядаються праці провідних мислителів і митців доби. Основою роботи є аналіз дизабіліті в англійському літературному дискурсі Середніх віків. Прослідковано основні проєкції тілесного Іншого крізь призму домінуючих моделей дизабіліті. Автор наголошує на важливості здійснення подальших розвідок із цієї проблематики для українських літературознавчих студій.

Ключові слова: дизабіліті, ненормативна тілесність, тілесний Інший, Середньовіччя, релігійна модель, соціальна модель.

Статья посвящена вопросу ненормативной телесности в философии, теологии и культуре Средневековья. Рассматриваются труды ведущих мыслителей и художников эпохи. Основой работы является анализ дизабилити в английском литературном дискурсе Средних веков. Прослежены основные проекции телесного Другого сквозь призму доминирующих моделей дизабилити. Автор подчеркивает важность осуществления дальнейших исследований по этой проблематике для украинских литературоведческих студий.

Ключевые слова: дизабилити, ненормативная телесность, телесный Другой, Средневековье, религиозная модель, социальная модель.

Malaniy N.I. DISABILITY IN THE HISTORICAL AND CULTURAL SPACE OF MEDIEVAL ENGLAND

The article is devoted to the question of non-normative corporeality in philosophy, theology and culture of the Middle Ages. The works of leading thinkers and artists of this age are considered. The basis of the work is the analysis of disability in the English literary discourse of the Middle Ages. The main projections of the corporal Other through the prism of the dominant disability models are traced. The author emphasizes the importance of further research of this issue for Ukrainian literary studies.

Key words: disability, non-normative corporeality, corporal Other, Middle Ages, religious model, social model.

Постановка проблеми. Падіння Західної Римської імперії в п'ятому столітті нашої ери призвело до тектонічних зсувів в адміністративно-територіальному, суспільно-політичному та культурному житті тодішньої Європи. Одні здобутки античної цивілізації були знищені та втрачені, інші ж адаптували до нових реалій. На попелищі старого світу постала нова доба – Середньовіччя, світоглядною основою якої стало християнство. Середні віки також багаті міжусобними війнами, які мали катастрофічні наслідки. Суспільства страждали від найрізноманітніших каліцтв, хвороб та епідемій. Ці сумнозвісні історичні події відбилися на культурі, філософії, мистецтві й літературі того часу. Винятком не став і туманний Альбїон.

У кінці XX – початку XXI століть із потужним рухом за права людей з обмеженими можливостями в розвинених країнах почало з'являтися чимало праць, присвячених як синхронному, так і діахронічному вимірам дизабіліті.

Постановка завдання. Зважаючи на малу вивченість медієвістичного компонента зазначеної проблематики в українській

гуманітаристиці, метою розвідки є аналіз представлення ненормативної тілесності середньовічним англійським історико-філософським і духовно-культурним дискурсами в широкому європейському контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Християнське віровчення стало фундаментом новоутворених держав Середніх віків. Теологічний і філософсько-літературний простір дизабіліті в середньовіковій Європі загалом та в Англії зокрема представлений постатями Августина Блаженного, Святих Ансельма Кентерберійського та Франциска Ассізького, Юліани Нориджської та Марджері Кемп.

Ключовим представником західної патристики є Блаженний Августин, або Аврелій Августин Іппонійський (354–430 рр. н. е.). Натхненний маніхейством та онтологією неоплатоніків, він систематизує власні погляди у «Сповіді» і «Про Град Божий» [1]. Останній твір є найбільш цінним для прихильників релігійної моделі дизабіліті, оскільки передає антропологічні погляди мислителя стосовно Іншої тілесності. У восьмій главі шістнадцятої книги він наводить різні приклади як

виготовлених людською уявою, переказами чи плітками, так і цілком достовірних типів дизабіліті: «... деякі мають одне око посередині чола; у деяких ступні звернені назад; інші мають природу обох статей: праву грудь мають чоловічу, ліву – жіночу [...] у інших немає рота, а підтримують вони життя тільки за допомогою дихання через ніздрі; деякі мають зріст висотою в лікоть, і греки називають їх, від назви ліктя, пігмеями; інші жінки вагітніють у п'ятирічному віці й не живуть довше восьми років»¹ [1, с. 122], «люди народжуються більш ніж із п'ятьма пальцями на руках і ногах» [1, с. 123], «живе людина, що має серпоподібні ступні, і на них тільки по два пальці; подібні ж має вона й руки» [1, 123], «Багато років тому на Сході народився чоловік, роздвоєний у верхніх членах і звичайний у нижніх. У нього було дві голови, двоє грудей, чотири руки, а живіт один і ноги дві, як в одній людині» [1, с. 123]. Августин полемізує із середньовічними суспільними стереотипами і просить не дивуватися тілесній монструозності чи каліцтвам. Церковний діяч указує на спільне походження всіх розумних істот незалежно від місця народження, кольору шкіри, фізіологічних чи психічних особливостей: «Але якою б не була й де б не народилася людина, себто тварина розумна і смертна, те, хоч би який мала незвичний для наших почуттів тілесний вигляд, колір, рух, голос, або як би не відрізнялася силою чи будь-якою частиною тіла, або якою б не було властивістю природи, ніхто з вірних не засумнівається, що вона веде початок від тієї єдиної першоствореної людини» [1, с. 122]. Автор, описуючи людські вади, наслідує стиль «Природної історії» Плінія Старшого. Проте він не обмежується тільки етнографічною стороною проблеми, а й прагне осягнути місце тілесних Інших у Божому задумі. Через концепти цілого та часткового, красивого й потворного філософ розкриває саму сутність ранньохристиянського бачення дизабіліті. Бог Творець як початок і кінець всього суцього, перебуваючи в кожній миті минулого, теперішнього і майбутнього, «сам знає де, коли і що слід або належало створити, відаючи, схожістю або відмінністю яких частин Він утворює красу цілого; той же, хто окинути поглядом цілого не може, дивується позірній потворності частини; тому що не знає, з чим вона узгоджується й до чого відноситься» [1, с. 123]. Незва-

жаючи на такі ліберальні погляди як для свого часу, Блаженний не бачить можливості для навчання людей з деякими типами дизабіліті, особливо глухих. Він уважав слух необхідним тілесним компонентом для пізнання Господа та Його Святого Письма. У трактаті «Про навчання оглашених» мислитель переконаний, що, хто «слухає нас, той слухає через нас Бога, починає вдосконалюватися й у моралі, і в знанні, бадьоро вступає на шлях Христа» [2, с. 163]. Оскільки вчення Августина було домінуючим у ранньому Середньовіччі, особи з ненормативною тілесністю були обмежені у своїх релігійних правах. Це призвело до їх часткового відчуження як церквою, так і більшою мірою тодішнім соціумом.

Ансельм з Аости (1033–1109) був Архієпископом Кентерберійським і батьком схоластики. Він є автором численних книг. Найціннішою для нашого дослідження є «Прослогіон» [3], де викладено його погляди на природу божественного. Мислитель розуміє Творця як «те, більше чого не можна собі уявити» («id quo maius cogitari nequit») [4, с. 332]. Ця теза відома у філософії як перший онтологічний аргумент. Його сутністю є пізнання Бога як вищої істоти через усвідомлення та уяву. У четвертій книзі «Як божевільний сказав в серці своєму те, чого не можна собі уявити» філософ розмірковує над словами з Книги Псалмів: «Безумний каже в своїм серці: «Немає Бога» [5, с. 648] (Пс. 53: 2). Опираючись на тексти Святого Письма й тодішні стереотипні уявлення про людей з обмеженими можливостями, а особливо психічними та когнітивними порушеннями, філософ виключає можливість осягнення ними природи Бога. Прерогатива надається здоровій більшості, оскільки їхній незатямлений розум не тільки не здатен заперечити існування Творця, а й пізнати Його природу: «Адже Бог є те, більше чого не можна собі уявити. Хто це добре розуміє, той, безумовно, усвідомлює, що це існує так, що навіть і в уяві не може не існувати. Значить, хто розуміє, що Бог так існує, не може уявити Його собі неіснуючим» [3, с. 10]. У такого підходу було чимало прихильників (Рене Декарт, Готфрід Лейбніц, Георг Гегель) і противників (монах Гауніло, Фома Аквінський, Девід Юм, Еммануїл Кант) як серед сучасників, так і наступників. Це бачення призвело до продовження практики відчуження тілесних Інших церковним кліром і середньовічним суспільством.

Франциск Ассізький (1181–1226) – це непересічна фігура європейського середньо-

¹ Тут і надалі іншомовні цитати з позначкою «» подаються в нашому перекладі – Н. М.

вікового християнства, чиє праведне життя стало прикладом смирення. На відміну від інших теологів, скромний монах не залишив розумних трактатів. Теорію він замінив практикою та служінням знедоленим, за що вірні шанують його як святого. Ми знаємо про його звершення з описів очевидців і послідовників, які часто порівнювали шлях сподвижника із земною дорогою Спасителя. Франциску була дана влада оздоровлювати тілесних Інших, про що засвідчує перша літературна згадка авторства Святого Бонавентури. У «Житті Святого Франциска Ассізького» відображені численні випадки прижиттєвих зцілень людей з дизабіліті: син солдата з уродженим каліцтвом з Тосканелли [6, с. 155], паралізований чоловік з Нарні [6, с. 156], спухлий з чотирьох років хлопчик з Ріети [6, с. 156], деформований хлопчик з Орті [6, с. 156], сухорука жінка з Губбіо [6, с. 156], сліпі дівчина з Беванї та жінка з Нарні [6, с. 156], хлопчик з плямою на оці в Болоньї [6, с. 157], монах з дивною невеликою хворобою [6, с. 157–158], жінка з важкими пологами в Арецо [6, с. 158–159]. Святий Бонавентура згадує також і посмертні дива, що приписують Франциску: воскресіння померлих, визволення з небезпеки смерті, корабельної аварії, ув'язнення, важких пологів, сліпоти чи інших хвороб [6, с. 189–251]. В іншому джерелі, а саме двадцять п'ятій і сорок другій главах антології «Квіти святого Франциска», згадується й відоме біблейське захворювання – проказа, від якого, як і Христос, виліковував святий [7, с. 60–61, 89–90].

За свої великі чудеса та допомогу людям з дизабіліті Спаситель удостоїв його стати першим стигматиком католицької церкви. Рани на тілі з'явилися не задовго до смерті в 1224 році під час свята Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього. Ця подія стала справжнім дивом, про яке збереглося багато свідчень. У живописі цю вікопомну подію зобразили митці доби Середньовіччя й епохи Відродження Джотто ді Бондоне («Легенда Святого Франциска: Отримання стигмат») та Ель Греко («Святий Франциск отримує стигмати»). У тринадцятому розділі «Свята стигмата» із «Життя Святого Франциска Ассізького» Святий Бонавентура в деталях пише: «Одразу на його руках і ногах почали проступати сліди від цвяхів, які він щойно споглядав у видінні Розп'ятого. Його руки і стопи в самій середині, здавалося, були пробиті цвяхами, так що сліди від головок цвяхів проявилися на внутрішній

стороні рук і на верхній стороні стоп, і вістрі зі зворотного боку. Головки цвяхів на руках і ногах були округлими й чорними, а вістрі – подовгуватими та зігнутими, немов їх вивернули. На правому боці, ніби пробитий списом, був слід багряного рубця, з якого часто сочилася свята кров, забарвлюючи його туніку» [6, с. 164]. Уже через два роки після смерті Франциск був канонізований папою Григорієм IX. Його місіонерство, проповіді й дива зцілень заклали основу інклюзивного підходу церкви до людей з обмеженими можливостями та сприяли подоланню їхньої алієнації середньовічним соціумом.

Юліана Нориджська (1342–1416) – визначна постать у християнській культурі та релігії Англії. Її твір «Одкровення Божественної Любові» [8] – це перша літературна пам'ятка англійською мовою, написана жінкою. Натхненна вченням отців церкви, затворниця розглядає Бога одночасно як Батька й Матір. У книзі, оперуючи численними трансцендентальними поняттями, як-от любов, авторка розмірковує також над сутністю Ісусового Втілення. Христос є носієм одночасно як Божественно довершеного, так і слабкого смертного людського тіла. Його досконала форма, сплюндрована каліцтвами і стражданнями, поставлена в один ряд із поневіряннями простих смертних. Юліані, якій довелося неодноразово за життя бути свідком середньовічних епідемій, приходили жахливі видіння ненормативної тілесності: «У цей час я побачила тіло, що лежало на землі, тіло, явленне важким і потворним, без форми й обрисів, як ніби це була роздута й обважніла маса смердючого багна» [8, с. 174]. Проте з потворності зароджується чудесне нове життя: «І раптово із цього тіла вистрибнуло абсолютно прекрасне створіння, маленька дитина, повністю сформована й оформлена, рухлива та жвава, біліша за лілію, котра швидко попливла вгору на Небеса» [8, с. 174]. Ці видіння уособлюють сутність її віровчення, в якому тілесне й духовне, прекрасне та потворне, дизабіліті й здорове, довершене та недосконале не стоять в антинормативних позиціях, а, навпаки, доповнюють і взаємоперетікають одне в одного. Здоровий може стати хворим, так і хворий може вилікуватися як тілесно, так і духовно. Під час своїх містичних переживань Спаситель являє Юліані Свою обітницю, яка по праву належить кожному незалежно від свого фізичного чи психічного стану: «Раптом вас позбавлять від усього вашого болю, від усякої вашої хво-

роби, від усього вашого захворювання та від усякого горя, і ви вознесетесь. І ви будете мати мене за свою винагороду. І ви будете сповнені радості, любові та блаженства. І ви не матимете болю, ніякої хвороби, ніякої вади, не бажання волі, але завжди радість і блаженство без кінця. Чого вам тоді засмучуватися, що ви страждали деякий час, бо це Моя воля й Моє поклоніння» [8, с. 173–174]. Цей заповіт є доказом безмежної Божої любові та милосердя, символом надії, сподіванням для всіх знедолених людей з дизабіліті.

У дискурсі ненормативної тілесності особливе місце належить ще одній духовній письменниці середньовікової Англії – Марджері Кемп (1373–1438). На відміну від своєї попередниці Юліани Нориджської, вона вела цілком світське життя, сповнене подорожами по святих місцях рідної країни та інших держав. Авторка не прагнула до усамітнення чи затворництва, а, навпаки, шукала натхнення в цілком мирських речах. Її досвід відтворений у «Книзі Марджері Кемп», яку багато англіцистів розглядають як перший зразок автобіографії з примітивними компонентами роману-подорожі. Проте, на думку професора Марини Ніколи, ця книга має синтетичну жанрову природу з елементами містицизму, видінь і житійної літератури. Її слід розглядати як духовну автобіографію [9, с. 23–24]. Поштовхом до написання твору стала хвороба Марджері, яку вона перенесла після народження першої дитини. Під час важких тілесних і психічних мук їй являється Христос. Будучи дружиною багатого торговця, вона належала до високого соціального прошарку. У сідмдесят четвертій главі Марджері Кемп змальовує випадок, коли Творець просить її довести свою любов і відданість через контакт із хворими, до яких вона відчувала лише ненависть і відразу: «Вона не могла витерпіти, побачивши прокаженого чи іншого хворого, особливо, якщо він мав якісь рани, що з'являлися на його тілі» [10, с. 232]. У цьому красномовному уривку розкрито подвійну сутність дизабіліті через її моральну та соціальну моделі. Недужі були ізольовані, відкинуті суспільством і належали до суспільного дна Середніх віків. Вони зазнавали подвійного тілесного та культурного відчуження. Письменниця, як багато її попередників, прирівнює тілесні недуги Інших до ран Спасителя. Духовні поневіряння та всеперемагаюча любов до Ісуса долають відразу: «Тепер вона почала любити те, що вона найбільше ненавиділа раніше, бо

не було нічого більш ненависного чи огидного для неї, коли вона в ті роки мирського достатку, ніж бачити прокаженого, котрого зараз через милосердя нашого Господа вона хотіла обійняти й поцілувати через любов до Ісуса» [10, с. 232]. Подібно Святому Франциску Марджері проявляє смирення та благочестивий послух, відвідуючи двох прокажених жінок. Вона, за прикладом Спасителя, цілує їхні рани й прагне розрадити в нещасті. Перемагаючи себе як забезпечена жінка та включаючи до свого внутрішнього простору виключених соціумом, авторка надихає нас усіх на духовне зростання.

Висновки з проведеного дослідження. У теологічному, філософському й літературному дискурсах Європи та Англії доби Середньовіччя можна простежити неоднозначне ставлення до людей з дизабіліті. Вони, як і в античні часи, належали до маргіналізованої більшості. Зовнішні прояви їхніх захворювань викликали страх і ненависть. Ці упередження посилювалися позицією раннях діячів церкви (Августин Блаженний та Ансельм Кентерберійський) стосовно неможливості навчання глухих чи божевільних. На противагу вкоріненим стереотипам виступає інклюзивний світогляд Франциска Ассізького, Юліани Нориджської та Марджері Кемп. Аналіз культурного простору Середніх віків з позиції релігійної й соціальної моделей дизабіліті підтвердив свою ефективність. Сподіваємось на появу нових досліджень англійської медієвістики, присвячених Іншій тілесності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блаженный Августин. Творения: в 4 т. Т. 4: О граде Божием. Книги XIV–XXII. Санкт-Петербург: Алетейя; Киев: УЦИММ-Пресс, 1998. 591 с.
2. Антология педагогической мысли христианского Средневековья: пособие для учащ. пед. колледжей и студентов вузов: в 2 т. / сост., ст. к разделам и коммент. В.Г. Безрогова, О.И. Варьяш. Т. I. Москва: АО «Аспект Пресс», 1994. 400 с.
3. St. Anselm. Proslogium; Monologium; An Appendix in Behalf of the Fool by Gaunilon; and Cur Deus Homo. translated from the latin by Sidney Norton Deane. Chicago: Open Court, 1903. 300 p.
4. Кентерберийский А. Сочинения / научный редактор В.М. Бакусев. Москва: КАНОН, 1995. 400 с.
5. Святе письмо Старого та Нового Завіт : Старий Завіт: повний пер., здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами / пер. І. Хоменко; мовна ред. І. Костецкий та інші. Рим: Видавництво ОО. Василян, 1963. 1070 с.
6. Bonaventure S. The life of S. Francis of Assisi. edited with a preface by the Archbishop of Westminster.

- London: R. Washbourne, 13, Paternoster Row, 1868. 253 p.
7. Цветочки святого Франциска Ассизского: сборник / ред. пер., вступ. ст. и коммент. Ю. Кулишенко. Москва : ЭКСМО-пресс, 2000. 475 с.
8. Julian of Norwich. Revelations of Divine Love. translated from the latin by. London: Kegan, Paul, Trench, Trüber & Co., 1902. 266 p.
9. Никола М.И. «Книга Маджери» М. Кемп как памятник ранней английской прозы. Вопросы теории и практики. Серия «Филологические науки». Тамбов: Грамота, 2017. № 10 (76): в 3 ч. – Ч. 3. – С. 23–27.
10. The Book of Margery Kempe / A modern version by W. Butler-Bowdon. Bungay, Suffolk: Richard Clay and Company, Ltd, 1940. 349 p.

УДК 811.111'367'38

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СПОТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Розенгарт Ю.В., аспірант
кафедри прикладної лінгвістики

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті йдеться про лінгвокогнітивні засади аналізу політичного дискурсу, аспекти взаємодії знань між мовцем та слухачем. Обговорено підстави для маніпулятивного впливу мовця на адресата на основі аналізу механізму стратегій політика. Результати дослідження засвідчили, що для мовця в політичному дискурсі властиве вживання дискурсивних маркерів, дейктичних одиниць, найпоширенішими серед яких є займенник «ми» – маркер ідентифікації політика з конкретною групою. Дискурсивні маркери (*as you know, we all know*) у функції прагматичних одиниць слугують засобами викривлення інформації. Уживання цих одиниць мовцем є намаганням створення ілюзії представлення знання як такого, що поділяється загальною аудиторією.

Ключові слова: політичний дискурс, знання, спотворення інформації.

В статье речь идет о лингвокогнитивных основаниях анализа политического дискурса, аспектах взаимодействия знаний между говорящим и слушающим. Обсуждены основания манипулятивного влияния говорящего на адресата посредством анализа механизма стратегий политика. Результаты исследования показали, что политику характерно использование дискурсивных маркеров, дейктических единиц, самым распространенным среди которых является местоимение «мы» – маркер идентификации политика с конкретной группой. Дискурсивные маркеры (*as you know, we all know*) в функции прагматических единиц служат средствами искажения информации. Использование данных единиц говорящим является попыткой создания им иллюзии представления знания как такого, которое разделяется общей аудиторией.

Ключевые слова: политический дискурс, знания, искажение информации.

Rosenhart Yu.V. EPISTEMOLOGICAL AND LINGO-CULTURAL ASPECTS OF INFORMATION DISTORTION IN THE POLITICAL DISCOURSE

The article deals with the issue of epistemological and lingo-cognitive bases of the political discourse. The speaker's manipulative impact is discussed within the framework of analyzing speaker's discourse strategy mechanisms. The results of the study revealed that politicians use discourse markers and deictic expressions likewise identifying the politician's role within a certain group. The discourse markers (*as you know, we all know*) are able to distort the information and their use by the speaker creates an illusion of the knowledge being shared by the general audience.

Key words: political discourse, knowledge, information distortion.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дискурс – особливо приваблива царина для прагмалінгвістичних, когнітивних, психо- та соціолінгвістичних студій сьогодення, адже він інкорпорує триаду понять: текст, мовлення, діалог. Проте дискурс – не примітивний набір ізольованих одиниць висловлювань, а цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць уживання мови [5, с. 86]. У розумінні І.С. Шевченко, дискурс – багатоаспектна когнітивно-комунікативно-мовна система-гештальт, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей та переконань (когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах / ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект) [9, с. 115–116]. О.І. Шейгал пропонує вважати дискурс «системою комунікації, що

має реальний і потенційний (віртуальний) вимір» [10, с. 11]. У нашій праці обрано інтегральний когнітивно-комунікативний вектор дослідження, позаяк він сприятиме кращому усвідомленню взаємодії когнітивно-психологічних рис мовця, його мотивацій, афектів із застосуванням мовленнєвих стратегій досягнення комунікативної мети.

Актуальною є думка про те, що розуміння в комунікації, так само як і значення, не є їхньою інгерентною властивістю. Натомість розуміння виникає на основі спільної дискурсивної діяльності суб'єктів одне з одним, а також інтеракції із об'єктами зовнішнього світу в межах їхнього перцептивного, когнітивного та афективного індивідуального та соціального досвіду [6, с. 44]. Отже, значення народжується у взаємодії, бо мовці домовляються про нього [13]

Вибір усного дискурсу як *матеріалу* нашого вивчення продиктовано тим, що

писемний дискурс, на протигагу усному, експліцитно програмований, планований та краще контрольований [11, с. 54]. Тому для нашого дослідження лінгвальних засобів нещирості політиків, що є *предметом* нашого вивчення, інтерес становить саме цей вид дискурсу, оскільки його характеризує великий ступінь спонтанності мовця і менша контрольованість породжуваного мовлення. Дослідження має за *мету* простежити й зафіксувати неочевидні тенденції – маркери спотворення інформації в мовленні політиків на основі аналізу вербальних даних їхнього дискурсу із елементами статистичних методів. Шляхом зіставлення одержаних даних дослідник може перевірити власні припущення щодо якості наданої інформації.

Аналіз досліджень цієї проблеми.

Головною метою критичного дискурс-аналізу, що реалізує регулятивну функцію картини світу, є вивчення способів, якими мова відбиває чи спотворює соціальне й природне середовище людини [1, с. 68]. Аналізуючи інтенціональні характеристики політичного дискурсу, О.І. Шейгал моделює спотворення інформації як градуальну сутність у вигляді двох шкал, що перетинаються: 1) повідомлення про факт – недовомки (часткове замовчування) – повне замовчування (приховування інформації); 2) правда (повна відповідність фактам) – часткове спотворення – відверта брехня (повне спотворення) [10, с. 191].

Маніпулюючи адресатом, адресант не дає йому змоги осмислити актуальне знання у вигляді прототипного (стереотипного) знання. Таким чином, в адресата порушена здатність «вхопити» актуалізоване знання, що є актуалізатором дискурсивної стратегії [8, с. 123]. Лише співпраця обох комунікантів посилює їхню індивідуальну здатність до встановлення зв'язку між актуальним та актуалізованим знанням, що забезпечує випрацювання спільних дискурсивних смислів як результату реалізації дискурсивних стратегій мовця, який разом із адресатом спільно конструює «значення у взаємодії» [див. докладніше 14].

Аналіз лінгвальних знаків як вербалізованих знань слугує своєрідним «портом» дискурсивної стратегії. Актуальне знання в розумінні І.Є. Фролової суголосне окресленому Т. ван Дейком поняттю загальних культурних знань [11]: обидва конструкти статичні і мають високий ступінь стабільності в соціумі; їх поділяють члени суспільства «за замовчуванням». Актуальне концептуальне знання в сукупності прототипного

та стереотипного є конструктом колективної свідомості – надбанням досвіду культурно-мовного колективу. Зберігаючись у пам'яті носіїв мови, це знання слугує ресурсом комунікативних практик представників певної лінгвокультури. Використання цього ресурсу представляє когнітивно-психологічний, індивідуальний процес, що відбиває специфіку «присвоєння» колективного знання окремою особистістю в конкретний момент її діяльності. Вербалізоване загальне колективне знання, відтак, слугує когнітивною основою дискурсивної стратегії, що реалізує індивідуальне (групове) знання. Отже, актуалізоване знання слід трактувати як дискурсивний конструкт – спонтанне функціонування фрагмента колективного досвіду в індивідуальній свідомості під час комунікативної взаємодії та його вербальне втілення [7, с. 164].

Особливий інтерес становлять одиниці, що спонтанно (неконтрольовано) утворюються в мовленні. Слід зауважити, що семіотичний простір політичного дискурсу як різновиду інституційного дискурсу охоплює три типи знаків: спеціалізовані вербальні, до складу яких входять політичні терміни, антропоніми; спеціалізовані невербальні, наприклад, символи; неспеціалізовані, які первинно не були зорієнтовані на цю сферу, проте внаслідок стійкого функціонування набули змістової специфіки. До складу останніх належать особові займенники [4, с. 281], які становлять інтерес у межах нашого дослідження.

Згідно з останніми дослідженнями Дж. Пеннебейкера і колег [13] щодо частотності використання особових займенників, у неправдивому дискурсі знижується питома вага особового займенника *І* (Я). Цей займенник здатен експлікувати стратегічний намір мовця полегшувати процедуру встановлення зв'язку між актуальним та актуалізованим знанням за посередництвом номінативних засобів відповідного фрагмента знання. Відсутність «перформативної експлікації» [7, с. 167] в комбінації із займенником *І* (Я) і слугує «маркером» відмови від комунікативного балансу в розмові, змінюючи якість наданої інформації.

У контексті максим Г.П. Грайса, якість інформації – один із основоположних чинників успішної комунікативної взаємодії, адже проблема неправдивості мовця тісно корелює з кооперативністю комунікантів [12]. Максима якості інформації передбачає, що мовець не має говорити того, що він вважає неправдивим, або того, для чого немає достатніх підстав. Порушення принципу коо-

перації з боку одного зі співрозмовників призводить до відмови від співпраці й імплікує перехід до стратегії маніпуляції з боку адресанта.

Привертає увагу сьогоденне зміщення акцентів у лінгвістичному тлумаченні стратегії в контексті новітньої когнітивно-комунікативної парадигми. Остання вимагає відмови від потрактування стратегії як втілення певного попередньо випрацюваного «плану дій», адже вибір слів під час породження мовлення свідомість контролює лише частково. Попри належність до сфери підсвідомості, ці комунікативні процеси залишаються розумними та зорієнтованими на досягнення певної мети [5, с. 28–29]. Відповідно, стратегії мовленнєвої поведінки лише частково свідомі, вони можуть бути контрольованими на рівні раціональної оцінки подій, що відбуваються [6, с. 46].

Інакше кажучи, можна говорити лише про частковий свідомий контроль мовця-політика під час реалізації його типових стратегій, серед яких назвемо керування враженням, позитивну самопрезентацію, збереження обличчя [11, с. 153]. Будь-який політик, який виступає з промовою перед публікою, висловлює свої особисті політичні переконання. Водночас, мовець звертається до аудиторії як представник партії чи політичного угруповання, відтак висловлює ставлення, ідеологічні погляди своєї партії, на протипагу іншій партії чи політичному угрупованню.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Логічним у подальшому дослідженні видається аналіз знань у контексті політичного дискурсу, адже «комунікація представляє «взаємообмін моделями світу», інтеграцію знань мовця в модель світу слухача, і навпаки» [1, с. 38]. У питанні циркуляції знань під час комунікації в межах політичної когніції потрібно розмежовувати культурне й групове знання та соціальне й особисте знання [11].

За Т. ван Дейком, існують загальні культурні знання, що поділяються різними групами конкретного суспільства, і знання, що їх поділяють специфічні групи. Перший вид знань – несуперечливий, сприймається без обговорення, за «замовчуванням». Власне, цей вид знань належить до «фактичного» прийнятого в соціумі стану справ. Поряд із цими, існують знання, що вважають «істинними» лише всередині конкретної соціальної групи, наприклад, учених, представників релігійної течії, партійних діячів тощо. Несу-

перечливість цього специфічного знання має місце лише в межах цієї конкретної групи, але ставиться під сумнів, щойно поширюється за її межами, де таке знання кваліфікують лише як «переконавання», «думку». У політичному дискурсі таке групове знання представники протилежних таборів уважають як «політичний погляд тієї групи» [11, с. 170]. Крім того, необхідно враховувати можливість комбінування мовцем специфічного й загального соціального знання. Саме до цього прагнуть політики – об'єднати ці знання, видати специфічні знання як загальні факти, що може розцінюватися як спроба маніпуляції. Отже, такий розподіл знань спонукає мовців у політичному дискурсі вдаватися до маніпуляцій, аби представити аудиторії й опонентам специфічне знання як загальне.

Маніпуляція спрямована на формування в носія картини світу спотвореного уявлення про дійсність із метою змусити його діяти в цілях, потрібних маніпулятору [1, с. 69]. У цьому контексті повідомлення мовцем неправдивих відомостей кваліфікуємо як різновид маніпулювання й створення спотвореної картини світу адресата.

Такі дискурсивні маркери знижують «поріг чутливості» адресата, зменшують його пильність та блокують здатність до критичного осмислення описуваних «фактів». Серед арсеналу засобів викривлення інформації слід назвати популярні серед політиків дискурсивні маркери, що функціонують як прагматичні маркери. Це, наприклад одиниці (*as*) *you know*, *we all know* і т. ін., що паралельно здатні виконувати сугестивну функцію «читання думок» [3] у складі засобів спотворення інформації (*information distortion*). Уживання цих одиниць мовцем є намаганням представлення знання як такого, що поділяється загальною аудиторією. Наприклад:

We're, you know, there's been few times where the military was more important than what it is right now...

You know, if you look at the numbers it's astronomically different [1].

Зі складу дейктичних одиниць найпоширенішим у політичному дискурсі є займенник «ми», що показує, з якою групою мовець себе ідентифікує. Така показна належність політика до групи не є об'єктивною, а є лише частиною стратегії окреслення «своїх» і «чужих», наприклад:

I enjoy success. And we're having tremendous success, as a country. We have some difficulties with respect to North Korea, the Middle East.

I inherited – and I've said it often – I inherited a mess. The country was having many different problems. Among them, the Middle East, ISIS, which we've done more with respect to ISIS in nine months than we've done in nine years. But we have really done, we have done, I would say eight months in eight years, to be specific. But we have done a really, really good job with the military. We're building up our military. We just had an over \$700 billion budget, which will be approved [1].

Як бачимо, типова для політичного дискурсу поляризація «нас» та «їх» відбиває не лише ментальні репрезентації щодо обговорюваних у дискурсі осіб, а й учасників комунікативної ситуації, представлених у контекстуальній моделі. Зазвичай, це політики, до групи яких належить мовець, та опоненти – представники інших, іноді недружніх, політичних партій.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, політичний дискурс науковці характеризують, з одного боку, як соціально-політичний феномен, а з іншого, – як контейнер особистісних рис конкретного політика, що виявляються у взаємодії його епізодичних ментальних моделей та необхідності поділяти спільні погляди певної політичної групи. Для мовця в політичному дискурсі властиве вживання дискурсивних маркерів, дійсних одиниць, найпоширенішими серед яких є займенник «ми» – маркер ідентифікації політика з конкретною групою. Така показна належність політика до групи не є об'єктивною, а є лише частиною стратегії окреслення «своїх» і «чужих». Дискурсивні маркери у функції прагматичних одиниць слугують засобами викривлення інформації. Уживання цих одиниць мовцем є намаганням створення ілюзії представлення знання як такого, що поділяється загальною аудиторією.

Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо аналіз засобів спотворення інформації на матеріалі інших типів дискурсу, а також гендерних пріоритетів у маркуванні структури неправдивого дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Е.В. Картина мира и матричное моделирование как базовый метод ее анализа. Как нарисовать

- портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Мартынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; под ред. И.С. Шевченко. Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. С. 59–105.
2. Иссерс О.С. Речевое воздействие. М.: Флинта: Наука, 2009. 224 с.
 3. Каліщук Д.М. Концептуальні стилі англomовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу президентів Дж. Буша мол., Б. Обама): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 20 с.
 4. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М.: Гнозис, 2004. 390 с.
 5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. М.: Гнозис, 2003. 280 с.
 6. Мартынюк А. П. Онтология языка в структурном vs. когнитивно-коммуникативном функционализме: субъект – объект и метод. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Мартынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; под ред. И.С. Шевченко. Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. С. 12–58.
 7. Фролова И.Е. Негулятивный потенциал стратегии конфронтации в англomовному дискурсе: дис. ... док. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2015. 508 с.
 8. Фролова И.Е. Конфронтация как стратегия англomовного дискурса. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Мартынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; под ред. И.С. Шевченко. Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. С. 148–205.
 9. Шевченко И. С. Концептуализация коммуникативного поведения в дискурсе. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Мартынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; под ред. И.С. Шевченко. Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. С. 106–147.
 10. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000. 367 с.
 11. Dijk, T. van. Discourse and Power. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2008. 256 p.
 12. Grice H.P. Logic and Conversation. Studies in the Way of Words. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991. P. 22–40.
 13. Newman M.L. Lying words: Predicting deception from linguistic style. Personality and Social Psychology Bulletin. 2003. № 29. P. 665–675.
 14. Thomas J. Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics. L.: Routledge, 1995. 224 p.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

15. Trump Unfiltered: The Full Transcript of the President's Interview With Forbes. URL: <https://www.forbes.com/sites/randalllane/2017/10/10/trumpunfiltered/#5c0ee0907a58>.

УДК 821.111'282.3 (414)

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ПОЕЗІЇ ТОМА ЛЕОНАРДА

Тетеріна Л.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської філології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Іванова З.О., студентка магістратури
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано засоби вираження національно-культурної специфіки за допомогою мультилінгвізму у віршах сучасних шотландських поетів. Наводяться результати аналізу використання мультилінгвальних елементів у вірші Тома Леонарда «Новини о шостій».

Ключові слова: мультилінгвізм, Глазговіанський діалект, мова меншин, національна ідентичність.

В статье проанализированы средства выражения национально-культурной специфики с помощью мультилінгвізма в стихах современных шотландских поэтов. Предлагаются результаты анализа использования мультилінгвальних елементів в стихотворении Тома Леонарда «Новости в шесть часов».

Ключевые слова: мультилінгвізм, Глазговіанський діалект, язык меньшинств, национальная идентичность.

Teterina L.M., Ivanova Z.O. PECULIARITIES OF USING MULTILINGUAL ELEMENTS IN TOM LEONARD'S POEMS

The means of expressing national-cultural peculiarities with the help of multilingualism in the poetry of contemporary Scottish poets are under analysis. The article presents the analysis results as for using multilingual elements in Tom Leonard's poem "Six O'Clock News".

Key words: multilingualism, Glasgow pater, language of minority, national identity.

Постановка проблеми. Явище мультилінгвізму в поезії здавна було предметом дискусій серед лінгвістів, літературознавців, поетів, психологів у багатьох аспектах: мультилінгвізм сприймався як спосіб перемогти обмеження однієї мови і створити велику космополітичну та інтернаціональну свідомість, як спосіб ствердити своє право писати вірші на двох і більше мовах (у випадку колоніального контексту), а також наголосити на національній або етнічній ідентичності, як засіб створення двох або більше літературних персон, як стилістична стратегія. Звичайно, завжди були поети-поліглоти, які писали окремі вірші різними мовами, не змішуючи їх. Інша практика – включення елементів (зазвичай слів або словосполучень) інших мов у віршований твір. Мовами, які найчастіше використовувалися у якості таких включень, були французька, німецька, грецька і латина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно під терміном «мультилінгвізм» розуміють як здатність людини користуватися декількома мовами, так і співіснування різних мовних груп на одній території. Як слушно зазначає А.І. Анісімова, мультилінгвізм – це ще й особливий тип мислення, який вбирає в себе культурні цінності декількох

народів, мислення, що є відкритим до діалогу [1, с. 56]. Мультилінгвізм вже давно став однією з ключових характеристик експерименту в літературі. Авангард або експериментальна поезія трактує мультилінгвізм як частину модерністської мрії про розрив із минулим із метою уявити можливе майбутнє. Модерністські поети загорілися «неймовірними фантазіями» – зібрати минуле, сьогодення і майбутнє в одному місці і часі [2, с. 80]. Звісно, можна розуміти мультилінгвальні експерименти в контексті літературного виконання транскультурної ідентичності і розглядати їх як спробу створити «транскультурну естетику» [3, с. 64].

Подібна думка висловлюється Н. Фатєєвою, яка вважає, що мультилінгвальні експерименти «пов'язані з пошуком універсальної поетичної мови». Досліджуючи цю особливість сучасної російської поезії, вона зауважує: «якщо початок ХХ ст. пов'язаний із футуристичною метою створення «заумної мови» на основі слов'янських коренів, то межа ХХ – ХХІ ст. характеризується появою «багатомовної» структури, в якій звукові послідовності належать одночасно до двох або більше мов, і поет ніби робить переклад із однієї мови на іншу. Таким чином, пошук

подібних звукових послідовностей на різних мовах призводить до загального розширення поетично-лінгвістичного поля» [2, с. 87].

Отже, мультилінгвальні експерименти в поезії спрямовані на дослідження потенційних можливостей (фонетичних, морфологічних, словотвірних, синтаксичних) різних мов, на їх взаємодію та на аналіз майбутньої перспективи їх розвитку в цілому [6, с. 57].

Порівняно новий різновид мультилінгвізму – експериментальна поезія з елементами лінгвістичної гібридизації, яка досліджує ефекти взаємодії різних мов. У цьому й полягає **актуальність** нашого дослідження. Літературна критика не цікавилася цими віршами; тим паче, відсутній аналіз лексико-стилістичних засобів використання явища мультилінгвізму. Тому **метою статті** вбачаємо дослідження мультилінгвальних аспектів у сучасній шотландській поезії на прикладі сучасного шотландського поета Тома Леонарда.

Завдання дослідження: 1) дослідити мультилінгвізм як характерну рису сучасної поезії; 2) проаналізувати вірш сучасного шотландського поета Тома Леонарда «Новини о шостій» в аспекті використання елементів мультилінгвізму; 3) простежити трансформацію звуків у глазговіанському діалекті порівняно зі стандартною англійською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для шотландських поетів, які використовують як англійську, так і шотландську (Роберт Кроуфорд, Річард Прайс, Девід Кінок), «розмова» двох мов є спільною темою; для них мова є полем гри. Це стосується і деяких молодших поетів, наприклад, Джекі Кей, яка у своїх поезіях змішує різні мови. Вона використовує давньошотландську у вірші «Fiere», діалект Шетландських островів – у вірші «The Knitter», діалект Глазго – у «English Cousin Comes to Scotland». Крім того, вона вживає сучасну мову Глазго і сучасну шотландську мову. «Я завжди намагаюся грати з мовою. Однією з найдивовижніших речей для поета є пластичність мови та її зміна залежно від зміни місця, прибуття нових людей» [5].

На думку Родерика Вотсона, складне переплетіння і взаємодія шотландської й англійської мов є джерелом дивовижної енергії і лінгвістичної пластичності «всупереч думці МакДіарміда, який приписував ці якості виключно шотландській мові. У сучасній шотландській мові є ще один рівень взаєморієнтації, який виявляється у багатстві діалектів, стилістичних реєстрів, гібридних

словосполучень і рим, які базуються іноді на шотландській, а іноді на англійській формі одного й того ж слова» [7, с. 165].

Так, Том Леонард змішує англійську лексику з міським розмовним діалектом західної Шотландії і все це подає у фонетичній транскрипції:

malung siz fuckt
bronch in is again
this moakin

Народившись у Глазго, Том Леонард несе в своїй творчості суто шотландські риси, чим дуже пишається, адже це частина його ідентичності. Будучи найбільш відомим та визнаним за свою збірку поем «Six Glasgow Poems», Леонард широко використовує міський розмовний діалект, аби поринути у ту атмосферу дійства, яка була притаманна людям робітничого класу. Він намагається висловити стурбованість тим, як соціум ставиться до людей цього класу. Пізніше у своєму інтерв'ю Леонард скаже, що він не відчуває себе представником цілої групи людей, лише гадає, що його наміри можуть бути неправильно розтлумачені, і це вже поза межою жартів [4, с. 70].

Гнів автора добре ілюструє його занепокоєність ставленням до робітничого класу. Така жорстка позиція Леонарда підштовхнула його до вираження своїх думок в «Six Glasgow Poems» та «Intimate Voices», де головним інструментом його гніву є використання міського розмовного діалекту лише з однією метою: бути почутим у суспільстві.

Звичайно, Том Леонард писав і вишуканою англійською мовою, або *Standard English*. Такі його вірші не аналізувалися, бо вони не несуть того емоційного забарвлення та настрою, яким наділені вірші, написані міським глазговіанським діалектом. Збірка «Six Glasgow Poems» побудована як послідовність подій, що змальовують енергію, життєву силу та стихійну природу цього діалекту. Головною причиною написання збірки поем «Six Glasgow Poems» на міському розмовному діалекті було відображення аутентичності шотландського народу, адже людині не обов'язково бути частиною літературної еліти або говорити вишуканою англійською («*Queen's English*»), аби писати чи насолоджуватися поезією.

Будучи представником робітничого класу та лівим за своїми політичними поглядами, він трансформує свої переживання щодо політичної ситуації в країні, а також пригнічення людей робітничого класу у своїй поезії.

Яскравим прикладом цього є вірш «Новини о шостій» («Six O'clock News») [9], де поет передає свій гнів за несправедливе ставлення до робітничого класу та шотландського народу в цілому через їхню мову та манеру спілкування, бо вони розцінюються як люди нижчого гатунку (*second-rate*) [8].

Сам вірш написаний Глазговіанським діалектом (діалектом міста Глазго). Зміст вірша полягає в тому, що диктор уявляє ситуацію, у якій він, використовуючи цей діалект, доповідає останні новини на каналі BBC, що виглядає іронічно, адже ніхто не повірить цим новинам, які промовляються Глазговіанським діалектом. Він стверджує, що є тільки один правильний варіант мови:

right way to spell
ana right way
To tok it. This
is ma trooth
yi canny talk
right

Леонард саркастичний у своєму розумінні: диктор промовляє такі слова *this is ma trooth* (*this is my truth*), натякаючи на те, що люди, які розмовляють на Глазговіанському діалекті, брешуть. Люди, які не здатні використовувати британський варіант мови, не знають всієї правди, і їм не можна довіряти взагалі, бо існує лише одна правда. Але автор вважає інакше, адже правда та істина одна, і неважливо, яким діалектом вона промовляється.

Таким чином, на перший погляд, вірш критикує людей, які говорять із регіональним акцентом та своїм діалектом. Однак вірш, який висміює Глазговіанський діалект, написаний саме цьому діалекті, тому його можна вважати іронічним – меседж вірша прямо протилежний словам диктора, тобто істина спотворюється, що досить часто буває з будь-якими новинами.

Чому у вірші згадуються такі рядки, і чому автор вибрав саме BBC новини?

thi reason
a talk wia
BBC accent
in coz yi
widny wahnt
mi ti talk
about thi
trooth

Можливо тому, що BBC інформують про новини без акценту і нейтральним тоном оповіді. Але тут новини промовляються незвичним для британців діалектом. Почуття, яке яскраво відображене у вірші, – це гордість

автора за свій діалект, який є унікальним, адже має власне підґрунтя та історію. Словами *jist wanna yoo scruff tokn* він підтверджує цю думку, бо слово *just* несе зневажливий тон та демонструє, як Леонард заперечує все, пов'язане з аристократами та «вершками суспільства», які вважають Глазговіанський діалект доречним лише для передання комічного ефекту, сам же Леонард стверджує, що ця говірка цілком придатна і для новин.

За своєю структурою вірш є одним нерозривним реченням без пунктуації та великих літер, що показує гнів та розлюченість автора. У кожному рядку не більше двох чи трьох слів, а це нашоухує на думку, що автор обмежений у своїх діях, у нього дуже мало простору, аби висловити свої думки. Тим самим Леонард порівнює рядки вірша з утиском його рідного діалекту британцями.

Рядки короткі, та є два повтори найважливіших рядків, які посилюють емоційну навантаженість та сенс вірша:

lik wanna yoo
scruff. Yi
widny thingk
it wuz troo.

Постійно використовуючи слова *troo* та *scruff*, автор намагається наголосити на важливості діалекту. Найголовніше слово у вірші – *scruff*, яке перекладається як «брудний, гидкий»; Леонард гнівно промовляє це слово і ніби викрикує, що Глазговіанський діалект має повне право співіснувати з британським варіантом мови.

Говорячи про особливості Глазговіанського діалекту, слід відзначити досить важливу рису – фонетичний рівень мови. Займенник *you* пишеться як *yi*, *I* як *a*, *your* як *yir*; *my* замість *tu*. Досить часто поет використовує *oo* замість *u* (звуки [u:], [ju:]) у таких словах, як *troo* (*true*), *trooth* (*truth*), *nyooz* (*news*) [10]. Цікавим є вживання *Yi widny wahnt* замість *You wouldn't want*, *If a toktaboot*, замість *if I talked about*. А в реченні *Yooz doant no thi trooth yirsellz cawz yi canny talk* (*You don't know the truth yourself cause you can't talk*) фонетичні зміни наявні в кожному слові: *doant* замість *don't*, *canny* замість *can't*, *yirsellz* замість *yourselves*, *no* замість *know*. Використовуючи такий широкий спектр фонетичних змін, Леонард бере за мету показати все багатство свого діалекту.

Диктор висловлює ставлення автора до заборон і табу щодо мови меншин, коли промовляє такі слова: *this is thi six a clock news thi man said*. Упереджене ставлення до людей,

які не розмовляють «правильною чистою мовою» (*talk proper*) – ось чим Леонард обурений і хоче передати це у вірші.

Автор використовує сленг та грубі слова – *scruff*, *widny*, *thirza*, *cawz* аби надати віршу ефекту за grubілости та звичайної, повсякденної мови (*roug hand common language*). Слово *scruff* [10] має особливо негативний тон, адже люди здатні вважати іншу людину неосвіченою лише тому, що вона розмовляє діалектом.

Основна емоція у вірші – це гнів поета: гнів на аристократів, які жадливо та зневажливо поводяться з робітничим класом та гнів на людей робітничого класу, адже вони дозволяють так із собою поводитися. Весь вірш адресований читачам, аби вони замислилися про своє упереджене ставлення до меншин, доказом цього є останній рядок *Belt up*, який викрикує оповідач, що означає *Shut up* (образлива форма слова «помовчати», «закрити рота») і звучить досить негативно та з гнівом, бо слово *belt* несе ідею покарання (*being hit / punished*) [10]. Таким чином, вірш закінчується на агресивній ноті.

У читача може виникнути суперечливе відчуття, адже, з одного боку, Леонард правий, що не слід утискати мову меншин та різні діалекти, але, з іншого боку, новини мають бути прочитані стандартним варіантом мови, аби всі зрозуміли їх. Питання, якого торкається автор, – у природі самих людей та в їх ставленні один до одного. Вірш написаний у 1975 р., однак проблеми, порушені Леонардом, є актуальними досі. Поет говорить про неприпустимість утискання мов меншин та різних діалектів.

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи вірш «Новини о шостій» сучасного шотландського поета Тома Леонарда, ми зробили висновок, що явище мультлінгвізму використовується поетом із метою показати роль та значення різних мов і діалектів у формуванні світогляду та стилю життя представників робітничого класу та різних етнічних спільнот.

Поняття явища мультлінгвізму в поезії є актуальним у сучасному гуманітарному світі та узгоджується із загальною тенденцією ставити культуру в центр наукових здобутків,

пов'язаних із вивченням людини та її світогляду. Дотримуючись принципів глобалізації та створюючи інтернаціональну свідомість як спосіб ствердити своє право писати вірші кількома мовами, митці слова сучасності наголошують і на національній або етнічній ідентичності як засобі створення двох або більше літературних персон або як лінгвістичній концепції. Тому перспективу **подальших наукових розвідок** вбачаємо в розширенні матеріалу дослідження та у вивченні поезії жінок, які роблять внесок у шотландську та британську поезію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анісімова А. Концепція мультлінгвізмів навчання іноземним мовам. Англїстика та американїстика : зб. наук. праць. Д.: Ліра, 2014. Вип. 11. С. 54–58.
2. Фатеева Н. Директории «По», «От» И ... «До» или Poetical Language in Progress. Поэтика исканий, или Поиск поэтики. Материалы международной конференции-фестиваля «Поэтический язык рубежа XX – XXI вв. и современные литературные стратегии» (Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 16–19 мая 2003 г.). М.: 2004. С. 79–90.
3. Фашенко-Такович В. Прорыв в языки: где искать и находить поэзию? Поэтика исканий, или Поиск поэтики. Материалы международной конференции-фестиваля «Поэтический язык рубежа XX – XXI вв. и современные литературные стратегии» (Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 16–19 мая 2003 г.). М.: 2004. С. 62–79.
4. Boddy Kasia, Barry W. Tom Leonard Interviewed in Glasgow. *Edinburgh Review*, 77, 1985. P. 59–71.
5. Kay J.. Jackie Kay talks writing and more with Lynn Davidson 19.06.2013. URL: www.bookcouncil.org.nz/Blog/General/Jackie%20Kay%20talk.
6. Teterina L. Multilingualism in contemporary British Poetry. *International Journal of Multilingual Education*. 2014. № 3. P. 56–63
7. Watson R. Living with the Double Tongue: Contemporary Poetry in Scots. *The Edinburgh History of Scottish Literature*. 2006. Vol. 3: Modern Transformations: New Identities. Edinburgh University Press. P. 163–175.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. Leonard T. *Six Glasgow Poems*. Glasgow: The Other People, 1969. 64 p.
9. Leonard T. URL: <https://s2mskirkwood.wordpress.com/2012/11/02/six-oclock-news-by-tomleonard/>.
10. *New dictionary of American slang* / edit. R.L. Chapman. N.Y.: Harper & Row. 1986. 658 p.

СЕКЦІЯ 4
СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 81'276.3

ВІДОБРАЖЕННЯ ВІТАЛЬНИХ ТА ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВИХ
ЦІННОСТЕЙ БУТТЯ В МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНГУ

Галаган В.В., старший викладач
кафедри української літератури
Херсонський державний університет

Мартос С.А., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри української мови
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано відображення мовної картини світу в лексико-семантичній системі молодіжного сленгу Херсона, зокрема вітальні й емоційно-почуттєві цінності буття; схарактеризовано лексичне поле вітальних вартостей (лексми на позначення чинників, які підтримують життя, а також назви гедоністичних чинників буття); детально описано емоційно-почуттєві цінності (задоволення, радість, веселощі); диференційовано вигуківі сленгізми на позначення позитивних і негативних емоцій; виділено окрему підгрупу вигуків, семантика яких визначається контекстом уживання.

Ключові слова: мовна картина світу, молодіжний сленг, вітальні цінності буття, гедоністичні чинники буття, емоційно-почуттєві цінності буття.

В статье проанализировано отображение языковой картины мира в лексико-семантической системе молодежного сленга Херсона, в частности биологической и эмоционально-чувственной ценности бытия; охарактеризовано лексическое поле жизненно поддерживающих ценностей (лексемы для обозначения факторов, которые поддерживают жизнь, а также названия гедонистических факторов бытия); подробно описаны эмоционально-чувственные ценности (удовольствие, радость, веселье); дифференцированы междометные сленгизмы для обозначения положительных и отрицательных эмоций; выделена отдельная подгруппа междометий, семантика которых определяется контекстом употребления.

Ключевые слова: языковая картина мира, молодежный сленг, биологические ценности бытия, гедонистические факторы бытия, эмоционально-чувственные ценности бытия.

Halahan V.V., Martos S.A. REPRESENTATION OF VITAL, EMOTIONAL AND SENSUAL VALUES OF BEING IN THE YOUTH SLANG

The article analyzes the representation of the language picture of the world in the lexical and semantic system of Kherson youth slang, in particular vital, emotional and sensual values of being. The lexical field of vital values (lexemes denoting the factors supporting life, as well as the names of hedonistic factors of being) is characterized; the emotional and sensual values (pleasure, joy, fun) and differentiated exclamation slengizms denoting positive and negative emotions are described in detail. A separate subgroup of exclamations is distinguished; the semantics of them is determined by the context of use.

Key words: language picture of the world, youth slang, vital values of being, hedonistic factors of being, emotional and sensual values of being.

Постановка проблеми. Мова є одним із символів стилю життя і слугує «діагностичним індексом», за допомогою якого індивід, що належить до визначеної групи, може визначити належність іншого індивіда. Символічні мовні засоби регуляції спілкування молоді зародилися через загострене сприйняття молоддю відтінків соціальної ситуації спілкування. Спілкуючись, молода людина має уявлення про образ співрозмов-

ника, його інтереси й вибирає висловлення залежно від освіти, досвіду тощо.

Норми цінності молоді є груповими, володіння ними стає обов'язковим і є способом вираження (уміння розбиратися в техніці, музиці тощо). Тут молода особа чуває себе захищеною від подібності на весь світ. Але водночас навіть у своїй групі доводиться засвоювати «правила гри», пристосовуватися до особливих комунікативних норм, тобто

зіштовхуватися з тим самим суспільним при-
мусом, від якого намагається втекти.

Молодіжна субмова – це символ належності до суспільної групи, лінгвальне виявлення її субкультури; засіб маркування належності мовця до певної соціальної (чи асоціальної) групи; мовний засіб виокремлення маленької групи у великому суспільстві.

Молодіжний соціолект з-поміж інших соціальних страт міста – чи не найскладніша мовна структура, оскільки він синтезує всі інші страсти, а також містить необхідний відбиток групової, індивідуальної мовотворчості й вікового мовного смаку. Підвищена рухливість лексичного складу, швидка змінюваність значної частини одиниць – одна з характерних рис молодіжного сленгу, що відрізняє його від інших мовних підсистем. Це й зумовлює актуальність дослідження молодіжного сленгу в певний час і в певному місті.

У сучасній семантиці та теорії пізнання, що ґрунтується на ролі мови в пізнавальних процесах людини, центральним поняттям є мовна картина світу. Мовною картиною світу прийнято вважати систему уявлень, характерну для певної мови, за допомогою якої мовці класифікують, інтерпретують навколишній світ. Мовна картина світу відіграє істотну роль у формуванні ставлення індивіда до світу, до суспільних подій і явищ, до соціальних суб'єктів, у виділенні індивідом «соціальних типажів» і формуванні ставлення до них. М. Міщенко стверджує, що «особливості мови різних соціальних і соціально-демографічних груп значною мірою відображають особливості сприйняття та ставлення до соціальної реальності, ціннісні орієнтації цієї соціальної групи. Крім того, особливості мови представників групи «трансляють» стереотипи світосприйняття, світоставлення і світооцінювання й закріплюють їх у свідомості як членів цих груп, так і тих, хто до них не входить» [1].

Специфіка соціально обмеженої мовної картини світу виявлена насамперед у вибірковості сфер номінування життєвого простору. Об'єктами номінування постають ті «шматки дійсності», що мають першорядну значущість для цього соціуму. Через денотативні сфери номінацій розкривається система культурних, етичних, естетичних, соціальних стереотипів у світосприйнятті носіїв молодіжного сленгу.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати відображення мовної картини світу в лексико-семантичній системі молодіж-

ного сленгу Херсона, зокрема вітальні й емоційно-почуттєві цінності буття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітальні цінності буття. Лексичне поле вітальних вартостей становлять два класи лексем: на позначення чинників, які підтримують життя, а також назви гедоністичних чинників буття.

Лексика, пов'язана зі споживанням їжі, включає низку дієслівних назв зі значенням 'їсти' (*давитися, жерти, крамсати, крисачити, трамбувати, хруммати, щокати*) та сленгізми на позначення родового поняття 'їжа' (*їдло, чавкало*). Сленгізми на позначення сну, снання в херсонському молодіжному сленгу репрезентовані одиницями *давати (давити) хropaка, здавати на пожежника, сапати, хрюкати, лягти на горбату*. Процес снання молоді люди сприймають не просто як перебування у фізіологічному стані спокою, коли повністю або частково припинена робота свідомості, а саме як відпочинок і бездіяльність.

Гедоністичні чинники молодіжного буття – усе, що пов'язане з насолодою – і тілесною, і духовною. «У тій картині світу, що може бути відтворена на основі всього масиву даних сучасної мови задоволення – це не «почуття» (або принаймні не просто «почуття»). Це позитивна почуттєва реакція; ... це радість тіла; ... це «я відчуваю, що мені добре»» [2, с. 149–150]. Каузатор задоволення молоді людини простий і конкретний: випивка, цигарки, наркотики, улюблена музика, відпочинок у компанії, танці, дискотека.

У молодіжному сленгу надзвичайно помітною є функціональність лексико-семантичного поля, пов'язаного з уживанням алкоголю. Частота використання лексем цього поля зумовлена насамперед не схильністю до пияцтва молоді, а включеністю алкогольної субкультури в сміхову культуру як таку: людина в стані сп'яніння, похмілля тощо викликає іронію, глузування [4, с. 199].

В. Хімік розглядає тривіальну процедуру розпиття спиртних напоїв як своєрідну соціально-культурну акцію й пов'язану з нею типову комунікативно-діяльнісну ситуацію, яка включає суб'єкти акції – комунікантів (хто разом випиває), об'єкт акції («спиртне»), а також власне акція вживання спиртного, стан сп'яніння, максимальне сп'яніння [5, с. 158].

Наповнення лексико-семантичного поля 'алкоголь' до найменших подробиць деталізує споживання алкоголю із супровідним комплексом дій, ситуацій, станів тощо. У моло-

діжному сленгу Херсона аналізоване лексико-семантичне поле формують такі сленгові найменування: 'алкогольні напої (спиртне) загалом' – *дизпальне, пальне, шнапс, джага, соняк*; 'алкогольні напої низької якості' – *сивуха, брага*; 'різновиди спиртних напоїв' – *водовка 'горілка'; куньяк 'коньяк'; шампаноза/шампаньйоза/шампаньйола 'шампанське'; сем, дядя сем, сам жене, самженель, чемар/чемир, чемергес 'самогон'; бірло, почкорін 'пиво'; 'пити спиртні напої, пиячити' — свинячити, ханурячити, колотися, нюхтарити, архати, гендерити/ганделити; 'напитися доп'яна' – набульбенитися, окосіти, насвинячитися, загубитися; 'випити небагато' – кликнути, прийняти дозу; 'придбати спиртне' – забути-литися/обутилитися, заправитися; 'людина в стані алкогольного сп'яніння' – *готовезний, непотріб, потухлик, стелька*; 'ступінь алкогольного сп'яніння' – *бейт/бейд/бейк, дригз 'сильний ступінь сп'яніння'; 'посуд для напоїв (переважно алкогольних)' – децельок 'пляшка 0,33 л'; грамомір 'склянка'*. У мовленні молоді м. Херсона побутують назви міфічних ігор *бутильбол, літербол*, у кожному мікрорайоні існує *п'яний куток* або *зупинка/станція/стоянка Бухайлівка/200 грамів* 'місце, де збираються з метою вжити спиртні напої'. Примітним є той факт, що аналізоване лексико-семантичне поле поповнюється за рахунок лексики жаргону наркоманів (*ширка, прийняти дозу, соняк*).*

Безумовно, має рацію В. Хімік, стверджуючи, що жаргонна лексика в такому функціональному аспекті набуває амбівалентної функції: з одного боку, вона розкріпачує мовця, звільняє від соціального напруження й надає відчуття мовної свободи, а з іншого – сприяє самоомані, надає пияцтву неадекватного флеру комічної забави, веселої розваги, тобто виконує роль своєрідного наркотику, діє подібно до самого спиртного [5, с. 191].

Серед гедоністичних чинників життя міської молоді проакцентованим є лексико-семантичне поле 'паління', проте власне назва дії 'палити' не актуалізується. У молодіжному сленгу Херсона значна кількість родових номінацій цигарок, напр.: *олівці, соска, папір, бамбук, гільза, швабри/шваблики, пихтьолка, чадильниця, цибарки, цибарелки*. Серед інших найменувань реалій цієї сфери в молодіжному середовищі актуальні 'затяжка цигарки' (*паратяг, хапок*) і 'прохання дати цигарку' (*розтабачка*).

Гедоністичним чинником молодіжного буття неодмінно постають активні форми

відпочинку – музика, танці, вечірка, кафе. У херсонському молодіжному сленгу функціонують такі одиниці зі значенням 'танці': *гепанки, скакалки, танці-шманці, тралі-валі*; помітно активізовані реномінації 'дискотеки': *бикотека, бокотека, брейкач, булкотруска, булкотряси, гамнодавка, дансер, денсач, дискар, диско, дискодригалка, дискокрутка, дископляски, дискотопталки, дістотека, дрискотека, костетруска, костітряска, цикодригалка*. Місця зустрічей молодих людей здебільшого пов'язані з організацією вечірок, на яких можна приємно, весело проводити час, часто зі спиртним або наркотиками, напр.: *бомбар; гульбан; зависалово/зависалівка; збіговисько; лоскотання; рандеву; сабантуй; штаб-квартира; торчуха; туса/туза; паті; Голівуд паті; двиг/движ, движняк/движуха*. З метою отримати задоволення, відпочити молодь відвідує кав'ярні. Нами зафіксована незначна кількість реномінацій 'кафе' з нейтральною й позитивною конотацією: *кафка, кубрик, яма*; більшість одиниць номінують кафе невисокого рівня з відповідними несхвальними й презирливими конотаціями: *баргелло, барижник/барижня, калфешка, кубляк, бидлан, ригальник, шинделик*.

Емоційно-почуттєві цінності. Задоволення, радість, веселощі – природні й бажані емоційні стани молодої людини, причини цих станів можуть бути різноманітними та несподіваними. Позитивні емоції в тезаурусі молоді насамперед пов'язані із задоволенням, насолодою, ейфорією, таким активним відпочинком, який дає змогу забути реальність. Стан емоційно-психологічного комфорту в молодіжному сленгу демонструють одиниці *кайф, балдьож, умат, відпад, нірвана, умоповал, офіг*. Емоційно-психологічний дискомфорт пов'язаний із труднощами, неприємностями, переживаннями, депресією, негативними емоціями, напр.: *напряг, облом, шняга, упад*. Лексеми *зависнути, відтягнутися, улетіти, кайфувати* інтерпретують емоційний стан людини – насолоду, задоволення, блаженство – як стан невагомості, відльоту, «зависання». Зв'язок таких жаргонних слів із лексикою наркоманів безумовний, однак у мовленні молоді ці слова, як і приховані за ними емоційні стани, нічого спільного з галюцинаціями наркоманів не мають.

Актуальним для емоційного життя молоді є сміх, який «постає чинником інтеракції, діалогу, товариського життя, що, по суті, відповідає онтологічному статусові сміху» [4, с. 201]. Доволі потужний синонімічний

ряд дієслів-сленгізмів і фразеосполук зі значенням 'сміятися, веселитися, дуріти' зафіксований у молодіжному сленгу Херсона: *дуркувати, вихвачувати, вихоплювати, вмирати, гигикати, дохнути, рвати кишки (рота), регачити, скалити бивні, тріщати, усі 32 показувати, ржати, уржатися, спіймати брехунчика*.

У молодіжному сленгу широко представлені слова й фразеологізми, що слугують для вираження мовцем у вигуківій формі позитивних емоцій (*ништяк, четкач, кле*), негативних емоцій (*кабздец кошеняті, бобик здох, смерть пташеняті*), а також емоційного вибуху, конкретний знак якого (позитивний/негативний) залежить від ситуації, контексту тощо (*мрак/мраки, чума, відпад, атас*). Окрему підгрупу творять вигуки, семантика яких цілком визначається контекстом уживання (напр.: *дик, йоли-пали*). Щоб зрозуміти емоційний стан мовця, необхідно враховувати екстралінгвальні чинники (інтонацію, жести, міміку). Вигуківі сленгізми тісно переплітаються з номенами молодіжного сленгу на позначення різноманітних ситуацій, і позитивних (вигідна, бажана, прибуткова тощо), і негативних (несприятлива, складна, невдала, небезпечна тощо), напр.: 'позитивна ситуація' – *маза, пруха, балдьож, бейдж, бомба, везуха, відпад, зашибуха, масть, нірвана, обалдос, підйом, супер, тема, умат, умоповал, фантастикус, фішка, халява, хені енд, шара, шняга*; 'негативна ситуація' – *зальот, завал, косяк, прольот, стрьом, стремалово, амба, армагеддон, вафлі, гроб з музикою, кабиця, капець, капут, каюк, кізяк, кранти, крематорій, кришка, маргарин, попасти в двері (в маргарин), мотика, пасочки, песець, підписалово, попандос, торба, торба ослику, упад, фініш, халена, хана, шняга, шухерня, йобевегедейка*. Зібрані в м. Херсоні молодіжні соціолектизми повністю підтверджують думку, що «полнос негативних емоцій на загал переважає в сленговій моделі світу» [4, с. 202].

На позначення емоційного стану 'відчувати страх' у молодіжному сленгу Херсона функціонують одиниці *стрьоматися, менжуватися, спіймати/зловити/схопити Кіндрата*.

Причина ж цього стану зазвичай не названа. Важлива не причина страху, боягузтва, не те, що або хто викликає цей стан, а сам цей стан, у якому соромно зізнатися навіть собі, яким нехтують, над яким зло й боляче насміхаються.

Мрія про щось нездійсненне проілюстрована в молодіжному сленгу фразеологізмом *розкатати губу*, від якого утворені номінації міфічного приладу *губозакатка* та неіснуючих ліків *губопідкотин*, напр.: *Збігай на Суворку – там губозакатку поставили (купи губопідкотин)*.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз мовної картини світу херсонської молоді дав змогу виділити ті «шматки» дійсності, її складники, «піки», які для сучасної міської молоді є найбільш значущими. Мовний матеріал повністю підтверджує висловлювання Б. Серебреннікова, що «чим більше людині доводиться зіштовхуватися з певною ділянкою або галуззю дійсності, тим інтенсивніше членується вона в мові» [3, с. 480]. Актуалізовані лексико-семантичні поля молодіжного сленгу в кожній лінвокультурі зумовлені національно-культурними, етнопсихологічними та іншими екстралінгвальними чинниками буття певного народу. Мовна картина молодіжного сленгу Херсона віддзеркалює загальні особливості українського, у якому лишаються поза увагою ті аспекти дійсності, що актуальні для молодіжних сленгових субкультур інших етносоціумів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міщенко М. Мова і політичне життя. URL: <http://www.ji.lviv.ua/searchFrameset.htm>.
2. Пеньковский А.Б. Радость и удовольствие в представлении русского языка. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва: Наука, 1991. С. 148–155.
3. Серебренников Б.А. Территориальная и социальная дифференциация языка. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка. Москва: Наука, 1970. С. 452–501.
4. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
5. Химик В.В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен. Санкт-Петербург: Филолог. ф-т СПбГУ, 2000. 272 с.

УДК 821.162.4-92.09«18»:7.041(=161.2:477.87)

ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ В СЛОВАЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ БОГУША НОСАКА-НЕЗАБУДОВА «ЛИСТИ З НЕВІДОМОЇ ЗЕМЛІ»)

Кобець Н.О., аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена проблемам рецепції образу України та українця в словацькій літературі. На матеріалі публіцистичного твору Богуша Носака-Незабудова «Листи з невідомої землі» розглянуто прийоми створення гетерообразу українця в словацькій подорожній літературі XIX ст., проаналізовано поєднання у творі упереджено-негативних стереотипів і безпосередніх і незаангажованих вражень очевидця мандрівки, наслідком яких є формування позитивного та привабливого ментального іміджу.

Ключові слова: компаративістика, імагологія, подорожня література, образ українця, стереотип, Закарпатська Україна.

Статья посвящена проблемам рецепции образа Украины и украинца в словацкой литературе. На материале публицистического произведения Богуша Носака-Незабудова «Письма с неизвестной земли» рассмотрено приемы создания гетерообраза украинца в словацкой путевой литературе XIX в., проанализировано сочетание в произведении предвзято-негативных стереотипов и непосредственных и незаангажированных впечатлений очевидца путешествия, следствием которых является формирование положительного и привлекательного ментального имиджа.

Ключевые слова: компаративистика, имагология, путевая литература, образ украинца, стереотип, Закарпатская Украина.

Kobets N.O. THE IMAGE OF THE UKRAINIAN IN SLOVAKIAN LITERATURE: IMAGOLOGICAL ASPECT (ON THE MATERIAL OF BOGUSH NOSAK-NEZABUDOV'S ARTICLES "LETTERS FROM UNKNOWN LAND")

The article is devoted to the problems of reception of the image of Ukraine and the Ukrainian in the Slovak literature. On the material of the publicistic work of Bogush Nosak-Nezabudov "Letters from an unknown land" the methods of creating a heteroimage of a Ukrainian in the Slovak travel literature of the 19th century were considered, the combination of prejudiced negative stereotypes and direct and unassociated impressions of a traveler, the result of which is the formation of a positive and attractive mental image.

Key words: comparativistics, imagology, travel literature, image of a Ukrainian, stereotype, Zakarpattia Ukraine.

Постановка проблеми. У колі теоретичних проблем сучасного літературознавства надзвичайно актуальними є проблеми літературної компаративістики, культурних зв'язків, що мали місце між представниками різних національних літератур, зокрема, імагологічний аспект цих взаємостосунків, цікавий насамперед творенням типологічних моделей гетерообразів, тобто образів «іншого» («чужинців»), як інонаціонального ракурсу бачення етнопсихології та ментальності географічного «сусіда».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До фундаторів імагологічної науки, яка виокремилась у специфічну галузь літературної компаративістики в 50–60-х рр. XX ст., зараховуємо Жана-Марі Карре та його учня М.Ф. Гюйяра, які дали поштовх для розвитку цієї нової компаративістичної галузі. В українському літературознавстві першим у дослідженнях звернувся до імагології Дмитро Наливайко [2; 3], який сформулював предмет та основні положення імагології, пізніше цю науку досліджували Микола Ільницький,

Василь Будний [1], Володимир Орехов [4] та ін. М. Ільницький і В. Будний визначають імагологію як «розгалужену систему споріднених дисциплін, що вивчають історичні, культурологічні, соціологічні, психологічні, політологічні аспекти витворених художніх і нехудожніх образів, за посередництвом яких учасники спілкування уявляють самі себе і партнера» [1, с. 349].

Літературний образ може репрезентувати як образ власного Я – автообраз, так і характеризувати образ Іншого – гетерообраз [8, с. 14]. У дослідженні ми звертаємося власне до гетерообразу українця.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити, якою є рецепція українця у словацькій подорожній літературі середини XIX ст., а також з'ясувати, чи має вона у своїй основі вже наявні усталені стереотипи про Україну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш повно особливості гетерообразів проявляються в подорожній, а також у документальній літературі, яка пізніше стала

прототипом сучасної журналістики. До подорожніх творів належать літописи, ходіння, описи мандрівок, щоденники, мемуари, листи тощо. Незважаючи на те що ця література інколи поєднує реалістичне з фантастичним, насправді вона містить у собі величезний матеріал про життя різних народів у різні епохи, дає опис географічних, етнографічних, історичних особливостей краю. Велике значення «літератури факту» підкреслює український літературознавець Дмитро Наливайко в монографії «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.»: «Книги мандрів, спогади, листи й щоденники людей, які побували й пожили у віддалених і мало відомих країнах, знайомили співвітчизників із життям різних народів, з їхнім побутом і звичаями, суспільним устроєм і культурою, причому, змальовуючи все це, в міру літературної обдарованості, конкретно й колоритно, вони тим самим наближали віддалені народи до своїх читачів, котрі, крім екзотичних дивоглядів, відкривали в житті цих народів багато й «свого», тобто схожого, близького чи аналогічного» [3, с. 13].

Серед великої кількості тогочасної документальної літератури, присвяченої Україні, найбільш відомими є «Щоденник» Е. Лясотти, «Опис України» Г. Боплана, «Подорожній щоденник» Д. Крмана, «Аннали Малоросії» Ж.-Б. Шерера, «Історія України та українських козаків» Й. Енгеля, «Листи з невідомої землі» Б. Носака-Незабудова.

Багатим на цікавий матеріал для імагологічного дослідження є публіцистичний твір маловідомого для українського читача словацького письменника Богуша Носака-Незабудова «Листи з невідомої землі», в якому зазначено цілу низку різноманітних національних кліше, що пізніше стануть основою для рецепції образу українця в словацькій художній літературі та літературній критиці.

Євангельський священник Богуш Носак-Незабудов (1818–1877) був для свого часу людиною енциклопедичних знань. Вільно володіючи латиною, англійською, німецькою, польською, сербською, хорватською та російською мовами, він перекладав твори Горация, Байрона, Шекспіра, Гете, Кохановського, Гоголя, Пушкіна, Лермонтова тощо. Поет, прозаїк, публіцист Б. Носак-Незабудов був активним організатором культурно-освітніх заходів для розвитку словацької молоді. Як член комітету Інституту словацької мови та літератури й учасник Національного руху Словаччини, він якийсь час працював літе-

ратурним редактором газети «Orol tatranský». Саме для цього видавництва й були написані «Листи з невідомої землі». Свою мандрівку Закарпатською Україною Богуш Носак-Незабудов здійснив на початку 40-х рр. XIX ст. за маршрутом Ужгород – Мукачево – Хуст. Маючи на меті оглянути найбільші міста Закарпатської України, письменник також не оминав своєю увагою й невеличкі села, які зустрічалися на його шляху упродовж цієї двотижневої мандрівки.

З перших рядків книги відчувається, що якісно відрізняє опис України Богушем Носаком-Незабудовим від подібних описів інших його співвітчизників, а саме насправді щире ставлення автора до гостинного краю та його мешканців. Намагаючись уникати упереджень, з любов'ю в серці й добрим почуттям гумору він мандрує українською землею, із суто євангельським терпінням сприймаючи все, що бачить.

Вражений красою дивовижного українського краю, Носак-Незабудов порівнює його з раєм на землі: «*lebo zem rusínska je opravdivý raj*» («тому що русинська земля – це справжній рай») [10] (тут і далі переклад наш – К. Н.), «*ako raj leží pred nami krajinka posypaná mestečkami a dedinami, ktoré sa okolo kopencov, mohylám ukrajinským podobných, rozkladajú.*» («ніби рай, лежить перед нами край, всипаний містечками і селами, які простягаються біля пагорбів, подібних на українські могили») [9]. Переповнений радісними відчуттями, письменник продовжує знаходити нові та нові епітети, аби якомога точніше донести до читача те, що він бачить своїми очима: «*Pohliadni, milý môj, na tie kvetnité záhrady a poteš sa, šmar okom po tých lúkach, ako sa menia, a po tom siatí, ako sa zelenie*» («Подивись, милий мій, на ці квітучі сади й потішся, кинь оком по цих луках, а після сіви, як усе зеленіє») [10]. І навіть місяць на небі в уяві автора усміхається цьому краю так мило, ніби русин дивиться на чорноброву дівчину.

Різними є враження Богуша Носака-Незабудова від кожного міста й села, в яких він зупинявся. Чесно та докладно ділиться він ними зі своїми читачами.

Першим зустрічає письменника-мандрівника українське місто Ужгород. Автор відразу відмічає мальовничість навколишньої місцевості. Але, згадавши минулі славетні роки цього насправді величного міста, Б. Носак-Незабудов із сумом змушений визнати для себе, що минули ті часи, коли місто було оточено

гучною славою й повагою. Письменник щиро співчуває місту, яке заслуговує на кращу долю, і плекає надію на повернення його минулої слави.

При цьому автор відверто невдоволений сучасним станом Ужгорода. Особливо дратує письменника кількість єврейського населення в місті, яке займається переважно торгівлею. Підсвідомо керуючись багатовіковим усталеним негативним стереотипом про євреїв, Богуш Носак-Незабудов навіть не має на меті знайомитися з кимось з них ближче й тому подає загальну усталену характеристику для всього єврейського кварталу в Ужгороді. І лише з притаманним йому гумором він зауважує читачеві, що варто бути уважним, аби не потрапити до чіпких рук купців-євреїв, вирватися з яких потім буде нелегко.

Наступним містом на шляху Богуша Носака-Незабудова стало місто Мукачево, живописні краєвиди якого, звісно, не могли залишити автора байдужим до їх краси. Автор захоплюється Карпатами, які купаються в сонячному морі; солов'ями, які співають так, ніби змагаються, хто з них найкращий співак; жайворонками, які співають, високо літаючи [9].

Відвідавши головну площу міста, Богуш Носак-Незабудов був здивований тим бурхливим життям, яке він тут побачив, а особливо розмаїттям національностей і мов, які лунали з різних боків ринку. З приємністю відмічає він для себе, що українську мову чути найчастіше: «*V meste tomto je na trhu (rinku) vždy živo. Na prvý pohľad vidí sa človeku, že je v daktorom hlavnom meste. Tak sa to všetko mrví aj na pláci, aj v uliciach. Jazykov všelijakých môžete počuť až nazbyt, ale sa rusínčina predsa najčastejšie ozýva. So slovenčinou sa premieňa nemčina a maďarčina. Aj po poľsky a po rumunsky tu i tam počuť*» («У цьому місті на базарі завжди людно. На перший погляд людині здається, що вона в якійсь столиці») [9]. Автор подає й цікавий і цінний з історичного погляду детальний опис національного вбрання різних народів (поляків, угорців, українців) середини XIX ст.

Зовсім інше враження справило на мандрівника місто Хуст. Богуш Носак-Незабудов був вельми розчарований тим, що зустрів тут, проводячи паралелі між станом міста й менталітетом його мешканців, автор із прикрістю доходить висновку, що місцеве населення не дбає ані про красу духа, ані про силу тіла.

Але, на відміну від великих міст, які не виправдали надмірних очікувань письмен-

ника, серце емоційного мандрівника пополнило звичайне українське село, «яке так спокійно лежить на схилах татранських, ніби його намалював художник» [9]. На жаль, суб'єктивні поетичні замальовки українських містечок створюють в уяві читача досить хибне зображення такої собі сільської ідилії, де панує єдність людини і природи, де багатство переплітається зі щедрістю й де відчувається велич минулих років, а люди живуть у мирі та злагоді між собою.

Задоволений побаченням, Б. Носак-Незабудов навіть порівнює українське село з мурашником, де невпинно вирує життя, акцентуючи на тому, що стільки життя, співу, любові і приязності.

Крім того, дбаючи про те, щоб у його читачів склалося належне уявлення про місцевість, якою він мандрує, Богуш Носак-Незабудов додає до своєї розповіді інформацію про живописні картини природи Західної України, письменник подає цікаву й докладну характеристику мешканців кожного регіону. Із цього опису зрозуміло, що більше, ніж загальний вигляд українських міст і містечок, Богуша Носака-Незабудова як літератора і священника цікавлять місцеві мешканці, з якими він радо й багато спілкується.

Відразу після приїзду до Закарпатської України письменник потрапляє під вплив усталеного позитивного стереотипу чарівної краси українських жінок (чорноброва, золотоволоса, круглолиця) і закріплює його для майбутніх поколінь іноземців в описах русинок: «*Na predmestí stretali sme krásne Rusínky s košmi na chrbtach. Tváre počerné a okrúhle, oči sivé, vlasy zlaté a tu i tam aj čierne, vzrast pekný a údy plné — pritom utešený a čistý hovor očarujú človeka. Ich pozdrav «Daj bože dobre utro» a «Daj bože dobro zdorovičko» milo uchu lahodí*» («У передмісті ми зустрічали гарних русинок із кошиками на спинах. Обличчя смагляві й круглі, очі сірі, волосся золоте, а зустрічалося й чорне, росту хорошого, а руки повні – при цьому приємна та чиста мова зачаровують людину. Їхнє вітання «Дай, Боже, доброго ранку» та «Дай, Боже, доброго здоров'ячка» мило вуху») [9].

Характеризуючи українських чоловіків, Б. Носак-Незабудов спирається на поширені уявлення про українця як кремезного й мужнього козака, простого, працюючого та мовчазного, чесного й самовідданого Батьківщині.

Мандруючи різними містами, Богуш Носак-Незабудов передусім зауважує таку

національну рису характеру українців, як сердечна гостинність, яку він порівнює з гостинністю своїх співвітчизників-словаків. Звертає увагу письменник й на те, як українські жінки займаються домашнім господарством. Із радістю відкидає він хибні уявлення, які, певно, побутували в його час, про неохайність і марнотратство русинок. І як доказ письменник додає до своєї оповіді докладний опис української хати, в якій йому довелося ночувати, підкреслюючи при цьому релігійність, охайність і хазяйновитість господарів: у кожному будинку на стінах висять образи святих, найчастіше це ікони Богородиці та святого Миколая; молодь спить у коморі, а теплу хату залишає старшим; при кожному будинку є сарай, де господар тримає сільськогосподарський інструмент [9].

Довершуючи портрет української жінки, письменник хоче показати читачеві, що не тільки красою багаті русинки, а й здатні виявити мужність і віддати життя за свою рідну землю. Саме такою Богуш Носак-Незабудов змальовує Любославу з легенди про річку Лаборець: не тільки гарною, а й вірною як своєму коханому, так і своїй Батьківщині. Проводжаючи свого нареченого до *«boja za zlatú slobodu»* (*«бою за золоту свободу»*) [10], вона надихає його словами: *«pekná je smrt' v krvavej bitke, ale prekliaty je život v rabstve!»* (*«краще смерть у битві, ніж життя в рабстві!»*) [10]. *«Dievčina rusínska, zaslúži víťazstvo taká krajina, ktorá je matkou tebe rovných detí»* (*«Дівчино русинська, така країна, яка є мамою тобі подібних дітей, заслуговує на перемогу»*) [10], з повагою зауважує про цю легендарну українку письменник.

Захоплений цікавою мандрівкою, Богуш Носак-Незабудов навіть у звичайних речах бачить щось незвичне. Так, зустріч з однією русинкою змусила його дивним чином згадати українську міфологію: побачивши дівчину, автор згадав про русалок. Письменникові до вподоби ті казкові оповідання й він жалкує, що сучасна йому поезія втратила чарівну красу стародавніх мотивів, і якби він навіть і хотів би, але знайти зараз щось подібне в колишньому вигляді майже неможливо.

У своїх роздумах на цю тему автор доходить висновку, що такі сусіди, як словаки й русини, повинні краще розуміти життя одне одного. При цьому Б. Носак-Незабудов чітко розділяє Східну та Західну Україну, називаючи мешканців Східної України українцями, а мешканців Західної України – русинами.

Не обходить свою увагою Богуш Носак-Незабудов і любов українців до пісні. Керуючись і відомими йому фактами, і власним досвідом, автор з упевненістю доводить читачеві, що пісня є невід'ємною частиною життя русинів і сила її полягає в тому, що вона своєю щирістю чарує кожного, хто її чує [10].

Як євангельський священик, Богуш Носак-Незабудов, перебуваючи в іншій країні, звісно, знайомиться й із місцевою церквою та її служителями. Передусім він відмічає, що в русинському краї вздовж дороги стоять хрести з розп'яттям Ісуса, що підтверджує його думку про щирю побожність місцевого населення. Але справжня невимовна радість охоплює мандрівника, коли він уперше бачить русинську церкву. Порівнюючи її з темними німецькими готичними храмами, він зізнається, що навіть не очікував побачити тут стільки світла й невибагливої краси. Після детального опису оздоблення українського храму, в якому авторові найбільше сподобався іконостас, Богуш Носак-Незабудов зізнається, що йому дозволено було зайти навіть до святилища, хоча він чув, що в інших церквах це заборонено.

Аналізуючи все це, автор доходить висновку, що русини, з одного боку, набожні і що безпідставно угорці та євреї вважають їх нерозумними, а, з іншого боку, цей народ є надто легковірним і, що гірше за все, занедбаним.

Але не тільки духовних отців Богуш Носак-Незабудова звинувачує в занедбаності народу. Керуючись загальновідомими антисемітськими стереотипами, він вважає, що єврейське населення теж певним чином винне в нещастях русинів.

Значною проблемою в становленні русинської державності Богуш Носак-Незабудова справедливо вважає засилля іноземних урядників, що не поважають народ, яким мали б опікуватися, називаючи його *«celkom zbesnelým»* (*«абсолютно скаженим»*) [9]. Письменник дивується тим словам про місцевих мешканців, які він чує від службовців-німців. Автор цілком упевнений, що для того, аби країна процвітала, керувати нею повинні люди, зацікавлені долею свого народу. Письменник висловлює надію, що тоді, ймовірно, стане можливим відродження цього величнього, але занедбаного краю: *«Ale hýbanie toto bolo len telesné – život duchovný nežiaril ešte z tváre tohto krásneho, ale zanedbaného ľudu! Ej, ale príde čas, keď sa ozývajú budú zelené tatranské hory piesňami národa osvieteného, vzdelaného, slávneho!»* (*«Але рух був лише фізичним –*

духовне життя не зашкодило обличчю цього прекрасного, але занедбаного народу! Геї, але прийде час, коли зелені татранські гори озвуться піснями нації просвіченої, освіченої, славетної!») [9].

Опікуючись долею спорідненого народу і щиро йому симпатизуючи, Богуш Носак-Незабудова закликає читачів не вірити брехливим чуткам про русинів, а, як і він, мати змогу самому переконатися в їхній доброзичливості та гостинності.

Але найбільше Богуша Носака-Незабудова цікавить життя простого українського селянина. Із сумом він вислуховує старого русина, який скаржиться на свою важку долю. Письменник щиро заклопотаний нещастями цього терпеливого народу, який покладає все своє життя на важку марну працю, котра не приносить йому ані задоволення, ані статків: *«len som to ľutoval, že ste Vy nie tu, aby ste ich ťažoby z ich úst počuli. Hnevom by ste sa rozpálili a žalosťou by sa srdce Vaše naplnilo – žalosťou nad utisnutým týmto národom!»* («Я лише пошкодував, що ви не тут, щоб почути про їхню важку долю з їхніх вуст. Ви б розгнівалися, а серце б наповнилося жалістю – жалістю над пригнобленим цим народом!») [9].

Підтверджуючи цим усталений національний стереотип працьовитості українського народу, автор додає до нього рису беззмістовності такої роботи, яка не змінює життя працьовитої людини на краще, а, навпаки, руйнує мрії та долі.

Контрастним описам багатой української хати й домашнього господарства постає усталене уявлення про неймовірну бідність населення Закарпатської України. Але, помандрувавши країною та ближче познайомившись із її мешканцями, Б. Носак-Незабудов доходить висновку, що причиною цієї бідності є швидше не важка праця, а схильність до пияцтва [9].

Підтверджуючи таким чином усталений негативний гетерообраз українця-пияки, письменник намагається знайти причину цього явища й засоби позбавитись від нього, адже, як стало відомо авторові, навіть у тюрмах русини сидять переважно через злочини, скоєні ними в стані сп'яніння: *«Rusíni sedia aj so Slovákmi najviac pre také zločinstvá, ktorých sa v opilstve dopustili. Odstráňme krčmy, zakladajme spolky miernosti a uvidíme, že pomaly sa aj tieto hriechy vykorenia»* («Русини сидять зі словаками найчастіше за злочини, які вони вчинили сп'яну. Закриємо корчми, створимо

товариства благодущності й побачимо, що й ці гріхи повільно викорінюються») [9].

З розмови з одним селянином Богуш Носак-Незабудова дізнається, що русини у своїй пристрасті до алкоголю звинувачують не себе, а євреїв, яких називають не інакше як *«židovskij čort»*. Аргументи, якими місцеві мешканці намагаються виправдати свою згубну звичку, письменник справедливо вважає несерйозними, легковажними й такими, що характеризують їх як людей безвідповідальних і неспроможних до рішучих дій. Тому Богуш Носак-Незабудов підсумовує, що в усіх своїх негараздах і бідності русини винні самі, оскільки небажання керувати власним життям призводить до того, що ним керують інші, але вже у свій спосіб.

Але при цьому письменник розуміє, що його спроби переконати співрозмовників-русинів у необхідності самостійно керувати своїм життям є марними, адже насправді вони не хочуть ніяких змін і не готові до них: *«Ale oni vrtili hlavami a hovorili: ľahkie slova, ťažka robota. «Len vy pracujte», pokračoval som d'alej»* («Але вони хитали головами й казали: «Легше сказати, ніж зробити». «Ви просто працюйте», – продовжував я») [9].

Глибинні причини такої неоднозначної та незрозумілої для сторонньої людини поведінки Богуш Носак-Незабудов убачає в складному характері всього слов'янства, якому, як він вважає, властиві крайнощі у вияві своїх почуттів. Тільки цим письменник пояснює те, що в цих землях бідність межує з багатством, працьовитість – із безвідповідальністю, набожність – із пияцтвом, а мужність – із підступністю [9].

Завершує свою мандрівку Богуш Носак-Незабудов прогулянкою на плоту Тисою, яка повертає письменника на думки про ті історичні події, що відбувалися колись на її берегах. Відлунням величного минулого Закарпатської України здається йому постать старого гуцула, якого автор зображає людиною, наближеною до природи, мудрою й набожною.

Ще раз оглядаючи гостинний край, письменник-мандрівник нагадує своїм читачам, що його землі споконвіку належали русинам, які, прийнявши християнство, заклали тут основи своєї державності. Богуш Носак-Незабудова наголошує на тому, що немає жодної письмової пам'ятки, яка б це заперечувала, і що тільки з ненависті угорці не згадували українців у своїх стародавніх літописах.

Із сумом у серці Богуш Носак-Незабудов прощається зі Закарпатською Україною та

її мешканцями: «*ja nevol'ky musím sa rozlúčiť s drahou zetou rusínskou!*» («мимоволі я повинен розлучитися з дорогоцінною землею русинською!») [9]. Цілком задоволений мандрівкою та враженнями, які вона йому надала, письменник із радістю запевняє своїх читачів, що земля ця є щедрою, багатою та гостинною.

«*Oj, bratia Rusíni, nebojte sa, ved' i tam, kde pridete, nájdete azdaj rodinu!*» («Ой, брати-русини, не бійтеся, адже і там, куди прийдете, напевно знайдете сім'ю!») [9], – звертається Богуш Носак-Незабудов до українців, маючи в серці велику надію на майбутнє щире добросусідство України та Словаччини.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи дослідження, можемо зробити висновок, що автор сприймає Україну як невід'ємну, але й самодостатню частину Угорської імперії, як країну, близьку за духом і розвитком його власній Батьківщині. Убачаючи багато спільного в побуті та звичках українців і словаків, письменник радо відкидає відомі йому усталені негативні уявлення про місцевих мешканців, коли не знаходить їм фактичного підтвердження.

Отже, загальна картина гетерообразу України й українця в творі Б. Носака-Незабудова постає внаслідок складного та суперечливого поєднання як сформованих і певною мірою вже усталених на його час у країнах Західної Європи упереджено-негативних уявлень про русинів, так і цілком незаангажованого сприйняття їхньої культури й побуту

очевидцем, безпосередність і щирість вражень якого створює в уяві читача позитивний і привабливий ментальний імідж України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільницький М., Будний В. Порівняльне літературознавство: навчальний посібник: у 2 ч. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. Ч. 1: Лекційний курс. 280 с.
2. Наливайко Д.С. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). Київ: Дніпро, 1992. 494 с.
3. Наливайко Д.С. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ: Основи, 1998. 578 с.
4. Орехов В.В. Русская литература и национальный имидж (имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге). Симферополь: АнтикВА, 2006. 608 с.
5. Носак-Незабудов Богуш. URL: <http://www.vyletnik.sk/miestopisny-register/banskobystricky-kraj/2320-bohuslav-nosak-nezabudov/>.
6. Носак-Незабудов Богуш. URL: <http://www.tisovec.com/index.php/o-tisovci/geografia/10-mesto/o-meste>.
7. Носак-Незабудов Богуш. URL: https://sk.wikipedia.org/wiki/Bohuslav_Nosák.
8. Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey / Ed. by Manfred Beller and Joep Leerssen. Amsterdam – New York, 2007. 476 p.
9. Nosák-Nezabudov B. Listy z neznáme zeme k L... URL: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1198/Nosak-Nezabudov_Proza/2.
10. Nosák-Nezabudov B. Laborec (Povest' rusínska). URL: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1198/Nosak-Nezabudov_Proza/3.

УДК 81'371:811.161.2'373.611/.612

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАТИВНОСТІ В МОРФЕМНІЙ І СЛОВОТВІРНІЙ ПІДСИСТЕМАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Левакіна Т.В., к. філол. н.,
доцент кафедри слов'янської філології
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано такі питомі й запозичені одиниці морфемної та словотвірної підсистем сучасної української мови, що репрезентують соціативність – співучасть в одній справі кількох субстанцій. Схарактеризовано українські відповідники англійських префіксів соціативної номінації, а також виявлено приклади небажаного вживання таких одиниць.

Ключові слова: соціативність, сумісність, соціативне значення, морфема, префікс, постфікс, конфікс.

В статье проанализированы такие исконные и заимствованные единицы морфемной и словообразовательной подсистем современного украинского языка, которые представляют социативность – совместное участие в одном деле нескольких субстанций. Охарактеризованы украинские эквиваленты английских приставок (префиксов) социативной номинации, а также выявлены примеры нежелательного употребления таких единиц.

Ключевые слова: социативность, совместность, социативное значение, морфема, приставка (префикс), постфикс, конфикс (циркумфикс).

Levakina T.V. REALIZATION OF SOCIATIVITY IN THE MORPHEMICAL AND WORD-BUILDING SUBSYSTEMS OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Specific and borrowed units of morphemic and word-formation subsystems of the modern Ukrainian language, which representing sociativity – complicity in one matter of several substances, is analysed in the article. The Ukrainian equivalents of the English prefixes of the sociative nomination are described, as well as examples of unwanted use of such units are revealed.

Key words: sociativity, compatibility, sociative meaning, morpheme, prefix, postfix, confix.

Постановка проблеми. Однією з ономазіологічних категорій, що так чи так виражається в кожній мові, є соціативність – різновид сумісності, який припускає відносну рівноправність двох або більше субстанцій і форм їх руху. У сучасній українській мові соціативну семантику реалізують як одиниці граматики (насамперед прийменниково-відмінкові форми), так й одиниці морфемної та словотвірної підсистем. При цьому ґрунтовних досліджень морфемного й словотвірного вираження соціативності в українському мовознавстві практично немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У монографії В. Олексенка (2005) [8, с. 288–289] опрацьовано питання про іменникову словотвірну категорію спільності й словотвірні типи з префіксами *pro-* й *spiv-*, що її репрезентують. С. Юшкова (2014) [16], характеризуючи реципрокальні дієслова німецької та української мов, і Н. Щербій (2015) [15], аналізуючи польські зворотні дієслова й зіставляючи їх з українськими, визначають засобами вияву соціативності в українській мові префікси *spiv-*, *z-*, *roz-*. Виокремлені одиниці потребують уточнення й доповнення, зокрема, запозиченими морфемами.

Також префіксальну соціативну номінацію, але на матеріалі англійської мови вивчають О. Миголінець (2004) [7], Т. Сакал (2004) [11], О. Візнюк (2009) [1]; про соціативне значення латинського префікса *con-* згадує Б. Чернюх (2011) [14]. Зауважимо, що відповідники установлених префіксів *co-* (*com-*, *con-*), *inter-*, *para-* й *pro-* є репрезентантами ономазіологічної категорії соціативності в українській мові.

Постановка завдання. Зважаючи на необхідність уточнення й доповнення виявлених морфемних одиниць, мету наукової розвідки вбачаємо в аналізі префіксів, постфіксів, частин складних слів, а також конфіксів, що реалізують у сучасній українській мові соціативність як важливу ономазіологічну категорію. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: установити питомі й запозичені соціативні одиниці морфемної й словотвірної підсистем української мови; схарактеризувати українські відповідники досліджених раніше англійських префіксів соціативної номінації; виявити приклади небажаного вживання таких одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мовознавстві сумісністю називають

вають таке значення, притаманне синтаксичним конструкціям, за якого суб'єкти або виконують однотипні дії, або є суб'єктами однакового процесу, стану, носіями тієї самої ознаки [6, с. 81]. Прикметник «соціативний» інколи є іншомовним синонімом до слова «сумісний». Проте варто розмежувати поняття «соціативність» – різновид сумісності, який припускає відносну рівноправність двох або більше субстанцій і форм їх руху, і «комітативність» – інший вид сумісності, що припускає нерівноправність спільних субстанцій і форм їх руху, а саме визнання головної ролі однієї зі спільних субстанцій [3, с. 92]. У дослідженні аналізуємо одиниці морфемної й словотвірної підсистем української мови за таким визначенням соціативності: це – співучасть в одній справі кількох субстанцій, що характеризується множинністю учасників дії, їх відносною рівноправністю й активністю, а також належністю або до суб'єктів, або до об'єктів спільної дії.

З-поміж питомих морфем сучасної української мови беззаперечними виразниками соціативного значення в різних частинах мови є префікси *спів-* (*співавтор, співвітчизник, співпраця; співволодіти, співіснувати, співчувати; співвідносний, співзвучний* тощо) і *су-* (*сув'язь, сузір'я, супутник; сумістити, суперечити, супроводити; суголосний, сукупний, суспільний* тощо).

Автори «Етимологічного словника української мови» (у 7 томах) указують, що одиниця *спів-* утворилася внаслідок «злиття префікса *с-* (*з-*) на позначення з'єднання, об'єднання та іменникової основи *пів-* «половина» [2, т. 5, с. 373], а морфему *су-* кваліфікують як «іменниковий префікс, що означає зв'язок, з'єднання або неповноту, в давніх іменних утвореннях типу *сувій, сув'язь, сузір'я, суглинок, суглоб...*», пов'язаний із українським дієслівним префіксом *з-* (зі значенням з'єднання, зосереджування) та прийменником *з*, що в сполученні з орудним відмінком указує на сумісність [2, т. 5, с. 461]. Н. Клименко вважає прикметниковий префікс *су-* (*сучасний*) виразником синхронності з появою твірних слів [4, с. 57]. На нашу думку, темпоральної семантики цьому слову надає коренева морфема, в інших прикметниках (*суголосний, сукупний, сумісний, суспільний, суцільний* тощо) реалізовано значення соціативності, що в прикметникових предикатах може виразнюватися за допомогою соціативного прийменника *з* (*із, зі, зо*): *Необхідне було підтвер-*

дження збоку, що його внутрішній катарсис суголосний із загальним станом мирних перехожих (О. Дроздов, № 1); ... *по-третє, тезаурус сумісний з інтелектуальними системами опрацювання текстової інформації, в яких він може бути використаний як база знань та інструмент розпізнавання смислу текстів* (Н. Дарчук, Електронний словник української лінгвістичної термінології тезаурусного типу).

Збереження соціативності прийменника *з* у префіксі *з-*, а точніше, у його фонетичних варіантах *с-* і *со-*, фіксуємо в поодиноких іменниках: *схватка*¹ (спорт.), *схватка*² (спец.), *споборник, споборниця, соратник, соратниця*. До того ж у словах *споборник, споборниця, поборник, поборниця, побратим, посестра, поплічник, поплічниця* з такою семантикою виступає префікс *по-*.

Зважаючи на те що підтипом категорії сумісності є реципрок [15, с. 142], визначаємо соціативність дієслівного постфікса *-ся* (*-сь*), ужитого зі значенням «один одного»: *зустрічатися, миритися, сваритися, спілкуватися, цілуватися* тощо.

Ілюструючи граматичні засоби вираження соціативності в польській мові – префікси *z-*, *roz-* (укр. *з-*, *роз-*), Н. Щербій подає такі приклади: *«zjechać się, rozjechać się // z'їхатися, роз'їхатися»* [15, с. 143]. Уточнимо, що в українських дієсловах виразниками соціативного значення є конфікси *з-* (*зі-*) ...-ся (*-сь*), *роз-* (*розі-*) ...-ся (*-сь*): *з'їхатися – роз'їхатися, зійтись – розійтись*. Самостійний префікс не надає слову такого значення: дієслова *їхати, йти* з додаванням префікса *з-* (*зі-*) набувають семантики зміщення з певної точки за допомогою певної дії (*з'їхати, зійти*). Також дослідниця виявляє українські реципроки, у яких «засобом вираження взаємної мультиплікативності ... є поєднання трьох компонентів»: префікса *пере-*, суфікса *-ува* (*-юва*) й постфікса *-ся* (*-сь*) [15, с. 158], тобто сумісність реалізується в трикомпонентному конфіксі: *переблмуватися, перегавкуватися, переморгуватися, пересвистуватися, пересміюватися* тощо.

Деякі запозичені префіксальні морфemi також репрезентують в українській мові ономасіологічну категорію соціативності. О. Миголинець і Т. Сакал указують на значення сумісності, взаємності, співвідношення (соціативна номінація) в англійських префіксах *co-*, *inter-*, *para-* та *pro-*: *coworker, interplay, proportion* [7, с. 12]; *covariance, interdisciplinary, paraprofessional, pro-verb*

[11, с. 15]. Розглянемо українські відповідники цих морфемних одиниць.

Запозичений префікс *інтер-* (лат. *inter* – «між») має два значення: 1) «між», «посеред», «разом»; 2) «міжнародний» [12, с. 255]. Соціативність виявляється тільки в першому, та й то коли йдеться про взаємозв'язок, взаємодію (виключаючи слова з локативним значенням префікса, як-от: *інтерлюдія*, *інтермедія*), у незначній кількості іменників і прикметників: *інтерактивний*, *інтернет*, *інтерференція* тощо.

Нині в українській мові функціонують новотвори-варваризми *Інтерсіті* (швидкісний поїзд) та – зрідка – *інтерплей* (від англійського *interplay* – «взаємодія, взаємозв'язок»), наприклад: ПАТ «Українська залізниця» призначила на 9 січня додатковий рейс *Інтерсіті+* з Києва до Львова («5 канал», новини від 05.01.2018); *Думаю, це як певний інтерплей*, вони [психологія і соціум] між собою в тісному взаємозв'язку (О. Фільц, інтерв'ю від 12.02.2014). І якщо найменування *Інтерсіті* має ознаки власної назви, то замість варваризму *інтерплей* необхідно вживати слова *взаємозв'язок*, *взаємодія*.

Латинський префікс *со-* – скорочена форма від *со-* (*со-*), пов'язаного з прийменником *сум* «з, разом з» [2, т. 2, с. 475]. У латині *со-* був одним із найбільш уживаних дієслівних префіксів, що виконував акціональну й соціативну функції [14, с. 147]. В українській мові значна кількість запозичених слів етимологічно мають такий складник: *коаліція*, *комбінат*, *компанія*, *комплекс*, *композиція*, *конвейер*, *конвенція* тощо [2, т. 2], проте сучасні словники морфем [13, с. 36; 10, с. 137–142] фіксують префікс *ко-* (*ком-*, *кон-*) у небагатьох випадках: *колінеарний*, *компатріот*, *конвергенти*, *концентрувати*, *координувати*, *реконверсія*; та спільнокореневих, що набувають від префікса значення взаємозв'язку, взаємодії, спільності. Т. Петрова, досліджуючи фітомеліоративну терміносистему, характеризує префікс *ко-* як малопродуктивний та обмежений у сполучуваності, указує, що він «означає об'єднання, спільність, сумісність», і виділяє його в слові *коеволуція* – «еволюційно-біологічна взаємодія видів без обміну генетичною інформацією в процесі їх спільного розвитку в біоценозі» [9, с. 312].

У російській мові Є. Левашов виявляє новотвори *копринц*, *копродукція*, *копродюсер*, *коспонсор*, *кофактор*, *кофермент*, зауважуючи, що запозиченому префіксові *ко-* відповідає російській *со-* з таким самим

значенням: *сожитель*, *сопредседатель*, *соединение*, *сотоварищ*, *сопродюсер* тощо [5]. За нашими спостереженнями, у сучасній українській мові префікс *ко-* реалізує соціативну номінацію в хімічно-фармацевтичних термінах *кофактор*, *кофакторний*, *кофермент*, *коферментний*, у термінах кіноіндустрії *копродукція*, *копродюсер*, а також у слові *коспонсор*: **Кофактор** – *небілкова частина молекул складних ферментів, яка входить до складу їх активних центрів і забезпечує катаболічну активність* (В. Філатова, *Фармацевтична енциклопедія*); **Коферментні препарати** є в переважній більшості похідними вітамінів ... і застосовуються для замісної терапії при патологічних процесах, які супроводжуються порушенням тканинного дихання («Фармакологія» за ред. І. Чекаманя); **Притула** поінформував, що на сьогодні 22 кінопроекти із понад 130, які включені до програми кіновиробництва, мають або отримують статус **копродукції** («Укрінформ», новини від 26.09.2013); **Козирем** став **Олексій Горбунов**, виконавець однієї з ролей і **копродюсер** проекту... (Я. Підгора-Гвядозький, «Тиждень.іа» від 22.07.2011, 14:14); **Україна** – **коспонсор** миротворчого процесу на теренах СНД (Л. Чекаленко, «Навчальна програма дисципліни «Зовнішня політика України» (для магістрів)»). Існує навіть такий мовний покруч, у якому поєднано латинський префікс із питомим українським словом – **ковиробництво**: *Керівник продакшн-студії FriendsProduction Олексій Гончаренко не відкидає ковиробництво з Росією* (В. Самченко, «Україна молода» від 11.07.2014). Зауважимо, що префікс *ко-* є органічним інтернаціональним елементом тільки в зафіксованих хімічно-фармацевтичних термінах *кофактор*, *кофакторний*, *кофермент* і *коферментний*. В інших словах його варто замінювати: *копродукція*, *ковиробництво* – **спільне виробництво** (також можливий варіант **спільнотвір**); *копродюсер* – **співпродюсер**; *коспонсор* – **співспонсор**.

Грецький префікс *пара-* (*пар-*), що означає знаходження поряд, а також відхилення від чого-небудь [12, с. 425], виступає з прозорою соціативною семантикою, коли вказує на «поряд, пліч-о-пліч, разом» і поєднується з назвою людини, живої субстанції (**парабїонт**, **паралегал**, **парамедик**, **парапрофесіонал** тощо), наприклад, **парабїонт** – «організм, штучно зрощений з іншим організмом» [12, с. 425], тобто йдеться про **взаємодію** організмів. У разі сполучення з абстрактними

поняттями соціативність реалізується менш чітко, пор.: *парамагнітний, параморфізм, паренхіма*.

Соціативним є запозичений префікс *про-* (лат. *pro* – «перед, раніше»; «замість»; «на користь справи» [12, с. 468]), але тільки в значенні «той, хто на боці кого-небудь, одностудець, прихильник когось, чогось» [8, с. 288–289]: *проєвропейський, пропрезидентський, проросійський; проамериканізм, промодерніст, проукраїнськість (проукраїнство)* тощо. Наприклад: *Дійсно, цей проект аналітики розглядають як проект Банкової, тобто пропрезидентський проект, який в тій чи іншій мірі має компенсувати недовіру мешканців Донбасу та інших регіонів до нової влади* (С. Ткаченко, інтерв'ю від 20.10.2015); *Завдяки проамериканізму британської політики головна увага була звернена на поглиблення зближувачих обидві країни чинників і практично ігнорувалися ті, що відокремлювали Англію від США* (Т. Гогунська, «Формування та реалізація зовнішньополітичних принципів кабінетів М. Тетчер на європейському та американському напрямках (1979–1990 рр.)»).

В англійській мові Т. Сакал визначає також нові різновиди соціативної номінації, що «виникають на основі асоціативного зв'язку з локативними концептами» та виявляються, зокрема, у морфемах *meta-* й *trans-* (*metamessage, transnational*) [11, с. 15]. За нашими спостереженнями, в українській мові відповідні префіксоїди *мета-*, *транс-* соціативність не репрезентують.

Певний відтінок соціативного значення надають деяким складним словам запозичені кореневі морфемі *пан-* (у значенні спільності) й *-ценоз* (сукупність): *... пан-Європа займала центральне місце серед концепцій європейського об'єднання, була спроможна об'єднати навколо себе їх прихильників* (А. Беляєва, «До проблеми місця пан-Європи серед концепцій європейського об'єднання після Першої світової війни»); *Розглядаються особливості культурфітоценозів як складної взаємодії природних і суспільно-історичних чинників* (А. Гудзевич, «Культурфітоценози: проблеми функціонування та оптимізації»). Так, *панамериканізм* – це «політична доктрина, в основу якої покладено ідею **спільності** історичної долі, економіки і культури США та інших країн Американського континенту» [12, с. 422]; *панславізм* – «політична течія, що проголошувала ідею **об'єднання** всіх слов'янських народів» [12, с. 423]; *біоге-*

оценоз – «однорідна ділянка земної поверхні з певною **сукупністю** рослинності, тваринного світу і мікроорганізмів, що **пов'язані** між собою обміном речовин та енергії» [12, с. 92], тобто йдеться не про будь-яку сукупність, а про взаємодію, взаємовплив субстанцій – складників сукупності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, соціативність як співучасть в одній справі кількох субстанцій у морфемній підсистемі сучасної української мови виражається переважно питомими префіксами *спів-*, *су-*, зрідка – *с-* (*со-*), *по-*, а також постфіксом *-ся* (*-сь*), конфіксами *з-* (*зі-*)...*-ся* (*-сь*), *роз-* (*розі-*)... *-ся* (*-сь*), *пере-*... *-ува-* (*-юва-*)... *-ся* (*-сь*), запозиченими префіксами *інтер-*, *ко-* (*ком-*, *кон-*), *пара-* (*пар-*), *про-* й кореневими морфемами *пан-*, *-ценоз* у складних словах. У словотвірній підсистемі ця ономазіологічна категорія реалізується словотвірними типами з вищеназваними засобами.

Для подальших досліджень перспективним є ґрунтовний аналіз іменникової, дієслівної, прикметникової словотвірних категорій соціативності та її репрезентантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Візнюк О.В. Динамічні характеристики похідних іменників префіксальної ономазіологічної категорії соціативності в англійській мові. Мова і культура: наукове видання. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 12. Т. 1 (126). С. 202–212.
2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 2: Д–Копці. Київ: Наук. думка, 1985. 573 с.; Т. 5: Р–Т. Київ: Наук. думка, 2006. 704 с.
3. Кокла С.В. Категория совместности в современном французском языке: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 / Моск. педаг. гос. ун-т. М., 2004. 167 с. С. 157–167.
4. Клименко Н.Ф. Префіксація і словоскладання в творенні ад'єктивів та адвербативів з темпоральною семантикою (зіставний аспект). Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 46 (2). С. 50–63.
5. Левашов Е.А. Ко- новая приставка? Русская речь. 2007. № 4. С. 39–40.
6. Лещинская А.Е. О структуре функционально-семантического поля совместности: основные периферийные значения (на материале немецкого языка). Вестник СПбГУ. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2000. Серия 2. Вып. 1. № 2. С. 81–88.
7. Мигoliniнecь О.І. Функціонально-стильові характеристики префіксальної номінації в сучасній англійській мові: автореф. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 20 с.
8. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: монографія. Херсон: Айлант, 2005. 336 с.

9. Петрова Т.О. Іншомовні словотвірні елементи в українській фітомеліоративній термінології. Мова і культура: зб. наук. пр. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. II (170). С. 309–315.
10. Полюга Л.М. Словник українських морфем. Львів: Світ, 2001. – 448 с.
11. Сакал Т.М. Історико-ономасіологічне та когнітивне дослідження префіксальних неологізмів у англійській мові : автореф. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 20 с.
12. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів. 2-ге вид., доп. Харків: Веста : Ранок, 2008. 688 с.
13. Словник афіксальних морфем української мови / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.С. Карпіловський, Т.І. Недозим; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Київ : [б.в.], 1998. 441 с.
14. Чернюх Б.В. Акціональність і дієслівна префіксація: префікс соп-. Науковий вісник Чернівецького національного університету: зб. наук. пр. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. Вип. 565: Романо-слов'янський дискурс. С. 147–150.
15. Щербій Н.О. Категорія зворотності дієслів у польській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.03 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2015. 226 с. С. 189–221.
16. Юшкова С.О. Реципрокальність та її місце в колі суміжних категорій (на матеріалі німецької та української мов). Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) / МОН України; Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 127. С. 465–469.

UDC 811.161.2'27:17:004

**“YOU KNOW NOTHING!”:
INCOMPETENCE ACCUSATIONS AS FACEWORK IN FACEBOOK-COMMENTS**

Olesya Malaya, PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of German Philology and Translation
V.N. Karazin Kharkiv National University

Yevhen Chervinko, PhD, Associate Professor
at the English Language Department,
the Department of German Philology and Translation
V.N. Karazin Kharkiv National University

Olena Sergeyeva, Senior Lecturer
at the English Language Department,
V.N. Karazin Kharkiv National University

The given article sheds light on linguistic means and peculiarities of impoliteness as a subtype of facework in the discourse of comments to posts in the groups of Ukrainian-language segments in the *Facebook* social network with resort to the tactic of accusing the interlocutor of being incompetent.

Key words: face, facework, impoliteness, internet-communication, speech strategy.

В статті виявляються лінгвістичні засоби та особливості реалізації невіжливості в дискурсі коментарів до постів у групах україномовного сегменту соціальної мережі «Фейсбук» за допомогою тактики обвинення співрозмовника в некомпетентності.

Ключевые слова: «лицо», «робота з лицом», невіжливість, інтернет-комунікація, речева стратегія.

Малая О.Ю., Червінко Є.О., Сергєєва О.А. «НІЧОГІСІНЬКО ТИ НЕ ЗНАЄШ!»: ЗВИНУВАЧЕННЯ В НЕКОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК «РОБОТА З ОБЛИЧЧЯМ» У КОМЕНТАРЯХ НА ФЕЙСБУЦІ

У статті проаналізовано лінгвістичні засоби та специфіку реалізації невіжливості як підтипу «роботи з обличчям» у дискурсі коментарів до постів у групах україномовного сегменту соціальної мережі «Фейсбук» через тактику звинувачення співрозмовника в некомпетентності.

Ключові слова: «обличчя», «робота з обличчям», невіжливість, інтернет-комунікація, мовленнєва стратегія.

Digital communication is nowadays attracting researchers who work within the framework of various sciences and use various theoretical approaches. Computer-based communication is developing at a very fast pace, gaining more ground, therefore, studying peculiarities of communicative interaction in the virtual space is becoming increasingly urgent. During such communication Internet users employ various speech tactics as well as strategies, destructive for communication among them, and that enables linguists to analyse users' speech behaviour that exerts disharmonizing influence on the communication and interactants' relations and, in particular, such a communicative phenomenon as impoliteness.

The aim of the present work is to investigate linguistic means and peculiarities of the tactic of accusing the interlocutor of being incompetent as a subtype of facework in the discourse of comments to posts in the groups of

Ukrainian-language segments in the *Facebook* social network.

In this paper we view impoliteness as one of the variants of facework, namely (potential) face-attack, and accusations of incompetence as one of the tactics that realize the strategy of impoliteness. While using the term “face”, we refer to the theory of P. Brown and S. Levinson: the positive face is defined as “the positive consistent self-image or “personality” claimed by interactants, crucially including the desire that this self-image be appreciated and approved of”, whereas the negative face is referred to as “the basic claim to territories, personal preserves, rights to non-distraction, i.e. to freedom of action and freedom from imposition” [3, p. 61].

It should be borne in mind that now there emerges an ontological problematisation of face in linguistic studies of facework, since the researcher runs into difficulty defining how and when exactly in his understanding of the notion

of “face” this phenomenon exists, who it is created by and whether it can change. If according to E. Goffman face is assigned to an individual by society [6, p. 10], and according to P. Brown and S. Levinson face is formed by an individual’s needs, according to E. de Kadt it is created both by the addresser and the addressee [9, p. 176]. M. Terkourafi [11] changes the contents of the notion “face” still more radically, claiming that face exists only during communication, it emerges and changes in interaction only and disappears when interaction draws to a close. As D. Bousfield maintains, “we’re moving away from the classic (Brown and Levinson) view of face as a pre-existing static monolith to be threatened, damaged, repaired or enhanced and which is internally generated and projected by the individual into the interactional space between participants, to a more fluid consideration of face, one in which the concept is both dynamic and mobile, and is created, strengthened or weakened in (often extended) interaction” [2, p. 39].

We employ this term in a slightly modified way, in line with H. Spencer-Oatey [10], who states that face is a multi-faceted phenomenon (though, for the purposes of this research we focus on the potential influence of an utterance only on the positive and negative face of an addressee, or, correspondingly, in terms of H. Spencer-Oatey, quality face, based on an individual’s need for being perceived positively, and social identity face, based on an individual’s need for being respected and accepted in social roles).

Of underlying importance in H. Spencer-Oatey’s theory to us is the fact that these needs are connected with social rights, thus, we rule out of focus the issue whether the addresser or the addressee has certain wishes connected with the face (as in Brown and Levinson’s theory) and proceed from the assumption that all these needs are potentially available and – consciously or not – are taken in consideration in communication.

While selecting relevant discursive fragments in which the tactic of accusation of incompetence is realized as a manifestation of impoliteness strategy, we consider the following methodological issues:

1. Definition of impoliteness. The present research belongs to the second-order studies according to the R. Watts theory, i.e. we proceed from the understanding of impoliteness as a purely theoretical construct, irrespective of mainstream perception of the notion *НЕВВИЧЛИВІСТЬ* (impoliteness) in the Ukrainian language (for further details as to the methodological division

of research into first- and second-order studies see [12]). Thus the fragments are selected which axiomatically correspond to the assigned characteristics of the realization of impoliteness superstrategy: utterances, potentially charged with the possibility of aggravating the addressee’s face in the given situational context. It is important to stress that we choose second-order approach as the analytical framework in defining impoliteness, not detecting impoliteness.

2. Establishing the fact of impoliteness strategy realization. Every researcher of face-work encounters this problem: a comment must be characterized by a certain feature which could allow perceiving it as impolite, and this feature is defined in this research as an ability of aggravating the interlocutor’s face (which may or may not lead to actual face damage) in the given situational context. However, debatable remains the question about who can assess if this characteristic is present. We share D. Kadar’s view: “our (im)politeness interpretations need to be guided by the evidence in the text – that is, the hearer/recipient’s evaluation of certain utterances – and not by our intuitions, because those intuitions are likely to reflect our present-day assumptions” [8, p. 18]. We consider such a telltale evidence to be other Internet users’ reactions to the corresponding statement and the situational context rather than the evaluation in situ. As J. Culpeper and C. Hardaker put it, evidence of impoliteness “includes, notably, counter impoliteness (tit-for-tat pairings), but also meta-pragmatic comments (e.g. ‘that was so rude’), indications, verbal or non-verbal, of offence being experienced (i.g. symptoms of emotions as humiliation, hurt or anger). Such actions are part of what constructs impoliteness context” [5, p. 211].

On the other hand, according to A. Grimshaw, “what is in people’s heads is accessible neither to analysts nor to interlocutors (nor even, ultimately, fully accessible to those whose behaviour is under investigation)” [7, p. 281], therefore, we do not aim to shed light on the interactants’ intentions, our attention is focused on the user’s utterances containing impoliteness strategy realization; the addressee’s reaction, evidencing his/her detection of the presence of this strategy in the speaker’s utterances; as well as the communicative situation. As a matter of fact, checking the “black box” is in question in this case: we do not take the interactants’ inner state into consideration, their outer reactions are essential to us.

Thus, the body of the present research does not embrace the utterances threatening the face from addresser’s point of view (as required in

J. Culpeper's impoliteness model [4]) or from addressee's point of view (as required in P. Austin's impoliteness model [1]), but the utterances potentially dangerous for the addressee's face from the standpoint of unfolding discourse (the utterances are identified by researchers and the detection of impoliteness is verified by interlocutors' reactions).

In light of the specifics of communicative situations in the Internet space, with facework underway, there emerges a problem of defining pragmatic and discursive peculiarities of impoliteness strategy realization in the corresponding discourse type. We define Internet-discourse as cognitive-communicative phenomenon, the process and the result of Internet-users' speech activity, which in its exaggerated form reflects overall characteristics of modern postmodern culture: removal of subject-object opposition, masculine and feminine opposition, centre and periphery opposition, world perception as text, citationality, user's schizoid splitting, norms and values deconstruction, pluralism, playfulness, lack of seriousness.

We hold the opinion that the specifics of facework in the Internet space mostly depends on the above-mentioned characteristics, with the Internet-users' comments in popular online-resources (e.g. the *Facebook* social network) being the most relevant material in the present research. The choice of Internet comments as the source of the research material is determined by the following: 1) real-life speech (as opposed to the speech of characters in works of literature which is often used as the research material); 2) hybrid nature of Internet communication (oral and written speech combined); 3) polylogue nature of Internet comments.

Step-by-step methods of research incorporate the following: 1) developing a body of discursive fragments; 2) analyzing it by means of contextual, deductive, inductive, presuppositional, speech act, lexical-syntactic, structural-semantic, logic and semantic, stylistic analysis as well as the method of implicit meaning explicating; 3) formalization and quantitative data analysis.

As the research material we examined comments to posts in the most popular groups of Ukrainian language sector of *Facebook* social network (political, media groups, groups devoted to public figures and outstanding representatives of cultural life, groups about the war in the East of Ukraine, humour groups, groups about cities of Ukraine as well as sports groups). The data for the present work were taken from users' comments to 150 posts in 15 groups (10 posts in each)

in the form of 463 extracts (discursive fragments), each extract consisting of a user's comment containing utterance(s) with explicitly or implicitly expressed meaning "You're incompetent in this topic" and the interlocutors' reactions to the comment. The following discursive fragment may serve as an example (for ethical reasons we do not use users' genuine nicknames, instead, we replace them with User with the ordinal number corresponding to the order of cues in a polylogue):

(1) <User1>: У нас тоже забор с колючкой и ров есть. Муж специально для вас сфоткает на смене. Работы продолжаются. Не знаете-не пишите, знатоки всего и вся. Еще тепловизоры ставят. Харьков.

[In Russian] *We also have a fence, with barbs and a ditch. My husband will take a snapshot of that specially for you when on his shift. Work is still underway. If you don't know a thing about that, you'd better not post anything, you, know-it-alls. Thermal cameras are still being set up. Kharkiv.*

<User2>: В мене чоловік в банку працює. Звідки нам, знаток ви наша всего і вся, знати? Чи подобається казатися розумніше за всіх? Aber somit kommst du mir eben blöd vor.

[In Ukrainian] *My husband works in a bank. How should we know, you tell us, [in Ukrainian transliteration of Russian] know-it-all? [In Ukrainian] Or are you into [in Surzhyk] being cleverer [in Ukrainian] than others? [In German] But I find you dumb as it is.*

(3) <User3>: User2 Про паркан на кордоні з Росією, в Харківській області, що вже добудовується, знає не тільки ця пані, яку Ви називаєте «знаток ви наша всего і вся». З Австрії так далеко бачите?

[In Ukrainian] *Not only this lady who you call [in Ukrainian transliteration of Russian] "know-it-all" [in Ukrainian] knows about the fence on the border with Russia, in Kharkiv region, that is almost ready. Can you see it from Austria so far away?*

The multilingual nature turned out to be characteristic of the discursive fragments that employ the tactic of incompetence accusation: the dialogue between the users is conducted in Ukrainian, Russian and English, a bit more rarely in other languages, and "switching" from one language to another is possible even within one remark.

As the language repertoire that users turn to the use of Surzhyk (mixed Russian and Ukrainian) and the Russian language in the Ukrainian writing style as a stylistic device that is to convey the meaning "my interlocutor only

understands an illiterate language”, appears to be most frequent.

We consider the use of transliteration (writing a remark in Ukrainian but using the Latin alphabet), although frequent in the corresponding discursive fragments, to be not a stylistic device, but a salient feature pre-determined by the technical peculiarities of the social network.

At the lexical level in the corresponding utterances we have found a great number of neologisms and occasionalisms, of pejorative meaning in particular:

(2) <User>: ви не розумієте, на нових виборах люди оберуть таку ж саму брехливу наволоч. Як не ригів, так насінь насінченко, як не симоненко, так фаріонш і т.ін.

[in Ukrainian] *you don't understand, people are sure to elect a similar brazen-faced scum. If not rigs [pejorative for Party of Regions' supporters alluding to "rygat" – "puke"], then nasin nasinchenkys [referring to Semen Semenchenko, a commander-founder of the volunteer territorial defence battalion "Donbas"; this occasionalism is the loan translation of his name and surname from Russian into Ukrainian: Semen->semya->nasinnya (meaning sunflower seeds)], if not symonenkos [Symonenko being the former Communist Party leader in Ukraine], then farionshes [pejorative occasionalism alluding to Iryna Farion, Ukrainian politician famous for her right-wing populist political sentiments] etc.'*

Inherent at the syntactic level are imperatives (3) and rhetoric questions (4):

(3) <User>: Краснодарський Край – це Україна, вчи історію невіглас!

[in Ukrainian] *Krasnodars'kyi Kray (region) is Ukraine, learn history, you ignorant know-nothing!*

(4) <User>: І до речі, ви свій родовід гарно знаєте, там дійсно немає холопів, а всі королі?) Так що ви тоді робите в «БАБА і кіт»? «Обабурилися» трохи, живучи не в «Букінгемському палаці?»)

[in Ukrainian] *And by the way, do you know your family tree well? are you sure there are really no kholops [alluding to "bondmen", "bond slaves"] and all of them are kings?) what on earth do you do in "Baba I kit" [Facebook humor group, literally "old (country) woman and cat"] Have you become a bit obaburena [pejorative occasionalism alluding to "baba", old (country) woman] living not in Buckingham Palace?)*

At the discursive level the absence of anonymity (users that write comments have their profiles in a social network, and though these profiles potentially can contain untruthful infor-

mation, they create a user's personal image) influences the tactic realization: to prove the interlocutor's incompetence in a corresponding topic, an addresser often uses the information presented in the profile. Such conventional absence of anonymity, moderation of comments and possibility of being banned reduce the level of trolling and flaming in Facebook groups, however, incompetence accusations can be observed in flaming discussions that are not related to the post to which the comments are being written (so, for example, under a post with an advertisement for the Bukovels'kyi resort the users begin to discuss the political situation in Ukraine), but the frequency of employing this tactic in flaming is low.

The influence of the Internet contributes to a high frequency of Internet-memes using (5), including creolized ones (so-called "demotivators") (6).

(5) <User1 >: Як яро всі накинулися! Це колективне рішення людей, чого так широко каменуєте? І люди мають право на нього, навіть не питаючи ФБ, уявляєте?

[in Ukrainian] *Everyone has lashed out! This is a joint decision of people, why should you comment on it so sincerely? And one has the right to it, without asking FB, just fancy!*

<User2 >: І хто таке дурне придумав? Інкубатор! Вчителі повинні бути прикладом для учнів. Я розумію, що не в джинсах вчителю ходити на роботу, але і не в цьому «мотлосі».

[in Ukrainian] *Who should have thought of that? Incubator! Teachers are supposed to set an example for pupils. I understand, it's not jeans that teachers should wear at work, but not in that "trash".*

<User3>: И строем обязать ходить тоже. Ура, товарищи!!!

[in Ukrainian] *And make them walk in line as well. Hoorah, comrades!!!*

<User4>: Коментатори! ну що ви там розумієте в міжгалактичній моді...

[in Ukrainian] *Commentators! Whatever you might understand in intergalactic fashion...*

Ще раз лік-без для журналістів:
Немає ніякого Католицького Різдва
25 грудня!
25 грудня є Різдво, яке святкується
всім Світом, а саме:
православними (8 з 12 церков),
протестантами
та католиками!

(6) <User >:

‘[in Ukrainian] *a literacy update for journalists: there’s no Catholic Christmas on 25 December! 25 December is Christmas that is celebrated by the whole world, namely: Orthodox (8 out of 12 churches), Protestants and Catholics!*’

Thereby, incompetence accusations as a tactic of impoliteness superstrategy is employed by users to aggravate the interlocutor’s face and functions as a powerful linguistic means of manipulating and discrediting the interlocutor, potentially influencing the perception of an interlocutor’s social identity by other users and by the interlocutor him/herself. The analysis of impolite utterances in communication in social networks allows us not only to distinguish their lexical-semantic, syntactic and stylistic peculiarities but also determine the influence of situational context and the Internet on the whole on the realization of impoliteness. The prospects of the above research may lie within further analysis of impoliteness tactics realization in different types of digital communication.

REFERENCES:

1. Austin P. (1990). Politeness revisited – the dark side. – Bell A., and Holmes J. (eds). *New Zealand ways of speaking English*. Philadelphia: 277-293.
2. Bousfield D. (2008). *Impoliteness in Interaction*. Amsterdam.
3. Brown P. and Levinson S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Use*. London, New York.
4. Culpeper J. (2011). *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge.
5. Culpeper J. and Hardaker C. (2017). Impoliteness. – Culpeper J., Haugh M., and Kadar D.Z. (eds.) *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. London: 199-225.
6. Goffman E. (1967). *Interaction Ritual*. New York.
7. Grimshaw A.D. (1990). Research on conflict talk: antecedents, resources, findings, directions. – Grimshaw A.D. (ed). *Sociolinguistic Investigations of Arguments in Conversations*. Cambridge: 281–324.
8. Kadar D.Z. and Culpeper J. (2010). Historical (Im) politeness: An Introduction. – Kadar D.Z., and Culpeper J. (eds). *Historical (Im)politeness*. Bern: 9–36.
9. Kadt E.(de) (1998). The concept of face and its applicability to the Zulu language. – *Journal of Pragmatics* 29: 173–191.
10. Spencer-Oatey H. (2007). Theories of identity and the analysis of face. – *Journal of Pragmatics* 39.4: 635–786.
11. Terkourafi M. (2008). Toward a unified theory of politeness, impoliteness and rudeness. – Bousfield D., and Locher M.A. (eds). *Impoliteness in language: studies on its interplay with power in theory and practice*. Berlin: 45–74.
12. Watts R.J. (1992). Linguistic politeness and politic verbal behaviour: reconsidering claims for Universality. – Watts R.J., Ide S., and Ehlich K. (eds). *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. Berlin: 43–69.

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Випуск 4

Коректура • *А.В. Щербак*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 26,97
Замов. № 05/17. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.